JORGE AMADO

SECERIȘUL ROȘU

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

SECERIŞUL ROŞU

JORGE AMADO

SECERIȘUL ROȘU

ROMAN

EDITURA DE STAT
PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

În românește de:
VERA ILCHIEVICI și IONEL JIANU

Această carte a fost tradusă după versiunea în limba rusă a romanului: Красные Всходы, apărută în Editura pentru Literatură Străină, Moscova, 1949.

Ilustrațiile și coperta de N. POPESCU

Prolog
SEMĂNĂTURI

SERBAREA

1

Vântul risipise norii, ploaia încetase şi, sub cerul înseninat, copiii începuseră din nou să se joace. Curcile şi găinile se răspândiră iar prin ogradă, ciugulind iarba udă. Mireasma tare a pământului se simţea peste tot: pătrundea prin case, se ridica în văzduh. Stropii de ploaie străluceau pe frunzişul verde al copacilor şi tufişurilor, pe semănăturile de manioca [1]. O linişte deplină se revărsa asupra fazendei[2], asupra copacilor, animalelor, păsărilor şi oamenilor. Şi liniştea aceasta, ce învăluia întreaga fire, nu era întreruptă decât de glasurile copiilor care se jucau în piaţeta din faţa conacului.

Ploaie, ploicea!
Toarnă din ulcea,
Pe grădina mea!

In sdrenţe murdare, unii aproape goi, slabi, cu burţile umflate, copiii se învârteau şi săreau. Crâmpeie de nori se topeau în cerul albastru şi limpede. Cele dintâi umbre străvezii vesteau apropierea amurgului. Parcă totul se înviorase după ploaie! Artur îşi aruncă privirea asupra copacilor ce creşteau în dosul casei boiereşti legănându-şi crăcile în adierea vântului şi zâmbi

---

[1] Plantă, cultivată în Brazilia pe scară întinsă. Din rădăcina acestei plante se scoate tapioca.
[2] Moşie, plantaţie în Brazilia.

la gândul că până şi copacii aceştia se bucurau de ploaia mult aşteptată.

— Mă temeam de secetă anul ăsta! murmură el.

Dar ploaia venise tocmai la timp şi recolta se arăta îmbelşugată.

Artur îşi închipui bucuria ce domnea acum în casele oamenilor săraci care lucrau în dijmă pământul şi se hotărî să se ducă la petrecere. Va aştepta numai să se înapoieze băieţaşul negru trimis în sat ca să aducă poştă şi apoi se va duce la Ataliba, să bea un pahar de caşasa [1] în sănătatea miresei şi să danseze o polcă. Se îndreptă spre casa boierească. Felicia, nevastă-sa, robotea aplecată asupra unui strat cu flori.

— Ne ducem la petrecere, la Ataliba!

— Te-ai hotărît totuşi să mergi?

Dădu afirmativ din cap şi porni încet spre dughiană. Da, se va duce la petrecere! Oamenii sunt mulţumiţi acum; teama de secetă le-a pierit. Cine ştie, poate că o să mai plouă şi noaptea, deşi cerul era limpede de tot — nu se vedea niciun nor. Artur trase în piept aerul care mirosea a pământ reavăn şi zâmbi din nou. Poate că acum oamenii îl vor primi cu mai multă voie bună. Când îl poftiseră la petrecerea din casa Atalibei, spusese că nu va veni. Nu erau prea dese nunţile şi praznicele la fazenda şi dacă se'ntâmpla ca într'una din case să se pună la cale vreo petrecere cu mult înainte nu se mai vorbea despre altceva, atât ziua, pe câmp, cât şi seara, în locuinţele ţăranilor. Când se iveau prilejuri dintr'astea, negoţul mergea strună în dughiana stăpânului.

Vechilul era întotdeauna poftit şi făgăduia să vină, dar nu se ducea decât rareori. I se părea că de îndată ce sosea, ceilalţi se simţeau stingheriţi şi petrecerea lâncezea. Oamenii din partea locului nu-l prea îndrăgeau. La gândul acesta, Artur dădu din umeri: el n'avea nicio vină, nu-şi făcea decât datoria atunci când îi zorea pe oameni în timpul lucrului, când le cerea plata la soroc sau când le făcea socoteala, după cum se învoiseră.

E adevărat, îi ţinea din scurt pe muncitorii dela plantaţii dar, la urma urmelor, acesta era rolul lui ca vechil. Oare un altul în locul lui nu s'ar fi purtat la fel? Se bucura de încrederea deplină a doctorului Aureliano care locuia la Rio de Janeiro şi care, de când era el aici, nu venise decât o singură

---

1 Un fel de rachiu brazilian.

dată să-şi vadă fazenda. Şi Artur se străduia din răsputeri să-i dovedească stăpânului că-i vrednic de această încredere. Nici odată fazenda nu dăduse atâta venit ca acum, nici chiar pe vremea fostului proprietar, colonelul[1] Inacio, care locuise tot timpul la plantaţie şi condusese singur treburile, amestecându-se în toate. Dijmaşii veneau arţăgoşi la vechil cu tot felul de jalbe, argaţii îi aruncau priviri ameninţătoare, dar Artur nu se speria; se deprinsese să spună: „Nu mă sperie, oricât de strâmb s'ar uita la mine!" Totuşi, erau unele lucruri care-l înciudau. Ştia că la fazenda erau unii oameni gata să-i pricinuiască vreun rău cu cea mai mare plăcere. Ştia prea bine că, pe tăcute, îl făceau răspunzător de toate nemulţumirile lor şi că mulţi, când închinau paharul, îi doreau răul. Fireşte, lucrurile acestea nu-i făceau nicio bucurie. Ar fi vrut să rămână în legături de prietenie cu argaţii şi cu dijmaşii. Odinioară, pe vremea colonelului Inacio, fusese şi el argat. Ce bine ar fi fost dacă ar fi păstrat legăturile de prietenie pe care le avusese mai înainte cu oamenii săi, dacă aceştia ar fi venit singuri, fără să fie chemaţi, ca să stea de vorbă cu el pe terasa casei boiereşti, în loc să-i întoarcă spatele, când se duceau la petrecerile lor! Deaceea aproape că nu le mai călca prin casă când era poftit la praznice — şi aşa destul de rare — cu toate că nevestei sale, Felicia, îi plăcea să danseze; şi lui i se ura să stea tot singur, fără să schimbe o vorbă cu nimeni, şi ar fi primit bucuros să mai bea un pahar de caşasa.

Ajungând la dughiana de unde dijmaşii şi argaţii erau siliţi să-şi cumpere cele trebuincioase, îşi scoase cheile din buzunar, descuie uşa cea mare şi o deschise larg. In curând oamenii trebuiau să se întoarcă dela lucru şi azi, cu prilejul petrecerii, se vor opri fără îndoială să cumpere câte ceva.

Se duse după tejghea. Pe masă se afla catastiful în care erau însemnate veniturile şi cheltuielile. Se apucă să-l răsfoiască fără să-şi dea seama. Mario Gomes avea o datorie foarte mare; oricât s'ar strădui, oricât de sârguincios ar lucra, tot n'ar izbuti s'o plătească. Va fi nevoit să nu-i mai dea mărfuri pe datorie lui Mario. Incă unul care se va uita la el ca o fiară şi va scuipa în urma lui. Dar ce putea face? Artur întoarse foaia. Geronimo cumpăra foarte puţin, aproape numai de ale

---

[1] In Brazilia sunt numiţi colonei marii plantatori, proprietari de fazende.

îmbrăcăminţii. Işi avea manioca lui, porumbul lui, ba chiar şi cartofii dulci. Era un om cu scaun la cap. Cel mai bun lot de pământ din toată fazenda, el îl muncea! Dacă ar fi fost stăpânul acestui pământ, Artur nu l-ar fi lăsat pe mâna dijmaşilor! Dar lotul acesta îi revenise lui Geronimo încă de pe vremea colonelului Inacio, şi doctorul Aureliano, care se interesa mai mult de treburile sale din capitală decât de cele ale fazendei, păstrase totul la fel cum fusese şi în timpul vieţii bătrânului. La urma urmelor, doctorul Aureliano era stăpân aici, şi Artur era sătul de toată duşmănia pe care i-o purtau oamenii numai pentrucă îndeplinea poruncile stăpânului.

Se uită la cerul care începea să se întunece.

— Acum vor sfârşi lucrul!

Ieşi din dughiană şi se aşeză pe o piatră mare, din apropiere. De aici, putea vedea cum departe, lângă casa boierească, se jucau copiii săi. N'avea decât trei cu el la fazendă; ceilalţi doi, mai mari, care învăţau la colegiu, locuiau la oraş. Nu, feciorii lui nu vor rămâne neştiutori de carte ca cei de pe aici sau chiar ca el, Artur, care abia ştia să citească şi să socotească! Şi, la urma urmelor, ce-i păsa lui de ura dijmaşilor şi a argaţilor, dacă, în schimb, putea să-şi dea copiii la carte şi — cine ştie? — să facă din ei chiar oameni învăţaţi?

Mario Gomes se apropie cu toporul în mână (împreună cu alţii se îndeletnicea cu tăierea ultimelor tufe sălbatice).

De departe se auzeau cântecele copiilor; glasurile lor pătrundeau adânc în inima lui Artur:

Ploaie, ploicea..., cântau copiii.

Mario se aşează pe vine, lângă piatră.

— Bună seara senhor Artur!

— Bună seara, Mario. In sfârşit, a plouat şi pe la noi!...

— Slavă domnului...

Mario Gomes voia să cumpere ceva, dar se vedea cât colo că n'avea niciun ban.

— Am auzit c'o să fie o petrecere grozavă, Mario!

— Pe cinste! surâse acesta.

— Aş vrea să merg şi eu...

— Dumneata, senhor?! Ataliba o să fie încântat! Doar îşi mărită fata, şi dacă o să vii şi dumneata, o să se bucure, nu glumă!

Poate că era o minciună, dar auzind glasurile copiilor săi, care cântau, şi amintindu-şi de cei doi băieţi mai mari care

învăţau la colegiu, se lăsă înduioşat şi îi dădu lui Mario crezare.

E mare datoria lui Mario Gomes, dar nu-i el omul care să fugă de pe plantaţie fără s'o plătească până la ultimul ban.

— Vrei să cumperi ceva ?

Mario se uita sfios la vechil.

— Numai fasole şi o litră de caşasa... Ce mai petrecere o să fie!...

Artur se ridică de jos şi se îndreptă spre dughiană. Mario îl urmă ; încă nu-i venea să creadă că vechilul o să-i dea marfa pe datorie.

Umbrele serii se înteţeau.

2

Bolborosind, ca deobicei, tot felul de cuvinte de neînţeles, Zéfa se îndreptă către fundul curţii.

Amurgul se lăsa, încet şi trist, pe câmpii. Prin înserarea care cobora, se zărea silueta bătrânului Geronimo, a cărui umbră mişcătoare cădea pe iarba înaltă. Geronimo mâna vitele într'un ţarc mic. Vaca îşi încetini, leneşă, pasul, ca să mai smulgă câteva fire proaspete de manioca. Geronimo scoase un strigăt cum ştia el, ca în zilele acelea demult trecute, când mâna cirezi mari la iarmaroc. Azi, strigătul acesta puternic nu mai slujea la nimic, căci măgarul, caprele şi porcii — cu totul şapte capete — se îndreptau ascultători spre ţarc ca să se culce, iar singura sa vacă era atât de bătrână şi de blajină, încât parcă făcea şi ea parte din familie, într'atât se deprinsese cu stăpânii ei.

La strigătul lui Geronimo, Zéfa tresări, ca şi cum şi-ar fi amintit de o datorie aspră, de neînlăturat. Bolborosi iar câteva cuvinte neînţelese, tremurând toată; şi ochii, deobicei încremeniţi, i se înviorară. Bătrâna Jucundina, fără să-l scape din braţe pe copilaş, se uită cu teamă la Zéfa.

De câţiva ani dăinuia starea aceasta, dar bătrâna nu putea defel să se obişnuiască, ci nădăjduia mereu într'o vindecare neaşteptată a Zéfei, într'o minune. Bătrâna se născuse pe meleagurile acestea, crescuse aici, se măritase, avusese copii, acum îşi dădăcea nepoţii. Cunoştea fiecare palmă de pământ dimprejur, îşi bătătorise mâinile muncind la câmp, apucase şi secetele şi atacurile tâlharilor. Pe vremea ei se săvârşise în casa

boierească şi crima aceea fioroasă care stârnise atâta vâlvă, dar pentru ea nimic nu se putea asemui cu nebunia Zéfei. Bătrâna era încredinţată că în Zéfa intrase duhul vreunui osândit să-şi ispăşească în chinuri păcatele făptuite în timpul vieţii. Toţi locuitorii fazendei împărtăşeau această credinţă, atât slujbaşii cât şi argaţii... Şi când, la ceasul vecerniei, răsuna strigătul puternic al lui Geronimo, care mâna vitele, bătrâna Jucundina rămânea totdeauna nemişcată, în aşteptare: poate că se va întâmpla ceva! Ce anume, nici ea nu ştia! Poate că duhul celui osândit va ieşi din Zéfa, împlinindu-i-se sorocul ispăşirii şi, în sfârşit, se va putea înălţa la cer, acolo unde nu se află nici foamete, nici boală, nici lacrimi. Cândva, în trecutul îndepărtat, Zéfa fusese o fată frumoasă, cu şolduri pline şi ochi atrăgători şi toţi argaţii se uitau cu jind la ea. Poate că îşi va recăpăta mintea şi îşi va recunoaşte iar rudele: pe fratele ei Geronimo, pe cumnata Jucundina, pe nepoata şi pe nepotul său. Cum se vor petrece toate astea, Jucundina nu putea şti! Nădăjduia numai că, în cele din urmă, soarta se va milostivi şi de ea. Şi în fiecare seară, când Zéfa începea să dea semne de nelinişte în preajma crizei, bătrâna aştepta încordată. Era încredinţată că minunea se va petrece chiar în acel ceas solemn al zilei ce se stinge, când se lasă amurgul şi totul pare mai tainic, mai neobişnuit, când lumânările se aprind şi se aud altfel de sgomote — sgomotele serii — şi când înseşi culorile lumii înconjurătoare se schimbă. Tocmai atunci trebuia să se săvârşească minunea! O aştepta fără teamă, aproape chiar fără emoţie, dar o aştepta! Minunea putea să se împlinească, dacă nu azi, atunci mâine sau la sfârşitul săptămânii, dar se va împlini neapărat şi atunci bătrâna Jucundina se va simţi uşurată de povara ce de atâta vreme îi apăsa inima!

Clipa aceasta era totdeauna cea mai însemnată din tot cursul zilei pline de muncă şi de griji a bătrânei Jucundina. Nu ştia dece, dar strigătul lui Geronimo, gândurile ei în legătură cu Zéfa, aşteptarea minunii, toate îi trezeau amintirea celor trei feciori ai ei care părăsiseră căminul părintesc Plecaseră de tineri şi fiecare apucase pe un alt drum decât celălalt. Cel mai tânăr dintre toţi era Nenen — după numele său adevărat, Juvencio. Era aproape un copil când plecase să-şi caute de lucru. Ceilalţi doi n'o părăsiseră decât mai târziu, când crescuseră mai mari, dar pentru Jucundina ei rămăseseră tot „băieţii ei" şi în fiecare zi în acest ceas al serii, îşi aducea aminte de toţi

trei, poate din pricină că tocmai în această vreme a amurgului își dăduse pentru prima dată seama de lipsa lui Nenen. Abia după multă vreme dela plecarea lui, familia aflase că se făcuse jandarm. Și până în ziua de azi îi mai răsunau Jucundinei în urechi cuvintele amare ale bătrânului Geronimo:

— N'a rămas niciunul cu noi, bătrânico!... Și o să murim amândoi, singuri, singurei, ca niște vite sau ca niște vagabonzi...

Și arătând spre Agostinho, pe atunci încă micuț, încheiase:

— O să vină ziua când o să ne părăsească și ăsta...

Trecuseră anii și niciunul dintre cei trei feciori nu se înapoiase. Intoarcerea lor era cea de a doua nădejde ascunsă a Jucundinei. Ce bine ar fi dacă s'ar înapoia și i-ar mai ușura din munca lui Geronimo! Deși fiecare plecase singur, la vremea lui, deși fiecare o apucase pe alt drum, urmându-și destinul său, totuși mama își închipuia că se vor întoarce toți trei deodată și vor intra împreună pe portiță și împreună le vor cere părinților binecuvântarea. Nu-și închipuia prea bine cum se va petrece întâlnirea cu feciorii ei, dar imaginile pe care și le făurise, sărace cum erau, îi apăreau mereu, stăruitor, în minte, neschimbate. Bătrâna nu știa unde se aflau acum fiii ei, deși de multe ori se gândise la asta. Nu-și putea închipui pe unde își găsise fiecare rostul. Apoi căută să nu se mai gândească la ei, căci gândul acesta îi pricinuia dureri de cap și-i împovăra sufletul. Și așa îi era destul de greu să-și închipuie traiul pe care-l duceau cei trei feciori ai ei. Da — și cum să afle când se vor întoarce, dacă Jose n'avea o locuință anume și stătea mai mult ascuns, ori se furișa pe drumuri ocolite, silit să ducă o viață de fugar? Și Joao de unde putea să vină când bătrâna Jucundina nici nu știa unde se află unitatea lui? Deobicei, se străduia să nu se mai gândească la traiul pe care-l duceau azi fiii săi, la ceeace se întâmpla cu ei într'o anumită zi și la o anumită oră. Ii plăcea să-și închipuie că soseau toți trei odată și că intrau în curte conduși de Geronimo, cu ranițele în spinare — și câte și mai câte se aflau în ele, câte daruri de prin țări depărtate, câte lucruri dela oraș! Și vocea groasă a unuia dintre ei îi cerea, supusă, binecuvântarea...

...O auzea ca prin vis, alcătuită parcă din toate cele trei glasuri dragi și semănând mai mult cu glasul lui Nenen, fiul cel mai mic și mai iubit.

Și poate că o da dumnezeu ca, în ziua când s'or întoarce

băieții, să iasă pentru totdeauna și duhul care se sbătea în trupul Zéfei punându-i în gură cuvinte ciudate și sălbatice și prefăcând o femeie, odinioară sdravănă și veselă, într'o ființă jalnică, speriată, cu ochii încremeniți de spaimă.

Cu timpul, în închipuirea Jucundinei, aceste două întâmplări deosebite ajunseseră să se petreacă în aceeași zi. Dar, la început, aveau loc la date diferite. „Poate că duhul osândit va ieși chiar astăzi din trupul ei, dacă i se împlinește sorocul pedepsei..." „Poate că astăzi o să mi se întoarcă băieții acasă, poate că li s'au sfârșit și lor rătăcirile menite de ursită..." Dar zilele treceau, în fiecare seară se auzea strigătul prelung și trist al lui Geronimo, Zéfa bolborosea rugăciuni și descântece fără șir, și portița tot nu se deschidea pentru a-i lăsa pe fugari să intre. Și iată că cele două nădejdi se contopiră treptat într'una singură și acum Jucundina ajunsese să creadă că amândouă se vor petrece în aceeași zi, la acelaș ceas al serii și atunci, își zicea bătrâna, va putea muri liniștită. Pentrucă tot ceeace își dorise pe lumea asta — unde, după credința ei, oamenii sunt cu toții sortiți să sufere — s'ar fi împlinit și n'ar mai fi trebuit să îndure mai departe, căci cine nu știe că fericirea pe pământul acesta muncit de om în sudoarea frunții, e un vis zadarnic care nu se împlinește niciodată, își zicea bătrâna Jucundina.

3

Auzind strigătul bunicului, Tonio, nepotul lui Geronimo, o lăsă pe Noca, surioara sa, o fetiță de șapte ani și fugi spre țarcul vitelor ca să-i ajute bătrânului la mulsul vacii și al caprei. Trebuia să țină vițelul de frânghie ca să nu-și vâre botul sub ugerul vacii. Apoi, venea rândul caprei. Noca și Ernesto, nepoțelul cel mai mic al Jucundinei, se hrăneau cu lapte de capră. Jucundina socotea că nu este hrană mai potrivită pentru copii decât laptele de capră.

Lui Tonio îi plăcea să-i dea ajutor bunicului: vaca era blândețea întruchipată și, din când în când, Tonio, fără să țină seama de ocările lui Geronimo, se plimba călare pe ea. Ii plăcea să se joace și cu vițelul, imitându-i cu dibăcie mugetul. Se juca și cu măgarul, singurul dintre toate dobitoacele care avea un nume: îl chema Geremias și când îl strigai, venea spre tine agale. După ploaie, erau pe drum o mulțime de băltoace mâloase

şi Tonio se bălăci prin toate — o plăcere mai mare nici nu putea să existe pentru el! Se uită înapoi. Noca — ce proastă! — rămăsese în pragul casei cu Marisca, pisica cea roşie. Noca încă nu era în stare să înţeleagă cât e de plăcut să dai o mână de ajutor bunicului în ţarcul vitelor, să duci laptele muls, să te joci cu Geremias.

Nocăi îi e frică astăzi! Slăbuţă, cu rochiţa murdară, strângea tare la piept pisicuţa. Tonio îi spusese că la noapte — când o avea loc petrecerea dela Ataliba — vor rămâne acasă singuri singurei, numai ei doi şi cu mezinul, şi că atunci o să vină o fiară cumplită s'o mănânce pe Noca.

— Dar o să te mănânce şi pe tine...

— Ba eu o să mă ascund!

Şi, râzând, Tonio fugise spre ţarcul vitelor. Noca o lipise mai strâns de ea pe Marisca, pisicuţa, prietena şi păpuşa ei, singura-i comoară în casa lor sărăcăcioasă. Uitându-se la pisicuţa roşie şi pufoasă, ochii ei speriaţi se umplură de duioşie. O strânse atât de tare în braţe pe Marisca, încât pisica începu să miorlăe; Noca îi spuse:

— Să stai cu mine la noapte... Şi dacă o să vină fiara, o s'o gonim...

Nu se mai temea când o ştia pe Marisca lângă ea. Marisca era curajoasă, alerga după găini, se sburlea la căţelul unchiului Joao Pedro, când acesta venea pe la ei. Ba încă uneori se strecura pe sub gard afară, se ducea pe câmp şi se întorcea cu câte un vânat în gură. Intr'o bună zi, Marisca omorîse un şarpe chiar în faţa casei. Nu era un şarpe mare, dar era veninos şi în seara aceea Jucundina o răsplătise pe Marisca, dându-i o farfurioară cu lapte. Da, Marisca era curajoasă şi Noca nu se temea când o ştia lângă ea, chiar dacă i se întâmpla să rămână singură de tot. Nu-i frumos din partea celor mari să se ducă la petrecere şi s'o lase singură cu cei doi frăţiori. Mai sunt pe lume şi fiare sălbatice care fură copiii şi îi duc cine ştie unde! La gândul acesta, Noca tresări şi strânse şi mai tare pisica în braţe. Innăbuşită de atâta dragoste, pisica se sbătu şi sări jos. Miorlăi prelung, privind pieziş umbrele serii ce se îndesau şi, ascultând blestemele şi descântecele Zéfei ce se auzeau dinspre bucătărie, Marisca îşi încovoie spinarea sburlindu-se, ca şi cum ar fi zărit un duşman. Dar mânuţa mică şi murdară a Nocăi o mângâie şi pisica începu să se resfeţe frecându-se de picioa-

rele fetiței; torcând domol și duios, sări din nou în brațele micuței stăpâne.

Umbrele care devin din ce în ce mai dese aduc cu ele noaptea și Noca deslușește deodată pe cer conturul fiarei aceleia cumplite. Trupușorul slăbănog începe să-i tremure sub rochița de stambă. Și din nou află lângă Marisca mângâiere și sprijin, bucurie și duioșie.

Noca nu avusese niciodată o păpușă, nici chiar de-acelea ieftine, care se vând la piață, niște momâi făcute din cârpe — și îndeobște nu avusese niciodată niciun fel de jucării, nici chiar din cele de lemn, cioplite de mână. Nu auzise niciodată cântând muzica și nici nu văzuse un teatru de păpuși. Inafară de Marisca nu avea pe nimeni și nimic. Pisica înlocuia pentru ea și păpușa pe care o văzuse cândva la fata lui Artur și automobilul micuț de care se minunase atât de mult împreună cu Tonio, la conac. Pisica era pentru ea o lume întreagă; până și făpturile din basmele povestite uneori de Jucundina aduceau cu Marisca ei. N'avea nimic altceva înafară de pisică.

Și iată că la noapte va rămâne singură cu frații ei mai mici. Tonio o speriase cu fiara aceea cumplită care va veni s'o mănânce. Dacă Agostinho ar fi fost aici, Noca ar fi putut afla dela el dacă-i adevărat ce spunea Tonio. Și apoi, Agostinho avea un revolver: putea să împuște fiara. Fiara aceasta care sbura printre nori, suflând mânioasă și înghițind copiii mici!

Deodată, pisica se smuci din brațele Nocăi și sări să prindă un gândac. Lăbuța pisicii se repezi aprigă, dar gândacul se dovedi mai isteț și se feri. Pisica scuipă supărată. Gândacul se urcă pe zid, găsindu-și un loc unde laba pisicii nu-l mai putea ajunge. Dar Noca se apropie cu băgare de seamă și îl asvârli cu un bobârnac, la pământ. Marisca se năpusti asupra prăzii. Noca bătu din palme, râzând... Avea mânuțele uscate și murdare, gura mânjită toată, dar cât de frumos râdea!

4

Viața era grea și lipsită de bucurii. Munceau în dijmă: jumătate din făină, porumb și cartofi se ducea la fazendă și înafară de astea mai trebuiau să muncească fără plată atâtea zile câte erau trecute în învoială. Dar, cu toate acestea, nici moartea copiilor, nici șirul nesfârșit al bolilor și al năpaste-

lor, nici lipsa veşnică de bani, nimic nu izbutise să-l întristeze pe Ataliba. Venise pe lume vesel, toată viaţa îi plăcuseră chefurile şi petrecerile şi la fel rămăsese până la bătrâneţe. Chiar în anii cei mai grei, chiar pe vremea secetei aceleia groaznice când totul se uscase şi el fusese nevoit să se înglodeze până în gât în datorii, chiar şi atunci Ataliba prăznuise ziua nevestei sale, ce cădea de sfântul Joao.

Dar o petrecere ca cea de azi încă nu avusese: era nunta fetei sale Tereza cu argatul Cosme, poreclit Cosme Chiorul pentrucă nu vedea cu un ochi.

Femeile trebăluiau în bucătărie. Chiar şi Tereza, tânăra mireasă, îşi scosese pantofii şi rochia cea nouă, pe care o purtase la cununie şi îi ajuta Joanei să gătească păsările, carnea de porc şi dulciurile din mamon[1] verde. Veniseră şi femei şi fete din vecini: Marta şi Feliciana, Mundinha şi Casula, Dina şi Gertrudes. Era înghesuială în bucătărie şi când ploaia încetă şi cerul se limpezi, văzând că se apropie seara, femeile se neliniştiră şi dădură şi mai mare zor.

Ataliba taie lemne pentru plită. Femeile vorbesc între ele şi cuvintele lor se aud lămurit. Ataliba e fericit. Ce importanţă are faptul că şi-a cheltuit pentru praznicul de astăzi tot ce economisise anul trecut, ba încă a mai rămas şi dator la dughiană? Nu-i era teamă de muncă şi pe de altă parte nu putea îngădui ca nunta fetei sale să nu fie sărbătorită printr'un praznic grozav. Să fie o petrecere de pomină, cum alta n'a mai fost la fazendă! Va veni şi Bastian cu armonica şi din toate împrejurimile se vor aduna, la noapte, bărbaţi şi femei ca să-şi desmorţească picioarele la dans, să mănânce o bucată de carne de porc şi să închine un pahar de caşasa în sănătatea tinerilor căsătoriţi. Ataliba sparge lemne şi se gândeşte. In ciuda condiţiilor aspre, din învoiala sa de dijmaş tot îi vor mai rămâne ceva bani la sfârşitul anului. Işi hrăneşte familia cu ce rodeşte pământul, are şi fasole şi cartofi dulci în grădina de zarzavat. Dacă nu l-ar fi jecmănit la dughiana stăpânului, de unde e nevoit să cumpere cele trebuincioase îmbrăcăminţii, Ataliba ar fi izbutit să-şi pună şi bani deoparte pentru vreo boală sau vreun an secetos.

Pe drum se iveşte Mario Gomes.

„E cam devreme pentru petrecere, se gândeşte Ataliba. Fe-

---

[1] Un soi de pepene din Brazilia.

meile nici n'au isprăvit treaba la bucătărie!" Dar își dă îndată seama că Mario nici nu și-a schimbat hainele de lucru. Ține în mâini o sticlă și un sac, se vede că vine dela dughiană. Ataliba lasă jos toporul și așteaptă.

— Bună seara...

— Bună seara...

Mario Gomes pune jos sacul cu fasole și îi întinde lui Ataliba sticla cu cașasa.

— V'am adus-o pentru praznic!

Ataliba îi mulțumește.

— Ia-ți înapoi cașasa, frate Mario. Iți mulțumesc frumos, dar petrecerea asta o fac eu, pe banii mei!

— Nu te supăra.

— Nu mă supăr. Dimpotrivă, îți mulțumesc. Dar așa mi-e firea: eu fac petrecerea și n'am nevoie de obolul altuia. Știu că darul tău pornește din inimă, totuși ia-ți înapoi cașasa și pe urmă vino să ne veselim.

Mario Gomes tăcu o clipă. Il cunoștea prea bine pe Ataliba ca să se supere că-i respinsese darul. Porni spre casă să se schimbe, dar înainte de plecare, îl înștiință solemn:

— Vine și senhor Artur!

Ataliba fu atât de mirat și de încântat că rămase cu gura căscată:

— Vine? La mine, la petrecere?

— Da, frate. Mi-a spus chiar el, acuma. Oamenii se înșeală uneori și își judecă nedrept semenii... Nu-l prea înghițeam pe acest senhor Artur... Imi stătea mereu în gât — și își trecu degetele peste grumaz — dar pe cât se pare, nu-i om rău. Am stat de vorbă cu el, adineaori, acolo, la dughiană... Nu, nu e om rău!

Lui Ataliba nu-i venea să creadă:

— Și e adevărat că vine?

— Mi-a spus-o chiar el... Nu se ține mândru... Și ridicându-și sacul cu fasole, încheie:

— Fiecare cu ale lui. Omul pare uneori într'un fel, alteori, altfel. Fiecare își are slăbiciunile lui, dar ceilalți nu vor să priceapă. Nu, totuși, nu-i un om rău.

Silueta lui Mario Gomes nu se topise în umbra înserării, când Ataliba strigă femeilor din bucătărie:

— Ați aflat noutatea? O să vină și senhor Artur!

Femeile rămaseră înmărmurite.

— La noi? La petrecere?

— Da, întocmai!

— Atunci, dragele mele, să-i dăm zor! Hai, repede. Şi aşa am întârziat destul! le spuse Joana, cu un glas obosit, femeilor care îi dădeau o mână de ajutor.

Ataliba se duse să mai vadă rachetele — cumpărase în sat o jumătate de duzină — pentru focul de artificii dela noapte. Ce înseamnă banii faţă de plăcerea pe care o poate avea omul?

5

Singurele din toată fazenda care nu se gândeau în seara aceea la serbarea din casa lui Ataliba erau poate Zéfa cea nebună şi bătrâna Jucundina. Până şi Gregorio, care gemea sub povara sacului cu porumb, îşi aduse aminte că astăzi era nunta: îi văzuse pe miri cum se întorceau din sat, dela cununie, însoţiţi de Ataliba, de Joao şi de încă vreo câţiva oameni. Când alaiul îi ieşi în cale, Gregorio se ascunse printre arbuştii stufoşi de pe marginea drumului ca să nu-l vadă nuntaşii. Cosme, mirele chior, îşi ducea ghetele în mână ca să nu le strice prin pietrele de pe drum. O ţinea de braţ pe Tereza şi amândoi râdeau fericiţi, în timp ce nuntaşii care veneau mai în urmă vorbeau cu însufleţire despre cheful ce-i aştepta.

— Bastian e om de cuvânt. Dacă a spus că vine, nu se poate să lipsească! îi vorbea Ataliba unuia dintre prietenii săi.

Gregorio îl cunoştea pe Bastian: era cel mai vestit cântăreţ din armonică de prin partea locului, a cărui faimă se întinsese cale de vreo cinci liga[1] împrejur. Nu cinstea cu prezenţa lui orice petrecere, se lăsa totdeauna rugat şi adesea se codea să vină, spunând că nu se simte bine, că e obosit sau că n'are timp. Dar fără el, petrecerile îşi pierdeau o bună parte din farmec. Şi Gregorio ţinea ca Bastian să vină la Ataliba. Dealtfel, Bastian era nelipsit dela petrecerile din casa lui Ataliba şi o ţinea într'un cântec toată noaptea. Şi Gregorio dorea ca Bastian să vină, nu pentrucă ar fi avut de gând să meargă şi el la serbare — dimpotrivă, n'o să se ducă — ci pentrucă îi era drag

---

[1] Veche unitate de măsură braziliană pentru distanţe, egală cu aproape trei kilometri.

Ataliba şi ştia că bătrânul, atât de primitor totdeauna, se va necăji mult dacă muzicantul n'ar veni. La urma urmelor, o petrecere e lucru rar prin partea locului şi când se iveşte un astfel de prilej, cu mult înainte şi mult după aceea nu se mai vorbeşte despre altceva.

După ce alaiul nuntaşilor se pierdu în depărtare, Gregorio ieşi din ascunzătoare şi îşi văzu de drum. Mergea cu sacul în spinare şi ca să nu dea ochi cu nimeni, ocolea pe căi lăturalnice. Mergea gândindu-se la serbare, la Ataliba, la Cosme şi Tereza. Frumoasă fată! Şi el, Gregorio, îşi oprise privirile asupra ei, când abia venise aici şi ea nu era decât o fetişcană cu sânii uşor învolburaţi şi cu un surâs şăgalnic şi îmbietor. Pe atunci Gregorio avea, însă, alte planuri: nu-i venise încă vremea să-şi aducă nevastă în casă. Era un flăcău voinic şi hotărît, oacheş la faţă şi cu nişte sprâncene dese deasupra ochilor mici. Nu voia să se căsătorească decât atunci când va avea pământul său, înscris cum se cuvenea la notar. Ca să dobândească acest pământ, muncea ziua şi noaptea fără să ştie de odihnă. Şi în timp ce uşuratecul Militan, tovarăşul său de tarla, îşi cheltuia tot câştigul cu femeile din sat, făcând daruri logodnicei şi chefuind, Gregorio punea bani deoparte şi în cinci ani izbutise să agonisească ceva. Visul lui era să-şi cumpere un lot de pământ care să fie numai al lui.

Gregorio îşi lăsă jos sacul cu porumb, în faţa colibei de lut. Găinile, urcate pe crăcile mlădioase de goiabi pentru a înnopta, se speriară. Gregorio se uită prin uşa întredeschisă a colibei. Militan nu se înapoiase încă. Ieşi din nou în drum şi privi în zare, până ce îl văzu pe Militan, care venea cu secera pe umăr. Gregorio se aşeză pe sac şi aşteptă. Pe chipul său posomorît se ivi un surâs ce semăna cu zâmbetul unui om abia întors biruitor dintr'o luptă foarte grea.

Militan era un mulatru înalt, cu o faţă mereu zâmbitoare. Se apropie cu paşi voioşi, îşi rezemă secera de peretele casei şi aşezându-se alături de Gregorio, începu de îndată să-i vorbească despre petrecerea din seara aceea.

— Ce pregătiri se fac acolo! E ceva nemaipomenit!

Gregorio nu-i răspunse. Militan văzu sacul cu porumb.

— Ei, ai izbutit? îl întrebă bucuros.

Faţa lui Gregorio se destinse pentru o clipă într'un surâs, dar numaidecât după aceea deveni iar serioasă.

— Nu ţi-am spus? E cu opt milreises[1] mai ieftin. Merită osteneala...

— Şi nu te-a văzut nimeni?

— Am fost nevoit să mă ascund prin tufişuri. Am numai zgârieturi pe picioare din pricina spinilor. In schimb, n'am dat ochii cu nimeni. Şi Leocadio n'o să ne spună. Nu-i atât de hain.

Militan începu să râdă, deschizând larg gura ştirbă.

— Opt milreises! Merită osteneala! Numai că, dacă Artur o să miroasă ceva, e în stare...

— Ce e în stare?

— Să ne dea afară...

Umbrele nopţii coborîră, învăluindu-i. Gregorio se sculă de pe sacul de porumb şi se apropie de Militan. Găinile îşi luară sborul de pe crăcile copacului şi începură să ciugulească sacul, dar Militan le goni cu piciorul.

— Hâş de aci! Duceţi-vă la dracu!

Gregorio se uită la câmpul din faţa casei, semănat cu manioca.

— Ascultă ce-ţi spun, Militan! — Pe faţa-i aspră şi posomorîtă nu rămăsese nici urmă de zâmbet. — Nici cu poliţia n'o să mă poată da afară de aici!...

Militan se uită lung la tovarăşul său şi desluşi pe chipul lui o hotărîre neînduplecată. Dădu din mâini, vrând parcă să spună că dârzenia lui nu se va putea împotrivi soartei nemiloase.

— Şi chiar dacă ar vrea el... pământul îl stăpâneşte totuşi doctorul Aureliano!...

Gregorio stătea cu privirea aţintită asupra câmpului de manioca, peste care se lăsase deabinelea înserarea.

— Manioca asta e numai a noastră, a ta şi a mea! Cine a tăiat arbuştii şi a smuls bălăriile? Inainte de a veni noi, totul era aici în paragină.

Goni din nou găinile care dădeau năvală la sacul cu porumb.

— Ce mândru o să răsară porumbul în Iunie!

Gregorio mângâie sacul şi pe faţa lui posomorîtă se ivi iar un zâmbet.

— Ce s'ar mai fi înfuriat Artur, dacă ar fi aflat...

Lucrurile se petrecuseră astfel: muncitorii erau siliţi să

---

[1] Monedă veche braziliană, înlocuită în anul 1938 cu „cruzeiro".

cumpere absolut totul dela dughiana fazendei. Dar Militan aflase întâmplător că porumbul pentru însămânțare se putea cumpăra mult mai ieftin dela un anume Leocadio. Militan îi spusese lui Gregorio și acesta hotărîse de îndată: „O să cumpăr dela Leocadio. Puțin îmi pasă de Artur! Ducă-se la dracu!"

Gregorio era un om sgârcit la vorbă și hotărît la faptă. Lucra de cinci ani la fazenda aceasta, iar mai înainte fusese cioban la o altă fazendă. Rude sau prieteni nu avea pe aici și despre trecutul lui umblau tot felul de svonuri, se pomenise chiar de niște crime, de niște oameni înjunghiați într'o încăierare, dar toate erau destul de vagi și îndoielnice.

Și Militan pribegise, pe vremuri, în căutare de lucru. Seceta îl mânase pe aceste meleaguri și amândoi luaseră în dijmă lotul de pământ acoperit din caatinga[1] neumblată, de nepătruns, pe care nimeni nu-l socotea bun pentru arătură. Se afla chiar la marginea fazendei și cât timp trăise colonelul Inacio, nu fusese niciodată lucrat. Gregorio se pricepea bine la pământ și când Artur îi îmbiase să ia în dijmă lotul acesta, el îl oprise pe Militan, care era gata să refuze, și încheiase numaidecât învoiala. La început fuseseră nevoiți să lucreze patru zile pe săptămână pentru stăpânul fazendei: o zi fără plată, precum scria în învoială și celelalte trei zile pentru fasole, făină și pastramă. In restul săptămânii, amândoi, înarmați cu topoare și coase, se războiau cu arbuștii. Vindeau vreascurile, semănau manioca și reînnoiau în fiecare an învoiala. Acum, pe întreaga fazendă, nu era alt lot mai bine lucrat și jur împrejur se răspândise faima că Gregorio muncește ca un bivol. In timp ce Militan petrecea, chefuia și dădea târcoale fetei argatului Afonso, Gregorio muncea fără răgaz și agonisea bani. Pentru el nu erau nici duminici, nici sărbători. Niciodată nu-și cumpărase o pereche de ghete, nu-și făcuse alte haine, în sat nu fusese decât o singură dată în tot răstimpul acesta și nicio fată ușuratică nu se putea lăuda că primise dela el vreun ban.

Tuturor acelora care se minunau de dârzenia cu care muncea el, Militan le spunea că Gregorio vrea să-și cumpere o bucată de pământ — asta sau ori care alta — numai să fie deplin stăpân pe ogorul lui.

— O să sfârșească să ajungă până la urmă plantator, vorbeau oamenii între ei.

---

[1] Regiune stearpă în care nu cresc decât cactuși.

Şi începeau iar să-şi amintească de poveştile necurate în legătură cu trecutul său şi încetul cu încetul svonurile se împodobeau cu tot felul de amănunte iar faima lui Gregorio creştea, punându-i-se pe seamă o sumedenie de isprăvi minunate şi de crime. Până şi vechilul Artur îi arăta oarecare stimă; nu se prea certa cu el, îi strângea mâna de câte ori îl întâlnea şi, în mai multe rânduri, voise chiar să-l ia ca ajutor.

Când Militan află că se putea cumpăra porumb mai ieftin decât la fazendă, discutară îndelung foloasele şi neajunsurile unei asemenea cumpărături. Militan socotea că riscul era prea mare dacă-i descoperea cineva. Fazenda îşi avea legile ei nescrise, dar respectate de toţi cu o râvnă aproape evlavioasă. Şi una dintre aceste legi îi silea pe toţi dijmaşii şi argaţii să cumpere toate cele trebuincioase numai dela dughiana stăpânului. Gregorio se hotărî să încalce legea şi fără prea mare trudă îl câştigă şi pe Militan de partea sa. Porni în aceeaşi zi la drum, la începutul după amiezii, luând-o pe cărările mai dosnice, ocolind casa boierească şi ferindu-se să fie întâlnit.

— I-am întâlnit când se întorceau dela cununie...

— Pe cine? Pe Cosme?

— Da, el, Tereza, bătrânul Ataliba, dar ei nu m'au zărit.

— Straşnic chef o să mai fie! Ar fi trebuit să vii şi tu!

Gregorio se gândea însă la altceva:

— O să avem o recoltă bună de porumb, în Iunie...

Militan se sculă şi trase sacul cu porumb în casă. Gregorio intră după el.

— Trebue neapărat să stăm de vorbă cu Joao Pedro... să ne înţelegem în privinţa făinii.

Joao Pedro îşi închegase o brutărie: dijmaşii coceau acolo pâinea, plătindu-i cu bani sau făină.

Militan se învoi.

— O să-i vorbesc astăzi, la petrecere. O să vină şi el cu nevastă-sa.

Intr'un colţ al colibei se afla o vatră întocmită din trei pietre. Pe vatră se găsea un ibric de tinicea, cu restul cafelei de dimineaţă. Gregorio aprinse focul şi puse o bucată de pastramă pe frigare. Prin uşa întredeschisă se furişa întunericul nopţii. Văpaia învolbură crengile şi deasupra vetrei se înălţară limbi de foc, ale căror licăriri luminau chipurile. De după uşă, începură să ţârâie cei dintâi greieri şi mireasma proaspătă a pământului şi a caatingei pătrunse în casă, purtată de adierea vântului.

— Pregătește numai pentru tine. Eu o să mănânc carne de porc la nuntă. Ar trebui să vii și tu...

Aprinse opaițul. Limba roșie a focului aruncă umbre tremurătoare pe pereții colibei.

— Mă duc să mă spăl pe picioare. Trebue să mă încalț.

Militan se duse în fundul casei. Gregorio îi strigă din urmă:

— Să vorbești cu Finilia să ne ajute la măcinat.

Finilia era logodnica lui Militan.

— Cu ea și cu soru-sa. Și ele să-i spună și Martei, fata lui nea Geronimo.

— Ar putea să vină și Gertrudes...

Câtăva vreme tăcerea domni în colibă. Apoi, din fund, apăru Militan încălțat.

— O să joc la noapte până o să cad frânt de oboseală.

Se opri în fața lui Gregorio, care întorcea pastrama pe frigare, deasupra focului.

— Vasăzică te-ai hotărît să nu vii?

— Nu. Nu vreau.

— Păcat! O să fie cașasa din belșug. O să vină și Bastian să ne cânte...

— Nu. Nu mă duc!

Țârâitul greierilor se auzea acum prin toată pădurea. Pe foc sfârâia pastrama. Militan mai îndrugă ceva despre petrecere, încercând să-și convingă prietenul să-l însoțească. Gregorio luă ibricul și se îndreptă spre ușă. Se ducea după apă ca să-și facă o fiertură din făină. Se opri în prag, privind în noapte plantațiile cufundate într'un somn adânc. In jurul copacului goiabi, pe crăcile căruia dormeau găinile, sbura un licurici.

Militan era gata să spună ceva despre minunăția petrecerii așteptate, când, deodată se opri, auzind glasul lui Gregorio care vorbea din prag, făcând să răsune toată casa:

— Să ne dea afară de aici?... Nu se află om pe lume care să ne poată scoate de aici! Auzi, Militan?...

In casă pătrunse o adiere ușoară și lumina opaițului tremura; odaia se umplu de mireasma pământului reavăn.

— Până să mă răzbească cineva, voi ști eu să lovesc mai întâi!

In noaptea care se lăsa, țârâitul nenumăraților greieri se auzea tot mai tare. Și, deodată, ca și cum ar fi vrut să-l acopere, pădurea răsună de cântecul depărtat al unei armonici.

Sunetele armonicii acoperiră cântecul greierilor. In casa lui Ataliba se aşternu tăcerea ; vorbele, bârfelile şi râsetele încetară. Venind la petrecere, Bastian începuse să cânte de pe drum. Era o polcă veche care demult nu mai era la modă, dar cântecele proaspete — ca orice noutate — nu ajungeau decât târziu de tot prin locurile acestea. Dacă doctorul Aureliano ar fi locuit la conac şi-ar fi instalat poate un aparat de radio. Dar stăpânul fazendei prefera să stea la Rio de Janeiro unde îşi făcuse studiile şi unde avea o mulţime de afaceri. Predecesorul său, colonelul Inacio, se gândise un timp să-şi cumpere un aparat de radio, dar până la urmă se mulţumise cu un gramofon, pe care i-l vânduse un sirian, negustor ambulant. Gramofonul se stricase foarte repede, dar cât timp funcţionase, senhora Angela petrecuse ceasuri întregi lângă el, când nu muştruluia negresele la bucătărie, ascultând mereu aceleaşi trei discuri cântate de Carusso. Apoi trebuiră să se mulţumească iar numai cu muzica şi cântecele celor din casă. Gramofonul se stricase şi nu mai izbutiseră să-l dreagă.

„Bani aruncaţi pe fereastră!“ spunea colonelul Inacio privind aparatul stricat, care rămăsese răzleţ printre mobilele masive din salonul conacului.

In afară de gramofon, se mai găseau la fazendă, la dijmaşi şi argaţi, armonici şi ghitare. Nu departe de fazendă locuia un anume Pedro da Restingoa, un orb, cântăreţ şi ghitarist vestit. Pe vremea colonelului Inacio, venea pe la conac în zilele de sărbătoare şi improviza la ghitară tot felul de melodii pentru desfătarea bătrânului stăpân. Dar toate acestea erau lucruri demult trecute. După moartea colonelului Inacio şi a soţiei sale, senhora Angela, lui Pedro da Restingoa i se tăie creditul la dughiană. Nu-şi plătise niciodată datoriile. Colonelul, ca să-l ajute, îi îngăduise să ia de acolo în fiecare săptămână fasole, făină, pastramă şi o sticlă de caşasa. Cumpărăturile erau trecute la catastif. Ştiau cu toţii însă că n'o să-l pună nimeni să plătească. Plătea cu cântecele lui, cu versurile lui acompaniate de ghitară, cu rimele sonore şi cupletele pline de haz care îl făceau pe senhor Inacio să râdă cu poftă. Când intrase în stăpânirea fazendei, Aureliano nu dăduse nicio poruncă în privinţa datoriilor lui Pedro da Restingoa. Dar Artur, vechilul care se proţăpise la conac, îi tăiase creditul chiar din prima săptămână. Măsura aceasta

stârni pentru prima oară vrăjmăşia pe care dijmaşii şi argaţii i-o arătau vechilului. Artur însă nu se simţea vinovat. Le aminti că ar fi avut dreptul să-i ceară datornicului plata întregii socoteli, care se ridicase cu anii la o sumă destul de însemnată, şi că totuşi nu o făcuse. Pedro da Restingoa nu mai pusese piciorul la fazendă. Se ducea în sat şi se aşeza în piaţă, cu ghitara şi cu o cană în care strângea pomenile, cântându-şi noile stihuri în care spunea tot ce gândea despre Aureliano şi despre Artur.

Fie-vă milă de un biet bătrân
Lăsat fără pâine de crudul stăpân...

Pentru senhor Inacio şi Angela,
Ce pe săraci cu grijă i-a hrănit,
Prieteni, ştiţi că eu am fost acela
Ce'n stihuri multe cu ghitara i-am slăvit.
Dar le-a sosit şi lor tristul soroc
Şi dumnezeu în cer le-a dat un loc...
Dar vai! Urmaşul lor e un sgârcit;
Săracilor şi coaja de pâine le-a oprit.
Hain ca dracul doctorul îmi pare,
De niciun pic de milă nu-i în stare
Şi Artur vechilul în cruzime e mai tare.

Fie-vă milă de un biet bătrân
Lăsat fără pâine de crudul stăpân!

Totuşi, Bastian izbuti să-şi păstreze bucata de pământ pe care i-o dăruise răposatul colonel cu prilejul unei petreceri; Aureliano era foarte măgulit că la fazenda lui se afla un cântăreţ din armonică atât de iscusit ca Bastian. Intrând în stăpânirea fazendei, Aureliano venise să petreacă acolo vreo câteva zile; înainte de plecare, în timp ce dădea ultimele porunci, Artur îi întrebase:

— Cum rămâne cu Bastian?

— Ce înseamnă „cum rămâne cu Bastian"?

Negrul, care era de faţă, se apropiase de stăpân.

— Răposatul senhor colonel mi-a dăruit o bucăţică de pământ pe care am semănat şi eu câte ceva... Şi începuse să-i istorisească povestea lui.

Aureliano însă, care-şi pierduse cam în acelaş timp amândoi părinţii şi se mai afla încă sub impresia copleşitoare a morţii lor, îl întrerupse:

— Păstrează-ţi pământul, negrule!

Bastian ar fi dorit totuşi ca darul acesta să fi fost întărit prin acte. Pe vremea bătrânului Inacio n'ar fi fost nevoie să vină cu asemenea cereri. Colonelul fusese un om care nu-şi călcase niciodată cuvântul. Cu toate acestea, Bastian nu îndrăznise să stăruie pe lângă noul stăpân, temându-se să nu-l supere pe doctor şi hotărîse să amâne treaba aceasta pentru altădată. Dar acest „altădată" nu se mai ivi nicicând, pentrucă Aureliano se stabili definitiv la Rio iar la fazendă, cu puteri depline, se înscăună vechilul Artur.

Polca de modă veche îi înveseli pe oaspeţii care veneau la petrecere odată cu Bastian. Un alt negru, cu o ghitară, mergea alături de oaspeţi dansând în ritmul acestei polci bătrâneşti.

Mai era şi un ghitarist mulatru. Dar nici negrul, nici mulatrul nu se atingeau de strunele instrumentelor, pentrucă acum cânta maestrul Bastian. Numele acestuia se bucura de cea mai mare faimă. Nu exista niciun cântăreţ în stare să-l întreacă. Părul lui Bastian începuse să încărunţească, degetele nu mai alergau pe clape cu iuţeala de odinioară, dar omul era tot atât de neobosit, fiind în stare să cânte fără întrerupere nopţi întregi şi cu cât bea mai multă caşasă cu atât cânta mai bine.

Sunetele polcii se înălţau în văzduh, deasupra desişurilor, acoperind ţârâitul greierilor. Cerul era presărat de stele. Oamenii nu luau în seamă frumuseţea sălbatecă a pădurilor nestrăbătute din împrejurimi. Nu se gândeau decât la petrecere. Şi mai stăruitor decât ceilalţi se gândea negrul cu ghitara. Dorea atât de mult s'o prindă în braţe pe Marta şi învârtind-o să bată iute podeaua de lut cu picioarele. Juca mai bine decât toţi ceilalţi. Trupul lui uriaş şi picioarele-i bătătorite de-atâta mers desculţ, păreau uşoare şi mlădioase la joc. Cât de mult dorea s'o învârtească pe Marta în ritmul cântecului de armonică! Ce noapte minunată ar fi fost, căci fată mai frumoasă decât ea nu se mai afla în lumea întreagă!

Muzica răsuna şi adierea uşoară a nopţii o purta până la colibele cele mai îndepărtate ale fazendei, ajungând la urechile locuitorilor ca o chemare veselă şi îmbietoare la petrecere. In liniştea nopţii, sub degetele iscusite ale lui Bastian, cântecul armonicii îi chema pe toţi la praznicul nunţii lui Cosme cu Tereza.

In noaptea aceasta, toată lumea petrecea la fazendă. Nu era holtei sau om însurat care să nu se bucure şi să nu se pregătească pentru cheful din casa lui Ataliba. Numai Gregorio mesteca tăcut

pastramă, sorbind din terciul de făină și visa la porumbiștile sale, în timp ce tovarășul său Militan își încălța ghetele noi care scârțâiau și-și ungea părul cu o pomadă ieftină, gătindu-se de plecare.

Privind posomorîtă la chipurile sfinților ei, luminate de licărirea opaițului, Zéfa nebuna stătea cufundată în gânduri care n'aveau nimic de a face cu nunta cea veselă. Ochii ei plini de spaimă nu deslușeau în viitor petreceri și bucurii, vorbele ei fără șir nu prevesteau belșug și fericire. Zéfa nu întrezărea în viitor decât nenorocire și năpastă.

Dar numai ei — Gregorio, Zéfa și bătrâna Jucundina — nu se gândeau la nuntă și nu se pregăteau de petrecere. Dintre ceilalți locuitori ai fazendei, unii se și duseseră, alții se pregăteau să plece la zaiafet, se îmbrăcau și se spălau pe picioare ca să-și poată încălța mai ușor ghetele. Doar cei trei rămăseseră surzi la chemările armonicei care răsunau în noapte. Până și greierii amuțiseră, ascultând polca străveche. Cânta doar Bastian !

Și alt muzicant ca el nu se mai afla, nu, nu se mai afla nicăieri !

7

Intr'adevăr, nu era alt muzicant mai bun decât el în toată partea de nord-est a țării, în toate fazendele risipite prin pustietatea aceasta, la o mare depărtare unele de altele.

Din odaia unde se îmbrăca, Felicia îi strigă lui Artur să se grăbească pentrucă se răcește mâncarea pe masă ; și-așa au întârziat, tot gătindu-se pentru petrecere.

Nimeni nu cântă mai bine decât Bastian !

Nici Bastian nu-l prea are la inimă pe Artur ! In privința aceasta, Artur a stat mult de vorbă cu Mario Gomes. Își vărsase tot amarul din inimă. De pildă, ce rău îi făcuse el negrului Bastian ? Nu-i făcuse niciun rău, ci, dimpotrivă, îi amintise chiar doctorului Aureliano de petecul de pământ pe care muzicantul îl primise în dar, punând o vorbă bună pentru Bastian. Dar, trufaș din fire, Bastian nu era un om cu care să te poți înțelege ușor și numai pentrucă își avea lotul lui de pământ — și nici pe acesta nu-l stăpânea decât dintr'o simplă vorbă, se gândea Artur — voia să-și vândă făina și porumbul celorlalți locuitori ai fazendei și să-și facă târguielile în sat, la altă dughiană decât aceea a stă-

pânului ! Şi Artur era deseori nevoit să se certe cu el ! Dar n'avea încotro, trebuia să-şi facă datoria !

Pe vremea când Artur venise la fazendă ca simplu ziler, faima de muzicant a lui Bastian, care era de fel din partea locului, trecea din gură în gură. Invăţase să cânte la armonică pe când era încă un băieţandru. Colonelul Inacio îl preţuia foarte mult. Când bătrânul avea oaspeţi, sau când tânărul Aureliano îşi aducea, în vacanţă, câţiva colegi de şcoală pentru a petrece vreo câteva zile în mijlocul naturii, Bastian, care între timp devenise un om în toată firea, aproape că nu mai pleca dela conac, risipind cu cântecele lui nostalgia serilor pe care nu ştiau cum să şi le umple. Fetele şi tinerii din capitală petreceau dansând în sunetele unei melodii străvechi, râzând de dansurile acelea demodate şi flirtând. Fetele se arătau foarte binevoitoare faţă de Bastian : îi dădeau bacşişuri, îi făceau tot felul de daruri.

Odată, colonelul Inacio îi dăruise drept mulţumire o bucată de pământ nu prea mare, pe care Bastian se apucase s'o lucreze. Asta se întâmplase înainte de venirea lui Artur la fazendă, însă el aflase de darul colonelului şi cunoştea în amănunt împrejurările în care fusese făcut. Oridecâteori venea vorba despre bunătatea colonelului, toţi pomeneau de întâmplarea cu pământul dăruit. Când cineva voia să aducă cumva o dovadă despre bunătatea colonelului, spunea povestea cu Bastian la nunta Juletei, fiica adoptivă a lui Inacio. Juleta fusese luată sub ocrotirea colonelului dela vârsta de nouă ani, când tatăl ei, arendaş şi cumătru de-al lui Inacio, murise de friguri de baltă sub ochii acestuia. Ii lăsase în grijă fetiţa, cu limbă de moarte. Şi într'o bună zi, senhor Inacio aduse la fazendă o fetiţă sfioasă. Pe vremea aceea învăţa la oraş într'un internat şi dona Angela cu inima ei duioasă o primise cu toată dragostea pe biata orfană şi nu făcuse din ea o slujnică, ci o crescuse ca pe un copil al ei. Pentru Inacio, Juleta ţinea locul fiicei la care visase atâta vreme în zadar.

Şi el şi Angela erau oameni vârstnici când venise fetiţa aceasta şi le umpluse casa cu râsetele şi sburdălniciile ei. Aureliano nu venea decât în timpul vacanţelor.

Apoi, după ce sfârşise liceul, se mutase la Rio, unde urmă cursurile universităţii ; venea din ce în ce mai rar la fazendă, mulţumindu-se să trimită părinţilor scrisori lungi. Şi când se abătea pe acolo, odată la doi ani, nu rămânea mai mult de două săptămâni, căutând tot felul de pretexte ca să se întoarcă la Rio cât mai repede. Adevărata pricină pentru care se arăta atât de

grăbit, erau ochii fermecători şi picioruşele svelte ale vreunei fetişcane. Juleta era singura care-i mai mângâia pe bătrâni cu căldura unei dragoste pornite din inimă, luminându-le viaţa retrasă pe care o duceau la fazendă, cu farmecul tinereţei sale. Cu vremea, fata crescuse şi Inacio avusese o nouă grijă : aceea de a o mărita cât mai bine. Se temea ca nu cumva, după moartea lui, fata să fie nevoită să se reîntoarcă la starea ei de mai înainte, să fie la fel cu alte fete de muncitori. N'ar fi putut îngădui ca vreun dijmaş sau vreun cioban oarecare să-şi oprească privirile asupra ei. Asta ar fi însemnat o cutezanţă prea mare şi nesăbuitul ar fi fost numaidecât izgonit de pe fazendă. Şi colonelul însuşi îi alesese mirele. Enos avea o prăvălie în oraş, care-i aducea un câştig bun. O lună întreagă petrecu Enos la fazendă, ca oaspete; avea plămânii slabi şi venise să-şi întremeze sănătatea. Inacio îl cunoştea pe tatăl tânărului încă din copilărie şi îl ajutase pe băiat să înlăture greutăţile pe care le întâmpinase la începutul negoţului său.

„Ar fi un soţ potrivit pentru Juleta noastră", îi spusese el donei Angela, în luna aceea când Enos stătuse la ei, văzând cum tânărul prindea puteri şi se îngrăşa mulţumită laptelui şi aerului curat dela ţară.

La nuntă fuseseră poftiţi proprietarii fazendelor vecine, cunoscuţi dela oraş, negustori, prieteni de ai lui Enos. Venise chiar şi deputatul căruia oamenii de pe fazenda lui Inacio îi dăduseră voturile. Juleta căpătă o zestre atât de mare, încât multă vreme se vorbi despre asta prin partea locului. Şi găteala de nuntă a miresei — un dar al lui Aureliano, trimis dela Rio — se dovedi fermecătoare. Bastian şi-o mai amintea încă şi îi plăcea să spună:

— Era frumoasă ca o păpuşă !

Bastian cântase la nuntă până în zori iar colonelul Inacio, care bea şampanie cu deputatul, îi dăruise negrului în cinstea acelei zile fericite şi în amintirea acelei petreceri de pomină, un lot de pământ pe care Bastian începuse să-l lucreze. Trecuseră câţiva ani de când Bastian luase în stăpânire bucata aceea de pământ. Inainte lucrase la plantaţii ca argat de rând. Mama sa fusese în robie la tatăl colonelului, iar Bastian se născuse şi crescuse în satul negrilor. Işi mai amintea de colonel, pe vremea când acesta era un tânăr chipeş ce fugărea negresele prin tufişuri iar la oraş ducea în ispită femeile măritate. Şi dacă nu izbutise să cânte la nunta lui Inacio (nu era pe atunci decât un băieţandru care abia începuse să prindă tainele cântatului la armo-

nică), apoi nu pierduse prilejul să cânte la botezul lui Aureliano, un praznic la care luaseră parte funcţionarii, padrele[1] dela oraş, cărturarii şi coloneii din vecinătăţi. Petrecerea aceasta rămăsese multă vreme în amintirea oamenilor.

De atunci, atât la conac cât şi în coliba vreunui sărac, fie la fazenda aceasta, fie la altele din împrejurimi, nu avusese loc nicio petrecere la care Bastian să nu fi fost poftit. De câte ori cineva poftea oaspeţi la o petrecere, avea grijă să adauge:

— O să ne cânte Bastian!

La nunta Juletei, colonelul, se cam ameţise, în zori, cu şampanie. Căsătoria fetei îl mulţumea, cu toate că despărţirea de neînlăturat îl cam întrista. După ce Bastian îşi sfârşise cântecul şi perechile încetaseră să se mai învârtească în ritmul valsului, bătrânul îl chemă pe muzicant:

— Ascultă, negrule! Eu o să mor curând...

— Da de unde! Ferească dumnezeu, stăpâne drag!

— ...O să mor curând, dar înainte de a mă înfăţişa înaintea domnului, vreau să-ţi fac un dar...

— Nu mai vorbiţi astfel, stăpâne!

— Pământul pe care-l lucrezi tu, să fie al tău! Nu-s numai vorbe, nu! O să întăresc cu acte darul acesta, peste câteva zile.

Dar colonelului nu-i mai fu dat să întărească darul cu vreun act; curând după nuntă se prăpădi. Atâta timp cât trăise el, Bastian socotise că nu era nevoie să-i mai amintească de făgăduială. Cuvântul colonelului Inacio era deajuns.

Din moment ce spusese că pământul era al lui Bastian, n'avea niciun rost să mai deschidă vorba despre asta: niciodată colonelul nu-şi călcase cuvântul. Şi numai când tânărul moştenitor intrase în stăpânirea fazendei, Bastian se gândise că s'ar fi cuvenit să-l roage pe Aureliano să-i întocmească actele pentru pământ. Se temuse însă să nu-l jignească pe doctor şi totul rămăsese ca înainte. Nu plătea nimic pentru inventar şi nici nu era obligat să dea jumătate din recoltă stăpânului. Artur însă îi cerea să vândă fazendei produsele şi să cumpere tot ce-i trebue dela dughiana stăpânului. Nemulţumirea negrului şi mânia lui împotriva vechilului creşteau necontenit: mormăia mereu, printre dinţi, tot felul de ameninţări, mai ales când bea ceva mai multă caşasa.

— Negrul ăsta-i un dobitoc, spunea vechilul când vorbea despre el.

[1] Preotul catolic.

Fără îndoială, negrul acesta, Bastian, vestitul cântăreţ din armonică, îşi avea mândria lui. Se simţea mândru însă nu pentrucă era un muzicant minunat, ci pentrucă îşi avea bucata lui de pământ. Când era poftit să cânte undeva, la vreo sindrofie, se lăsa mult rugat. Avea pământul lui, era un om cu vază, nu plătea pentru inventar şi nu muncea nicio zi degeaba pentru stăpân, ca ceilalţi dijmaşi. Ii privea puţin cam de sus pe toţi cei din jur, dar nu pentrucă era cel mai bun cântăreţ din armonică de prin partea locului. Nici el nu-şi dădea prea bine seama de unde-i venise acest dar minunat, agilitatea neîntrecută a degetelor, fineţea şi ascuţimea auzului. Pentru Bastian faptul de a cânta era tot atât de firesc ca acela de a bea ori de a mânca. Nu lua niciodată bani pentru cântecele sale la petreceri. Era doar stăpân pe o bucată de pământ, avea din ce să trăiască. Işi lucra pământul împreună cu soţia şi feciorii, din zori şi până la căderea nopţii când începeau să cânte greierii şi să sboare licuricii. Noaptea şi-o putea închina cântecelor sale la armonică, polcilor vechi, demult uitate, petrecerilor la fazendă. Doar, cale de cinci liga în jur, nu se găsea alt muzicant care să-l întreacă, nu!

8

„Nefericiţii, nefericiţii!" repeta Zéfa cu înverşunare, deschizând ochii mari. Avea nişte ochi imenşi şi cu cât umbrele serii coborau tot mai dese asupra bordeielor de pământ bătătorit, cu atât îşi schimbau expresia şi ochii, ca şi cum simţimintele Zéfei ar fi fost legate de ceasurile zilei.

„Nefericiţii!" repeta ea cu un glas plin de mâhnire. Starea ei sufletească se schimba neîncetat. Când o cuprindea o veselie nestăvilită, când o cotropea groaza. Atâta ştia: că era datoare să împărtăşească celor din jur lucrurile pe care cerul i le desvăluise. La altceva nu se mai gândea... Nici nu îşi dădea seama că mai putea să existe şi altfel de viaţă.

Intr'adevăr, ştia doar că undeva departe se afla oraşul plin de păcate, osândit de dumnezeu la veşnică pieire. Zadarnic ar fi răsunat până acolo cuvintele ce-i umpleau inima, cuvintele pe care se străduia să le împărtăşească celor din jurul ei, în ceasurile înserării, povestindu-le despre vedenia pe care o avusese şi care o îndemnase să-i pregătească pe oameni pentru clipa cumplită şi solemnă.

Aici, singură de tot în fața icoanelor din odăița ei, în care arareori intra cumnată-sa, Zéfa se pregătea demult să vestească taina pe care cerul i-o încredințase. Dar ea nu era singura care să se bucure de lumina harului. Prin meleagurile acestea, în caatinga nesfârşită printre care se aflau risipite fazendele întinse şi în care domnea foametea, mai erau şi alţi oameni care avuseseră vedenii tot atât de amenințătoare. Şi ei, ca şi Zéfa, se străduiau să împărtăşească celor din jur marea taină. Zéfa era încredințată că va veni ziua când toţi vor crede : uneltele de muncă vor fi aruncate, hârleţele şi topoarele vor cădea din mâini şi braţele se vor ridica spre cer, genunchii se vor îndoi, capetele se vor pleca până la pământ.

Umbrele serii coborau asupra casei şi copacilor, asupra păşunilor şi pădurii din depărtare. In inima sbuciumată a Zéfei simţimintele se'nvolburau. Era fericită. Ochii aveau pentru un timp o linişte blajină, pe buze îi juca un zâmbet uşor, ca al unei mirese în ziua nunţii, iar mâinile şi le ţinea strâns încleştate cum şi le ţin îndrăgostiţii. Dar deodată neliniştea o cuprindea din nou ; atunci căpăta o înfăţişare fioroasă : ochii îi scânteiau de ură, cu gura căscată strâmb, gata parcă să arunce tot felul de blesteme, începea să dea din mâini şi tot trupul i se încorda ca şi cum s'ar fi pregătit să se apere cu înverşunare. Scrâşnea tare din dinţi şi o spaimă cumplită îi licărea în pupilele lărgite, tot trupul i se sgârcea în spasme şi braţele i se sbăteau ca şi cum s'ar fi luptat cu un ucigaş nevăzut. Apoi, când cerul se întuneca şi peste peria pădurii cobora noaptea adâncă, ochii i se luminau iar, plini de duioşie. Işi împreuna cu blândeţe mâinile, iar trupul istovit zăcea moale ca după o îndelungă rătăcire.

In drum spre ţarc, vaca mugi, luându-şi parcă rămas bun dela libertate, dela zilele însorite. Dar pentru Zéfa asta era un semn. Sunetele ce se repetau aproape aidoma în fiecare seară aveau pentru ea un înţeles tainic, deosebit, pe care mintea celorlalţi oameni nu-l putea pătrunde. Nu erau mugete de vite sau glasuri de oameni, ci chemări dumnezeeşti, vestiri din lumea aceea tainică de care se simţea legată de când avusese vedenia.

Pândea încordată până ce mugetul se repeta, încremenită în aşteptarea unor întâmplări care niciodată nu se petreceau. Cuvintele îi ieşeau cu greu din adâncurile fiinţei : bolborosea fără şir, înpleticindu-se, şi se uita parcă îngrozită în jur — nu cumva o fi cineva prin apropiere ?

Toţi oamenii de pe fazendă, dimpreună cu cei din casă, râdeau de vorbele ei, fără să le ia în seamă, şi asta o necăjea nespus de mult. Altminteri, n'avea nicio importanţă faptul că se afla sau nu cineva prin apropiere, că o auzea sau nu cineva.

Mai curând sau mai târziu vorbele-i vor fi crezute, cu sau fără voie, căci ea nu făcea decât să repete înseşi cuvintele domnului. Nimeni nu voia să-i dea crezare, nici Geronimo, nici Jucundina, nici Marta sau Agostinho, nici vreun altul care o auzea. Cândva dreptatea va ieşi în vileag, atunci va fi însă prea târziu! Nu va mai fi vreme pentru pocăinţă, nici pentru scăpare! Crâmpeie de gânduri treceau prin mintea Zéfei ca vârtejurile viforului şi faţa şi ochii ei îşi schimbau necontenit expresia.

Cândva, demult de tot, Zéfa fusese o fată ca oricare alta, poate doar puţin mai tăcută şi mai închisă decât celelalte. Căra apă, îl ajuta pe fratele ei la câmp, iar în ceasurile libere lucra horboţele. Incepuse să se schimbe numai din ziua când colonelul Inacio îl poftise la fazendă pe padre capelan pentru o slujbă; preotul trebuia să cunune câteva perechi, să boteze câţiva copii şi să se roage, în genere, pentru toţi locuitorii fazendei. Zéfa ascultase predicile preotului, cu ochii larg deschişi, sorbindu-i fiecare cuvânt; multe lucruri îi rămăseseră neînţelese, în schimb îşi dăduse seama că oamenii erau înglodaţi în păcate şi că ziua pedepsei dumnezeieşti se apropia. Tocmai în vremea aceea, prietenul ei Claudionor fusese ucis cu o lovitură de cuţit, într'o ceartă ce se iscase pentru un petec de pământ. Incăierarea avusese loc într'o fazendă vecină, la o depărtare de vreo douăzeci de liga. Când aflase vestea, Zéfa scosese un ţipăt sălbatic şi căzuse într'o criză de isterie. Fusese primul acces, după care au urmat şi altele ce i-au îngrozit la început peste măsură pe cei din jur.

De atunci oamenii spuneau despre ea că e „apucată". Umbla fără rost, nu mai dădea niciun ajutor, nici acasă nici la plantaţie, şi când se lăsa amurgul o apuca criza şi începea să proorocească.

Uneori, duminicile, veneau pe la ei vecinii ca să mai bea un pahar de caşasa şi să mai stea de vorbă despre toate cele. Se aşezau în bucătărie, ascultau cântecul unei ghitare sau al unei armonici şi vorbeau despre rudele ce se mutaseră la Sao Paolo şi dela care veneau uneori veşti nu prea lămurite, dar îmbucurătoare.

— Ai auzit, cumetre? Se spune că Maneca Fulo s'ar fi îmbogăţit grozav...

— Şi pare-se că foarte repede încă...

— Iată ce înseamnă, cumetre, pământul pentru un om muncitor!

Zéfa îi asculta cum vorbeau, dar atenţia i se risipea şi nu prindea decât frânturi de fraze. Când le repeta însă, căpătau în gura ei de nebună un înţeles nou, erau ceva fără şir ce suna ca o batjocură şi ca o dojană. Şi, la ceasul când se întorceau vitele de pe păşunile sărace, pregătindu-se de plecare, vecinii se simţeau cuprinşi de un fel de respect neînţeles pentru nebună, de parcă Zéfa n'ar fi fost bolnava care îi asculta vorbind şi îngâna frânturi de fraze, izbucnind fără rost în hohote smintite de râs. Când se scula dela locul ei, dreaptă şi hotărîtă, şi se apropia de icoane — sfântul Geronimo, sfântul Cosme, dimpreună cu sfântul Damian — cei de faţă se înfricoşau şi se grăbeau cu toţii să plece; cântecul ghitarei înceta şi vorbele amuţeau chiar dacă se povestea despre rudele care se îmbogăţiseră la Sao Paolo. Incepeau să urmărească toţi fiecare privire, fiecare mişcare a nebunei, ciuleau urechile la orice cuvânt, la orice prorocire cumplită. Zéfa devenea dintrodată pentru ei o fiinţă tainică, de nepătruns, de pe alt tărâm. E adevărat, după aceea oamenii râdeau singuri de spaima lor, câteodată îşi băteau chiar joc de Zéfa, iar unii erau cuprinşi de veselie când o apucau furiile. Dar când glasul ei molcom din timpul zilei creştea odată cu căderea nopţii şi bolboroselile se prefăceau în ţipete înfiorătoare, pe faţa ascultătorilor care se nimereau din întâmplare pe acolo se oglindea spaima şi un fel de respect nelămurit. Iar aceia care o vedeau şi o auzeau pentru întâia oară, nu puteau scăpa multă vreme de amintirea chipului ei, pe care, cu o iuţeală surprinzătoare, se perindau cele mai felurite simţăminte. Auzeau mult timp după aceea cuvintele ei fără şir şi vedeau buzele Zéfei, când surâzătoare şi pline de o duioşie de neînţeles, când strâmbate de o ură cumplită, ce se îndrepta împotriva tuturor făpturilor — bărbaţi, femei şi chiar copii sau animale domestice, păsări, fiare, împotriva a tot ce există pe lume, fără nicio deosebire.

„Nefericiţii... nefericiţii"... repeta Zéfa cu durere şi duioşie în glas. Deodată, zărind pe câte cineva, ochii i se aprindeau de spaimă, scotea un urlet, dădea să fugă tremurând toată de ură, se pornea pe ţipete şi aceleaşi cuvinte răsunau acum ca un blestem: „Nefericiţii! nefericiţii!"...

Toţi îi cunoşteau prorocirile, de ani de zile aceleaşi. Le repeta în fiecare seară luminându-se la faţă şi începea iar să se roage, murmurând cuvinte fără şir, şi cu cât le rostea mai des-

cu atât erau mai cutremurătoare. Oamenii se apucau să bea vârtos caşasa, păstrând o umbră de nelinişte în glas. Şi fără îndoială, printre ei erau şi aceia care deşi îşi bătuseră joc de Zéfa şi făcuseră glume grosolane pe socoteala ei, totuşi, în fundul sufletului erau încredinţaţi că însuşi domnul dumnezeu grăia prin glasul nebunei. In afară de ea se mai aflau în ţinutul acesta sălbatic şi bântuit de foamete şi alţi bărbaţi şi femei care vorbeau ca ea. Unii dintre aceştia, sprijinindu-se în toiag, umblau prorocind prin fazende şi sate. Uneori, câte un nou venit le povestea locuitorilor fazendei că undeva, în caatinga pădurii, s'ar fi ivit un schimnic care vestea sfârşitul apropiat al lumii. Cei dela fazendă îşi făceau semnul crucii şi povesteau la rândul lor, că şi la ei locuia o fată în care intrase pe semne un duh rău şi că şi ea prevestea mereu, în fiecare seară, sfârşitul lumii, chemându-i pe toţi la căinţă.

Astfel, cu timpul, numele Zéfei ajunsese să fie cunoscut şi dincolo de hotarele fazendei lor, una dintre acele plantaţii imense, despărţite de restul lumii prin caatinga de nepătruns, ca nişte ziduri de cetate. Se aflau pe aici şi oameni care nu trecuseră niciodată de hotarele fazendei. Totuşi, numele Zéfei ajunsese să fie cunoscut până dincolo de marginile proprietăţii colonelului Inacio, fiind pomenit şi în alte fazende, în păduri, pe drumuri şi cărări, oriunde se vorbea despre nenorocirile ei.

Venind odată dela Rio de Janeiro cu prilejul unor alegeri locale, doctorul Aureliano, noul proprietar al fazendei, ţinuse s'o vadă pe Zéfa şi să-i asculte prorocirile. Dar, pentrucă Zéfa nu voia pentru nimic în lume să se ducă la conac, Aureliano, însoţit de un prieten care tocmai venise pe la el, pornise pe'nserate de acasă, îndreptându-se spre coliba nebunei. După ce se sfârşise criza, începu să vorbească despre isterie, folosind câţiva termeni medicali.

Prietenul său pufnise în râs :

— Tu eşti medic numai după diplomă, Aureliano. La ce bun vorbăria asta ştiinţifică ? Femeia e nebună, asta-i tot !

Doctorul Aureliano făcu şi el haz, spusese că n'avusese încă vreme să uite cele învăţate la universitate, îi dăduse zece milreises lui Geronimo şi se întorsese acasă. Nu stătuse decât puţin timp la fazendă, căci îşi petrecea viaţa la Rio.

Ce însemnau pentru el pământurile moştenite dela taică-său, când avea atâtea afaceri importante în capitală ?

Şi totuşi Zéfa, cu vorbele ei fără şir, scăpase fazenda de jaf în ziua când fusese atacată de banda lui Lucas Arvoredo. Tâlharii se pregăteau să jefuiască tot avutul dijmaşilor şi al argaţilor şi să prade conacul, când, deodată, Zéfa le ieşise în faţă şi le vestise că se apropie sfârşitul lumii. Era încredinţată că sosise însfârşit ziua sorocită : tâlharii aceia înarmaţi până în dinţi, care trăgeau focuri în aer, îi turburaseră atât de adânc traiul ei de toate zilele, încât o făcură să-şi închipue că însfârşit, sosise şi ziua judecăţii de apoi, ziua pedepsirii tuturor păcătoşilor.

Se repezise din pragul casei — Jucundina înspăimântată nu avusese timp s'o oprească — şi îi întâmpinase pe tâlhari ca pe nişte trimişi ai domnului.

Văzând-o, Lucas Arvoredo strigase :

— Cine mai e şi arătarea asta ?

Dar tăcuse îndată şi poruncise şi oamenilor săi să înceteze vorba, căci Zéfa începuse să vestească sfârşitul lumii, îndrugând aceleaşi cuvinte fără şir din fiecare seară. Lucas Arvoredo îşi aţintise privirea asupra acestei femei ciudate, cu glas de proroc, care părea mai degrabă o jivină sălbatică decât o fiinţă omenească : părul ei nepieptănat de ani de zile atârna lăţos iar unghiile degetelor îi crescuseră nemăsurat de lungi.

Şi, deodată, genunchii tâlharului se îndoiseră şi, făcându-şi semnul crucii, îşi plecase fruntea. Oamenii urmaseră tăcuţi pilda căpeteniei lor. Bico Doce, care îşi îndreptase revolverul asupra pieptului Zéfei, lăsase arma în jos şi căzuse şi el în genunchi. Zéfa îşi striga înainte prorocirile, aşteptând să se mai întâmple ceva ; cum nu se petrecuse însă nimic, intrase iar în casă. Lucas poruncise tâlharilor să înapoieze ţăranilor banii şi nu voise să ia nimic dela fazendă. Primise numai să bea o ceaşcă de cafea cu melasă în casa bătrânului Geronimo şi plecase cu toată ceata lui.

Luase totuşi ceva cu el : Jose, fiul lui Geronimo, fugise în seara aceea din casa părintească, alăturându-se celor din banda lui Lucas.

In urma acestor întâmplări, Zéfa fusese cuprinsă de o nelinişte şi mai mare. Se simţea parcă jefuită, înşelată în aşteptările ei. Ii trebuiseră câteva zile ca să-şi reia felul obişnuit de viaţă. Şi din nou, în fiecare seară, când se auzeau strigătele cu care Geronimo îşi îndemna vitele, Zéfa, ca la un semnal, începea să prorocească.

— Oamenii s'au cufundat în păcate ! striga ea. Se apropie sfârşitul lumii !

Ţinând mâinile întinse, prevestea cu glas tare:

— Pedeapsa dumnezeiască nu va întârzia! Nimeni nu va scăpa!

Apoi repeta de mai multe ori, ca un refren:

— Nefericiţii...! Nefericiţii...!

9

Felicia ieşi gata îmbrăcată din odaia ei. Era pudrată pe faţă, avea părul bine pieptănat şi purta rochia ei cea mai bună. Artur o privi cu duioşie. Copiii se culcaseră. Vechilului şi nevestei sale nu le mai rămânea decât să mănânce şi apoi să plece la petrecere. Deodată însă Artur îşi aminti de băieţaşul negru pe care-l trimisese la poşta din sat după scrisori. Primise zilele trecute o telegramă dela doctorul Aureliano, prin care acesta îl anunţa că i-a trimis o scrisoare în care era vorba despre ceva foarte important. Telegrafistul care căpătase postul acesta cu ajutorul doctorului, dăduse numaidecât telegrama unui curier să i-o ducă lui Artur. Şi miercuri, în ziua când sosea poşta, Artur trimise negrul după scrisoare.

Ce veste importantă putea să-i vină din partea stăpânului?

Lui Aureliano nu-i prea plăcea să trimită scrisori. Primea regulat din partea vechilului său nişte dări de seamă, scrise destul de strâmb, asupra treburilor fazendei. Aureliano îi răspundea prin bilete scurte şi porunci laconice. Nu prea se sinchisea de fazenda lui; îi mergeau prea bine afacerile la Rio, căci se pricepuse să întrebuinţeze cu folos banii pe care-i agonisise tatăl său, colonelul Inacio. Bătrânul nu cunoscuse vreo altă întrebuinţare a banilor decât cumpărarea pământului şi când fazenda lui ajunsese să fie destul de întinsă, începuse să depună banii la bancă, cu dobândă. De îndată ce intră în stăpânirea lor, Aureliano se grăbi să-i pună din nou în circulaţie. Şi acum afacerile dela Rio erau mult mai importante pentru el decât fazenda cea depărtată, uitată aproape în pustietatea ei.

Masa servită de Felicia nu era cu mult mai bună decât aceea a muncitorilor de rând: fasole fiartă, pastramă, cartofi dulci, manioca. Felicia se aşeză cu bărbatu-său la masă, dar nu prea avea poftă de mâncare, nu se mai gândea decât la petrecere, deaceea nici nu înţelese dintru început întrebarea pe care i-o puse Artur:

— Dece o fi având nevoie oare?
— Cine? Ataliba? Ii place să petreacă: o să fie un chef de pomină...
— Iţi vorbeam de doctorul Aureliano, o lămuri Artur. Pare să fie o scrisoare foarte importantă.
Felicia rămase puţin pe gânduri.
— Pesemne că o fi având de gând să pice pe aici pe neaşteptate cu o şleahtă întreagă de prieteni. Oftă. Ce alergătură o să mai fie!
— Crezi că despre asta e vorba?
Artur căzu şi el pe gânduri; Felicia voia să mai vorbească despre petrecere.
— Ar trebui să-i ducem un dar miresei...
— Terezei?
— Fireşte. Doar nu se cade să vii cu mâna goală!
— Să luăm poate ceva dela dughiană?...
— Ce anume?
— O bucată de stofă.
— Nu, ar trebui ceva mai bun...
— Adică ce?... N'avem ceva mai bun...
— Am putea să-i dăruim, de pildă, oglinda aceea cu pieptene şi perie...
— Da, n'ar fi rău...
Artur îşi aminti de cutia cu oglindă. Răposatul colonel o cumpărase dela un arab, un negustor ambulant, pentru dona Angela care n'o folosise. Şi astfel cutia rămăsese la dughiană ca un obiect răzleţ printre stofele ieftine, pastrama, fasolea şi sticlele de caşasa. Venise însă şi ziua când putea servi la ceva.
— O să fie încântată când o vedea-o!...
Artur se înveseli. Dăruind Terezei oglinda, avea prilejul să se împace pe deplin cu ţăranii. Nu înţelegea dece tocmai în seara asta gândul că ţăranii nu-l pot suferi, îl nelinişte a mai mult ca deobicei. Şi iată că va apare la nuntă, aducându-i miresei în dar oglinda, va bea cu bărbaţii, va dansa cu femeile. Şi poate că după aceea raporturile dintre ei nu vor mai fi atât de încordate, oamenii nu-l vor mai ocoli, nu-l vor mai înjura în spate. La urma urmelor, ce rău le făcuse el? Işi îndeplinea numai datoria de vechil, când îi zorea la lucru, când se certa cu ei pentru datorii, când îi strângea cu uşa ca să predea la timp recolta. Niciodată n'o făcuse cu gând rău şi ar fi fost bucuros să trăiască în bună

înţelegere cu ei, să lege prietenii printre ei, să stea de vorbă seara la prăvălie şi să fie oaspetele lor.

Dar de azi înainte, toate se vor schimba. Simţise lucrul acesta chiar azi, după ce stătuse de vorbă cu Mario. Faptul că se va duce la nuntă, precum şi darul Feliciei, vor întări pentru totdeauna legăturile cu dijmaşii şi argaţii. Şi se bucura nespus de mult. Ii spuse Feliciei, ca şi cum abia acum ar fi răspuns la vorbele ei de mai înainte:

— Da, Ataliba ăsta e un om cumsecade. E adevărat că îi place să petreacă, dar ştie să şi muncească.

Felicia fu mai surprinsă de ceeace se citea pe faţa bărbatului ei decât de aceste cuvinte.

— Parcă spuneai, nu demult, că e mână spartă...

— Asta-i treaba lui. Fiecare om cu slăbiciunile sale. Işi câştigă cinstit banul, deci e al lui şi poate să-l cheltuiască aşa cum crede de cuviinţă şi ceilalţi n'au ce să se amestece.

— Dar eu n'am spus nimic... tu singur ziceai că...

In curte se auzi cum striga cineva :

— Senhor Artur ! Senhor Artur !

— Cine-i acolo ?

— Eu sunt, Militan !

— Ce pofteşti ?

— Nu veniţi la petrecere ?

— Cum să nu ! Venim !

— Dacă-i aşa, nu mai zăboviţi ! Toată lumea vă aşteaptă ca să dăm drumul focurilor de artificii... N'a mai rămas decât să veniţi şi dumneavoastră.

Artur se întoarse zâmbind spre nevastă-sa :

— Eşti gata ? o întrebă, apoi strigă spre uşă : Venim îndată, Militan, să luăm numai darul pentru mireasă.

— Dacă-i aşa, la revedere, pe curând !

Glasul se pierdu în liniştea nopţii. Artur zâmbi. Aşa dar, îl aşteptau, nu voiau să aprindă focurile de artificii până ce nu va fi sosit şi el. Poate că s'a întâmplat uneori să se poarte prost şi să fie grosolan cu ei. S'a mai întâmplat deasemeni să-i tragă pe sfoară, plătindu-le un preţ mai mic decât cel cuvenit pentru recolta pe care o predaseră. S'a mai întâmplat chiar, să le vândă marfa din dughiană mai scump decât făcea. Dar deaceea era vechil ! Lucrurile astea însă nu trebuiau să aibă nicio înrâurire asupra legăturilor dintre ei. De azi înainte se va purta mai bine,

se va strădui să-i aducă fiecăruia câte o mică bucurie, să-şi facă prieteni printre ei...

Cei doi soţi se ridicară dela masă.

— Vrei să speli vasele? Lasă, trebue să plecăm, îi spuse Artur neveste-si care se îndrepta spre bucătărie.

N'avea astâmpăr: voiau să-l primească în casa lui Ataliba cu focuri de artificii! E un om cumsecade, Ataliba ăsta!

— Numaidecât! Să iau numai darul.

Băieţaşul negru intră în fugă şi fără să mai dea bună ziua spuse pe nerăsuflate:

— A întârziat poşta. Camionul a rămas în drum...

Artur îi luă din mână plicul gros.

— Felicia, adu lampa mai aproape!

Lumina roşietică a lămpii căzu pe foile bătute la maşină. Jos, pe ultima pagină, era iscălitura doctorului Aureliano. Artur se uită mai întâi la ea. Incepu să citească cu jumătate de glas. Deodată făcu nişte ochi mari, se holbă la scrisoare şi se schimbă la faţă.

Felicia se nelinişti.

— Ce-i, Artur? O nenorocire? Ce s'a întâmplat cu doctorul?

Glasul bărbatului său se auzi înfundat:

— A vândut fazenda!

— A vândut-o?

— Imi scrie să dau drumul tuturor muncitorilor, să închei toate socotelile, chiar şi aceea a lui Bastian şi să-i scot pe toţi de aici până la sosirea noului proprietar.

Acelaş gând turburător şi prevestitor de rele le fulgeră prin minte la amândoi. Felicia îl întrebă:

— Doamne dumnezeule, ce o să se mai întâmple acum?

Artur se uită la scrisoare.

— Poate că nu mai e nevoie să-i ducem vreun dar miresei...

Se auziră paşi răsunând pe drum. Era Geronimo cu nevastă-sa şi cu sora cea nebună. Zéfa bolborosea mereu aceleaşi prorociri. Trecură prin faţa casei lor.

Felicia oftă:

— Se duc la petrecere... Eu, mai bine nu mă mai duc...

— Da, ar fi mai bine. Am să mă duc singur să le dau de veste...

Liniştea nopţii era turburată de glasul Zéfei. Nimeni nu înţelegea lămurit ce anume spunea. Dar vorbele ei se lăsară ca o greutate pe inima Feliciei. Bănuia că sunt nişte blesteme. Iar în blestemele Zéfei era ascunsă o putere înfricoşătoare.

Artur se sculă :

— In toate e voia lui dumnezeu...

In bezna nopţii se auzea glasul Zéfei :

— Nefericiţii... nefericiţii...

Cântecul armonicei era acum însoţit de ghitare.

Bastian domnea ca un rege. Faţa-i neagră era luminată de un zâmbet larg. Aici la nunta Terezei, la petrecerea lui Ataliba, se aflau adunaţi toţi locuitorii fazendei, toţi dijmaşii şi argaţii. E o zi solemnă, un prilej rar în viaţa lor cea de toate zilele. Se vorbise mult, înainte, despre petrecerea asta şi se va mai vorbi mult şi după ea. Oamenii strânşi aci munceau zi şi noapte, arau pământul, semănau şi strângeau recoltele. Erau aproape nişte robi ai fazendei căreia erau siliţi să-şi vândă produsele. Dar în noaptea asta, toate fuseseră date uitării, toate nevoile, toate necazurile. Până şi Geronimo, care tocmai intrase cu Jucundina şi cu Zéfa, nu se mai gândea acum nici la nebunia soră-sii, nici la feciorii plecaţi, de urma cărora nu ştia nimic. Astăzi toate gândurile erau închinate petrecerii, veseliei, dansului şi băuturii. Peste tot nu se auzeau decât râsete, vorbe pornite din inimă, sunetele armonicei lui Bastian.

Ataliba ieşi înaintea lui Geronimo :

— Cumetre, fii ca la tine acasă !

Zéfa se aşeză pe o bancă. In ochii ei rătăciţi licărea un surâs. Avea o faţă liniştită. Ascultă muzica.

Ataliba se interesă :

— Cumetre, ai trecut pe la casa boierească. Nu ştii cumva dacă a plecat sau nu senhor Artur ?

— Trebue să fie pe drum. Erau gata de plecare, când am trecut pe acolo.

In casă începuse jocul. Dansatorii, care deobicei umblau desculţi, se învârteau sprinteni, fără să-şi simtă picioarele obosite, deşi purtau ghete. Cosme dansa cu Tereza, Militan cu logodnica lui. Dansau şi Marta şi Agostinho, dansau albii, mulatrii, negrii. Ataliba le turnă tuturor caşasa. Slavă domnului, caşasa era din belşug !

— Incă un păhărel, vecine!

— In sănătatea miresei!

Joana îşi lăsă dansatorul şi se duse la bucătărie să vadă de bucate. Totul era gata. La miezul nopţii începea ospăţul. Bucăţile cele mai bune erau pentru senhor Artur. Era doar vechil şi venea totuşi la petrecerea lor. Se întreba dacă îi va aduce vreun dar miresei. S'ar putea să-i dăruiască câţiva metri de stofă sau o sticluţă cu parfum...

Odaia neîncăpătoare e plină de sunetele armonicei. Sudoarea curge din belşug pe feţe. E cald şi aerul e înnăbuşitor. Oamenii glumesc, se aud hohote de râs, iar dansul, armonica, ghitarele desfată inimile tuturor. Nimeni nu are gânduri negre. Noaptea asta e închinată petrecerii.

Artur păşeşte prin mijlocul drumului cât poate mai încet. Cum să le spună oamenilor vestea cea nouă? Şi-a luat şi o armă cu el. Cine ştie ce se mai poate întâmpla? Mai ales îi pare rău de focul de artificii. Merge scrâşnind din dinţi. Cum să le spună vestea?

Veselia serbării creşte mereu. Se dansează acum „curcanul", un joc sgomotos şi plin de haz, în care fiecare dansator îşi are perechea, în afară de unul singur. Cel rămas singur dansează cu un băţ. Muzica încetează şi perechile se despart. Muzica reîncepe şi atunci dansatorii se reped să-şi caute partenerele; cel care a dansat singur înainte o apucă pe care o găseşte la îndemână şi când se porneşte iar jocul, cel care a rămas de căruţă trebue să se mulţumească numai cu băţul.

Toată lumea râde şi bea pe întrecute caşasa, veselia se deslănţuie tot mai mult.

Ataliba surâde mulţumit.

Nu s'a mai pomenit încă pe aici o asemenea petrecere şi atâta veselie! Mai lipseşte doar senhor Artur, ca să poată aprinde focurile de artificii.

Unul dintre oaspeţi, cu auzul mai ascuţit, desluşi sunetul paşilor pe drum.

— Vine senhor Artur!

Ataliba pune mâna pe o torţă şi fuge în curte; apropie flacăra de rachetele mai dinainte pregătite, care se înalţă spre cer şi se risipesc în jerbe de scântei. Ies cu toţii să vadă focul de artificii. Muzica se opreşte o clipă, dar veselia creşte nestăvilită.

Artur se uită la cer. Focul de artificii e în cinstea lui... Cum o să le spună ?...

— Poftiţi ! Fiţi bine venit, senhor Artur !...

E glasul lui Ataliba, care a ieşit în întâmpinare.

Artur se opreşte în mijlocul drumului : „Dumnezeule, ce să fac ?“

Alte rachete ţâşnesc spre cer ; glasurile izbucnesc deodată :

— Urra pentru senhor Artur !

„Doamne, dumnezeule, ce să fac?“

Cartea întâia
PE CĂILE FOAMETEI

PRIN CAATINGA

1

Caatinga se întinde sălbatică şi duşmănoasă. Arbuştii ţepoşi împânzesc locul cale de mai multe liga. Sub soarele arzător de amiază şerpii şi şopârlele se târăsc printre pietre, în caatinga uscată, ce seamănă cu un deşert plin de mărăcini.

Şopârlele uriaşe par nişte rămăşiţe din vremuri preistorice. Incremenesc uneori fără nicio expresie în ochii lor sticloşi, aidoma sculpturilor primitive; şerpii de prin locurile acestea sunt dintre cei mai veninoşi: şarpele cu clopoţei şi şarpele de mărgean, jaracusu şi jararaca. Când freamătă vreo creangă, când alunecă vreo şopârlă, când izbucneşte vreo rază mai puternică de soare, şerpii încep să şuiere. Tufele scunde şi ţepoase se împletesc, alcătuind desişuri neumblate, de nestrăbătut. Aici e inima neîncălcată a nord-estului, plină de uscăciuni, de buruieni otrăvitoare, de ţepi, unde nu se găsesc nici drumuri, nici poteci, nici copaci care să dea o umbră cât de mică sau poame. Doar păsările urubu sboară arareori, turburând liniştea cu fâlfâitul aripilor, căutându-şi un adăpost printre crengile uscate ale arbuştilor.

In mijlocul vegetaţiei sărace şi aspre a caatingei se ivesc uneori flori de orhidee ca o arătare de o neobişnuită frumuseţe. Tufele ţepoase alcătuiesc un zid neîntrerupt. Prin toată regiunea de nord-est a ţării, se întind asemenea tufişuri împletite în desiş de nepătruns, fără drumuri, fără poteci, fără cărări, fără poame şi fără apă, fără umbră şi fără pâraie — caatinga din nord-estul Braziliei.

Şi totuşi prin acest desiş trec oameni care îl străbat pornind dintr'un loc sau dintr'altul. Sunt cei pe care seceta şi marii moşieri i-au alungat de pe pământurile lor, din casele lor, cei care nu mai găsesc de lucru pe plantaţii. Rătăcesc spre sud, îndreptându-se către Sao Paolo, care, în închipuirea lor apare ca o mină de aur, un fel de Eldorado. Pornesc din toate ungherele nord-estului, în călătoria aceasta cumplită, străbat caatinga, tăindu-şi drum printre mărăcini, luptându-se cu şerpii veninoşi, suferind de foame şi de sete. Incălţaţi cu „alpargate" de piele, cu mâinile rănite, cu feţele sgâriate, cu desnădejdea în suflet, mii şi mii de oameni merg mereu înainte, unii după alţii. Demult durează această bejenie şi cine ştie când se va sfârşi, pentrucă, an de an, ţăranii rămaşi fără de pământ, argaţii exploataţi, victimele secetei sau ale lăcomiei moşierilor, îşi strâng sdrenţele, îşi iau copiii şi, încordându-şi ultimele puteri, pornesc la drum. Şi în timp ce se îndreaptă spre Joazeiro sau Montes Claros, se întâlnesc cu cei care se târăsc înapoi venind din Sao Paolo, unde au suferit atâtea desamăgiri şi aproape că nu poţi spune a cui mizerie este mai cumplită : a celor care se duc sau a celor care se întorc ? Foamea şi bolile îi seceră, stârvurile le rămân în drum, îngrăşând pământul, iar tufele cresc tot mai dese, ţepii devin tot mai puternici chinuind trupurile drumeţilor.

Pornesc la drum familii numeroase, dar când ajung la Pirapora, rămân mult mai puţini, aproape jumătate, din pricina bolilor şi a foamei. In oraşele din preajma caatingei se povestesc lucruri de necrezut, cele mai sguduitoare năpaste, aşa cum nici în romane nu se pomenesc, atât de neverosimile par !

Şuvoiul acesta de oameni e nesfârşit, căci mereu sporeşte cu alţi pribegi, care se aseamănă cu înaintaşii lor, aşa cum apa din două vase deosebite e una şi aceeaşi. Aceleaşi feţe de o culoare nedesluşită, acelaş păr rărit, aceleaşi picioare umflate hidos, cu degetele răşchirate care ies din „alpargate", aceleaşi trupuri uscate şi istovite, aceleaşi femei, de pe ale căror chipuri chinuite s'a şters orice urmă de frumuseţe.

Deşertul e plin de năpastele lor, de gemetele lor, de suferinţele lor. Işi deschid drum prin caatinga şi în urma lor zidul de spini şi de ţepi se închide la loc, înghiţind potecile.

Tot aici, se aciuiază tâlharii, «răzbunătorii», stăpânii acestor locuri. Ei nu cunosc nici liniştea, nici odihna, n'au nici vatră, nici adăpost, nici mijloace de transport. Caatinga e cel mai bun refugiu pentru ei, e casa şi adăpostul lor, e culcuşul şi masa lor.

Jandarmii care îi urmăresc nici nu-îndrăznesc să pătrundă în adâncurile desişului de tufe ţepoase. Tâlharii locuiesc aici împreună cu şerpii, şopârlele şi ţăranii care se duc şi se întorc, într'un necurmat şuvoi de pribegi şi care uneori sunt răpuşi, nu numai de boli şi de foamete, dar şi de gloanţele tâlharilor.

Şi tot aici, în inima uscată a acestor desişuri pustii, se ivesc şi prea fericiţii „iluminaţi", care înflăcărează norodul mergând din loc în loc să înalţe rugăciuni ciudate şi să prorocească sfârşitul lumii ce va pune capăt tuturor suferinţelor îndurate de ţărani. In aceste desişuri s'au aciuiat şi tâlharii Lucas da Fiera, Antonio Silvino, Carisco şi Lampiao, iar de curând a apărut Lucas Arvoredo cu banda lui. Şi tot aici trăiesc şi Antonio Conseleiro şi preafericitul Laurenço. Iar din pustiul depărtat a venit prea fericitul Estevan, răspândind aceleaşi smintite prorociri.

Dar pribegii rămân aceiaşi. Poate poartă alt nume, chipurile le sunt însă la fel, însemnate cu aceeaşi pecete a foamei şi a osândei şi în ochii lor se citeşte aceeaşi hotărîre de a merge tot înainte, fără să ţină seamă de nimic.

Mergând printre bolovanii şi mărăcinii caatingei, ferindu-se de şerpi şi de şopârle, se târăsc către Sao Paolo unde, după cum se spune, se află pământuri bogate, sunt bani mulţi. Şi între timp alţii se întorc dela Sao Paolo, unde s'au încredinţat că nu se găsesc nici pământuri bogate, nici bani.

Sute şi mii pornesc în această jalnică bejenie. Luni dearândul merg strecurându-se prin desişuri. Pe drumurile acestea sălbatice cadavrele rămân părăsite, dar priveliştea tristă, în care şopârlele aţipesc nepăsătoare sub soarele arzător, nu se schimbă. Apa nu se găseşte decât acolo unde se sfârşeşte caatinga încinsă şi se deschide valea săracă a râului San Francisco.

2

In zorile umezite de rouă, Geronimo porunci răspicat, cu glas răguşit :

— La drum !

Familia lui Geronimo se unise cu aceea a lui Joao Pedro, fratele său, pentru a face drumul împreună. Singurul care veni să-şi ia rămas bun dela ei, fu Militan. Ţinea felinarul în mână şi lumina zilei ce mijea se întreţesea, palidă, cu răsfrângerile flăcării roşii.

— Să vă aibă în paza lui, pe drum, domnul nostru Isus Cristos, pe voi şi pe toţi ai voştri, spuse Militan şi le povesti ultimele întâmplări.

Bastian plecase încă din ajun cu toată familia. Negrul spunea că dacă n'ar fi tras Gregorio, ar fi făcut-o el.

— Dar despre Gregorio nu se mai ştie nimic?

— Nimic! A dispărut în caatinga... Cine să-i mai dea de urmă acolo?

Jucundina îşi spuse şi ea cuvântul:

— Am făgăduit să aprind două lumânări mari la altar dacă n'o să fie prins Gregorio!

— Dar tu nu pleci? îl întreabă Geronimo pe Militan.

— Nu, rămân ca argat. Am pus deoparte banii, pe care i-am primit când mi-au făcut socoteala, ca să-i am la însurătoare.

Militan fu singurul dintre dijmaşi care rămase după vânzarea fazendei. Gregorio trăsese în Artur, dar nu-l omorîse. Glontele îi străpunsese umărul stâng, dar acum Artur era pe cale de a se vindeca şi începuse să umble. După împuşcătura primită mila ce-l cuprinsese în seara când primise vestea despre vânzarea fazendei se spulberase. Aflând de atentatul lui Gregorio, noul stăpân ţinu să ia în primire fazenda fără vechii lucrători din partea locului. Nu veni la fazendă decât după ce toţi fuseseră izgoniţi şi pământul începuse să fie lucrat de argaţii de curând tocmiţi. Il păstrase pe Artur în postul de vechil şi numai mulţi ani după aceea dădu voie vechilor dijmaşi şi argaţi să se întoarcă.

După atentat,Gregorio dispăru fără urmă; se svonea că ar fi intrat în banda lui Lucas Arvoredo.

Trăsese în Artur pândindu-l când acesta se întorcea dela petrecerea lui Ataliba, unde se dusese să împărtăşească ţăranilor vestea pe care o primise dela doctorul Aureliano.

Veselia sgomotoasă a petrecerii se prefăcuse deodată în bocete, jeluiri şi blesteme. Bastian îl ameninţase pe vechil că-l va ucide. Joao Pedro se străduise să-i ia apărarea lui Artur.

— Câinele nu poate fi tras la răspundere pentru faptele stăpânului...

Auziseră apoi cu toţii împuşcătura, dar nimeni nu putuse să înţeleagă cum ajunsese vestea la Gregorio, care nu ieşise din casă, nu venise la serbare, nici nu vorbise cu Artur. Că Gregorio fusese acela care a tras, îşi dădură seama abia mai târziu, când aflară că a dispărut, luând cu el un revolver al stăpânului. Altceva nu mai auziră despre el; după două zile fură chemaţi cu

toții la conac pentru încheierea socotelilor. Artur avea umărul bandajat. Venise doctorul din sat, îi scosese glontele și îl liniștise, spunându-i că rana era ușoară. Poliția porni pe urmele dijmașului dispărut. Dar urmele i se pierdeau în caatinga de nepătruns.

Geronimo își vându plantația de manioca și câmpul de porumb și vitele. Nu-și păstră decât măgarul de care avea nevoie la drum. Artur nu voi să-i despăgubească pe dijmași pentru pierderea locuințelor și când aceștia îi cerură bani, se mulțumi să le răspundă răspicat:

— N'aveți decât să vă luați casele cu voi, dacă puteți...

Numai lui Joao Pedro îi dădu ceva bani pentru brutărie. Joao avea datorii mari la fazendă și dacă nu și-ar fi putut vinde brutăria, n'ar fi izbutit să plece, ci ar fi fost nevoit să rămână cu toată familia lui ca să și le plătească, muncind cu hârlețul, așa cum pățise Ataliba care era înglodat în datorii. Deoarece pământul, casa și păsările care i se luaseră lui Ataliba nu ajungeau să acopere datoriile lui, omul fusese nevoit să rămână mai departe, dimpreună cu soția și copiii și să muncească pentru a plăti restul de șase sute de milreises.

Militan își luă rămas bun:

— La revedere, nene Geronimo...

Măgarul, încărcat cu boarfe, stă gata de plecare. Pe cel mai mic dintre copii, Jucundina îl va duce în brațe, iar ceilalți doi vor merge pe jos. Agostinho ia sacul cu merinde. Marta poartă rochia cea nouă cu care a fost la petrecerea lui Ataliba.

— O să ne mai întâlnim, dacă o vrea dumnezeu...

Pe cer se aprind zorile. Geronimo îi grăbește.

— E vremea s'o pornim la drum, dragii mei!

Militan rămâne singur. Ridică felinarul cu mâna dreaptă iar cu cea stângă face semne celor care pleacă. Nimeni nu-i răspunde: privesc cu toții, înainte, spre zarea cețoasă a dimineții. Militan își stinge felinarul și deasupra lui un nouraș de fum stărue un timp, plutind în văzduh, fără să se împrăștie.

3

Noca își strânge pisica la piept. Incă dela începutul drumului i-a intrat un ghimpe în picior, dar n'a plâns, nici nu s'a văitat: voia să atragă cât mai puțin atenția asupra ei. Ii erau dea-

juns toate suferințele și lacrimile vărsate în dimineața plecării din pricina Mariscăi. Când totul fusese gata și sacii legați și încărcați pe spinarea lui Geremias, iar Militan venise să-și ia rămas bun, se iscase o ceartă din pricina Mariscăi. Marta văzuse pisica. Noca ieșise pe furiș, cu pisica în brațe, astupându-i gura ca să nu miaune. Vaca, găinele, capra, totul fusese vândut lui Artur. In casă rămăsese numai pisica, dar, la drept vorbind, nimeni nu se gândise la ea, până în ultima clipă.

Marta o întrebă pe Noca :

— Vrei să-ți iei și pisica ?

Dar înainte ca fetița să-i poată răspunde ceva, Jucundina se răsti :

— Asvârle pisica, fetițo, ce o să facem la drum cu ea ?

Tonio, stârnit încă de cu seară de plecarea care pentru el era un prilej de petrecere, începu să sară în fața surioarei și să strige :

— Lasă pisica ! Dă jos pisica ! Lasă pisica !

Ochii Nocăi se umplură de lacrimi. Era cât pe ce să lase pisica, dar, deodată, o împotrivire lăuntrică o făcu să strige ascuțit, din răsputeri :

— Vreau s'o iau cu mine !

— Ce-i cu tine ? Vrei să mănânci bătaie ? Lasă pisica, îți spun !... Și Jucundina îi aruncă nepoțelei sale o privire amenințătoare.

Dar Noca strângea pisica la piept, respirând cu lacrimi în glas :

— Vreau s'o iau ! O să am eu grijă de ea !

Agostinho interveni :

— Lăsați-o să și-o ia ! Ce-o să fie ?

Noca își înnăbuși plânsul și se repezi spre unchiul ei, simțind că și-a găsit un apărător. Totuși, strigătul Jucundinei o făcu din nou să se cutremure :

— Ce-o să ne facem cu povara asta ?

Cu mâna liberă, Noca se prinse de pantalonii unchiului său.

— Să nu dai pisica...

— Mamă, lasă fetița să-și ia pisica... N'are ce să ne strice...

— Crezi cumva c'o să ne-ajute ? îi întoarse vorba Jucundina.

— La ce ? Poate c'o s'o mâncăm, dacă ni s'or isprăvi merindele și vom flămânzi pe drum...

Noca o strânse şi mai tare pe Marisca la piept. Se simţea într'o lume plină de primejdii şi ameninţări. Făcuse ochii mari de teamă şi lacrimile îi curgeau fără încetare. Intre timp cearta continua; se amestecară cu toţii iar Noca, plângând în hohote, nu voia în ruptul capului să dea drumul pisicii, care, ghemuindu-se la pieptul ei, torcea mulţumită, nesinchisindu-se câtuşi de puţin de zarva ce se iscase din pricina ei.

In cele din urmă, Geronimo, ca şef al familiei, curmă cearta în favoarea Nocăi:

— Las-o să-şi ia pisica! Dacă o să ne stingherească pe drum, o s'o părăsim.

„Pe care drum?" se întrebă Noca la sfârşitul primei zile de pribegie. Drumul adevărat rămăsese demult în urma lor şi acum doar o potecă îngustă se strecura printre tufişuri; poteca asta trebuia să-i ducă la fazenda „Primăvara", unde aveau de gând să rămână peste noapte. Piciorul rănit o durea, pisica încerca tot timpul să i se smulgă din braţe şi s'o şteargă în desiş. De asta se temea cel mai mult. Noca îi mai dăduse odată drumul Mariscăi şi după aceea nu izbutise decât cu mare trudă s'o prindă.

Fusese nevoită să-i ceară ajutor lui Agostinho, ceilalţi făcuseră şi ei un popas şi Jucundina nu scăpase prilejul să spună:

— Vedeţi, dacă aţi luat pisica? Trebuia să mai avem şi bătaia asta de cap...

Dar pentrucă Noca se pornise din nou pe plâns, bătrâna nu mai spuse nimic şi punându-şi bocceaua jos, începu să alerge şi ea după Marisca, ale cărei instincte sălbatice se treziseră în pădure.

Noca nu mai dădu drumul pisicii. Avea mai multă bătaie de cap cu ea decât şi-ar fi închipuit. Era nevoită s'o strângă tare la piept, iar Marisca o sgâria mereu şi încerca să-i scape. Din pricina ei, Noca se împiedica de rădăcinile copacilor, intra în hârtoapele potecii înguste şi încurcate în mărăcinişuri. In timp ce Tonio ba fugea înainte, ba îi trăgea pe Geremias de hăţuri, ba se oprea să se uite la păsărelele din pădure, Noca era nevoită să rămână în urma tuturor, împreună cu Zéfa, care îndruga întruna aceleaşi vorbe zănatice, fără s'o ia în seamă pe fetiţa ce mergea alături de ea.

Pe Noca o durea tot mai tare piciorul şi, în cele din urmă, începu să şchiopăteze. Ajungând în dreptul lui Agostinho, îl întrebă cu un tremur în glas:

— Mai e mult, unchiule?

In loc să-i răspundă, Agostinho o luă în braţe cu pisică cu tot şi Noca zâmbi fericită, privind de sus cum picioarele celorlalţi drumeţi se înfundau în lutul cărării.

4

Izgoniţi de pe plantaţii, ţăranii se răspândiră pe drumurile şi potecile din caatinga. Toţi se îndreptau spre sud, spre statul Sao Paolo. Mulţi plecaseră înainte : cei care umblau să recruteze braţe de muncă mergeau din fazendă în fazendă şi povesteau tot felul de minunăţii, tot felul de lucruri năzdrăvane. Nu există săraci — spuneau ei — pe pământul binecuvântat din Sao Paolo, unde se cultivă şi se recoltează cafeaua. Orice lucrător ajunge acolo, în câţiva ani, plantator, colonel, om politic. Aşa vorbeau cei care umblau să angajeze braţe de muncă şi întotdeauna se găseau oameni care să-i creadă, în ciuda pildei vii a acelora care fuseseră pe acolo şi se întorseseră şi mai săraci decât înainte.

Pe drumurile astea, pe potecile astea tăiate prin caatinga înaintau acum cu greu Geronimo şi fratele lui Joao Pedro cu familiile lor. Dina, nevasta lui Joao Pedro, care credea în semne, numără oamenii şi dobitoacele din mica lor ceată :

— Doamne milueşte-ne !... Suntem treisprezece cu toţii...

Familia lor era alcătuită din trei oameni : ea, soţul ei, şi fiica Gertrudes, o fată de vreo şaisprezece ani, oacheşă, cârnă, mai înaltă decât maică-sa şi care, în ciuda vârstei fragede, muncea ca o vită ; părea mai degrabă flăcău decât fată.

Venea apoi familia lui Geronimo : el, nevastă-sa Jucundina, Zéfa, doi copii şi trei nepoţi orfani, rămaşi de pe urma fiicei lor mai mari. Făcea unsprezece cu totul, dar Dina îi pusese la socoteală şi pe Geremias şi Marisca.

In frunte mergea Geremias. Il ducea de frâu Geronimo şi din când în când, il mai lăsa şi pe Tonio să-l mâne. Geremias purta în spinare două coşuri în care se afla aproape întreg avutul celor două familii. Restul lucrurilor era băgat în saci, pe care drumeţii îi purtau în spinare : câteva straie şi ceva de-ale mâncării. Geremias mergea fără grabă, smulgând din când în când câte o frunză sau oprindu-se să se adape la vreun izvor. In prima zi a călătoriei străbătură cinci liga — distanţa până la fazenda „Primavera". Ajunseră acolo noaptea, când Geremias în-

cepuse să dea semne de istovire. Noca venea cea din urmă, abia mai târîndu-şi picioarele de oboseală, dar strângând, ca şi mai înainte, pisica la piept.

Se apropiară de fazendă trecând pe lângă ţarcul de vite. Abia intrară în curtea conacului, că se şi auzi o voce aspră strigând :

— Cine-i acolo ?

— Oameni buni, răspunse Geronimo.

Văzură un om cu felinarul în mână. Avea cisme înalte de călărie, iar la cingătoare un revolver. Se opri în faţa lor. Joao Pedro îl salută :

— Bună seara...

— De unde veniţi ?

Geronimo păşi înainte :

— Venim dela plantaţia doctorului Aureliano.

— Şi încotro vă îndreptaţi ?

— Spre Sao Paolo.

— Sunteţi emigranţi ?

— Da, senhor.

Cu aceeaşi voce aspră, omul le spuse :

— Nu puteţi rămâne aici. Nu e voie ! Plecaţi mai departe.

Intre timp Noca se aşezase pe pământ şi îşi freca piciorul rănit. Alături de ea, miorlăia Marisca.

— Numai pentru noaptea asta, senhor...

— Nu se poate ! Nu se poate ! Aşa-i porunca !

— Unde să ne ducem acum ?

Omul dădu din umeri. Aşteptă puţin şi văzând că nimeni nu se urnea din loc, spuse :

— Duceţi-vă puţin mai departe şi o să daţi de un câmp semănat care ţine de fazenda senhorului Moura. Puteţi să înnoptaţi acolo. Moura vă dă voie. Dar să fiţi cu băgare de seamă la foc să nu aprindeţi semănăturile.

— Plecăm mai departe, porunci Geronimo.

Noca se ridică, gemând :

— Dece să nu rămânem aici ?

Geronimo nu-i răspunse. Il împingea pe Geremias care nu voia s'o pornească din loc.

O noapte adâncă se lăsase peste drumurile şi potecile desişului.

In mijlocul poienii se înălţa un copac stufos ; Geronimo mână într'acolo măgarul obosit :

— Hai, Geremias... hai mai repede... grăbeşte-te, nenorocitule...

Rosti ultimele cuvinte fără răutate, cu o umbră de duioşie în glas.

Geronimo auzea gemetele înnăbuşite ale Nocăi şi nu putea înţelege dece fetiţa căuta să-şi ascundă durerea şi nu-şi dădea drumul plânsului. Nu-i trecea prin minte că era tot din pricina pisicuţii. O bună parte din drum, Agostinho o dusese în braţe, apoi o luase şi Dina iar prin locurile mai anevoioase Geronimo o pusese în coşul purtat de măgar. Şi acum, auzind gemetele înnăbuşite ale fetiţei, Geronimo fierbea de mânie împotriva aceluia care nu le îngăduise să se oprească la fazenda „Primavera" şi care-i silise să mai meargă încă cel puţin o jumătate de liga. Vechilul acesta era un fel de Artur al lor. Pomenindu-l pe Artur, Geronimo îşi aduse aminte şi de Gregorio, care fugise în pădure şi intrase, poate, în banda lui Lucas Arvoredo. Şi, cine ştie, poate chiar în noaptea asta, Gregorio stă de vorbă cu Jose, al doilea fiu al lui Geronimo, care plecase de acasă pentru a se face şi el tâlhar în banda lui Lucas, după cum se svonea. Fugise de acasă în ziua când tâlharii călcaseră fazenda şi de atunci familia nu mai avusese nicio veste dela el. Banda lui Lucas număra acum un tâlhar mai mult. Poliţia începuse să vorbească despre un anume Zé Treboada, ochitor fără greş şi peste măsură de îndrăzneţ. Oamenii care păreau să ştie mai multe, afirmau că Zé Treboada era fiul lui Geronimo şi al Jucundinei şi se prea putea să aibă dreptate : Jose al lor se arătase întotdeauna îndrăzneţ, întreprinzător, îi plăcea să vâneze în pădure şi se gândise demult să plece de acasă.

Geronimo lovi măgarul îndemnându-l la drum. Fără să se zorească Geronimo o luă totuşi înaintea tuturor aşa încât Geronimo nu mai auzi gemetele Nocăi.

Domnea un întuneric adânc şi Geronimo nu putea desluşi decât cu greu poteca proaspăt tăiată de caatinga. Spinii şi crăcile îi sgâriau picioarele, dar el nu mai simţea nimic. Mergea înainte şi se gândea că se aflau abia la începutul drumeţiei lor şi că mai aveau de străbătut întinderi mari până să ajungă în oraşul Jo-

zeiro, din statul Bahia, de unde vor lua vaporul plutind pe râul San Francisco. Tare departe mai era și Sao Paolo ăsta, parcă ar fi fost undeva, la capătul lumii! La Joazeiro vor fi nevoiți să vândă măgarul și, firește, le va veni foarte greu fără el. De șase ani îl aveau pe Geremias și le fusese de mare ajutor.

Prin bezna nopții, se zăriră licărind câteva focuri. Mirosul plăcut de mâncare le pătrunse în nări. Fără îndoială, undeva pe aproape, mai erau și alți oameni. Geronimo se opri, așteptându-i pe cei rămași în urmă. Auzea cum trosneau crăcile sub picioare și cum Jucundina îi striga Nocăi :

— Da mai taci odată, fetițo !

Nu s'ar fi cuvenit s'o certe, ar fi trebuit să înțeleagă că biata fetiță era tare obosită: un drum ca ăsta poate istovi un om în toată firea, dar mi-te un copil ! Geronimo voi să-și dojenească nevasta, dar se stăpâni la gândul că și ea trebuia să fie foarte ostenită : toată ziua îl dusese în brațe pe nepoțelul cel mic și nu se odihnise decât o singură dată, în timpul prânzului. Marta și Gertrudes îi mai ajutau să-l poarte pe Ernesto, dar Jucundina nu prea avea încredere în fată și nepoată și nu-și lăsa din brațe nepoțelul decât pentru scurtă vreme.

Cei trei copii rămăseseră orfani de pe urma Ernestinei, fata cea mare a lui Geronimo și a Jucundinei. Fusese căsătorită cu argatul Pedro Ribeiro și murise din pricina unei nașteri. Rămas văduv, bărbatul ei părăsise plantația lăsând cei trei copii în seama bunicului și a bunicii. Pe cel mai mic, Ernesto, la nașterea căruia îi murise fata, bunica îl crescuse încă din prima zi. Implinise șase luni și bătrâna își revărsa toată duioșia asupra micului orfan. Pe Tonio și pe Noca nu prea îi dădăcea, în schimb nu-l scăpa nicio clipă din ochi pe Ernesto, care primise numele răposatei.

Glasurile și pașii se apropiară. Zéfa era foarte agitată. Prima zi de pribegie fusese nespus de grea pentru ea. La început se arătase veselă, cântase tot felul de cântece vechi, învățate cu vreo cincisprezece ani în urmă, pe vremea când era fată de măritat și culesese flori, smulgându-le petalele și risipindu-le pe drum. Dar spre scăpătatul zilei, în amurg, nemaiauzind sunetele obișnuite care se repetau seară de seară și-i stârneau accesele ei de nebunie, Zéfa începu să dea semne de neliniște, să se oprească în drum, să tragă cu urechea ; îi tremurau buzele și ridica mâinile la cer. Tăcea, dar tăcerea aceasta părea mai înfricoșătoare decât blestemele și amenințările ei obișnuite. Se oprea, ațintind asupra rude-

lor ei o privire stăruitoare mustrându-i parcă pentru schimbările ivite în viaţa ei. Erau nevoiţi s'o ducă mai departe cu deasila. Uneori Agostinho şi Joao Pedro îşi pierdeau de tot cumpătul.

— Hai, Zéfa, hai!... E foarte târziu...

Dar ea rămânea tăcută, ameninţătoare, cu mâinile ridicate spre cer, pironindu-şi privirea în cele dintâi umbre ale nopţii. Tot mai aştepta semnalul — strigătul ciobănesc. Dar în seara aceea Geronimo tăcea. Joao Pedro o împinse înainte, dar ea îl privi cu nişte ochi atât de înfricoşători încât el se cutremură de groază în faţa surorii sale.

Paşii se auzeau aproape de tot şi Geronimo începu să deslușească siluetele drumeţilor. In frunte venea Agostinho, care o ducea de mână pe Zéfa. Tremura toată — fără îndoială, o apucase iar o criză de nebunie. Lângă ei mergea Tonio; nu-i mai rămăsese nicio urmă din bucuria cu care pornise de dimineaţă la drum. Privirea lui, de obicei îndrăzneaţă, nu mai vădea acum nimic altceva decât oboseala. Marta o ducea în braţe pe Noca, istovită de povară. Marta, răsfăţata tatei, nu era prea voinică şi ostenea repede. Era însă frumoasă, mai frumoasă decât toate fetele dela fazendă; avea picioare svelte, o piele de mulatră, părul aproape lins şi piept feciorelnic. In plantaţie nu prea dădea cine ştie ce ajutor; încă din copilărie, fusese adesea bolnavă. Avea optsprezece ani dar părea mai mică decât Gertrudes, deşi uneori avea nişte ochi de femeie în toată firea.

Jucundina, Dina şi Joao Pedro încheiau alaiul. Ajungându-l din urmă pe Geronimo, se opriră. Acesta le arătă drept înainte:

— Acolo s'a făcut de curând focul, a mai rămas încă jăratec...

Il îmboldi pe Geremias şi toţi porniră după el: îi apăsa tăcerea grea a unei nesfârşite oboseli. Geronimo îşi aduse din nou aminte de Artur. Bătrânul socotea că totul depindea de bunătatea ori de răutatea stăpânului. Colonelul Inacio fusese un om bun şi le îngăduise să muncească la plantaţii. Doctorul Aureliano se dovedise un om rău şi poruncise să fie izgoniţi. Dar mai rău decât toţi se arătase vechilul Artur, care, înainte vreme fusese muncitor ca şi ei. Ii nedreptăţise şi-i înşelase la socoteli pe toţi. Singura mângâiere a lui Geronimo era că nu izbutiseră să-l prindă pe Gregorio.

Se apropiară de foc și, deodată, le ieși în față un om cu revolverul în mână :

— Cine-i acolo ?

— Oameni buni...

In glasul lui Geronimo se simțea o oboseală adâncă.

6

Omul nu-și lăsa revolverul în jos, dar vocea i se înmuie:

— Emigranți ?

— Ne ducem la Sao Paolo... Ni s'a spus, la fazenda „Primavera“, că putem înnopta aici, la voi...

Joao Pedro și Agostinho se apropiară și ei.

Omul cu revolverul continuă întrebările:

— Veniți de departe ?

— Nu, senhor. De foarte aproape. Cale de șase liga, numai!

Omul lăsă revolverul în jos și murmură :

— Atunci, mai aveți încă merinde... și, lăsându-le drum liber, adăugă parcă pentru a-i lămuri : Nouă nu ne-a mai rămas aproape nimic...

Se mai afla acolo o familie întreagă, care se aciuiase sub un copac stufos. Inafară de cel care vorbise cu ei, mai erau doi băieți și patru femei, dintre care două încă tinere de tot. Le priveau de departe pe Marta și Gertrudes.

Geronimo își duse măgarul lângă copac și îl legă. Agostinho îl descărcă de poveri, apoi îi scoase hamurile. Tăceau toți. Marta o lăsă jos pe Noca ; încordându-și ultimele puteri, fetița se târî până la copac și se culcă lângă rădăcinile noduroase, împreună cu Marisca. Pisica miorlăi prelung. Cele două familii, despărțite de trunchiul copacului uriaș, tăceau, uitându-se una la alta cu coada ochiului. Pe Geremias, ușurat de povară, îl lăsară să pască în voie. Măgărușul scoase un răget vesel și se duse să pască. Iarbă era din belșug acolo, deși cam uscată de arșița soarelui.

Joao Pedro, deslegând sacul în care avea pastramă, făină cafea și melasă de manioca, îl întrebă pe omul care-i întâmpinase cu revolverul întins :

— Ne dați voie să gătim și noi la focul vostru ?

Omul dădu din cap în semn de încuviinţare şi le spuse femeilor:

— Dece nu le daţi o mână de ajutor?

Fetele se sculară în silă, dar Jucundina se grăbi să le spună:

— Vă mulţumim, n'avem nevoie de nimic, o să ne descurcăm noi şi singuri.

Joao Pedro suflă în foc. Agostinho luă căldarea şi întrebă dacă nu cumva se găsea apă prin apropiere. Unul dintre băieţi îi răspunse:

— Coboară pe povârnişul ăsta; colo jos e un izvor!

Cele două fete stăteau amândouă în faţa Jucundinei şi se uitau la ea cum tăia pastramă şi trecea făina dintr'un borcan într'altul.

— Nu vă osteniţi, duceţi-vă să vă odihniţi. De bună seamă şi voi sunteţi destul de obosite dacă aţi bătut atâta drum ca şi noi...

Agostinho aduse apă. Jucundina îi porunci să pregătească frigarea pentru pastramă. Totuşi, fetele străine nu se depărtară. Jucundina le privi cu mai multă luare aminte şi văzu că nu-şi luau ochii dela bucata de pastramă pe care o spăla. „Or fi flămânde", gândi Jucundina.

Bătrâna înfipse pastrama în frigare şi o puse pe jăratec, trecând de partea cealaltă a copacului, lângă familia străină. Se apropiară cu toţii de foc, aproape încercuind-o, când Jucundina se aşeză pe vine în faţa vreascurilor aprinse şi începu să întoarcă frigarea cu pastramă. Marta se apropie şi puse la fiert un ibricel de tinichea, plin ochi cu apă. Cele două fete care nu se depărtaseră de Jucundina se uitau acum cu jind cum se frigea carnea la foc, sfârâind. Le sticleau ochii de foame. De partea cealaltă a copacului, micul Ernesto începu să plângă în braţele Dinei. Jucundina strigă:

— Tonio, adu-mi făina!...

Se apucă să pregătească pentru băieţaş terci de manioca pisată, o mâncare nu prea îmbietoare, închisă la culoare, fără niciun gust şi prea puţin hrănitoare. Dar n'avea altceva mai bun.

Nu putuseră să ia şi capra cu ei. Copilul se opri din plâns. Marta, căreia maică-sa îi spusese să frigă mai departe pas-

trama, simţea în spate privirile fetelor şi ale întregii familii necunoscute, aţintite asupra cărnii care sfârâia şi asupra sacului cu făină. Era stingherită. Nu ştia ce să facă, nu găsea cuvinte potrivite ca să înceapă vorba.

Jucundina se întoarse după ce-i dăduse de mâncare copilului şi îl culcase în hamacul agăţat de Geronimo de crăcile copacului. Ii spuse Martei:

— Du-te şi vezi de băiat! O să mănânci pe urmă...

Pentru Marta era o uşurare. Simţea prea bine cum ochii străinilor îi urmăreau fiecare mişcare când întorcea pastrama deasupra focului. In ochii aceia, lacomi şi trişti, licărea o rugăminte.

Curând, cina fu gata. Afară de pastramă, mai aveau şi o fiertură de făină. Jucundina puse pe foc apa rămasă, împreună cu puţină melasă de manioca, pentru cafea. Se aşezară cu toţii în jurul focului, pe rădăcinile copacului, lângă cealaltă familie. Nimeni nu observă lipsa Nocăi; doar Marisca se învârtea miorlăind înfometată.

— Nu vreţi să mâncaţi cu noi?

Una dintre fete făcu o mişcare nehotărîtă, de parcă s'ar fi pregătit să primească invitaţia. Jucundina se sperie. Mai aveau încă un drum lung de făcut şi merindele erau destul de puţine. Banii trebuiau să-i păstreze pentru călătoria cu vaporul până la Pirapora. Nu aveau decât puţine merinde şi acestea abia dacă le ajungeau pentru drum, şi numai în cazul când nu făcuseră greşit socoteala zilelor de călătorie. Bătrâna se uită neliniştită la fată, care însă îşi luă seama şi rămase la locul ei.

Omul cu revolverul răspunse pentru toţi:

— Vă mulţumim. Abia acum o jumătate de oră am sfârşit de mâncat.

Jucundina împărţi pastrama. Dădu celor trei bărbaţi bucăţile cele mai mari. Zéfa se liniştise şi mesteca tăcută, stând la o parte şi făcându-şi din când în când semnul crucii. Dina îi dădu lui Gertrudes o parte din bucata ei de pastramă şi îl rugă pe Joao Pedro să-i agaţe hamacul. Jucundina pregăti cafeaua. N'aveau decât două căni şi câteva ibrice. Turnă mai întâi cafea lui Geronimo şi lui Joao Pedro.

Fetele străine nu-şi mai luau ochii dela ei. Băieţii la fel. Omul cu revolverul îşi lăsă capul în piept, poate ca să nu fie ispitit să se uite şi el sau poate ca să nu vadă privirile lacome

ale copiilor. In cele din urmă însă nu se mai putu stăpâni şi spuse, în timp ce Jucundina turna cafea Zéfei şi Martei:

— Dacă aţi putea să ne daţi puţină cafea pentru copiii mei, aş primi bucuros şi v'aş mulţumi!

Şi până să apuce Jucundina să-i răspundă, făcu un gest cu mâna şi spuse cu o voce scăzută:

— Ştiţi, suntem demult pe drum! Venim din statul Ceara şi ni s'au isprăvit merindele! De trei zile nu mai avem nici cafea! Ne-a mai rămas doar puţină făină şi melasă.

Băură cu toţii cafea. Jucundina le mai dădu şi o bucată de pastramă. Nu era o bucată mare, dar tăcerea cu care o primiră fu mai grăitoare decât cele mai furtunoase izbucniri de bucurie.

— Să vă ajute dumnezeu...

Femeile începură să spele vasele. Şi abia atunci Marta observă lipsa Nocăi.

— Unde e Noca? Nici n'a mâncat!

Incepură s'o caute. Fetiţa dormea culcată pe rădăcinile noduroase, de cealaltă parte a copacului.

— Mai bine să n'o trezim, spuse Geronimo.

Marta se aşeză lângă nepoata ei care răsufla liniştită în somn. Prinse pisica ce se învârtea pe lângă ea şi o puse lângă fetiţă. Noca se trezi o clipă, o simţi pe Marisca sub mânuţa ei şi o strânse la piept.

In partea cealaltă a copacului familiile se aşezaseră la vorbă. Omul cu revolverul povestea:

— Tot ce încropisem a rămas stăpânului. N'aveam cu ce plăti arenda. Banii erau pe sfârşite. Şi atunci ne-am hotărît să pornim spre Sao Paolo. Aş vrea mai întâi să trec prin Montes Claros; se spune că acolo ar fi oameni care tocmesc argaţi pentru fazende... Sunt două luni de când tot batem drumurile!

— Şi noi am pornit abia azi dimineaţă, suntem încă la început, spuse Joao Pedro.

Cineva aruncă restul de apă. Marta îşi simţea picioarele obosite, o dureau mâinile. O istovire ciudată, nemai încercată până atunci, îi moleşea tot trupul în noaptea asta, petrecută în preajma desişului de nepătruns.

Focul se stingea pe îndelete. Omul cu revolverul îşi continuă povestirea:

— Am avut foarte multe de îndurat pe drum...

Marta asculta cu ochii închişi. Işi aminti de doctorul Aureliano. Era un bărbat tânăr, frumos, svelt, cu părul bine pieptănat şi parfumat. Dece îi alungase? Acum doi ani venise la fazendă şi Marta, pe atunci încă o fetiţă, se dusese la conac să-i ajute Feliciei la gospodărie. Tânărul doctor o îmbrăţişase de câteva ori şi la plecare îi dăruise o sumă de bani. Dece, acuma, îi izgonea? Părea doar atât de bun! Ii spusese că e mai frumoasă decât fetele dela oraş. Marta îşi aminti de mângâierile doctorului. Pe atunci se speriase, dar acum, noaptea în pădure, amintindu-şi-le se simţi străbătută de un fior ciudat.

Omul cu revolverul tot mai povestea:

— Se zice că se apropie sfârşitul lumii... Toate năpastele astea una după alta... Nu prea ştiu, dar se spune că în caatinga s'a ivit un sfânt. Il chiamă Estevan şi se zice că ar fi făcător de minuni, că vindecă bolnavii la fel ca şi padre Cicero... E mai demult prin locurile astea şi acum se îndreaptă spre ţărmul mării. Se spune că peste cinci sute de oameni îl însoţesc... Vesteşte apropiata pieire a lumii şi îndeamnă oamenii să se pocăiască.

Marta văzu strecurându-se pe lângă ea o umbră. Era Zéfa. Se sculase când auzise numele lui Estevan şi cele povestite despre isprăvile sale. Marta se lăsă din nou dusă de amintiri, gândindu-se la doctorul Aureliano. Cât de vesel, de prietenos era! Cămăşile lui miroseau frumos şi Martei îi plăcea să adulmece parfumul fin pe care-l răspândeau, când le lua la spălat.

Prin întuneric, frânturi din povestirea celui cu revolverul ajungeau până la ea.

— ...Se zice că se strădueşte să-l aducă pe calea pocăinţii pe Lucas Arvoredo. Spune că ziua judecăţii de apoi se apropie...

Un ţipăt al Zéfei sfâşie deodată liniştea nopţii, apoi se curmă brusc. Povestirile omului o ajutaseră parcă să se regăsească. Incepu iar să vorbească despre vedenia pe care o a-avusese şi care se potrivea cu prorocirile sfântului Estevan, profetul caatingei, cutreierată de oameni săraci, de tâlhari şi de copii muribunzi.

Trezită de ţipătul Zéfei, Noca, se uită mirată în jur. Marta sări dela locul ei. Focul se stinsese de tot. Omul cu revolverul se uită speriat la Zéfa. Joao Pedro îl lămuri:

— Sărăcuţa, nu-i în toate minţile!

7

Cealaltă familie ar fi vrut să continue drumul împreună cu Geronimo şi ai săi. Dar Jucundina se temea: ghicise încă din ajun că vor dori să-i însoţească, deoarece mergeau în aceeaşi direcţie. Găsi de cuviinţă să-l prevină pe Geronimo. Nu mai aveau merinde, pastrama se isprăvise, cafeaua la fel, şi nu le mai rămăsese nici măcar un pumn de fasole. Singurele lucruri de-ale gurii pe care le mai aveau, făina şi melasa erau şi ele pe sfârşite. Atunci, la ce bun să se întovărăşească cu ei? Nu! Ii era milă de bieţii oameni, le dăduse chiar în ajun o bucată de pastramă, deşi ştia prea bine că în curând nici lor n'o să le ajungă mâncarea. Dar — îi spunea ea lui Geronimo — nu putea să ia bucăţica de mâncare dela gura copiilor şi nepoţilor ca s'o dea unor străini; asta în ruptul capului n'ar fi făcut-o.

Intr'adevăr, dimineaţa, încă înainte de răsăritul soarelui, în timp ce Geronimo urca poverile în spinarea lui Geremias, omul cu revolverul îi propuse să meargă mai departe împreună.

— Noi avem altă cale, îi răspunse Geronimo.

Dar celălalt nu se dădu bătut şi stărui. Ar fi putut merge împreună o bucată de drum. Cu cât erau mai mulţi, cu atât ar fi fost mai bine: puteau înfrunta mai uşor atacurile tâlharilor, aveau şi mai multe braţe să-şi taie poteci prin desişul de nepătruns de care se apropiau, după cum şi el, Geronimo, îşi putea da seama.

Geronimo şovăia, neştiind ce să-i răspundă, dar Jucundina se amestecă şi ea:

— N'avem decât puţine merinde. Pentru noi câţi suntem, poate c'o să ne ajungă până la capătul drumului. Dar să le mai împărţim cu cineva, nu putem!

Glasul îi era aspru, dar lipsit de brutalitate. Işi cerea parcă iertare că erau atât de săraci, atât de neputincioşi să-i ajute, dar, în acelaş timp, în cuvintele ei se simţea o hotărîre de neclintit care zădărnicea orice discuţie.

Plecară cei dintâi. La cotitura potecii, Jucundina nu se putu stăpâni şi îşi întoarse capul. Văzu că bărbatul şi femeia discutau cu aprindere, iar fetele se uitau după drumeţi. In clipa aceea, Jucundina simţi aproape o remuşcare. Dar întorcându-şi privirea îi văzu pe ai săi cum păşeau în urma măgarului care mergea agale şi în inima ei se stinse orice milă pen-

tru străini. Călcă mai apăsat, grăbindu-se să le ajungă pe Marta şi pe Zéfa care închideau alaiul.

8

Cinci zile mai târziu, treceau printr'un desiş nesfârşit şi căutau printre tufele ţepoase urmele potecilor bătute de drumeţii dinaintea lor. Se deprinseseră să doarmă pe pământul gol, la umbra copacilor, căci nu aveau decât două hamacuri şi într'unul se culca Jucundina cu mititelul, iar în al doilea, Dina. In prima noapte petrecută în desişul împletit din crengile arbuştilor ţepoşi, nu găsiseră niciun copac potrivit de care să-şi agaţe hamacurile. Cu mare trudă, aflară un mic luminiş, unde îşi lăsară poverile şi se culcară şi ei. In ziua aceea, străbătuseră prea puţin drum. Bărbaţii mergeau înainte cu nişte cuţite în mâini, tăind mărăcinişul des şi străduindu-se să nu piardă firul abia desluşit al potecii. Erau atât de obosiţi, încât mai că nu simţeau foamea.

Când poposiră, Dina pregăti mâncarea cu ajutorul Martei. Jucundina înjghebă un pătuţ pentru băieţaş din cele două hamacuri aşternute deadreptul pe iarbă. Se culcă lângă el. Era şi ea foarte obosită, cu toate că povara ei devenea pe zi ce trece mai uşoară.

Nepotul cel mic slăbea văzând cu ochii. La plantaţie, Jucundina îl hrănise cu lapte de capră şi copilul crescuse destul de frumos. E adevărat, nu fusese niciodată plinuţ, dar cine a mai văzut ca un dijmaş să aibă copii dolofani? Acum însă, când îi dădea să mănânce numai griş de manioca, băieţaşul slăbea din ce în ce, plângea mereu şi dădea din mânuţe de foame. „Ar fi trebuit să luăm şi capra cu noi, îşi spuse Jucundina. Cu orice preţ." Privea neliniştită obrăjorul palid al copilului. I se vedeau oscioarele, ochii îi ieşiseră din orbite iar pe trupşor îi puteai număra toate coastele. „Ar fi trebuit să luăm şi capra cu noi!" repeta în gând Jucundina. Se temea că nepoţelul ei nu va putea îndura drumul. In fiecare zi, se uita cu spaimă dacă nu cumva copilul avea disenterie. Ardea de nerăbdare să ajungă la Joazeiro în statul Bahia, unde vor putea găsi lapte pentru copil. In colţul unei basmale roşii, brodate cu flori, ţinea ascunşi câţiva gologani; nimeni nu ştia de ei. Voia să cumpere cu ei lapte pe drum. Dar până una alta, mergeau prin caatinga fără să întâlnească nici capre, nici vaci.

Când vor ajunge în oraş, apoi când vor porni pe firul apei spre meleagurile acelea unde domnea belşugul, va scăpa de grijă, căci pe acolo se aflau peste tot păşuni irigate, nu ca în pustiul acesta secătuit de ape, prin care erau nevoiţi să treacă acum.

Copilul doarme lângă ea şi Jucundina se gândeşte cât de nedrept e ca nepoţelul ei, atât de mic şi încă atât de curat la suflet să fie nevoit să sufere atât de mult! Că ea şi Geronimo, Joao Pedro şi Dina au de suferit, asta se mai poate înţelege. Sunt bătrâni şi s'au deprins cu nevoile vieţii. Dar dece să se chinuiască o făptură atât de plăpândă care abia a împlinit câteva luni, şi care n'a putut pricinui nimănui, niciun rău? Ce păcate are de ispăşit, dece nu se îndură dumnezeu de el?

Şirul gândurilor îi fu întrerupt deodată de nişte gemete care ajungeau până la ea. La început auzi un plâns înnăbuşit, sugrumat parcă, amar şi monoton. Dar treptat, gemetele deveniră tot mai puternice şi se prefăcură într'un urlet sfâşietor. Jucundina recunoscu glasul Nocăi. Iată, sunt câteva zile de când merge şchiopătând, jeluindu-se că o doare piciorul din care Marta îi scosese un ghimpe. Fata plânge neîncetat şi cei mari erau nevoiţi s'o ducă în braţe cea mai mare parte a drumului sau s'o pună în coşul de pe spinarea măgarului. Fetiţa nu-şi lasă nicio clipă pisica din braţe. „Blestemata de pisică! Din pricina ei s'a rănit Noca la picior!"...

Jucundina e atât de obosită încât pregetă să se scoale şi să se apropie de nepoţica ei care plânge în hohote. „In locul pisicii am fi putut să luăm capra! N'am fi avut mai multă bătaie de cap cu ea!" Aude glasul lui Geronimo care o ceartă pe Noca:

— Tacă-ţi gura, lua-te-ar dracu să te ia! Nu ştii altceva decât să plângi! Dacă nu taci, te plesnesc.

Totuşi Noca nu tace, şi Jucundina se miră. Noca e fricoasă, ascultătoare, amuţeşte cum ţipi la ea. Bătrâna se ridică şi o chiamă:

— Noca, vino'ncoace!

Fetiţa se apropie şchiopătând, cu ochii plini de lacrimi. Işi strânge pisica la piept şi se uită speriată la bunică-sa.

— Lasă pisica jos!

Noca îi dă drumul Mariscăi şi mâţa dispare numaidecât în tufiş. Jucundina o ia pe fetiţă de mână şi o strânge la piept:

— Ce-i cu tine?

— Mă doare piciorul...

Felinarul răspândeşte o lumină slabă. Flacăra lui palidă lu-

mineează obrăjorul istovit al lui Ernesto care doarme. Jucundina o chiamă pe Marta :

— Vino aici !

— Trebue să frig pastrama !

— Gertrudes ! Gertrudes !

Nepoata vine, îi ia felinarul din mână şi îl apropie de piciorul bolnav. Pipăindu-i talpa Jucundina pune degetul pe locul rănit care se umflase ; piciorul se învineţise. Jucundina apasă, abcesul se sparge, puroiul ţâşneşte. Noca se ţine cu amândouă mâinile de gâtul bunicii şi plânge încet. Fără s'o lase din braţe pe Noca, Jucundina se aşează, porunceşte lui Gertrudes să apropie lumina şi începe să stoarcă puroiul din rană.

— Adu o cârpă ! Mai repede !

Gertrudes se întoarce cu un petec rupt dintr'o rochie veche. Jucundina sfâşie cârpa în două şi începe să şteargă rana. Când apasă mai tare, fetiţa geme.

— Spune-i lui Joao Pedro sau lui Agostinho să-mi aducă frunzele de aloes.

Aşteptând, mângâie blând creştetul Nocăi. Fetiţa se simte mai uşurată. Iată, şi biata copilă trebue să sufere ! Oare ce rău a avut timp să săvârşească în viaţa ei ? O nedumerire ciudată o cuprinde pe Jucundina. Nu mai pricepe dece se aflä pe poteca asta îngustă, în caatinga de nepătruns, dece picioarele îi sunt rănite de mărăcini, mâinile istovite şi trupul frânt de parcă ar fi bătut-o cineva ! Dece îşi părăsiseră pământul, îşi lăsaseră casa, ţarcul, vaca cea blândă, semănăturile de manioca şi de porumb ? Dece fuseseră izgoniţi ? Mângâie mereu căpşorul fetiţei până să vină Agostinho şi Gertrudes.

Jucundina pune foile de leac pe rană, o leagă cu petecul. Geronimo se apropie :

— Ce-i cu ea ?

— Are o rană destul de rea... neîngrijită...

Marta le strigă că e gata pastrama. Ieşind din tufiş, Zéfa trece, înaltă, uscată, prin faţa lor, îndreptându-se spre foc. Părul lung îi e despletit. Tot drumul n'a mai contenit cu vorba, repetând la fiecare ceas că se apropie sfârşitul lumii, că e vremea ca oamenii să se pocăiască.

Jucundina o culcă pe Noca lângă frăţiorul ei mai mic. Ascultând-o pe Zéfa, se gândeşte că nici în iad nu pot fi chinuri mai grele decât acelea pe care le îndură ea acum.

Pe cerul nopţii apare luna plină.

9

Pe zi ce trece, Zéfa pricinuia tot mai multe necazuri familiei. La fazendă, înafară de ceasul amurgului când intra în criză, Zéfa era aproape ca toată lumea şi uneori dădea chiar o mână de ajutor la muncile de pe plantaţie, deşi nu se arăta prea pricepută şi nici nu făcea mare lucru.

Chiar de a doua zi a drumeţiei însă îşi schimbă cu totul deprinderile. Acum, erau mereu nevoiţi să vadă de ea, căci adesea rămânea în urmă, vorbind tot timpul cu glas tare, adresându-se copacilor şi păsărilor, îi înspăimânta cu vorbele ei nedesluşite şi gesturile ameninţătoare pe rarii drumeţi pe care îi întâlnea. Doar Marta şi Jucundina se dovedeau mai răbdătoare cu ea. Tonio, o stârnea zile întregi pe mătuşă-sa, o trăgea de rochie, scotea limba la ea şi îi scornea tot felul de porecle. Geronimo, îi dăduse câteva după ceafă, dar ştrengarul tot nu se potolise. I se urîse să tot ducă măgarul de căpăstru, să se sbenguiască pe drum şi nu-i mai rămăsese altă distracţie decât aceea de a otrăvi zilele nebunei. De altfel, Joao Pedro şi Agostinho, Dina, Gertrudes şi chiar Geronimo îşi pierdeau uneori răbdarea, şi începeau să strige la ea ameninţând-o.

— Grea povară pentru noi !...

Doar Jucundina şi Marta mai aveau grijă de biata nebună. Marta semăna tot mai mult cu maică-sa, aşa cum arătase odinioară Jucundina când îl cunoscuse pe flăcăul Geronimo, văcarul. Avea aceeaşi bunătate, aceeaşi dragoste de muncă, acelaş curaj în faţa greutăţilor vieţii şi marea însuşire de a nu desnădăjdui niciodată. Ea era aceea care îi purta de grijă Zéfei, băga de seamă să nu se rătăcească şi o îndemna la drum cu vorbe blajine.

Geronimo preţuia râvna la muncă şi răbdarea Martei şi se bucura în sinea lui. Ţinea la ea mai mult ca la orice pe lume.

Spre deosebire de Jucundina, îşi amintea rareori de fiii săi risipiţi. Işi spunea că asta le fusese soarta şi nimeni n'ar fi putut s'o schimbe. Fiecare om se naşte cu ursita lui, care trebue neapărat să se împlinească !

Geronimo se mira chiar că Agostinho, mezinul, nu urmase pilda fraţilor săi mai mari şi rămăsese în sânul familiei. Tatăl îşi revărsase toată duioşia asupra fiicei sale. Pentru ea îşi muncea pământul, luat în dijmă dela colonelul Inacio. Voia să-i strângă o zestre bună, s'o mărite cu un om cumsecade ca să nu

fie nevoită, ca tatăl ei, să-şi muncească pământul. Se întâmplase uneori ca fetele de pe plantaţii să se mărite cu orăşeni, oameni vrednici, bine rostuiţi. Marta era frumoasă. Şi mai cu seamă, avea o fire bună, supusă, harnică şi merita pe deplin să fie fericită.

Şi acum o ducea de mână pe mătuşa nebună, îi călăuzea paşii şovăitori aşa cum un copil conduce o oarbă. Şi Geronimo se simţea ruşinat la gândul că fusese uneori mai aspru cu Zéfa. Işi aminti de vorbele, pe care i le spusese Jucundina, nu demult, într'o zi când el îşi ieşise din fire şi ţipase la biata bolnavă. Jucundina îl oprise, hotărîtă :

— Nu-i ea vinovată !

Plânsul Nocăi, acum mai potolit, se împletea cu strigătele Zéfei. Vorbele de vrajă ale nebunei speriau şerpii şi şopârlele din pădure.

Luna scălda totul în lumina ei aurie.

Mestecându-şi bucata de pastramă, Geronimo se apropie de Geremias, care smulsese toate frunzele verzi întâlnite în cale. Lângă măgarul său, Geronimo îşi recăpătă încrederea şi se simţi înafară de orice primejdie. Măgarul e făptura cea mai răbdătoare şi, dintre toţi, îndura cel mai bine greutăţile drumului. Parcă nici n'ar fi simţit oboseala. Numai el ştia să găsească arbuştii a căror coajă păstra umezeala şi să ocolească fără greş orice iarbă vătămătoare, ca şi cum s'ar fi născut şi ar fi trăit în caatinga. Cu cât trecea timpul, Geronimo se simţea tot mai legat de măgarul său. Il mângâie pe bot.

Razele lunii luminau caatinga ! De departe, se auzea şuieratul şerpilor otrăvitori.

10

Gemetele Nocăi o treziră pe Jucundina, care dormea lângă nepoţi. Se sculă şi puse mâna pe capul fetiţei. Avea febră mare. Se uită la cerul plin de stele : socotind după lună, trebuia să fie miezul nopţii. Noca se frământa neliniştită pe patul făcut din hamacuri, ardea toată, avea friguri. Jucundina se sculă amintindu-şi că avea în sac nişte frunze de lămâi, bune de leac, pe care le luase pentru drum. Nu cumva o fi rămas vreun cărbune aprins sub cenuşa focului din ajun ?

Se sculă silindu-se să nu facă sgomot. Totuşi, Marta se tre-

zi. Marta dormea cu Gertrudes şi cu Dina. Tonio era culcat între ele. Proptindu-se în cot, o zări pe Jucundina care se strecura printre tufe. Luna îşi arunca lumina asupra micei lor tabere şi Marta o văzu pe maică-sa cum deslega gura unui sac. Se auziră în acelaş timp şi gemetele Nocăi. Marta pricepu numaidecât despre ce era vorba. Se sculă cu grijă, ca să nu trezească femeile ce dormeau lângă ea şi se apropie încet de Jucundina.

— Mamă...

Bătrâna se sperie.

— Tu erai ?

Vorbea atât de încet încât abia se auzea :

— Domol, să nu trezeşti lumea...

— Ce cauţi ?

— Noca are friguri... din pricina rănii dela picior...

— Şi ce vrei să faci ?

— Să scot nişte frunze de lămâi... să-i pregătesc un ceai... Trebue să aprindem focul.

Cărbunii se stinseseră. Fură nevoite să facă din nou focul, dar chibrituri nu aveau decât bărbaţii. Marta se apropie încet de Agostinho care dormea şi puse mâna pe el. Cei trei bărbaţi dormeau unul lângă altul, iar revolverul se afla lângă Joao Pedro. Cum stăteau lungiţi pe jos, păreau morţi. Agostinho se mişcă. Marta îl apucă de mână şi îi şopti la ureche :

— Incet, să nu-i trezeşti şi pe ceilalţi.

Agostinho se frecă la ochi.

— Dă-mi chibriturile.

— Pentru ce ?

— Noca are febră... Mama vrea să-i facă un ceai...

— Dacă o fi nevoie de mine, să mă chemi... Agostinho îi dădu chibriturile şi se culcă la loc, dar nu închise ochii, ci rămase cu privirea îndreptată spre locul unde dormeau femeile. Dina era mai aproape, dar după ea se putea desluşi uşor silueta lui Gertrudes. Fata era mult prea împlinită la trup pentru cei cincisprezece ani ai ei, ajunsese o femeie în toată firea. Dacă Agostinho ar fi putut să rămână singur cu ea... Adevărat, îi era vară, dar ce are aface ? S'ar fi însurat cu ea. E greu, numai, să aştepţi să dai de un padre sau de un judecător care să-i cunune. Se ridică în cot : acum vedea mai bine picioarele fetei, brune şi plinuţe, pe care fusta prea scurtă nu le putea acoperi. Se culcă iar ; va trebui să mai aştepte, până ce se va ivi un prilej potrivit.

Ceaiul fierbea în ibric. Zéfa se trezi şi ea şi se aplecă asupra

fetiţei care dormea. O privi cercetător cu ochii ei de nebună. Nu ştia nimic, nici de rană, nici de boală, dar pe buzele ei se ivi un surâs care le înspăimântă pe cele două femei.

— Culcă-te, mătuşă Zéfa, îi spuse Marta.

Zéfa arătă spre copil cu degetul ; avea nişte unghii mari şi negre :

— O să moară !

— Te rog, taci... Dumnezeu nu va îngădui una ca asta...

Noca gemea. Jucundina o luă în braţe şi începu să-i dea ceai. Fetiţa sorbea cu înghiţituri lacome băutura dulce, în care Jucundina pusese şi puţină melasă. Ochii Nocăi, măriţi de febră, păreau străini pe chipul ei palid, istovit şi speriat.

— Mi-e frig, bunico...

— Du-te şi adu haina tatii...

Marta se întoarse cu haina veche de caşmir a lui Geronimo. Jucundina o înfăşură pe fetiţă şi o culcă iar.

— Dormi...

Dar Zéfa nu se depărtase. Pe faţa ei luminată de lună strălucea acelaş zâmbet. Şi repeta aproape cu duioşie, aceleaşi cuvinte pline de o convingere nestrămutată :

— O să moară !

Marta o luă de mână.

— Hai să mergem la culcare...

Zéfa o urmă, supusă, uitându-se mereu în urmă, la fetiţă şi repetând :

— O să moară... o să moară...

Şi convingerea aceasta i-o trecu şi Jucundinei care-i auzi vorbele : Noca va muri... Poate că şi micuţul Ernesto va muri şi Tonio şi Gertrudes şi Marta şi Dina şi apoi şi bărbaţii, vor muri cu toţii pe drumurile acestea blestemate. Işi aminti că merindele se topeau văzând cu ochii, că nu le vor ajunge nici până la jumătatea drumului. I se puse un nod în gât, dar îşi stăpâni plânsul şi se aplecă s'o învelească mai bine pe fetiţa care gemea.

11

Joao Pedro şi Agostinho mergeau înainte, dând la o parte crăcile acolo unde erau mai dese. S'ar fi spus că de multă vreme nu mai bătuse nimeni potecile acestea, atât de încurcat era mărăcinişul. Crăcile se împreunau la loc, strâns împletite, în urma

drumeților. Dar urmele de pași de pe cărare dovedeau că trecuse multă lume pe acolo. Incă de pe când era văcar, Geronimo cunoștea toate poteciie pădurii, căci le bătuse în lung și în lat. Acum pășea după fratele și fiul său, ducând de frâu măgarul. Femeile veneau în urmă, una după alta : pe poteca îngustă nu puteau încăpea doi oameni deodată. Dina îl purta în brațe pe micuțul Ernesto, ferindu-l cu mâna de crăcile țepoase.

Noca se afla într'unul dintre coșurile pe care le ducea în spinare Geremias. Goliseră un coș și Jucundina o așezase în el pe nepoțica bolnavă. Piciorul Nocăi se umfla tot mai mult, febra creștea mereu. Nu mai gemea. Tânjea, vlăguită și acum Gertrudes îi ducea pisica. In primele zile ale bolii, Noca tot mai surâdea când o vedea pe Marisca, îi mângâia spatele mătăsos, o asculta cum torcea. Dar, treptat, fetița căzuse într'un fel de toropeală, care o înspăimânta pe Jucundina. Iar de când se îmbolnăvise Noca, Zéfa repeta întruna, ca un descântec, aceste trei cuvinte :

— O să moară...

Zéfa uitase parcă blestemele, amenințările și prevestirile — mereu aceleași — pe care le bolborosea necontenit. Acum repeta cu îndârjire numai aceste trei cuvinte care preziceau moartea Nocăi. La început, drumeții abia puteau să îndure cobelile Zéfei și se înfiorau la gândul unui desnodământ, pe care fiecare ar fi vrut să-l înlăture. Dar, încetul cu încetul, se deprinseră și cu asta. Din noaptea când gemetele Nocăi o treziseră pe Jucundina, boala fetiței se înrăutățea mereu. Nici ceaiurile, nici ierburile de leac nu-i ajutau la nimic : „rana o rodea“, cum spusese Geronimo. Și treptat, fiecare începu să creadă, în sinea lui, în prezicerea Zéfei : „Da, Noca o să moară !“ Și se împăcară cu gândul că va sosi în curând și ceasul când Noca va închide ochii și suferințele ei se vor curma. Se văzură siliți să facă un popas de două zile, lângă un izvor. In fiecare clipă, se părea că fetița își va da sfârșitul. Dar pentrucă în aceste două zile nu muri, ci se făcu mai bine, se hotărîră în a treia dimineață să pornească din nou la drum, căci nu-și puteau irosi merindele poposind fără rost. Plecară deci mai departe, străduindu-se să nu se mai gândească la Noca, pe care o ducea în spinare măgarul, legănând-o în coș. Din când în când doar, Jucundina și Marta se apropiau de ea, se uitau la chipul gălbejit al copilei, care își ținea ochii întredeschiși, îi ascultau răsuflarea grea.

Iar Zéfa își rostea mereu cuvintele amenințătoare, poate

chiar fără să se gândească deloc la Noca. Şi, după atâtea zile de aşteptare, ceilalţi se gândeau în taină că ar fi poate mai bine dacă ar muri mai repede fetiţa, căci era o piedică pentru ei şi îi silea să-şi încetinească mersul : chinurile Nocăi se prelungeau şi hrana lor era pe sfârşite.

12

In ziua aceea rămaseră fără un pic de apă. Soarele dogorea nemilos, pietrele de pe drum frigeau ca jăratecul, prin tufişuri se mişcau, neliniştiţi, şerpii. Joao Pedro izbuti să ucidă cu un băţ un şarpe cu clopoţei iar Tonio, alb ca varul de spaimă, se întoarse în goană din drum, pentrucă dăduse peste o viperă. Trebuiau să înainteze cu multă grijă. Setea îi chinuia. Le mai rămăsese o jumătate de cană de apă, pe care Jucundina o păstra pentru Noca.

La un moment dat, fură nevoiţi să-l urce în coş şi pe Tonio. Băiatul nu mai putea să meargă. Inaintau tot mai încet, starea Nocăi se înrăutăţea din ce în ce, iar oboseala îi istovea pe toţi.

Pe la ora trei după amiază, Dina se opri :

— Nu mai pot...

Făcură un nou popas. Joao Pedro şi Agostinho îşi ascunseră cuţitele de care se slujeau să-şi taie drum prin mărăciniş. In jur nu se vedea niciun copac, nicio urmă de aşezare omenească, niciun luminiş care să întrerupă desişul ghimpos, ce se întindea ameninţător, vrăjmaş. Până şi Zéfa, pe care deobicei nălucirile ei o făceau să uite de oboseală, se lăsă la pământ, istovită şi ceru de băut. Bărbaţii plecară să caute apă.

Agostinho se apropie de măgar şi se uita la nepoţica ce zăcea în coş :

— N'o să treacă noaptea.

Rosti aceste cuvinte cu o uşurare în glas.

13

Totuşi mergând aşa înainte către sfârşitul zilei, călăuziţi de Geronimo, ieşiră într'o poiană. Găsiră acolo şi alţi pribegi şi câţiva lucrători dela o fazendă din apropiere, bărbaţi, femei şi copii. Se pregăteau de petrecere. Tot acolo mai era şi un ghita-

rist, pribeag şi el. Beau caşasa. Argaţii fazendei nu veniseră numai ca oaspeţi, ceeace n'ar fi fost un lucru neobişnuit, căci zilnic treceau atâţia drumeţi pe lângă fazendă, îndreptându-se către Sao Paolo sau înapoindu-se de acolo. Dar azi se pripăşise în poiană un scamator dintr'o mică trupă nomadă, care se împrăştiase după ce dăduse câteva spectacole fără niciun succes într'un oraş din apropiere. Scamatorul colinda fazendele din împrejurimi, nădăjduind să-şi câştige astfel banii de drum ca să se înapoieze la Rio de Janeiro. In oraşele mari, pe afişele atât de amăgitoare, purta deobicei numele de profesorul Fluvio cel Mare. Dar aci, îmbrăcat într'un costum murdar (fusese nevoit să-şi vândă toate lucrurile ca să nu moară de foame şi nu-şi păstrase decât hainele pe care le purta, o pereche de cărţi şi două sau trei unelte ieftine de scamatorie) cu părul încâlcit şi lung, cu faţa nebărbierită, îşi luase din nou numele său adevărat de Jose Duarte. Ajuns într'o neagră mizerie, hoinărea dela o fazendă la alta, dând reprezentaţii, mai întâi pentru proprietari, apoi pentru dijmaşi şi argaţi. Se mulţumea cu puţinii bani pe care îi primea şi nu izbutea să încropească o sumă mai mare ca să-şi plătească drumul până în capitală. Trecuseră mai mult de două luni de când cutreiera meleagurile acestea uitate şi nici măcar nu băga de seamă bucuria prilejuită localnicilor care nu ştiau ce însemna un teatru sau un cinematograf.

Dăduse o reprezentaţie pentru stăpânul fazendei din partea locului, pentru vechilul său şi pentru lucrători şi se pregătea să plece mai departe când aflase că în apropiere se oprise un grup de pribegi; se hotărîse să mai rămână ca să mai câştige ceva bani.

Geronimo şi familia sa se apropiară chiar în clipa în care scamatorul se pregătea să-şi înceapă reprezentaţia. Dar cum atenţia spectatorilor fu prinsă de noii veniţi, se văzu silit să-şi întrerupă cuvântarea lămuritoare pe care o adresa deobicei publicului.

— Bună seara... salută Geronimo mulţimea.

Creşteau copaci în poiana aceasta şi în depărtare se întindeau nişte păşuni la marginea cărora se zăreau conacul, ţarcurile vitelor şi locuinţele lucrătorilor. Intâlnirea cu alte făpturi omeneşti le îmbărbătă sufletele.

Geronimo ceru voie să poposească. Unul dintre argaţi îi răspunse că trebuia să se adreseze colonelului, stăpânul fazendei, dar altul afirmă că nu mai era nevoie întrucât acesta le

îngăduise să poposească acolo şi altor drumeţi, sosiţi mai înainte, ceeace însemna că noii veniţi se puteau şi ei folosi de această încuviinţare.

Incepură să descarce poverile din spinarea măgarului şi toţi văzură cum o scoteau pe Noca din coş. Jucundina culcă fetiţa sub copac. Se apropie şi pisica şi începu să miaune şi să se frece de picioarele Jucundinei, de parcă ar fi avut chef de joacă. Micuţul Ernesto se porni pe plâns. Ii era foame.

Din mulţimea strânsă în jurul scamatorului se desprinse o femeie, care se apropie să întrebe de ce boală suferea fetiţa. După ea veniră şi ceilalţi, curioşi. Până şi scamatorul îşi dădu jos mânecile suflecate ale cămăşii şi se amestecă printre ei.

Incepură să vorbească toţi odată. Jucundina şi Dina le povestiră suferinţele îndurate, iar Marta şi Gertrudes, văzând că focul la care drumeţii îşi pregătiseră mâncarea nu se stinsese încă, începură să frigă pastramă. Agostinho cumpără dela un argat o legătură de banane. In timp ce Jucundina îi dădea de mâncare micuţului, Dina le povestea femeilor despre boala Nocăi. Incepură să curgă sfaturile; o femeie aduse un leac, o alifie prescrisă de un medic pentru fiul ei cel mic care suferise de aceeaşi boală. Dina unse numaidecât cu alifia aceea rana Nocăi, dar se părea că fetiţa nu mai simţea nimic. Trupul i se muiase, ochii îi erau închişi.

Scamatorul aştepta cu răbdare să se potolească forfota ca să-şi înceapă reprezentaţia. Era şi el mişcat de înfăţişarea copilei muribunde, dar teama fu mai tare decât mila; se întreba ce se va întâmpla dacă atenţia mulţimii va fi cu totul prinsă de noii veniţi?

Câţiva bărbaţi se duseră să aducă apă, alţii îi ajutară lui Geronimo să descarce măgarul de povară. Femeile se străduiau să fie şi ele de vreun folos. Una se apucă să-i explice cu însufleţire ceva Zéfei care o asculta în tăcere, fără să-şi mai ia ochii de pe buzele ei ce se mişcau. Agostinho fu nevoit s'o prevină că Zéfa era nebună. O altă femeie îi povestea Jucundinei cum îşi pierduse în pribegie doi copii mici care se îmbolnăviseră de friguri.

Scamatorul, care stătea mai la o parte, urmărea posomorît toată frământarea aceasta.

Familia se aşeză să mănânce. Jucundina îl legănă pe Ernesto şi îl culcă în hamacul agăţat de copaci. In al doilea hamac o întinseră pe Noca şi Marta începu s'o legene încetişor.

Insfărşit, mulţimea se adună din nou în jurul scamatorului care bătea din palme, chemându-şi publicul. Noaptea ce se lăsa părea să fie tare întunecoasă. Luna era în descreştere.

Dacă ar mai fi întârziat cu reprezentaţia, o bună parte din scamatoriile sale şi-ar fi pierdut efectul şi la chetă s'ar fi ales cu nimica toată.

— Atenţiune! Atenţiune! Acum începem!

Agostinho reuşi să se strecoare în primele rânduri împreună cu Gertrudes. Restul familiei se amestecă printre ceilalţi spectatori. Numai Jucundina se pregătea să-l vegheze pe băieţaş. Dar Marta care legăna hamacul, în care zăcea fetiţa muribundă, îi spuse:

— Mamă, du-te şi tu! O să mai petreci şi tu puţin! Rămân eu cu copiii!

Jucundina tocmai se gândea să se ducă şi ea să privească scamatoriile. Ernesto era cufundat într'un somn adânc. Iar în celălalt hamac, Noca părea şi ea liniştită.

Şovăind, bătrâna se apropie de spectatori şi se aşeză lângă Geronimo. De departe, printre crăcile copacului, Marta îl zărea pe scamator, îi vedea mâinile care amestecau cărţile şi faţa nebărbierită luminată acum de un surâs triumfător.

La început făcu să dispară perechea de cărţi, apoi o scoase din nou la iveală. Femeile râdeau, iar bărbaţii căutau să descopere vicleşugul. După aceea, de pe palma întinsă a scamatorului dispăru un ou pe care pe urmă îl scoase de după urechea Gertrudei. Râsul izbucni mai puternic. Scamatoria următoare era cu nişte bani de hârtie. Scamatorul îi rupea în bucăţi, înfăşura resturile într'o batistă şi apoi bancnotele se iveau întregi, nevătămate.

Scamatorul anunţă că va face o mică pauză, pentru a trece cu cheta pe la onoratul public nădăjduind că fiecare îşi va da obolul. Nu izbuti însă să strângă decât foarte puţini bani. Profesorul Fluvio era deprins cu asemenea rezultate. Ştia că oamenii dădeau cu plăcere cât puteau, cu toată sărăcia lor; în schimb el avea mulţumirea că-i făcea să petreacă.

Aflându-se în mijlocul spectatorilor, scamatorul întrebă dacă avea cineva un ceas. Un bărbat îi dădu un ceasornic mare de modă veche, cu un tic-tac sgomotos. Scamatorul înveli ceasul într'o basma şi o dădu celor din primul rând s'o pipăie bine şi să se încredinţeze că ceasul se afla înăuntru. Apoi făcu un nod puternic şi lovi basmaua de câteva ori de un pietroi. Fără să

vrea, stăpânul ceasului scoase un strigăt de spaimă, dar scamatorul surâdea nepăsător și glumea. Ii înștiință că ceasornicul se făcuse țăndări dar că o să-l dreagă la loc cât ai clipi.

Toți își țineau ochii ațintiți asupra lui, chiar și Zéfa care se uita la scamator ca la un trimis al cerului. Marta își lungea gâtul ca să vadă mai bine, dar nu se îndura să plece de lângă copii. Se urcase pe rădăcina copacului, în vârful picioarelor, și ca să nu cadă se ținea de marginea hamacului în care dormea Noca. In timp ce urmărea mișcările scamatorului, simți deodată cum hamacul începe să se clatine. Se întoarse repede și văzu că Noca își dădea sufletul; fetița se svârcolea în hamac, dând din mânuțe și din piciorușe ca un animal mic, rănit de moarte. Și chiar în clipa când ceasornicul ieșea la iveală, întreg și nevătămat, în mâna scamatorului, sub ochii uimiți ai celor de față, se auzi strigătul sbuciumat al Martei:

— Mamă... fetița moare!

Auzindu-l, Jucundina se repezi într'acolo în goană; ceilalți se zăpăciră. Una dintre femei repeta mereu:

— Mie mi-au murit doi pe drum...

Se apropiară toți de hamac. Geronimo o sprijinea pe Jucundina care plângea. Noca era culcată pe o parte: se întorsese așa în timp ce se lupta cu moartea. Marta scoase trupul fetiței din hamac și îl puse jos pe pământ. Era cumplit de slabă, ca un sac cu oase.

Tonio se apropie, se lăsă jos lângă surioara moartă și izbucni în plâns.

14

N'aveau vreme s'o plângă pe Noca. Noaptea era pe sfârșite lăsându-le răgaz doar până'n zori ca să se despartă de ea. Se strânseră toți în jurul micuței răposate și se lăsară în voia amintirilor triste. Fiecare pomeni nenorocirile pe care le avusese de îndurat: secetă, pământurile ce le fuseseră luate, lupta zadarnică împotriva atotputernicilor colonei, copiii care se prăpădeau și bolile necurmate.

In noaptea aceea avură din nou prilejul să audă tot felul de povestiri în legătură cu prea sfântul Estevan. Se spunea că prea fericitul se afla pe undeva, în apropiere. Se ducea la oraș și era însoțit de o mulțime de țărani înarmați — lucrători, argați goniți

de pe plantații — dijmași care suferiseră din pricina secetei și răufăcători care fugeau de judecată. Toți acești oameni îl urmau pe sfânt, pocăindu-se, cântând psalmi, rugăciuni și un fel de imnuri care vesteau sfârșitul lumii, făcute chiar de Estevan.

Zéfa asculta cu multă luare aminte toate aceste povestiri. In clipele acelea părea un om întreg la minte ; uitase și de cadavrul Nocăi, de care la început nu se mai putea despărți.

Abia așezaseră trupul copilei pe pământ, că Zéfa îl luase, îl strânsese la piept și începuse să-l legene cu un cântec duios. Rudele ei n'ar fi crezut niciodată că știa asemenea cântece. Parcă ar fi încălzit la piept copilul ei, copil ce nu-i fusese dat să aibă, legănându-l cu un cântec duios, abia îngânat.

Jucundina îi smulsese din brațe trupșorul țeapăn.

— A cobit năpasta și acum are chef de joacă, nemernica !

Dar Zéfa nu pricepuse cuvintele de mânie ale cumnatei sale. Ceruse cu mâinile întinse să i se dea înapoi copila :

— Dă-mi-o ! Dă-mi-o !

Agostinho fusese nevoit s'o tragă cu sila laoparte, ajutată de Marta. Scoțând un țipăt prelung și tânguios, Zéfa începu să blesteme și să amenințe pe toată lumea și pe rude și pe străinii care o priveau de departe. Nu se potoli decât atunci când oamenii se porniră să povestească despre sfântul Estevan.

Dela sfânt, trecură la Lucas Arvoredo, eroul tuturor întâmplărilor extraordinare care se petreceau pe aceste meleaguri. Povesteau despre isprăvile și nelegiuirile lui. Firește, se temeau de el, dar nimeni nu-l ura. Era doar un țăran ca și ei. Muncise și el mai înainte, din zori până în noapte, la plantații și fusese și el jefuit de pământul lui.

Cineva pomeni numele lui Zé Treboada :

— Se spune că în ceata lui se află un om îndrăzneț și neînfricat căruia i se spune Zé Treboada. L-au numit astfel pentrucă trage neobosit cu pușca, așa cum bubuie tunetul în toiul furtunii...

Jucundina asculta cu luare aminte. Uitase, deodată, de nepoțica moartă care zăcea alături. Știa că e vorba de fiul ei.

In timpul drumului își amintise de multe ori de fiii ei. Dacă ar fi fost împreună cu feciorii lor, Geronimo și Joao Pedro ar fi fost crutați de multe din greutățile pe care le întâmpinaseră. Mai ales Nenen era grozav de priceput la toate. Orice lucru îi izbutea, găsea întotdeauna o ieșire din orice impas. Și iată, plecaseră tustrei, dar bătrâna lor mamă nu-i uitase. Pentru restul familiei,

băieţii parcă nici nu mai existau. Şi ca să-şi aducă aminte de ei trebuia să le mai vină vreo veste despre ei. Cum se întâmplase acum, când se povestea despre Jose. Trecuseră mulţi ani de când plecaseră unul după altul, topindu-se în bezna nopţii. Unul se dusese după Lucas Arvoredo, ceilalţi doi îmbrăcaseră haina militară ; cel dintâi intrase la jandarmi, al doilea în armată. Dar Jucundina nu făcea nicio deosebire între ei, nu socotea că numai Joao şi Nenen ar fi oameni de treabă iar Jose un tâlhar. Fuseseră toţi trei băieţi cumsecade, însă fiecare îşi urmase drumul său, fiecare avusese o altă soartă. Nu dorea altceva decât să-i vadă iar, să-i aibă lângă ea. Dar dorinţa asta era şi mai greu de împlinit acum, după ce-şi părăsiseră cu deasila pământul şi casa din care plecaseră feciorii. O rugase pe Dina, singura din toată familia care ştia puţină carte, să-i scrie lui Joao şi să-i povestească tot ce li se întâmplase, vestindu-i de plecarea lor la Sao Paolo şi făgăduindu-i că atunci când vor ajunge acolo îi vor da de ştire. Dar cum să-l anunţe pe Jose, dacă într'adevăr el era acel Zé Treboada din banda lui Lucas Arvoredo ? Nu se ştia unde îşi avea sălaşul ; cutreiera caatinga, jefuind satele şi omorînd oamenii. Nici adresa lui Nenen nu o ştia. Câtva timp, Nenen luptase în statul Sao Paolo, apoi se pare că plecase în regiunea Amazonului şi de atunci nu mai primiseră niciun fel de veste. El, cel mai iubit dintre toţi trei, se dovedise cel mai înstrăinat. Trecuse multă vreme de când un cunoscut le adusese ultima veste : pentru isprăvile pe care le făcuse în războiul din Sao Paolo, Nenen fusese înaintat caporal. Omul acesta îl întâlnise pe Nenen în oraş tocmai când flăcăul se îmbarca pe o corabie care pleca la Manaus. Nenen îi spusese că era trimis în regiunea indienilor, ca grănicer. Jucundina aşteptase de atunci, în zadar, o scrisoare.

Auzind aceste veşti despre fiu-său, Geronimo tăbărî asupra povestitorului cu tot felul de întrebări, dar acesta nu ştia mai mult : îi spusese că era un flăcău foarte curajos şi că el fusese cel care-l ucisese într'o încăerare pe locotenentul Anselmo. Mai mult nu le putu povesti. Insă pentru inima însetată a Jucundinei era prea puţin.

O lăsă pe Marta să vegheze trupul răposatei şi se apropie de cel care vorbea :

— Ce mai ştii despre Zé Treboada ?

Din păcate omul nu fu în stare să-i îndeplinească dorinţa şi-i părea rău, mai ales că femeia dovedea un viu interes pentru eroul povestirii sale. Căută să-şi mai amintească ceva şi fu cât pe aci

să pună pe seama lui Zé Treboada o crimă săvârşită cândva prin locurile lui de baştină. Dar mărturisirea Jucundinei îl opri pe neaşteptate :

— Vezi dumneata... e fiul meu... Iată dece aş vrea să ştiu...

— N'am ce să-ţi mai spun, dona, am povestit tot ce ştiam. Se zice despre el că e foarte îndrăzneţ, că nu se teme de nimic...

Bătrâna se întoarse la nepoţica moartă dar acum cei trei feciori se aflau alături de ea şi prezenţa lor nevăzută îi mai alina durerea.

Obosit de atâta plâns, Tonio adormise pe locul unde se afla. Jucundina îl culcă, îl acoperi cu boarfele Nocăi, apoi se duse să se uite la micul Ernesto care dormea în hamac.

Scamatorul stătea lângă copilul adormit şi îl privea. O văzu pe Jucundina şi, cum n'o mai recunoştea, îi spuse, arătând spre băiat :

— Nici ăsta n'o s'o ducă mult !

Se miră că nu primi niciun răspuns. Uitându-se mai bine la faţa Jucundinei, scamatorul o recunoscu şi fu atât de turburat, încât rămase cu mâna ridicată în aer, căutându-şi zadarnic cuvintele.

— Poate, dacă aşa va fi voia lui dumnezeu, n'o să moară... spuse încet Jucundina.

Scamatorul îşi desfăcu braţele.

— Fireşte, fireşte, bolborosi el, o să se îndrepte... Să dea dumnezeu să se îndrepte...

Se depărtă însoţit de privirea Jucundinei şi se pierdu în mulţimea spectatorilor care îi cerură să le explice scamatoriile. Bătrâna se uită la copil : slăbea pe zi ce trece. Totuşi, izbutise să-i facă rost de puţin lapte şi aici. Jucundina umplu cana cu lapte fiert ca să-i ajungă pentru toată ziua de mâine. Băiatul slăbea pentrucă nu era hrănit decât cu terci de făină. Dumnezeu n'o să îngădue ca bieţii copii ai răposatei sale fete să moară unul după altul în braţele ei. Nu, dumnezeu n'o să îngădue asta !

15

Zilele treceau. De atâta drum, pribegilor le sângerau picioarele ; rănile vechi se închideau şi se uscau, dar altele noi se iveau şi drumul nu se mai sfârşea. Geronimo îşi amintea de prima zi a pribegiei şi în fiecare seară se apuca să socotească de

când se aflau pe drum. De mai bine de o săptămână, însă, se săturase să mai facă treaba asta plicticoasă şi nefolositoare. Nici nu-şi mai dădeau seama de cât timp rătăceau prin caatinga, poposind arareori prin fazendele risipite la mari depărtări. Poate că trecuse mai mult de o lună, căci merindele, care trebuiau să le ajungă pe treizeci de zile, se sfârşiseră. Şi doar făceau economii, micşoraseră porţia de pastramă, iar în ultimele zile nu mai mâncaseră deloc la prânz, mulţumindu-se cu câte o cană de cafea, înainte de culcare. Slăbiseră, şi hainele le curgeau de pe ei, în sdrenţe. La începutul drumeţiei mai arătau ca o familie de ţărani săraci, dar acum semănau cu nişte cerşetori sau cu nişte tâlhari, mai ales bărbaţii, cărora le crescuseră bărbile lungi.

Când se întâmpla să dea de o fazendă, mai izbuteau să-şi cumpere câte ceva de ale mâncării. Dar asta se întâmpla foarte rar. Deobicei, potecile ocoleau aşezările omeneşti, şi ei nu voiau să se abată din drum.

Intr'o seară se pomeniră la hotarul unei fazende, departe de conac. Intâlniră o bătrânică care le îngădui să petreacă noaptea într'o colibă de argat, pustie. Oamenii nu se întorseseră încă dela lucru. Drumeţii îşi cumpărară dela dughiană cafea, fasole, pastramă şi melasă de manioca. Bătrânica le dădu chiar şi puţin lapte.

Curând se întoarseră şi lucrătorii să se culce. Aduceau veşti noi despre sfântul Estevan. Ziceau că, însoţit de credincioşii săi, păcătoşi cuprinşi de căinţă, (după spusele lucrătorilor păreau să fie până la o mie de oameni) sfântul se afla în apropiere, la o depărtare de vreo liga, într'o fazendă din vecinătate, unde propovăduia. Poliţia îl urmărea deoarece oamenii sfântului jefuiau tot pe unde treceau.

In seara aceea Jucundina pregăti o cină adevărată: carne cu fasole, fiertură de făină, cafea, pe săturate. Jucundina socotea că li se cuvenea o cină îndestulătoare, căci trecuse mai mult de o săptămână de când trăiau cu jumătăţi de porţii, iar în ultimele zile nu mai mâncaseră deloc carne şi se ţinuseră numai cu puţină cafea. După cină se culcară toţi pe podea, bărbaţii şi femeile împreună. Agostinho se întinse alături de Gertrudes. Voia s'o îmbie să se plimbe prin caatinga, dar îl prinse somnul şi adormi adânc mai înainte chiar de a se fi potolit sgomotele casei.

Geronimo le spuse că trebuiau să pornească devreme dimineaţa, ca să nu se mai întâlnească cu oamenii sfântului Estevan. Şi într'adevăr se trezi când încă mai era întuneric afară şi se

duse să-l caute pe Geremias care păştea iarba grasă a fazendei. Il mângâie pe bot, îndeobşte se purta cu el de parcă ar fi fost un semen de-al lui, cu duioşie şi chiar cu oarecare stimă :

— Ai mai slăbit, Geremias sărmanul de tine ! Nu-i aşa ?

Geronimo era voios. Mâncase bine de cu seară, petrecuse noaptea sub un acoperiş iar merindele pe care le cumpărase îi dădeau mai multă încredere şi tărie. Puse frâul, apoi coşurile pe măgar şi mânându-l către casă se duse să-i trezească şi pe ceilalţi care mai dormeau.

Joao Pedro şi Zéfa lipseau. La început se gândi că poate plecaseră să-şi facă nevoile, dar ieşind afară îl văzu în preajma casei pe Joao Pedro încărcând un coş cu legume. Avea mâinile murdare de pământ şi Geronimo pricepu că Joao se dusese la plantaţie să fure. Bătrânul se necăji. Se socotea un om cinstit care nu se putea bucura de bunul altuia. Voi la început să-şi certe fratele, dar îşi aminti de foamea îndurată şi de drumul atât de lung pe care-l mai aveau de făcut şi nu-i mai spuse nimic ; îl întrebă numai :

— N'ai văzut-o pe Zéfa ?

— Nu... Joao se uită la fratele său mai mare şi se simţi dator să-l lămurească :

— Dacă ai fi văzut ce belşug e la ei, au de toate... Aseară l-am rugat pe vechil să ne vândă şi nouă câte ceva, dar mi-a spus că trebue să ceară voie bătrânei, stăpâna fazendei, care se culcase însă...

Işi ridică fruntea.

— Avem neveste şi copii... dacă nu luăm nimic o să murim de foame la mijlocul drumului. Niciunul dintre noi n'o să mai ajungă până la capăt...

— Dar nu ţi-am spus nimic...

Şi, ca să schimbe vorba, Geronimo îl întrebă din nou :

— N'ai văzut-o pe Zéfa ?

— Când m'am sculat nu mai era aici...

Agostinho porni în căutarea Zéfei. Cercetă lotul din apropiere, ajunse până la casa boierească, îi întrebă pe lucrători, dar totul fu în zadar. Zéfa nu era nicăieri. Se întoarse la ai săi, fără niciun rezultat şi atunci Geronimo se hotărî să pornească mai departe fără Zéfa :

— Altfel mai pierdem încă o zi...

Dar Jucundina se împotrivi şi îi puse pe toţi trei bărbaţii s'o caute bine prin împrejurimi iar ea se duse la casa boierească şi

povestindu-i bătrânei senhore, stăpâna fazendei, cele întâmplate, căpătă îngăduinţa de a mai rămâne încă o zi.

Noile cercetări rămaseră şi ele fără niciun rezultat. Spre seară, bărbaţii se simţeau istoviţi de atâta căutare dar tot n'o găsiseră. Lucrurile pe care izbutiseră să le afle erau numai în legătură cu sfântul Estevan, nu cu Zéfa. Sfântul plecase de dimineaţă din fazenda unde poposise, şi se afundase din nou în desiş. După cum se svonea, în drum făcea minuni şi prevestea viitorul.

16

Deşi nu spunea nimic, Jucundina îşi dădea prea bine seama că între Agostinho şi Gertrudes era o taină. Se vede că şi Dina bănuia ceva, pentrucă începuse să-şi pândească fata. Cum se depărtau de ceilalţi, tinerii nu mai terminau de vorbit. La popasuri, băiatul şi fata plecau mereu împreună, rămâneau multă vreme singuri şi, când se întorceau, Gertrudes avea întotdeauna o faţă speriată şi totodată strălucitoare de bucurie : izbucnea mereu în râs fără niciun rost, iar Agostinho se culca mai la o parte, tăcut, vrând să ocolească orice vorbă.

Toate acestea nu erau pe placul Jucundinei. Agostinho n'avea încă vârsta însurătoarei, iar Gertrudes era doar o copilă. Şi apoi, cum să se căsătorească fără niciun adăpost, fără mijloace de trai şi fără să aibă de lucru ? Dacă acestea s'ar fi întâmplat pe vremea când se aflau la plantaţie, nu s'ar fi împotrivit ; i-ar fi sfătuit poate să mai aştepte un an sau doi, până ce Gertrudes va mai creşte, ca să-şi poată ţine casa şi să-şi dădăcească pruncii. Cu toate acestea, Jucundina îşi dădea seama că era greu să le zădărnicească dragostea. Incă de pe când se aflau la fazendă, Agostinho, deşi nu era decât un copil aproape, fugea deseori în sat la femei. Fireşte că acum, în pribegia lor, le ducea dorul, iar faptul că se afla mereu în apropierea verişoarei sale, hohotele ei de râs, picioarele ei goale ce-i ieşeau de sub fusta scurtă, erau o necurmată ispită.

Jucundina se întreba ce ar fi spus Geronimo şi Joao Pedro dacă ar fi ghicit cele ce se petreceau. Dar ei nu mai aveau timp pentru astfel de lucruri. Ziua întreagă erau pe drum, iar noaptea aproape morţi de oboseală, dormeau duşi. Totuşi, femeilor nu le scapă asemenea lucruri. Dina era tot timpul la pândă, iar Marta

avea un surâs plin de înţeles când vedea că fratele ei se depărta cu Gertrudes.

Geronimo era un om bun şi paşnic, dar când se înfuria devenea fioros. Din pricina asta, Joao a plecat de acasă şi-şi pierduse urma. Se îndrăgostise de fiica unei rude de-a lor mai îndepărtate, fata bătrânului Maneca, şi se ducea în fiecare seară pe malul râului s'o întâlnească. Maneca îi vorbise lui Geronimo. Dacă flăcăul voia să se însoare, nu avea nimic împotrivă. Lucrurile nu puteau merge mai departe în felul ăsta ! Cine ştie ce vorbe i-ar fi ieşit fetei lui şi gurile rele i-ar fi terfelit cinstea. Geronimo îl ascultase tăcut şi îi făgăduise că va lua măsuri. Joao nu împlinise încă douăzeci de ani, pe atunci nici măcar nu-i mijise mustaţa.

In aceeaşi seară, Geronimo îi spusese fiului său, acasă :

— Eşti încă prea tânăr ca să te însori...

Joao îi răspunsese că nu înţelegea să dea nimănui socoteală, că era stăpân pe sine şi că, dacă ar pleca de-acasă, i-ar fi uşor să-şi găsească de lucru. Pe Geronimo îl apucase o furie cumplită, luase o bâtă şi se năpustise asupra lui. Jucundina era şi ea de faţă, dar nu îndrăznise să se amestece. Marta, care pe atunci era o fetiţă de treisprezece ani, se ascunsese într'un colţ, înspăimântată.

Joao strigase la taică-său :

— Să nu dai, tată ! Pentru numele lui dumnezeu, să nu dai în mine !

Şi pentrucă Geronimo nu se potolise, îl ameninţase :

— Dacă pui mâna pe mine, plec pentru totdeauna de acasă !

Geronimo nu mai ascultase nimic. Işi pierduse de tot capul; în culmea furiei începuse să care pe spinarea lui Joao ploaie de lovituri. Acesta nu se ferise, ci se uitase numai la Jucundina, iar ea îl apucase pe bărbatu-său de mână, spunându-i :

— Lasă-mi băiatul în pace, nenorocitule !

Abia atunci Geronimo s'a desmeticit, gâfâind. A aruncat bâta şi s'a îndreptat tăcut, spre fundul casei.

Jucundina s'a apropiat de fiul ei şi a început să-l mângâie pe umeri.

Joao a spus atunci :

— Mamă, să ştii că plec...

— Nu pleca, Joao... Taică-tău s'a supărat dar a avut dreptate... dece l-ai înfruntat ? Copiii nu trebue să-şi înfrunte părinţii.

— Nu, mamă, trebue să plec, aici nu mai pot să rămân ! Am să-mi clădesc singur viaţa... Binecuvântează-mă, mamă !

Stătea dârz în fața ei.

Işi dădea seama că pentru nimic în lume fiul ei n'ar mai fi rămas. S'a dus atunci şi a adus o sută de milreises, bani pe care-i pusese deoparte pentru vreun caz de boală, sau vreo nevoie mai grabnică, şi i-a dat.

— Când o să-ți treacă supărarea, întoarce-te!

— Nu, mamă, n'am să mă mai întorc niciodată!

S'a îndreptat spre uşă. N'a luat nimic cu el, înafară de banii primiți — o hârtie ruptă în două şi lipită cu săpun. Inainte de a trece pragul, s'a întors şi i-a spus:

— Roagă-l pe tata să mă ierte!...

Ochii Jucundinei se umplură de lacrimi. S'a dus la uşă şi l-a urmărit cu privirea până ce s'a pierdut în întuneric.

Joao a fost cel dintâi care a plecat de-acasă. Al doilea, Jose, a fugit cu Lucas Arvoredo, iar cel de al treilea, Nenen, dispăruse într'o noapte fără nicio pricină, fără nicio lămurire şi multă vreme n'au mai aflat nimic despre el. Ii mai rămăsese doar Agostinho, cel mai mic dintre toți patru... Şi iată, acum şi el se încurcase cu Gertrudes, erau tot timpul împreună, o pornea razna cu ea prin tufişuri. „Nu se vor sfârşi bine toate astea", îşi spunea Jucundina, murmurând de una singură: „Ar fi mai potrivit să-i căsătorim cât timp nu-i nimic între ei... Ce o să facă Geronimo dacă o să afle că s'a întâmplat ceva... Mi-e şi frică să mă gândesc!"

17

Astfel înflorea în caatinga de nepătruns dragostea lui Agostinho şi a Gertrudei, stârnind teamă şi nelinişte în inimile Jucundinei şi Dinei.

Merindele se sfârşiseră cu totul. Acum, drumeții se vedeau nevoiți să piardă câte o jumătate de zi căutându-şi hrana. Impuşcau câte o pasăre sau un animal. Dar vânatul era foarte anevoios prin meleagurile astea. Pierdeau ceasuri întregi stând la pândă şi astfel călătoria lor se lungea. Uneori, Agostinho bănuia că taică-său pierduse drumul şi nu se liniştea decât atunci când se întâlneau cu alți oameni care îi asigurau că nu s'au rătăcit.

Agostinho nu dorea decât atât: să ajungă cât mai repede cu putință într'un oraş oarecare sau la o fazendă unde să-şi găseas-

că de lucru şi să se statornicească împreună cu Gertrudes. Foamea îl făcea arţăgos şi se certa chiar cu vară-sa, care, uneori, nu voia să-l urmeze.

Călătoria se lungea şi legăturile dintre Agostinho şi Gertrudes deveneau tot mai strânse: se îmbrăţişau din ce în ce mai înfocat, se desmierdau unul pe celălalt. Agostinho ar fi vrut ca fata să i se dea chiar aici, în pribegie, deşi îi făgăduise că nu se va atinge de ea până ce nu vor fi cununaţi de un padre, acolo unde se vor statornici şi îşi vor găsi o locuinţă. Agostinho nu se mai gândea să ajungă la Sao Paolo. I se oferise de lucru la fazendele pe unde trecuse, în condiţii foarte proaste, e adevărat, dar el era gata la orice numai să poată rămâne cu Gertrudes.

Intr'o seară Gertrudes se întoarse cu buza însângerată, spunând că s'a înţepat într'un spin. Dar buza nu părea deloc sfâşiată de un mărăcine. Dina o încolţi cu întrebările şi în cele din urmă Gertrudes mărturisi că Agostinho o lovise. Incercase s'o îmbrăţişeze, ea nu se lăsase, şi atunci o bătuse. Auzind acestea, Dina îşi ieşi din minţi. Semăna cu Zéfa, în cele mai cumplite clipe ale ei. Geronimo şi Joao Pedro se aflau la vânătoare. Agostinho se ascunsese. Rămăseseră numai femeile cu Tonio. Geronimo şi Joao Pedro trebuiau să caute de-ale mâncării, căci de dimineaţă nu puseseră nimic în gură. Agostinho nu voise să-i însoţească, spunând că rămâne să apere femeile. Pusese el ceva la cale şi sângele îi clocotea de nerăbdare.

Când auzi mărturisirea Gertrudei, Dina se repezi numaidecât la Jucundina. Deşi nu erau rubedenii de sânge, amândouă se simţeau legate una de cealaltă. Joao Pedro şi familia trăiseră întotdeauna în oarecare dependenţă faţă de Geronimo. Acesta, care era cel mai mare dintre fraţi, îi ajutase în anii cei mai grei, le dăduse sfaturi, avea ultimul cuvânt atunci când se întâmpla vreo încurcătură. Dina fierbea de mânie. Foamea îi înrăutăţise pe toţi şi îi făcuse mai cruzi. Slăbiseră grozav, ajunseseră ca nişte umbre, părul li se încâlcise, erau murdari, rufele şi îmbrăcămintea li se sdrenţuiseră. Păreau să fie rămăşiţele unui trib şters de pe faţa pământului de un război pustiitor. Orice fleac îi scotea din sărite. Până şi Jucundina se înfuria acum uşor, se simţea prost, tot timpul bombănea, înjura, se sfădea cu soţul ei. Numai Marta îşi păstrase cumpătul; potolea certurile, ea singură mai avea putere să-i îngrijească pe copii. Micuţul se topea pe zi ce trecea. Tonio fu apucat de o tuse seacă, „tuse de câine“, cum zicea Jucundina.

Dina îi strigă de departe Jucundinei :

— Cumătră ! Cumătră ! Vino'ncoace !

Şi fugi spre ele, spre Jucundina şi Marta, care îi dădeau lui Ernesto să mănânce terci de făină.

Tonio urmărea măgarul care despuia arbuştii de coajă, alegându-i, din instinct, numai pe cei care musteau suc mai mult. Băieţaşul se deprinsese, în zilele când îl răzbea foamea, să culeagă şi să mestece fărâmele de coajă care-i cădeau lui Geremias.

— Ce s'a întâmplat, cumătră ?

Jucundina sări în picioare, atât de mirată fu de turburarea Dinei. Nu cumva o muşcase un şarpe veninos ? Spaima cea mai grozavă a Jucundinei era ca nu cumva vreunul dintre ai ei să fie muşcat de un şarpe cu clopoţei sau de o viperă. Astfel de muşcături ar fi însemnat o moarte sigură, şi Jucundina se ruga de toţi să umble cu cea mai mare băgare de seamă. Uciseseră o grămadă de şerpi în drum ; unul dintre ei fusese cât pe ce să-l muşte pe Tonio, care apucase totuşi să sară la timp într'o parte.

Dela primele cuvinte ale Dinei, Jucundina pricepuse despre ce era vorba. Mai curând sau mai târziu, tot trebuia să se întâmple lucrul ăsta.

Dina începu să ameninţe :

— Dacă îmi necinsteşte fata, Joao Pedro o să-l împuşte şi bine o să-i facă !

— Taci din gură, nebuno !

Oare uitase Dina că şi ea se dăduse lui Joao Pedro în desişul caatingei, că trăise mulţi ani cu el fără cununie, şi că se căsătoriseră mult mai târziu când venise la fazendă un padre să facă o slujbă ?

Strigătul Jucundinei o desmetici puţin pe Dina. Se linişti şi începu să plângă. Jucundina se oţărî, păşind mânioasă spre ea :

— Sau poate socoteşti că fiu-meu nu-i destul de bun pentru fata ta ? Nici nu-i de nasul ei ! Unde o să găsească un bărbat mai bun ?

Dina îi răspunse încet şi liniştit :

— Nu spun că ar fi rău... Dacă într'adevăr vrea să se însoare cu ea, să fie într'un ceas bun ! Dar nu vreau ca fata mea să fie necinstită, să apuce pe căi greşite...

Discuţia se sfârşi paşnic. Hotărîseră ca Jucundina să-i vorbească lui Agostinho şi să se înţeleagă cu el să se cunune la biserică de îndată ce vor intra într'un oraş.

— E mai bine aşa.

Spre seară, bărbaţii se înapoiară cu mâna goală. Agostinho veni şi mai târziu şi înţelese, după feţele celorlalţi, că în ziua aceea nu aveau ce mânca. Se uită în jur căutând-o din ochi pe Gertrudes şi o văzu pitită mai la o parte, într'un colţ, abia luminată de pâlpâirile focului. Buza îi era umflată.

Micuţul Ernesto plângea, pisica miorlăia. In timpul drumeţiei pisica crescuse, slăbise, se sălbăticise oarecum şi nu se mai lăsa luată în braţe. Se ţinea după ei ca un căţel. Adesea prindea câte-un animal mic şi-l punea la picioarele Martei, care, după moartea Nocăi, îngrijea de pisică. E adevărat, atunci când aducea vreun vânat, Marisca avusese timp să mănânce altul înainte şi era sătulă. N'o părăsiră în drum, tocmai pentrucă vâna şi ea.

Agostinho era flămând. Nu îmbucase nimic toată ziua. Ultima mâncare fusese terciul de făină din ajun, la amiază. Făina ce mai rămăsese, Jucundina o păstra cu grijă pentru Ernesto. Il snopise în bătaie pe Tonio când îl prinsese umblând la sacul cu făină. Ernesto părea fără viaţă. Chiar Agostinho se mira cum de mai trăieşte. Ii ieşeau oscioarele prin piele, părea o păpuşă învelită în sdrenţe.

Jucundina îşi chemă fiul :

— Agostinho, vino încoace !

Agostinho îi purta respect mamei sale şi pe de altă parte se temea că va trebui să dea socoteală. Toţi cei din familia lor erau oameni scurţi la vorbă, nu ştiau să lege frumos cuvintele. Nu izbuteau aproape niciodată să-şi tălmăcească lămurit gândurile şi sentimentele.

Agostinho se lăsă pe vine în faţa Jucundinei şi aşteptă. Iar Jucundina nu ştia cum să înceapă. Nu era lucru uşor. Se temea să nu-l jignească pe băiat şi să nu-l facă să plece, cum se întâmplase odinioară cu Joao.

In cele din urmă, când tăcerea deveni apăsătoare, stingherindu-i, se hotărî să-l întrebe deadreptul :

— Ai de gând să te însori cu Gertrudes ?

Agostinho îşi întoarse capul. Fruntea i se încreţi. Lăsă ochii în jos şi începu să deseneze ceva cu o creangă pe pământul uscat.

— Să mă însor, să fie a mea, să trăiesc cu ea... cum vrei să-i spui !

— Nu mai poţi aştepta până ce-om ajunge la Sao Paolo şi ne-om rândui şi noi viaţa ? Oricum, ar fi mai bine pentru noi toţi. Am putea să facem şi nunta cum se cuvine, cu preot şi judecător. Doar nu mai e mult până la Joazeiro, tata spune că nu mai avem

decât câteva zile de mers. Apoi cu vaporul şi cu trenul ajungem foarte repede.

Agostinho clătină din cap în semn că nu era de aceeaşi părere.

— Nu mai merg până la Sao Paolo. Rămân la prima fazendă pe care om găsi-o în cale şi unde o fi nevoie de braţe.

— Dar lumea spune că la Sao Paolo e rost de câştigat bani, nu glumă, acolo lucrătorul e cineva, pe când aici nu e nimic. Oameni pe aici, cât pofteşti, deaceea sunt şi prost plătiţi...

Agostinho dădu semne de nerăbdare.

— N'are niciun rost să ne certăm, mamă. O să mergeţi voi mai departe. Tata vrea să ajungă cu orice preţ la Sao Paolo. Se prea poate să izbutească să-şi afle acolo fericirea. Dar se prea poate — şi asta mai curând decât altceva — să vă prăpădiţi cu toţii pe drum. Şi eu nu vreau să mor. Am două braţe vânjoase, vreau şi pot să muncesc. Şi Gertrudes o să rămână cu mine...

Jucundina simţi că hotărîrea băiatului era nestrămutată, la fel ca şi hotărîrea lui Geronimo de a ajunge la Sao Paolo şi de a se chivernisi acolo. Bătrâna îşi cunoştea prea bine fiii. Toţi erau croiţi la fel: semănau cu tatăl lor. Degeaba s'ar fi tocmit, ar fi stăruit, i-ar fi rugat, şi degeaba i-ar fi ameninţat, că tot n'o scotea la capăt cu ei. Agostinho, prâslea, o să-şi părăsească şi el, ca şi fraţii mai mari, părinţii, şi o să-şi urmeze ursita. O să-şi ia şi nevasta, ia, acolo, o fetişcană care nu ştia să facă nimic ca lumea. Cum vor trăi împreună când vor avea la rândul lor şi ei copii? Şi iar îşi aminti de ceilalţi trei feciori mai mari, plecaţi de atâta vreme, Jose, Joao şi Juvencio. S'or fi însurat oare? Or fi având copii? Jose, fără îndoială, n'are: unui tâlhar nu-i e îngăduit să se gândească la copii, la însurătoare. Viaţa lui toată e o necontenită pribegie. Acum, când şi ea se vedea nevoită să rătăcească prin caatinga, simţea o suferinţă mai cumplită la gândul că fiu-său avea de luptat zi de zi cu asemenea greutăţi, sporite încă de veşnicile încăierări şi schimburi de gloanţe şi că asta va fi viaţa lui de totdeauna.

Agostinho aştepta ca maică-sa să-i mai spună ceva. Se temea să nu-l înduplece până la urmă cu rugăminţele ei. Se pregătise să înfrunte încercările ei, înarmat cu o nestrămutată hotărîre. Dacă o să-l sâcâie prea mult, o să-i părăsească chiar acum. O s'o ia şi pe Gertrudes cu el, pornind să caute împreună o fazendă unde să rămână.

Glasul Jucundinei răsuna blajin. Agostinho nu-şi aducea aminte s'o mai fi auzit vorbind cu atâta duioşie şi blândeţe.

— Dacă vrei să te însori cu ea, însoară-te! Nimeni n'o să cuteze să te împiedice. Dar n'ai dreptul să tragi fata cu sila în tufişuri, mânând-o cu pumnii şi s'o laşi apoi, fără să te gândeşti decât la plăcerea ta. Pot să-ţi vorbesc astfel pentrucă te-am născut şi te-am alăptat... Dacă vrei să pleci, aşteaptă până ce-om ajunge la Joazeiro, să ne vezi urcaţi pe vapor. Doar nu mai avem decât câteva zile. Ce pierzi? Nu cred să te lase inima să-ţi părăseşti tatăl şi mama în drum, ca pe nişte vite bolnave!

Agostinho dădu din cap.

— Şi chiar am să vă părăsesc dacă o să mă sâcâiţi mult, amestecându-vă în viaţa mea. Sunt un om în toată firea şi ştiu şi singur ce e mai bine să fac. Voi vă duceţi la Sao Paolo şi eu nu vreau să merg acolo...

— De unde ai mai scos-o? Nu-ţi cere nimeni să vii cu noi la Sao Paolo! Mergem împreună numai până la Joazeiro...

— Bine. Până la Joazeiro...

Dar Jucundina tot nu era mulţumită.

— Mai e ceva...

— Ce?

— Până ce ajungem acolo să laşi fata în pace! La Joazeiro poţi să te însori cu ea... Faci ce vrei! Dar să nu te atingi de ea pe drum, ca să nu se întâmple vreo nenorocire... Adăugă apoi: Dacă o să se întâmple ceva, n'o să am puterea să mai îndur. O să mă prăpădesc de durere!

Agostinho se ridică fără să-i răspundă. Dar mama înţelese după mişcarea sa şi citi în ochii băiatului că-l înduplecase şi ştia că putea să aibă încredere în el. Totuşi, mai aştepta să-i spună ceva; zâmbi auzindu-i glasul:

— Bine, mamă, poţi fi liniştită...

Se îndreptă spre grupul bărbaţilor şi mama îl petrecu îndelung cu privirea.

18

Foamea îi chinuia, nemiloasă...

Joao Pedro se furişă încet, în vârful picioarelor, dar pisica avu timp să sară la o parte. Agostinho pricepu îndată ce voia Joao Pedro şi îi strigă tatălui său, fugind să aţină calea Mariscăi.

— Pândeşte-o din partea aceea, tată !

Pisica îi urmărea cu atenţie fiecare mişcare. Işi purta privirea dela unul la altul şi aştepta numai clipa potrivită ca să sară. Geronimo se aşeză la marginea luminişului şi toţi trei începură s'o urmărească pe Marisca. Pisica parcă le ghicise gândul. Oamenii nu schimbară niciun cuvânt între ei, dar era deajuns o singură mişcare a lui Joao Pedro ca ceilalţi doi să se năpustească asupra pisicii. Nu odată se gândiseră s'o mănânce. In zilele când foamea îi chinuia mai aprig, aruncau priviri lacome asupra pisicii, cu toate că era atât de jigărită. Totuşi, se loviseră mereu de împotrivirea Martei. In timpul drumului, fata asta avusese o purtare care le stârnise oarecare respect şi deaceea se temeau să se atingă de pisică. Se uitau numai la ea, cu ochi înfometaţi.

Dar azi foamea ajunse de neîndurat. Nici Marta nu se afla prin apropiere. Era ocupată cu Tonio şi Ernesto. Prilejul părea bine venit.

O urmăreau tăcuţi. Mergeau tiptil, se opreau şi pândeau mişcările pisicii. Marisca era încă mică, grozav de slabă, n'avea să iasă decât un prânz nenorocit din pumnul acela de carne, totuşi le-ar mai fi potolit durerile chinuitoare care le sfâşiau stomacul ca nişte şobolani, le-ar fi alungat ameţeala şi gustul amar din gură.

Tutunul se isprăvise încă înaintea merindelor şi nu-şi mai puteau înşela foamea, fumând. Joao Pedro suferea mai mult decât ceilalţi de lipsa tutunului. Ii plăcea să fumeze ţigări făcute din tulpini de tutun şi în primele zile i se păruse că n'o să poată răbda şi că se va îmbolnăvi dacă n'o să fumeze. Dar încetul cu încetul chinurile foamei îl făcură să uite de fumat şi nu mai visa altceva decât să mănânce carne de pisică.

Vânătorii se aflau atât de aproape unul de celălalt încât dacă s'ar fi luat de mână ar fi alcătuit un cerc. Agostinho se năpusti asupra pisicii cu braţele întinse. Dar Marisca stătea la pândă şi sări tocmai în clipa când Agostinho era s'o prindă. Se repezi spre Geronimo, îi trecu printre picioare şi se ascunse în tufişuri. Se gândea, pesemne, că nu-i decât o joacă. Pe vremea când mai trăia Noca se jucau mereu aşa : Noca se străduia s'o prindă iar Marisca nu se lăsa şi o sbughea.

Goana lor prin tufişuri atrase luarea aminte a femeilor. Işi dădură seama despre ce era vorba, dar nu scoaseră niciun cuvânt. Geronimo nu-i dădu răgaz Martei să deschidă gura, hotărînd cu glas tare :

— Altă ieşire n'avem! Doar n'o să murim cu toţii de foame!... Şi porunci să se pună apă la fiert.

Erau nevoiţi să economisească şi apa. Făcuseră rost de un butoiaş la o fazendă. Il umpleau la izvoarele întâlnite în cale şi îl duceau într'un coş, pe spinarea măgarului.

Fugărind pisica din tufiş în tufiş, auziră cum Dina turna apa într'o cutie de conserve goală şi o punea pe foc, apoi cum începea apa să fiarbă pe vreascurile ce arseseră până atunci degeaba. Asta îi mai învioră şi porniră cu un nou avânt la vânătoare.

Pisica le aluneca printre picioare, le scăpa din mâini. Vremea trecea şi ei tot nu izbuteau s'o prindă. La început sărise şi Tonio să le ajute, dar înţepându-se în spini, începuse să plângă şi fugise în braţele Martei care privea tăcută la goana şi salturile pisicii.

Cel dintâi se lăsă păgubaş Geronimo. In ajun, îşi petrecuse toată ziua în desişul caatingei — la vânătoare — şi asta nu era glumă pentru un bătrân chinuit de foame. Scoase o înjurătură puternică şi se dădu bătut, mulţumindu-se să-i privească pe ceilalţi doi care nu voiau să renunţe.

In cele din urmă, pisica obosită de atâta fugă şi sărituri, dispăru în desiş. Agostinho se luă după ea aruncându-i Martei o privire plină de mânie de parcă ar fi socotit-o vinovată de nereuşita lor. Şi Joao Pedro se uită la ea, dar altfel. Ea, Marta, ar fi putut prinde pisica fără nicio trudă, ar fi fost deajuns numai să vrea. Marisca avea încredere în ea, dormea lângă ea, se încălzea la pieptul ei.

Marta înţelese privirea unchiului său: se aştepta chiar să fie rugată deadreptul de vreunul dintre ei. Nu, nimeni n'o să aibă curajul să rostească cuvântul hotărîtor. Toţi purtau pe faţă pecetea foamei: băieţelul care plângea, Dina care fierbea zadarnic apa, Jucundina care îngrijea de cel mititel. Toţi depindeau de o singură mişcare a ei pe care o aşteptau şi Marta simţea că nu va mai putea îndura mult timp privirile rugătoare, neclintite, stăruitoare.

Pisica mieună în tufiş. In cele din urmă Marta se hotărî. Se îndreptă liniştită spre pisică şi o chemă cu glasul ei duios:

— Marisca, pis, pis, pis, Marisca!

Pisica ieşi din ascunziş şi alergă încrezătoare spre Marta...

Foame, sete, oboseală.

Se îmbolnăvi și Dina. Patru zile după ce mâncaseră pisica, spre seară începuse să-i crească febra. Masa fusese sărăcăcioasă. Marisca era aproape tot atât de slabă ca și ei. Multă vreme i-au ros oscioarele. Numai Marta refuzaze să mănânce, cu toate stăruințele Jucundinei și cuvintele aspre ale lui Geronimo.

Bătrânul n'avea deloc poftă să se certe cu fata ; în fiecare zi îi devenea mai dragă, își dădea din ce în ce mai bine seama cât de mult îi ajută. Dina nu mai putea să fie de niciun folos, se plângea de dureri în piept. Nu mai avea putere să vadă de copii sau să poarte vreo povară în spinare. Abia își mai târa picioarele. Marta luă asupra ei partea de muncă a Dinei. Când o apucase primul acces de friguri, Dina se străduise să meargă mai departe. Făceau puține liga într'o zi, înaintau încet, nu mai aveau putere să-și iuțească pasul. Dina nu spusese nimic nimănui, nici măcar lui Gertrudes care mergea alături de ea. (De când aflase de dragostea dintre fată și Agostinho, n'o mai lăsa pe Gertrudes să se depărteze de ea și o urmărea pas cu pas, căci făgăduielile Jucundinei n'o liniștiseră îndeajuns). Își văzuse de drum mai departe. In seara aceea Agostinho izbuti să ucidă pe potecă un șarpe boa uriaș. Șarpele digera un animal destul de mare, pe care-l înghițise, pare-se, cu câteva ceasuri mai înainte. Era sătul, cuprins de toropeală, așa că nu-i fusese prea greu să-l omoare.

Făcură un popas, fripseră și mâncară o parte din pradă păstrând restul pentru mai târziu.

— Nu e o mâncare pentru creștini cuvioși, spuse Jucundina. Nu era însă vremea de făcut asemenea socoteli. Dacă n'ar fi dat peste șarpele acesta, nu se știe cum ar mai fi fost în stare să se urnească de aici.

După ce mâncară, se pregătiră de drum. Geronimo își zicea că, acum când își potoliseră foamea, vor mai putea merge o bucată de drum până se va întuneca de tot. Il îmboldi pe Geremias și le spuse alor săi :

— S'o pornim !

Dar Dina nu mai fu în stare să se ridice. Strigătele Gertrudei opriră caravana care plecase. Joao Pedro veni în fugă să vadă ce s'a întâmplat.

— Frigurile astea blestemate...

In saci mai aveau câteva hapuri care-l vindecaseră pe Joao

Pedro de friguri. Nu ştia ce fel de boală avusese. Medicul care îl căutase pomenise ceva despre paratifos şi iată că acum, la mijlocul drumului aceleaşi friguri blestemate o scuturau şi pe Dina. Se temeau de boala asta nemiloasă mai mult decât de orice pe lume. Dina tremura toată de frig, deşi în aer stăruia căldura serii.

O acoperiră cu sdrenţele pe care le mai aveau. Fură nevoiţi să rămână şase zile pe loc. Mâncară şi resturile de boa, împuşcară şi ceva vânat mic, se mai odihniră puţin. Toate cele şase zile cât ţinu boala Dinei le petrecură în acelaş loc.

In zorii ultimei zile, când li se sfârşiseră din nou merindele şi rămaseră fără nicio picătură de apă, Dina muri. O îngropară la o mică adâncime, acoperind-o doar cu un strat de ţărână. Nu mai aveau putere să sape o groapă mai adâncă. Deasupra lor se roteau cârduri întregi de urubu, păsări mari de pradă, singurii lor însoţitori pe drum. Jucundina tălmăci faptul ca pe o prevestire rea.

— Aşteaptă pân'om fi sleiţi de puteri şi n'om mai fi în stare să ne îngropăm morţii.

20

Urubu rămaseră în urmă. Nu trebuiau să scormonească prea mult pământul cu ghiarele şi cu ciocurile ca să descopere trupul Dinei. Şi ei abia găseau de mâncare în desişul acesta sterp. Neliniştiţi şi sgomotoşi, începură să sfâşie cadavrul, gonindu-se unul pe altul cu lovituri de cioc. Nemaivăzându-i deasupra capului, Geronimo îşi închipui cele ce se petreceau în urma lor. Joao Pedro ştia şi el că păsările de pradă ciuguleau trupul răposatei sale soţii. Dar n'avea curaj să se mai întoarcă din drum şi să-şi mai irosească vremea şi puterile. Nu mai era în stare să sufere, nu mai avea lacrimi să plângă. Incetul cu încetul începu să-i apese pe toţi gândul că niciunul nu va scăpa cu viaţă până la capătul drumului, că niciunul nu va mai apuca să vadă bogăţia şi belşugul ce domneau la Sao Paolo. Şi totuşi, mergeau înainte: era mai bine decât să se întoarcă. Şi unde să se întoarcă, dacă nu le mai rămăsese nici pământ, nici locuinţă, nici semănăturile de manioca şi de porumb?

Spre seară, urubu îi ajunseră din nou şi începură să se rotească iar deasupra lor în cercuri largi.

21

N'au murit de sete numai datorită faptului că Joao Pedro cercetând împrejurimile, dădu peste un izvor aproape secat. Băură pe săturate, dar nu izbutiră să-şi umple butoiaşul. Acum, nemaiavând ce găti, mergeau fără să facă popasuri mari şi se hrăneau cu poame pădureţe sau cu vânat; când îl găseau, făceau un mic popas. Mergeau vreun ceas şi jumătate, apoi se opreau iar. Puterile începuseră să-i părăsească.

Numai Geremias arăta o nestrămutată voinţă de a merge mai departe. Geronimo spunea că rămăseseră în viaţă, nu numai mulţumită lui dumnezeu, ci şi măgarului. Acum, pe lângă Tonio care făcea o parte din drum în coşul din spinarea lui Geremias, se mai aşeza în coş şi Jucundina, când n'o mai ţineau picioarele, şi măgarul o ducea şi pe ea. Geronimo se purta cu el ca şi cum ar fi fost o rudă apropiată şi dragă. Atunci când drumul părea chinuitor de lung sub soarele arzător şi când se simţea istovit de greutatea sacului pe care-l căra în spinare, îi plăcea să stea de vorbă cu Geremias şi să-l îmbărbăteze. Il mângâia pe bot, îl bătea prietenos pe spate, îi făgăduia iarbă din belşug, când vor ajunge la Joazeiro, deşi ştia prea bine că, vrând nevrând, până la urmă tot o să vândă măgarul, de care n'o să mai aibă nevoie. Deşi era atât de slab va căpăta totuşi o sumă de bani pe el şi aşa o să poată călători mai departe. Dacă ar fi fost după Geronimo, l-ar fi luat pe măgar la Sao Paolo şi i-ar fi dat drumul în păşunile bogate, lăsându-l liber pe tot restul vieţii. Geremias trudise destul pentru ei, merita pe deplin să se odihnească păscând iarbă grasă, într'o huzureală fericită, alături de frumoasele măgăriţe — ca să-i fie bucuria şi mai mare.

Dar nu-i fu dat lui Geronimo să-şi vândă măgarul la Joazeiro. Când rămaseră din nou fără apă — păstraseră numai puţină pentru Ernesto şi i-o dădeau cu picătura — când toţi credeau că nu vor mai putea rezista şi se uitau cu jind la Geremias care-şi potolea setea cu sucul ce mustea din scoarţa arbuştilor, măgarul înghiţi, nemaiavând cu ce să-şi astâmpere foamea şi setea, nişte iarbă veninoasă. Deobicei îl păzea instinctul, dar de data asta nu mai ascultă de el. Tot timpul drumului Geremias fusese foarte prudent: se hrănise cu scoarţa copacilor pitici, mâncase cactuşi şi iarba chiqui-chiqui dar se ferise de tingui, o buruiană veni-

noasă de un verde crud, altminteri foarte îmbietoare. Dar în caatinga stearpă, mulţi alţii ca el o păţiseră: vine clipa când foamea şi setea sunt mai puternice decât orice. Geremias scoase un răget prelung şi îşi deschise larg ochii, de parcă îşi lua rămas bun dela caatinga stearpă şi lipsită de bucurii.

Păsările urubu veniră în sbor şi începură să se rotească deasupra lor. Mai trăia când îşi înfipseră ciocurile în trupul lui. Dealtfel, pe zi ce trecea, urubu deveneau tot mai îndrăzneţi. Se lăsau pe marginea drumului lângă drumeţii care erau nevoiţi să-i alunge cu pietre şi ciomege. In deşertul lipsit de copaci, nu era altă umbră decât aceea lăsată de păsările acestea uriaşe.

Curând văzură mai mulţi urubu care sburau cu bucăţi de carne de măgar în cioc. Nemaiputând îndura, Jucundina izbucni în hohote de plâns.

22

Dacă Geremias ar mai fi rezistat încă o zi ispitei, ar fi scăpat cu viaţă. Indurerat, Geronimo socotea faptul acesta o cruntă nedreptate, căci a doua zi ajunseră la o fazendă care li se păru un rai. Se afla un mic zăgaz acolo şi, după cum se putea vedea, fazenda avusese foarte puţin de suferit de pe urma secetei.

Secerişul fiind în toi, era nevoie de braţe. Amândouă familiile se tocmiră pentru câteva zile ca argaţi, ca să-şi cumpere cu banii primiţi merinde pentru ultima parte a călătoriei.

Abia aci află Geronimo că se abătuse de pe drumul cel bun şi că dacă nu s'ar fi rătăcit ar fi ajuns demult la Joazeiro. Erau nevoiţi acum să se întoarcă din drum, apucând-o spre răsărit şi să mai facă vreo treizeci de liga până la oraş. Dealtfel, de aci încolo nu mai aveau de străbătut prin caatinga, ci mergeau pe pământ mănos, pe şosele largi unde puteau întâlni şi camioane.

Li se dădu şi un adăpost pentru înnoptat. Intorcându-se seara dela câmp, Geronimo simţi un junghi în coastă. Durerea era ascuţită şi sfredelitoare. Işi frecă locul dureros, dar junghiul nu-l lăsă : parcă îi înfipsese cineva un ac între coaste. Avea un gust amar în gură ; scuipă şi saliva îi era roşie. Se întunecă la faţă, dar nu le spuse nimic alor săi şi a doua zi dimineaţa ieşi din nou la lucru. Durerea când îl lăsa, când îl fulgera din nou. Serile avea friguri. „O fi din pricina foamei îndurate pe drum“, gândi el.

Munciră o săptămână întreagă la plantaţie. Sâmbătă li se

făcu socoteala şi cu suma primită îşi cumpărară merinde. Nu se atinseră de banii puşi deoparte pentru călătoria cu vaporul. Ernesto se întremă în săptămâna aceea. Mititelul va rezista şi va scăpa cu viaţă dacă de aci încolo călătoria se va desfăşura în condiţii mai mult sau mai puţin prielnice. In ajunul plecării, Jucundina se simţea aproape fericită. Nici nu băgase de seamă că Geronimo părea obosit şi slăbit ca niciodată şi că avea ceva schimbat, că pe faţa lui se aşternuse o umbră de tristeţe.

Se strânseră cu toţii seara în colibă, la cină. Gertrudes stătea cu ochii plecaţi şi nu voia să mănânce.

— Ce-i cu tine, fetiţo ? o întrebă Jucundina.

— Nimic, mătuşo...

— Eşti bolnavă ? o luă la rost Joao Pedro.

— Nu tată, sunt sănătoasă...

Jucundina îi aruncă o privire întrebătoare lui Agostinho, care îi răspunse cu un gest ce însemna să aibă răbdare. Şi Jucundina aşteptă să vadă ce va mai urma. Băiatul mâncă mai departe, tăcut, fiertură de manioca şi pastramă. Pândea o clipă prielnică pentru a deschide vorba. Geronimo tuşi.

— Tată...

— Ce vrei ?

— Nu mai aveţi mult acum... dela Joazeiro cu vaporul, apoi cu trenul...

Geronimo aşteptă ca fiul său să termine. Gertrudes se strecură afară din colibă, fără sgomot. Joao Pedro îl ascultă cu luare aminte pe Agostinho.

— Vreau să rămân aici... M'am tocmit la plantaţie pentru seceriş... Nu merg mai departe cu voi...

— Rămâi aici ?

Dacă Geronimo nu s'ar fi simţit atât de slab şi de bolnav, l-ar fi îmbrâncit desigur de pe bancă pe Agostinho. Unde s'a mai pomenit să-ţi părăseşti aşa, familia, în drum ? Totuşi, călătoria îl schimbase în multe privinţe pe bătrânul Geronimo. Familia i se risipise. Unii pieriseră pe drum, alţii erau bolnavi ; da, chiar el, cu durerea asta care-l ţinea într'o parte şi cu frigurile lui...

— Dacă vrei să rămâi, n'ai decât... O să-ţi dau şi binecuvântarea mea părintească. Să-ţi ajute dumnezeu. Dar noi mergem mai departe, n'avem ce căuta aici...

— Cine ştie, poate mai târziu o să viu şi eu după voi ; dacă nu, o să ştiţi că mi-am găsit un rost pe aici...

— Acum să mergem la culcare, încheie Geronimo.

— Încă ceva, tată...
— Ce mai e ?
— Gertrudes vrea să rămână cu mine...
— Cum ?
— O să ne cununăm de îndată ce o să vină un padre pe aici. E aşteptat de sărbători.
Geronimo se uită la Joao Pedro. Pe chipul fratelui său, se citea că era întru totul de acord. Joao Pedro ridică mâna :
— Ei şi ! Mai bine cu el decât cu altul... Numai că ţin neapărat să vă cununaţi, ca totul să fie aşa cum se cuvine... Asta era şi dorinţa răposatei ei mame...
— Da, o să ne cununăm neapărat.
— Ai avut ceva cu ea ?
— Nu. I-am făgăduit mamei că n'o să mă ating de ea şi mi-am ţinut făgăduiala. Dar acum o să rămânem împreună aici.
Jucundina se apropie şi spuse :
— Făgădueşte-mi că o să te cununi cu ea ! Pentru sufletul răposatei sale mame !
— Vă jur. De îndată ce-o sosi padrele.
Dimineaţa plecară mai departe fără Agostinho şi Gertrudes. Gertrudes nu plânse când îşi luă rămas bun. Se vedea că era mulţumită să-şi înjghebeze şi ea o casă. Agostinho o să muncească la câmp, la seceriş...
Geronimo se întreba cum vor putea s'o scoată la capăt, la Sao Paolo. El era bolnav, frate-său nu se arăta prea descurcăreţ şi pe deasupra mai aveau cu ei pe Jucundina, pe Marta şi copiii. Numai de ar mai trăi până se vor statornici pe petecul de pământ pe care-l va lua cu arendă Joao Pedro — atunci cel puţin ar putea să moară liniştit. Şi îşi aminti din nou de doctorul Aureliano şi de vechilul Artur, dar de data aceasta fără ură, într'atât se simţea de obosit, de istovit.

23

Emigranţii poposeau în dosul bisericii. Erau întotdeauna numeroşi, oraşul fiind punct de trecere obligatoriu în drum spre Pirapora, de unde pleca trenul spre Sao Paolo. Pe malul celălalt al râului, în faţă, se afla oraşul Petrolina, unde începea statul Pernambuco. Dar şi emigranţii de pe malul opus veneau cu bărcile la Joazeiro căci aci se găseau agenţiile de vapoare care vindeau

biletele de drum. Fiecare voia să se îmbarce cât mai repede cu putinţă ca să uite de cumplita rătăcire prin caatinga, de cei pieriţi pe drum, de suferinţele îndurate. Din numeroasele familii ce se aciuiaseră în piaţă nu era niciuna care să nu-şi fi pierdut vreo rudă pe drum. Fiecare avea ceva de povestit şi vorbele lor erau lipsite de bucurie. Deaceea voiau să plece cât mai repede cu putinţă. Cabinele de clasa a treia ale vapoarelor erau întotdeauna ticsite ; emigranţii trebuiau totuşi să aştepte multă vreme până să le vină rândul, pentrucă erau foarte numeroşi, iar vasele aveau o capacitate redusă.

Era o zi înnăbuşitoare de vară. Străzile erau pline de praf ; mai peste tot ferestrele caselor erau închise. Bărbaţii umblau fără haină. In tabăra emigranţilor, în ciuda oboselii, a bolilor şi a greutăţii cu care se căpătau biletele, viaţa fremăta. La târg lumea se îngrămădea mereu, se cumpărau şi se vindeau alpargate — o marfă foarte căutată de emigranţii care soseau aici cu încălţămintea ruptă — obiecte de îmbrăcăminte, rochii ieftine, carne şi legume.

Sub poarta cea mare a târgului se opri un măgar. Cel dintâi care îl zări fu un băieţaş negru care crezu că dobitocul era al vreunuia dintre emigranţii poposiţi în apropiere. Băiatul încercă să-l gonească, dar măgarul era istovit de sete. Se încăpăţâna să rămână şi îşi băga botul într'un butoiaş cu apă pe care-l găsi pe aproape. Curios, băieţaşul negru îşi vârî nasul într'unul din coşurile din spinarea măgarului şi văzu un copil mort. Speriat, băieţaşul se agăţă de braţul unui orb care cerşea lângă poartă.

— Ce vrei ?

Văzând că dăduse de un orb, băiatul chemă o femeie care tocmai trecea pe acolo. Se strânse lumea : în amândouă coşurile se afla câte un copil mort. Se duseră să cheme poliţia. Nu era greu de ghicit ce se întâmplase. Se vede că măgarul fusese al unei familii de emigranţi care se prăpădise pe drum. Poate că atunci când porniseră de acasă, din locul lor de baştină, vor fi fost doisprezece sau chiar douăzeci de oameni ; până la urmă însă niciunul dintre ei nu scăpase cu viaţă. Numai măgarul biruise moartea şi ajunsese până în oraş.

Se hotărîră să pornească în direcţia de unde venise măgarul să vadă ce se întâmplase. Plecară şapte oameni, luând cu ei arme, lapte, medicamente. După vreun ceas şi jumătate de drum, dădură peste familia lui Geronimo care se odihnea sub un copac. Bătrânului îi curgea sânge din gură şi era cu totul sleit de puteri.

Povesti celor veniţi din oraş că descoperiseră pe drum nişte cadavre. De bună seamă erau stăpânii măgarului. O familie întreagă moartă de foame! Dar şi familia lui Geronimo părea să fie pe moarte.

Bărbaţii îl luară pe bătrân într'un hamac şi numai doi dintre cei şapte porniră mai departe în căutarea cadavrelor. Se duceau să le dea ultimele îngrijiri, să-i îngroape cel puţin. Asemenea lucruri se întâmplau destul de des prin împrejurimile oraşului Joazeiro.

Bărbaţii îl duceau pe Geronimo. Unul dintre ei îl luă pe Ernesto din braţele Jucundinei şi se minună că băiatul mai trăia, atât părea de slab. Joao Pedro şi Marta abia mai puteau să-şi târască picioarele. Cel mai vajnic se dovedi Tonio care mai era în stare să meargă. Unuia dintre bărbaţi, care nu avea nimic de cărat, i se făcu totuşi milă de el şi îl luă în cârcă.

— Bietul băieţaş!...

Astfel intrară în oraş. Jucundina se uita la Geronimo care se legăna în hamac. In caatinga aşa îi duceau pe morţi să-i îngroape. Liga după liga se legănau în hamacuri cadavrele în drum spre un cimitir depărtat. I se strânse inima de durere văzând cum bărbatu-i zăcea nemişcat ca un cadavru, sleit de puteri, podidit de sânge pe gură. Nu lipseau decât lumânările şi rugăciunile.

Se îndreptară spre spital. Acolo le ieşi înainte o infirmieră. Jucundina auzi un glas care spunea:

— E ofticos... e rău de tot...

Ieşiră câţiva bărbaţi în halate albe, medici probabil, se încinse o discuţie aprinsă din care Jucundina nu pricepu niciun cuvânt. Spitalul era supraîncărcat. Totuşi, după multe rugăminţi, Joao Pedro îi convinsese să-l primească pe Geronimo. Medicii trebuiau să-l examineze pe bolnav şi să vadă ce îngrijiri îi puteau da. Jucundina puse şi ea mâna până ce-l trecură pragul. Unul dintre cei veniţi să-i scape îi arătă cum să ajungă în tabăra emigranţilor, şi unde se afla târgul. Nu-l puteau vizita pe Geronimo decât a doua zi, căci atunci era îngăduit.

De nimic nu se temea mai mult pe lume Jucundina decât de spital. Ştia că un om sărac odată intrat în spital nu mai iese de acolo decât, poate, ca să fie dus la cimitir. O aflase încă de pe când nu era decât un copil, iar lunga ei experienţă de viaţă îi întărise această convingere. Coborînd scara spitalului i se părea că-şi luase pentru totdeauna rămas bun dela Geronimo. Era aproape sigură că n'o să-şi mai vadă niciodată bărbatul.

Totuşi, în pofida gândurilor sale negre, Geronimo ieşi din spital după trei zile. Nu atât pentrucă s'ar fi vindecat, cât din pricina lipsei de paturi. Se făcuse ceva mai bine şi medicii constataseră că boala era încă la început. Ii dădură câteva doctorii şi foarte multe sfaturi : să nu se obosească, să doarmă după masă, să se ferească de muncile grele, să se hrănească bine şi pe săturate. Il sfătuiau să facă tocmai lucrurile pe care nu le putea face şi să renunţe la cele pe care era nevoit să le facă.

PE RÂU

1

Casierul le spuse că drumul cu vaporul, pe râu, dura cam vreo săptămână. Nu era însă nimic sigur, pentrucă uneori se întâmpla ca vaporul să se înnămolească şi atunci trebuia să mai treacă vreo câteva zile până să fie pus iar pe linia de plutire. Le dădu lămuririle astea în silă : toată ziua era nevoit să-i servească pe emigranţii care cumpărau bilete şi nu găsea nimic plăcut în această îndeletnicire.

Când Geronimo, însoţit de Joao Pedro, veni după bilete, găsi înaintea lui la ghişeu un alt emigrant. Geronimo auzi sfârşitul convorbirii :

— Nu puteţi să-mi faceţi o reducere ?

Casierul, pare-se, era obişnuit cu asemenea rugăminţi :

— Aici nu-i prăvălie turcească ! Preţurile sunt fixe !

— Vă rog să-mi faceţi o reducere cât de mică ! gemu omul. Nu primi niciun răspuns. Totuşi nu se îndura să plece dela ghişeu, nădăjduind că în cele din urmă inima casierului se va muia.

— Dă-te laoparte, moşule, mai sunt şi alţii care aşteaptă ! Nu-i nimic de făcut !

— Pentru numele lui dumnezeu, senhor, daţi-mi un bilet ! Imi lipsesc numai unsprezece milreises. O să vi-l plătesc mai târziu...

— Ţi-am mai spus odată că nu pot. Nu-s eu stăpân aici !

Rostind aceste cuvinte, casierul se gândea că dacă ar fi fost stăpânul, n'ar fi rămas la Joazeiro şi n'ar fi fost nevoit să asculte stăruinţele zadarnice ale tuturor golanilor.

— Dar unde e stăpânul ? Vreau să-i vorbesc ! Trebue să fie un om bun şi are să se îndure...

— Stăpânul e statul Bahia !

Şi cum moşul tot nu se hotăra să plece, casierul îşi scoase capul afară şi îl chemă pe Geronimo.

— Apropiaţi-vă ! Iar tu, moşule, fă rost de unsprezece milreises şi vino înapoi !

Bătrânul mai mormăi ceva, totuşi îi făcu loc lui Geronimo şi în timp ce acesta scotea banii pentru plata biletelor, el explică celorlalţi care aşteptau :

— La început au spus un preţ şi la socoteală a ieşit altul ! De unde să mai iau bani ? Aici nu găseşti nimic de lucru ! Nu-mi rămâne decât să cerşesc...

Gândul acesta deşi îl îngrozea, începu totuşi să-l ispitească.

— Sunt om bătrân... la vârsta mea nu mă lasă inima să cerşesc ; doar nu-s schilod...

Ceilalţi nu-i răspundeau. Nu pentrucă nu l-ar fi căinat, dar fiecare se temea ca bătrânul să nu se roage de el, căci toţi aveau banii număraţi, ba încă unii se aflau în aceeaşi strâmtoare şi, cu toate că auziseră răspunsul casierului, se pregăteau şi ei să ceară o reducere.

Geronimo avea tocmai cât trebuia, ba chiar îi mai prisosea ceva. Işi luase de acasă mai mulţi bani şi pe deasupra îi mai rămăseseră şi cei socotiţi pentru biletul Zéfei, pentru acela al Dinei, pentru biletul cu preţ redus al Nocăi. Şi cu toate că cheltuiseră pe drum mai mult decât se aşteptau, totuşi nu era nevoit să ceară o reducere ca bătrânul acesta. Deaceea, scoţând banii din basmaua înnodată şi plătind biletele, Geronimo se crezu îndreptăţit să pună câteva întrebări casierului. Acesta nu cunoştea precis ziua plecării. Trebuia să aibă loc marţea următoare, dar totul depindea de starea în care va sosi vaporul, de timpul pe care-l va lua descărcarea şi de data când va primi noua încărcătură.

Funcţionarul îi dădu toate lămuririle, răspunzând politicos la întrebările lui Geronimo, căci simţise deosebirea ce exista între el şi bătrânul căruia nu-i ajungeau banii pentru bilet. Dar Geronimo voia să ştie prea multe şi în cele din urmă casierul se supără :

— O săptămână, zece zile, o lună... totul depinde de râu. Ştim sigur când pleacă, dar când ajunge, asta n'o mai putem şti !

Geronimo mulţumi şi se depărtă. Doctoriile îi făcuseră bine, durerea din coaste îi trecuse aproape detot şi frigurile îl lăsaseră.

în tabără, ai lui găteau mâncare. Puteau cumpăra din belşug carne şi lapte pentru copil. Din ziua în care sosiseră aici, toţi ai săi parcă reînviaseră.

Pe drum, la întoarcere, Geronimo îşi făcu în gând socotelile, silindu-se să nu greşească. „Dacă Agostinho şi Gertrudes ar fi rămas cu noi, nu ne-ar fi ajuns banii de călătorie." E adevărat că la stăruinţele Jucundinei îi dăduse lui Agostinho o sută douăzeci de milreises şi n'ar fi trebuit s'o facă, deoarece rămânând la fazendă, băiatu-său avea să-şi găsească numaidecât de lucru. Ei care trebuiau să-şi urmeze călătoria aveau mai multă nevoie de bani. Dar bătrânii nu voiseră să-şi lase fiul şi nepoata fără nici-un fel de mijloace, până la sfârşitul lunii când Agostinho avea să primească în mână prima simbrie. Şi aşa leafa era mică şi tinerii mai trebuiau să-şi cumpere şi câte ceva de ale gospodăriei. Da, dacă ceilalţi patru ar fi rămas mai departe cu ei, n'ar fi avut acum destui bani pentru călătorie. Cheltuiseră pe drum mai mult decât îşi închipuiseră. Acum banii erau pe sfârşite şi trebuiau să trăiască cu multă economie în săptămâna pe care o mai aveau de petrecut la Joazeiro. Altminteri vor ajunge fără nicio leţcaie la Pirapora şi Geronimo ştia că acolo aveau destul de zăbovit, poate chiar mai mult de o lună. Sute şi sute de oameni se adunau la Pirapora aşteptând prilejul să plece mai departe.

Ajungând în tabără, Geronimo se îndreptă spre locul unde îşi lăsaseră desagii în ziua sosirii. Tabăra furnica de oameni ; pe vetrele înjghebate din câteva pietre fierbea mâncarea ; copiii se jucau printre picioarele celor mari. Câtă lume să fi fost adunată aici ? Poate trei sute de oameni, poate şi mai mult. Geronimo socotea mai greu şi rezultatele depăşeau mai mult sau mai puţin realitatea.

Văzând că-i vine soţul, Jucundina se ridică să-l întâmpine. Il luase pe micul Ernesto în braţe. Şi Geronimo îşi aminti de o seară la fazendă, în timpul petrecerii dela Ataliba, când aflaseră că vor trebui să-şi părăsească pământul. Şi atunci, Jucundina îi ieşise în întâmpinare cu băieţaşul în braţe şi Zéfa începuse să blesteme ca deobicei. Nu trecuseră nici trei luni de atunci şi totuşi i se părea că erau ani lungi şi grei la mijloc. Acum viaţa de pe fazendă i se părea tot atât de îndepărtată ca şi tinereţea lui şi îşi amintea de ea cu aceeaşi strângere de inimă ca şi de vremea când mâna cirezile pe drumuri şi când o cunoscuse pe Jucundina, o fetişcană chipeşă şi gătită foc.

Ii dădu nevesti-si biletele. Era avutul lor cel mai preţios şi Jucundina le ascunse în sân. Se aşezară unul lângă altul.

— Te simţi mai bine ?

— Da, da ! Mi-a trecut detot durerea.

— Se vede că toate au fost din pricina oboselii.

— Nici vorbă.

Geronimo îşi scoase batista şi desnodând-o îi dădu banii Jucundinei.

— Socoteşte şi tu cât ne-a mai rămas.

Se apucă să-şi răsucească o ţigară. Jucundina număra pe îndelete, dar el o întrerupea mereu întrebând-o câte ceva :

— Unde e Joao Pedro ?

— S'a dus la târg să mai cumpere ceva merinde.

— Şi Marta ?

— E pe aici. Imi ajută. Nu-i obişnuită să stea cu mâinile în sân.

Geronimo zâmbi : „Marta are o inimă de aur, leit maică-sa, Jucundina". Bătrânul nădăjduia că la Sao Paolo Marta îşi va găsi fericirea şi se va mărita cu vreun om cumsecade, ceva mai înstărit, care să fie vrednic de fiica lui.

— Dar unde e Tonio ?

— S'a dus cu Joao Pedro.

Se opri din socoteli.

— Iar m'ai întrerupt !

Dar el se gândea la altceva :

— Ce puţini au rămas !...

Ea nu-i răspunse nimic, ci îşi plecă numai ochii.

In oraş, amurgul nu stăruia prea mult şi din pricina luminii electrice întunericul părea şi mai adânc.

Domnea o tăcere deplină.

— Ajută-mi să număr banii, îl rugă Jucundina.

Numărară o sută treizeci şi opt de milreises.

2

O putere neînţeleasă îi atrăgea pe toţi spre malul râului. Vedeau în faţă luminile Petrolinei şi silueta impunătoare a catedralei, singura clădire mai mare şi mai bogată în acest oraş din statul Pernambuco. Acolo trăia episcopul, după câte aflaseră, şi deaceea era atât de frumoasă catedrala, ale cărei ferestre aveau

nişte vitralii minunate aduse din Franţa. Din pricina acestei catedrale, Joazeiro, oraş cu un număr mai mare de locuitori şi cu o viaţă mai intensă, îşi pismuia totuşi vecina,. căci nu se putea mândri cu nimic asemănător. Unii emigranţi, care nu se sgârceau pentru un bănuţ de nichel de patru sute reises, tocmeau câte o barcă şi se duceau spre celălalt mal ca să poată vedea mai de aproape catedrala. Dar paznicul nu le dădea voie să pătrundă înăuntru, de teamă să nu dispară cumva o parte din nenumăratele odoare bisericeşti, de aur, ce se aflau din belşug în altar. Şi în jurul catedralei se grămădeau căscioarele vechi, bordeiele dărăpănate.

Dar mai mult decât catedrala, îi atrăgea pe emigranţi râul. Era râul Sao Francisco, de care auziseră povestindu-se atâtea pe meleagurile lor sărace în ape şi pârjolite de arşiţă. Nu mai văzuseră încă o apă atât de mare şi priveliştea aceasta era pentru ei imaginea însăşi a belşugului. Oamenii îşi închipuiau că pământul pe unde curge acest râu trebuia să fie nespus de roditor şi se mirau că locuitorii de pe malul său umblau în sdrenţe, slabi, gălbejiţi din pricina frigurilor, murdari, păduchioşi. Era atâta apă încât oamenii ar fi trebuit să se bucure de belşugul ei şi totul să aibă o stare înfloritoare. De altfel, curând aflară că pământul era stăpânit de câţiva bogătaşi, iar localnicii istoviţi, bolnavi de friguri, munceau din zori şi până în noapte pământul altora, pe plantaţiile de orez şi de bumbac şi pentru toată truda lor primeau o plată şi mai neînsemnată decât aceea pe care o căpătau ei, pe meleagurile lor secetoase.

Cea mai mare parte dintre emigranţi veneau din statele Ceara, Paraibo şi Rio Grande do Norte, din regiunile pustiite de secetă. Numai la văzul imensului fluviu, feţele acestor oameni se luminau. Se îngrămădeau jos, pe parmaclâcurile de pe chei. In aşteptarea ceasului plecării, câteva vase mici de pază dormitau jos în apă. Lumea asculta ca vrăjită neîncetatul vuiet al apelor râului.

— Curge spre mare... spuse unul dintre ei.

Şi încercau să-şi închipuie cum arată marea. Dacă numai pe râul Sao Francisco curgea atâta amar de apă, că nici nu-ţi venea să crezi dacă n'ai fi văzut-o cu ochii, atunci ce noian de apă trebue să fie marea ? Cei care călătoriseră mai mult, care trecuseră prin oraşele de pe malul mării, povesteau că n'o poţi cuprinde cu ochii, că malul celălalt nici nu se vede. Aşa spunea un mulatru scund care se lăuda că fusese şi la Fortaleze.

— Şi când valurile se lovesc de mal se fac atât de albe, ca laptele, că-ţi vine să le sorbi...

Unul întrebă dacă era adevărat că apa de mare avea gust sărat. Aşa se spunea, dar era oare cu putinţă ?

— E atât de sărată, că n'o poţi bea...

— Şi îţi stinge setea ? întrebă o bătrânică.

— Nu, nu ţi-o stinge deloc !

Şi toţi căutară să deslege taina. Putea să fie sărată, dar, dacă era tot apă, dece nu stingea setea ?

— Vezi că ar fi fost bine dacă era de băut !...

După căderea serii puţini emigranţi mai rămâneau în tabără.

Ieşeau grupuri-grupuri — fiecare familie cu ai săi ori întovărăşindu-se cu alte familii cu care se împrietenisera în tabără — şi se duceau toţi în acelaş loc, pe chei. Băştinaşii îi priveau nepăsători : de ani şi ani vedeau acest spectacol care ajunsese ceva obişnuit în viaţa oraşului.

Uneori se întâlneau în tabără două feluri de emigranţi : cei care veneau din caatinga şi se îndreptau către Sao Paolo şi cei care se întorceau dela Sao Paolo şi se pregăteau să străbată din nou caatinga. Aceştia din urmă nu zăboveau niciodată prea mult; petreceau numai câte o noapte la Joazeiro ca să mai prindă puteri şi porneau disdedimineaţă din nou la drum. Cei dintâi erau nevoiţi să stea mai mult în aşteptarea vaporului. Unii mai nenorocoşi rămâneau aici câte o lună şi mai bine, până ce sosea în sfârşit vaporul care se împotmolise cine ştie pe unde. Iar alţii, nemaiavând răbdare să aştepte, tocmeau nişte bărci mari şi săptămâni dearândul pluteau pe râu dela Joazeiro până la Pirapora.

Atât vapoarele cu roţile şi scheletul lor de fier, cu coşurile şi sirenele lor ce semănau cu nişte uriaşe lighioane ca din basme, cât şi corăbiile obişnuite de lemn, care aveau câte un cap de femeie sau de animal sculptat la prora, erau la fel de minunate pentru locuitorii caatingei aride.

Multe vase veneau noaptea şi, emigranţii văzând de pe mal luminile roşii dela prora şi auzind strigătele ciudate ale căpitanilor le venea să creadă că glasurile acelea vorbeau o limbă străină şi că ei se aflau pe alte meleaguri.

Neîncrezători şi speriaţi, ei nu se prea amestecau cu cei din oraş. Se simţeau cu atât mai puţin îndemnaţi să facă cunoştinţă cu oamenii din echipajul vaselor, care păreau fuduli ca şi cum viaţa pe apă ar fi fost un lucru eroic ce-i făcea să fie mai presus decât cei ce veneau de pe pământurile secetoase, slăbănogi, bol-

navi, mânaţi de dorul apei. Emigranţii se minunau de negrii şi mulatrii de pe vasele care se perindau prin faţa lor ; proptind nişte prăjini lungi pe fundul râului, ei ajutau vasul să treacă printre bancurile de mâl. Se opinteau din greu să împingă capătul de sus al prăjinii care li se freca de pieptul gol, însângerându-l. Truda aceasta îngrozitoare îi umplea de admiraţie pe emigranţi.

— Aşa muncă mai zic şi eu... asta nu-i glumă ! spuneau ei.

Râsetele, muzica şi cântecele marinarilor ajungeau până la urechile lor. Fără îndoială, erau alt soi de oameni, altfel făcuţi. Şi totuşi, se asemănau cu ei în multe privinţe : aceleaşi feţe palide şi supte, aceleaşi picioare late care parcă se înfundau în pământ când mergeau.

In cele din urmă vasul trăgea la mal şi strigătele se înteţeau. Căpitanul dădea porunci. Oamenii săreau în apă, unii cu ancora, alţii cu prăjinile şi vasul încremenea ca o pasăre uriaşă, adormită pe apele râului.

— Raţă sadea ! spuse unul dintre cei ce priveau.

La prora vasului nu era sculptată o pasăre, ci un chip de femeie cu ochi visători, zugrăviţi în albastru, obraji rumeni, cu buze cărnoase şi roşii care îmbiau parcă la sărut. Buclele lungi îi cădeau până aproape de faţa apei. Flacăra palidă a felinarului lumina chipul sculptat şi mulţi dintre emigranţi, admirându-l, simţeau cum se trezeşte în inima lor o iubire neaşteptată şi pătimaşă pentru femeia aceea cioplită în lemn, dar atât de frumoasă, încât părea vie, gata să vorbească.

Vasul se oprise chiar la chei şi un flăcău, un emigrant anume Vicente, care stătea alături de Marta, îi spuse :

— E tiza ta !

— Cine ?

— Fata de pe corabie.

Marta nu pricepu şi atunci Vicente îi citi numele corabiei, silabisindu-l :

— M...a...r... Mar...t...a...ta... Marta.

Ea se uită cu luare aminte la literele scrise, dar între timp vasul se întorsese, ieşind din cercul luminos al felinarului şi nu mai avu timp să citească. Se simţi totuşi mulţumită. Vicente se uita la faţa ei oacheşă, slăbită de drumeţie, la ochii ei adânci şi apoi îşi îndreptă privirea spre sânii ei semeţi. Fireşte, nu era atât de frumoasă ca fata cu bucle de pe prora corabiei, dar era totuşi frumoasă — o fată cu care făcea să te însori. Vicente se ducea şi el la Sao Paolo. Tatăl lui fusese închis în temniţa de pe insula

Fernando da Noronha, pentrucă își ucisese stăpânul, proprietarul fazendei, care-i luase casa și ogorul cu ajutorul a tot felul de șiretlicuri. Familia se risipise. Maică-sa rămăsese cu frații săi mai mari care munceau la fazendă ca argați. Dar Vicente voise să plece la Sao Paolo unde putea câștiga bani și tocmi un avocat bun care să-l scoată pe taică-său din închisoare. Așa îl sfătuise padrele din partea locului și el pornise la drum, străbătând multe liga, îndurase foamea și setea, muncise pe unde apucase, numai ca să-și poată urma călătoria ; fusese cât pe ce să rămână pe lângă prea fericitul Estevan, pe care-l întâlnise în cale și în ale cărui cuvinte crezuse. Totuși, dorința de a câștiga bani ca să ia un avocat și să-l scoată pe taică-său din închisoare, biruise până la sfârșit. Padrele îi spusese că pentru doi contos [1] puteai să angajezi pe cel mai bun avocat din Paraibo. Doi contos însemnau bani mulți, dar în câțiva ani de muncă îndârjită, un om chibzuit și norocos putea să-i agonisească. Dacă în acel Sao Paolo atât de lăudat se găsea într'adevăr de lucru și se plătea atât de bine cum se svonise, atunci și-ar putea ajunge țelul. Bătrânul fusese osândit la treizeci de ani închisoare.

Legănându-se pe ape, vasul se întoarse din nou cu prora spre lumină. Numele vasului era zugrăvit cu litere roșii, inegale. Dar până și Marta le putea citi cu ușurință, deși nu învățase la școală decât o jumătate de an.

— Adevărat, e numele meu ! strigă ea, bătând din palme.

— Dar tu ești mai frumoasă decât ea ! îi șopti Vicente.

— Ce tot vorbești... o spui așa, într'o doară !

Nu se mai sătura privind râul, neobosita curgere a apelor, ascultându-i murmurul.

Marta și Vicente, ca și ceilalți emigranți, veneau din regiuni unde nu se aflau ape, unde pământul era uscat, sălbatic și unde nu puteau trăi decât animalele cele mai rezistente și omul, cel mai îndurător dintre toate.

Râul curgea înainte, nepăsător, și de pe vasele ancorate se auzeau cântecele marinarilor care vorbeau despre dragoste și despărțire, despre dor și gelozie, despre înșelăciune și moarte.

Iar ei stăteau și ascultau tăcuți.

---

[1] Un conto = o mie de milreises.

Pe chei se vorbea puţin. Emigranţii se minunau de frumuseţea râului, se uitau la apele lui întunecate şi fremătătoare, se bucurau de prospeţimea nopţii. Totul era nou pentru ei şi aproape misterios. Deaceea mai mult tăceau, schimbând arareori câteva cuvinte de mirare sau de încântare. Vorba începută era repede întreruptă. Erau foarte atenţi la cele mai mici întâmplări petrecute în port şi atunci când vaporul pleca, având clasa a treia ticsită de emigranţi, spectatorii se aplecau cât puteau peste parmaclâc, pismuindu-i pe fericiţii călători, făcându-le cu mâna semne de rămas bun, urmărind îndelung vaporul cu privirea, admirând valurile spumoase ridicate de roţile în mişcare. Aveau ce vedea şi priveliştea le inspira respect şi oarecare teamă. Depărtatul Sao Paolo trebuia neapărat să fie o regiune foarte bogată, dacă oamenii făceau atâtea jertfe ca să ajungă acolo.

In tabără nu mai vorbeau despre altceva decât despre viaţa din Sao Paolo, făurindu-şi tot felul de planuri. Şi când de pe aceste pământuri ale făgăduinţii, îmbelşugate, veneau drumeţi şi mai sdrenţăroşi şi mai nevoiaşi decât ei şi începeau să povestească despre lipsurile îndurate acolo, îi ascultau cu neîncredere şi fără bunăvoinţă şi, ca să nu-şi lase nădejdile sdruncinate de aceşti oropsiţi ai soartei, spuneau :

— Se vede că ăsta-i un om care nu vrea să muncească cu adevărat... I-o fi plăcând să hoinărească şi să primească degeaba banii...

Fireşte, niciunul dintre ei nu-şi închipuia că la Sao Paolo banii se dobândeau fără trudă, dar nădăjduiau cu toţii că acolo se putea câştiga mai uşor, că pământul nu era atât de sterp şi mai ales că nu trebuiau să lupte cu atâtea greutăţi ca în regiunile din care plecaseră.

— Se spune că de îndată ce ajungi acolo, capeţi pământ ca să-l lucrezi. Plantaţii de cafea... şi toţi primesc răsaduri... Ţi se dă tot, şi inventar şi vite...

Gândurile acestea întreţineau nădejdea în sufletele lor obosite. Se spunea că fiecare va primi pământul în deplină stăpânire şi că nu trebuiau să se mai teamă de niciun fel de proprietar care le-ar putea lua ţarina înapoi după ce va fi fost arată şi semănată.

Oamenii legau cunoştinţe în tabără, schimbând informaţii cu privire la Sao Paolo. In primele zile petrecute la Joazeiro, fiecare

familie nu pomenea decât despre suferințele îndurate pe drum, despre foame şi sete, despre boală şi moarte. Dar curând treceau la altceva, începând să vorbească despre vaporul din Joazeiro, despre trenul din Pirapora şi, în cele din urmă, despre Sao Paolo. Aproape toți pierduseră pe câte cineva pe drum, trecuseră prin grele încercări. Dar încetul cu încetul, toate acestea rămâneau uitate: morții nu puteau fi sculați din morminte — unii nici nu fuseseră îngropați, trupurile lor rămăseseră pradă stolurilor de urubu.

Ca un hotar între trecutul întunecat şi viitorul fericit, râul îşi desfăşura apele sgomotoase de culoarea lutului. De vreme ce înduraseră atâtea în deşertul mărăcinos, meritau pe deplin belşugul şi bunăstarea care-i aştepta la Sao Paolo.

Dar, din când în când simțeau că-i încearcă unele îndoieli în privința acestui belşug şi a acestei bogății. Zâmbetele ironice ale celor care se întorceau de acolo, îi turburau:

— Prea bine, n'aveți decât să vă duceți şi voi să vedeți ce-i pe acolo...

Mai ales femeile se lăsară mai uşor cuprinse de îndoială. Dar deobicei, clipele acestea, când începeau să vadă totul în negru, treceau repede. Mărturiile celor care se întorceau dela Sao Paolo erau desmințite.

Fiecare îşi amintea de câte o rudă care se îmbogățise la Sao Paolo. Ba încă unii se puteau mândri cu câte un unchi care se statornicise acolo cu douăzeci de ani în urmă şi acum avea casele lui în capitală şi devenise colonel.

— I se zice „senhor colonel"... El ne-a trimis banii de drum! Ne ducem să lucrăm pe plantațiile lui! Se spune că are atâta cafea, că nu-i mai ştie socoteala!

Râdeau cu toții, bucuroşi, şi o bucată de vreme încetau să mai dea crezare nenorocoşilor care făceau calea întoarsă. Cuvintele lor li se păreau goale, lipsite de orice temei. Se înțelege, nu toată lumea putea să fie bogată şi fericită, să înflorească şi să se chivernisească. Erau şi unii care rămâneau nevoiaşi pe toată viața. Astfel judecau mai ales femeile, dar fiecare se socotea printre aceia cărora le era hărăzită bogăția şi fericirea.

Aşa îşi petreceau timpul la Joazeiro, în aşteptarea vaporului. Oamenii care cu chiu, cu vai, ajunseseră la capătul drumului prin caatinga şi îşi pierduseră orice nădejde, parcă reînviau acum, în tabără. Era o tabără nenorocită, dar se găsea de mâncare, era apă

din belşug, şerpii veninoşi nu mişunau în jur — cu alte cuvinte, se putea trăi.

Dar şi aici mureau oamenii de friguri de baltă, de oftică. Mureau mai cu seamă copiii. Aceste morţi însă nu purtau pecetea înfiorătoare a celor de pe drum, în caatinga, unde fiece moarte prevestea parcă o alta. Ii socoteau pe cei care se prăpădeau aici în tabără, ca pe ultimele jertfe aduse amarnicei lor pribegii.

Dormeau pe jos. Cei care mai aveau ceva gologani îi ajutau pe ceilalţi mai săraci, împărţind cu ei carnea, fasolea, făina. Târgul dela Joazeiro era bogat, dar fiecare îşi avea banii număraţi şi unora nu le ajungea nici pentru bilete. Nu cumpărau decât lucrurile absolut trebuincioase, alegeau carnea cea mai ieftină, fasolea cea mai proastă, făina cea mai neagră.

Dar şi aşa, cu toată sărăcia, viaţa pe care o duceau acum nu se asemuia nici pe departe cu cea din pribegie! Aici puteau găsi lapte pentru copii, cel puţin părinţii care erau în stare să-l cumpere. Jucundina micşorase porţiile celorlalţi ca să cumpere zilnic pentru Ernesto o cană cu lapte. Copilul se întrema văzând cu ochii. Mai avea şi acum pântecul umflat pentrucă mâncase prea mult terci de făină, dar îi ieşeau mai puţin osicioarele prin piele şi cu toate că mai era încă slăbuţ, plângea mai rar şi nu se scărpina decât din pricina murdăriei. Cât despre Tonio, rămăsese tot atât de slab ca şi înainte, deşi mânca lacom tot ce-i cădea în mână, ba mai fura şi de prin barăcile vecine, cu toată bătaia pe care o primea dela Joao Pedro şi Geronimo. Cu faţa lui micuţă şi slabă, cu ochişorii vii şi ageri, semăna cu un mic şobolan. Băieţii mai mărişori alcătuiseră o bandă şi nu puteai scăpa de ei: se duceau chiar în târg după pradă şi se întorceau cu dovleci, sfecle şi varză, toate de furat.

Creşteau astfel şi învăţau multe. Aflară aci o mulţime de lucruri despre care până atunci, în satele lor îndepărtate, habar n'aveau; îşi însuşiră toată isteţimea ştrengarilor dela oraş, odată cu înjurăturile lor cinice şi grosolane. Se ţineau după negustorii arabi care veneau prin tabără să ispitească femeile cu mărfurile lor: coliere din sticlă colorată, piepteni înalţi, şaluri multicolore, parfumuri ieftine.

Femeilor le scânteiau ochii când vedeau sacii fermecaţi ai arabilor, înţesaţi cu atâtea minunăţii şi ispite! Işi numărau banii; mai fiecare avea câte ceva pus deoparte pentru orice nevoie şi ascultau vorba stricată a sirienilor şi a arabilor, ca pe un cântec ademenitor.

— Ieftin!... Ieftin!... Aur adevărat!

Aveau şi inele — ce inele minunate! Şi colane albastre, roşii, trandafirii! Piepteni cu strasuri care luceau la soare ca briliantele! Erau şi icoane ce înfăţişau pe cei mai de seamă sfinţi! Sfânta fecioară, sfânta Barbara, sfântul Cosimo şi Damian şi padre Cicero — patronul unui alt oraş, numit tot Joazeiro, care se afla în statul Ceara! Aveau şi parfumuri care alungau de îndată mirosul greu ce le îmbâcsise trupurile şi de care nu putuseră scăpa îmbăindu-se în râu. Aveau şi poze colorate care înfăţişau fazende cu plantaţii din Sao Paolo, după cum spuneau negustorii, nişte poze mai ieftine chiar decât la Sao Paolo!

Se găseau de toate, de toate, în sacii pe care arabii îi desfăceau sub ochii râvnitori ai femeilor.

— N'am bani...

Dar sirienii cunoşteau toate tainele.

— Banii sunt legaţi la senhora în basma... N'are decât să-i scoată de acolo! E doar atât de ieftin... Şi le arătau mai departe minunăţiile aflate în saci, tot felul de nimicuri strălucitoare.

Jur-împrejur se învârteau băieţii, încercând să şterpelească ceva din aceste comori ca să le ducă mamelor, sau surorilor, sau să le vândă pentru un cruzado vreunui emigrant. Dar sirianul cu privirea ageră, cum prindea pe vreunul mai îndrăzneţ, ridica metrul de lemn şi îl lovea peste picioare.

— Pleacă de aici, pui de negru!

Şi stropşindu-se la el, nu înceta să surâdă galeş cumpărătoarei.

— Luaţi, senhora, e aproape degeaba!

Apăreau deobicei dimineaţa şi seara. Nu veneau la ore anumite să-şi desfacă marfa. Seara era şi mai prielnică pentru negoţ: emigranţii se aflau cu toţii strânşi la un loc. Arabii ştiau să-i îmbie cu vorba, le dădeau informaţii despre Pirapora. Cutreierau ţinuturile mergând dintr'un oraş într'altul. Povesteau despre viaţa de pe acele meleaguri, întrerupându-se numai ca să-şi laude marfa. Cereau preţuri mari, lăsau la jumătate, numărau gologanii emigranţilor, îi vârau în pungă. Deşi soarele dogorea, purtau haine de caşmir de culoare închisă, cu o jiletcă ale cărei buzunare erau înţesate cu tot felul de lucruri.

Nu vindeau numai, ci şi cumpărau. Intrebau dacă nu cumva avea cineva monede rare, monede vechi de argint de două milreises; uneori găseau aşa ceva pe la emigranţi şi plăteau trei milreises pentru o monedă. Cumpărau tot felul de lucruri vechi,

netrebuincioase pe care emigranţii le păstrau ca amintire dela mamele sau bunicile lor, socotindu-le fără valoare.

In tabără taifasurile de seară, faptul că aveau prilejul să-şi împrumute unul altuia câte un vas sau ceva de ale mâncării, şoaptele bătrânelor, îi apropiau pe emigranţi şi astfel, încetul cu încetul, aflau cum se numea unul şi altul, de unde venea fiecare şi din ce pricină şi-au părăsit locul de baştină.

Din tot ce aflase Jucundina în tabără, un singur lucru i se întipărise mai bine în minte. Intr'o seară, câţiva oameni începură să vorbească despre sfântul Estevan. Jucundina, cu găleata pe cap, se pregătea să meargă după apă. Se opri, auzind că se vorbea de noua sfântă care apăruse în preajma preafericitului Estevan.

— Se zice că-i mai sfântă decât el... Nimeni nu ştie de unde s'a ivit, aşa, pe neaşteptate şi numai ea e în stare să înţeleagă tot ce vorbeşte sfântul.

— Atunci înseamnă că nu-i demult acolo, spuse un altul şi povesti cum îl întâlnise şi el pe sfânt, în pădurea de cactuşi cu vreo trei luni mai înainte: au mers o zi întreagă împreună, apoi s'au despărţit, căci el se îndrepta spre miazăzi, pe când drumul lor ducea spre miazănoapte.

— Pe atunci nu era pe lângă el nicio sfântă... E adevărat că se aflau şi câteva femei acolo, dar toate erau păcătoase pocăite, se rugau şi munceau.

— Aceea de care vorbesc e una nouă. Când a venit, sfântul a zis că a trimis-o chiar Maica Precistă şi i-a poruncit să cheme toate femeile la pocăinţă. Se spune că are o mare putere asupra duhurilor care îi îndeplinesc toate poruncile.

Jucundina porni mai departe, dar vorbele povestitorului îi mai ajungeau şi acum la ureche.

— O cheamă Zéfa ; aşa a spus când a venit la sfântul Estevan : „Mă numesc Zéfa şi sunt trimisă de domnul dumnezeu..."

„S'ar putea să fie Zéfa noastră", se gândi Jucundina pe drum. Se întâmplă uneori ca într'o familie să fie o sfântă şi rudele ei să nu-şi dea seama, să se poarte cu ea de parc'ar fi un om obişnuit sau, mai bine zis, aşa cum te porţi cu o nebună. Orice s'ar spune, Jucundina, ori de câte ori o auzise pe Zéfa prorocind sfârşitul lumii, socotea că a intrat un duh în ea. Dece n'ar fi fost chiar duhul sfânt, trimis de dumnezeul atotputernic, făcătorul de minuni, venit să vestească oamenilor sfârşitul lumii. Incă din copilărie, Jucundina auzise vorbindu-se despre sfârşitul lumii.

Mai devreme sau mai târziu, tot trebuia să se sfârşească lumea, aşa cum începuse : toate aveau un început şi un sfârşit. Şi viaţa se arăta a fi atât de grea, împovărată de atâtea nenorociri ! Nu era de mirare că se apropia sfârşitul lumii, că se apropiau acele „vremuri de apoi“ despre care pomeneau bătrânii. Dar cum se va sfârşi lumea ? Prin apă sau prin foc ? Aici, lângă râul cel mare, i se părea Jucundinei că apa era sortită să se reverse peste toată faţa pământului, să înnece oamenii şi animalele, copacii şi ierburile. Şi iată, s'ar putea ca în acel ceas de urgie, ei toţi să fie salvaţi de rugăciunile Zéfei, sfânta din preajma prea fericitului Estevan.

Intorcându-se la ai săi, Jucundina le povesti cele auzite. Bătrânul Geronimo nu se simţea bine în seara aceea : durerea din coastă i se înteţise, era slăbit, îi venea parcă să se lungească undeva şi să nu se mai mişte de acolo.N'avu putere să-i răspundă Jucundinei, dar Joao Pedro plecă în căutarea povestitorului să-l descoase ca să-şi dea seama dacă nu cumva această sfântă Zéfa nu era chiar Zéfa lor, care-i părăsise în mijlocul pădurii de cactuşi.

La sfârşitul zilei, zăpuşeala devenise apăsătoare. Jucundina număra pe degete câte zile le mai rămâneau până la plecarea vaporului. Să zicem că vasul va sosi în noaptea asta : trei zile şi trei nopţi va ţine descărcatul şi încărcatul şi în a cincea zi, cel mai târziu, ar putea să plece. Pe bord nu-i mai aştepta nicio altă cheltuială, n'aveau nimic altceva de cumpărat în afară de laptele pentru Ernesto, deoarece în costul biletelor intra şi hrana. După câte se spunea, la Pirapora de pe vapor se urcau deadreptul în tren, care pleca din două în două zile aşa că, după socoteala Jucundinei, nu vor zăbovi mai mult la Pirapora. Asta numai în cazul când vor sosi chiar în ziua plecării trenului şi nu vor mai avea răgaz să-şi scoată biletul de liberă trecere. Dar dacă vor sosi la timp ca să îndeplinească toate formele, atunci ar putea pleca în aceeaşi zi şi asta ar fi mult mai bine. O singură dorinţă mai avea: să ajungă cât mai repede la Sao Paolo, să se sfârşească odată călătoria şi să-şi vadă soţul instalat în casa nouă. Era încredinţată că atunci se va îndrepta. Tusea şi durerile din coastă erau urmările greutăţilor îndurate pe drum. Ar fi fost deajuns să se statornicească, să ducă o viaţă aşezată, pentru ca boala să-i treacă numaidecât şi totul să fie ca mai înainte. Abia acum îşi

dădea seama Jucundina cât de liniştită trăise la fazendă împreună cu copiii, cu nepoţii şi cu bărbatul ei.

Geronimo zace. Işi ţine privirea aţintită asupra cerului albastru. Zăduful e apăsător. Tânărul acela, Vicente, vine cam des pe la ei. Ii dă târcoale Martei şi Jucundina a băgat de seamă lucrul acesta. Vicente pare să fie un flăcău cumsecade, dar nu are nicio leţcae şi nici nu se poate însura. Ah, dacă ar fi fost acum la Sao Paolo, ar fi muncit pământul, ar fi plantat arbori de cafea! Dacă...! Oftatul lui Geronimo se pierde în zarva taberei. In ochii lui se citeşte o tristeţe nemărginită, sunt ochii unui om greu bolnav.

4

Şi Marta socotea zilele ce le mai rămâneau până la plecarea vaporului. Dar o făcea numai ca să ştie cât mai aveau de stat la Joazeiro, căci Vicente nu pleca cu acelaş vapor cu ei. La sosirea lui, toate biletele pentru primul vapor se vânduseră şi nu mai găsise locuri decât la cel următor.

Stăteau unul lângă altul, în faţa parmaclâcului de pe mal. Işi vorbeau puţin, nu ştiau ce să-şi spună; locul cuvintelor îl ţineau zâmbetele lor sfioase. Se uitau la corăbii, ascultau cântecele marinarilor. Marta îşi întindea gâtul, îşi pleca fruntea, străduindu-se să vadă ce culoare avea râul, noaptea. Ii simţea umărul alături de al ei; apoi Vicente îi apuca mâna şi de îndată ce se auzeau paşi prin apropiere îi dădea drumul. Geronimo şi Jucundina şedeau pe o bancă mai departe. Tonio alerga pe stradă cu alţi băieţi; nu mai rămăsese cu bătrânii decât Joao Pedro.

Pe stradă, în preajma cheiului, se plimbau orăşenii. Treceau fete şi băieţi, senhorite din societatea înaltă locală şi tineri neguţători, logodnici şi logodnice sau perechi de îndrăgostiţi, vorbind cu însufleţire între ei.

Iar aici, lângă parmaclâc, Marta şi Vicente nu-şi găseau cuvintele şi păstrau în faţa râului o tăcere plină de evlavie, pătrunşi de un fior dulce şi turburaţi, încât ar fi putut rămâne aşa toată viaţa, fără să-şi dea seama.

Arareori, numai, schimbau câteva vorbe, arătându-şi unul altuia câte un peşte care ţâşnea din apă.

— Acolo...

— Unde?
— Uite, acolo, a plescăit...
— Da, acolo...
Râdeau. Şi aşteptau să iasă alt peşte.
— Ce mare e!
— Dar celălalt era şi mai mare!
— Nu... cred că ăsta e mai mare!
Nicio vorbă de dragoste, nicio mângâiere. Numai căldura umărului ce se lipea de al celuilalt şi mâna fierbinte în mâna celuilalt. Fata îşi pleca ochii turburată, obrajii îi ardeau. Şi, mai târziu când se culca, înainte de a adormi, o cuprindea dorul după zilele de odinioară, îşi amintea de doctorul Aureliano şi de îndrăzneala lui. Işi simţea pieptul încercuit, răsufla greu. Şi îşi mai aducea aminte cum se ascundeau Gertrudes şi Agostinho, prin tufişuri.
Se iscă o adiere uşoară de vânt care învăluia corăbiile, oamenii. De jos se auzi sirena unui vapor, i se văzură scânteind luminile. Joao Pedro spuse cu glas tare:
— Ia uitaţi-vă ce privelişte!
Se întoarse spre Geronimo şi Jucundina.
— Uite, vine... E al nostru!
Jucundina se apropie cu Ernesto în braţe. Geronimo venea după ea.
Se aplecară peste parmaclâc să vadă mai bine. Vicente lăsă repede mâna Martei. Dar ea se lipi şi mai tare de umărul lui.
Da, era vaporul lor. Emigranţii forfoteau sgomotoşi. Mulţi trebuiau să plece cu vaporul acesta şi se bucurau că sosise; îl aşteptau de atâtea zile! Jucundina îşi duse fără să vrea mâna la piept ca să se încredinţeze că biletele erau la locul lor.
Vaporul se apropia, luminile lui străluceau mai puternic.
Se auzi încă odată sirena.
— Ăsta e vaporul vostru, spuse Vicente.
— Se zice că poimâine pleacă...
Tăcură — şi de data asta tăcerea lor era tristă. Nu ştiau ce să-şi spună, nu-şi găseau cuvintele.
— O să-mi fie dor de tine...
— Lasă că o să mă uiţi îndată...
— Nu, eu nu sunt dintre aceia...
Vaporul li se părea uriaş, cu toate că era un vas mijlociu pentru navigaţia pe râu, vechi, încet şi murdar, care fusese reparat de nenumărate ori. Dar lor li se părea minunat de frumos,

un lucru vrăjit, ca în basme. Era scăldat în lumină şi o adiere uşoară purta până la ei cântecul unui pian. Cu toată tristeţea apropiatei despărţiri, Marta se simţea încântată şi plină de mândrie văzând vaporul pe care avea să se îmbarce.

— Ce frumos e!

Vicente nu-i răspunse. Ochii li se întâlniră o clipă: îndată, însă, îşi întoarseră privirea în altă parte.

— Dacă nu te găsesc la Pirapora, vin după tine la Sao Paolo.

— N'o să zăbovim la Pirapora.

— De unde ştii? Se zice că sunt şi acolo o mulţime de greutăţi. Trebue să treci pe la vizita medicală, să aştepţi trenul pentru emigranţi. Se pare că-i poveste lungă. S'ar putea să vă mai găsesc acolo.

— Ce bine ar fi!

— Vrei cu adevărat?

— Fireşte că vreau!

Vaporul trecea acum chiar prin faţa lor. Se desluşeau pe bord călătorii din clasa întâia, fata care cânta la pian, şi lângă ea un tânăr. Iar sus, pe puntea de comandă, stătea căpitanul, cu şapcă albă.

— Aş vrea să fiu căpitan... să te pot plimba în sus şi în jos pe râu, să te duc până la mare...

Marta zâmbi. Emigranţii se strânseseră pe chei în dreptul vaporului care manevra, pregătindu-se să abordeze. Jucundina şi Geronimo se amestecă printre ei. Trecând pe lângă Marta, Jucundina o chemă:

— Hai, Marta, să mergem!

Joao Pedro era înainte. Marta îl văzu pe Tonio într'un grup de băieţaşi care aşteptau să ducă bagajele. Vicente mergea alături de Marta.

— O să-mi fie dor de tine...

— Şi mie...

— O să petreci atât de bine pe vapor... O să mă uiţi îndată...

Dar privirea ei îi răspunse că nu era dintre acelea care uită. O luă de mână, îşi încleştară degetele. Bătrânii mergeau înainte. Marta păşea cu ochii în jos.

La debarcader lumea se îmbrăţişa cu cei care coborau. Un bărbat pântecos sări pe mal şi o cuprinse în braţe pe nevasta-sa care venise să-l întâmpine:

— Ei, ce fac copiii?

— Slavă domnului, sunt toţi sănătoşi.

Când trecură pe sub un copac, unde era mai întuneric, Vicente se întoarse spre Marta şi îşi apropie buzele de faţa ei, dar nu apucă s'o sărute: ieşiră din nou la lumină. Il văzură apoi pe căpitan; îi făcea semne cu mâna soţiei sale, o femeie firavă şi frumoasă care-i surâdea de pe mal.

Marta spuse:

— Căpitanul nu poate să-şi ia nevasta cu el pe vapor...

— Dacă eram eu căpitan, te luam şi te duceam până la mare! Iţi jur că te-aş fi luat!

Tonio trecu în fugă pe lângă ei, ducând pe cap un geamantan; o femeie alerga după el, strigându-i:

— Pe aici, băieţaş! Uite aici!

5

In ajunul plecării vaporul din Joazeiro, mai sosi încă un grup mare de emigranţi. Aproape că nu mai încăpeau în tabără şi poliţia fu nevoită să intervină, deoarece se stârniră certuri şi bătăi din pricina înghesuelii.Oamenii care se aciuiaseră acolo mai dinainte nu voiau să le facă loc celorlalţi. Inspectorul de poliţie, însoţit de doi agenţi, se arătă revoltat de murdăria ce domnea în tabără.

— Nici dacă s'ar rade murdăria cu cuţitul, tot nu s'ar lua! spuse el acelora care îl rugau să ia măsuri în vederea curăţeniei şi a încartiruirii lor în tabără.

Era totuşi îngrijorat. Cu cât soseau mai mulţi emigranţi deodată, cu atât primejdia epidemiilor creştea. Afară de frigurile de baltă — molimă obişnuită prin locurile acelea — mai izbucnea adesea printre emigranţi şi vărsatul. Inspectorul porunci să fie chemat medicul prefecturii şi să fie înştiinţat chiar şi prefectul.

Medicul îi cercetă în treacăt pe noii veniţi, iar la conferinţa cu autorităţile care avu loc chiar în tabără, se hotărî să se ceară dela direcţia companiei de vapoare autorizaţia ca toţi cei care trebuiau să plece a doua zi, să petreacă noaptea pe vapor. Tratativele cu direcţia companiei ţinură vreo două ceasuri şi numai seara târziu li se dădu voie celor care cumpăraseră bilete să se îmbarce pe vapor.

Joao Pedro se duse să-l caute pe Tonio. Băiatul hoinărea

tot timpul pe străzile oraşului, nimeni nu-i ducea grija şi când se întorcea seara la culcare, aducea totdeauna câte ceva de-ale mâncării şi lucruri furate de prin târg. Jucundina şi Marta făceau bagajele iar Geronimo le ajuta. Fusese din nou la spital în timpul zilei, căci nu mai avea medicamente. Se simţea mai bine acum, dar seara îl mai scuturau câteodată frigurile. Nădăjduia că va scăpa de ele, după o călătorie liniştită pe râu, când vor sosi la Sao Paolo. Nu se prea gândea la Pirapora, socotind că acolo lucrurile vor merge uşor şi nu vor avea altceva de făcut decât să coboare din vapor şi să se urce în tren.

Poliţistul le porunci să se aşeze toţi la rând. Erau vreo sută cincizeci de oameni, deşi pe vapor, la clasa a treia nu era loc decât pentru o sută. Işi închideau din mers lădiţele de lemn, geamantanele, îşi legau sacii. Unii aveau câte un papagal, alţii îşi luaseră cu ei câinii. Dar cum şi pentru animale se plătea, mulţi erau nevoiţi, în ultima clipă, să le lase celor care rămâneau.

— Să ai grijă de el, îi spunea o femeie unui emigrant căruia îi lăsase căţelul. Sărmanul...

Poliţistul voia să cumpere papagalul cu cinci milreises. Stăpânul acestuia socoti că-i prea puţin : papagalul era dresat şi cunoştea toate înjurăturile de pe lume.

— A crescut în casa unei femei de stradă — explica stăpânul păsării — şi de acolo a învăţat o mulţime de vorbe urîte !

Şi începu să-l aţâţe pe papagal, spunându-i tot felul de înjuturi, până ce pasărea se îndură să le repete, făcându-i pe toţi să râdă iar poliţaiul se învoi să-l cumpere cu şase milreises.

Plecară din tabără, unul după altul. Plecară atât de repede încât nici n'avură timp să-şi ia rămas bun. Poliţaiul porunci :

— Inainte, marş !

Marta se mai întoarse încă odată să-l vadă pe Vicente, care stătea cu ţigara stinsă şi se uita după ea.

La îmbarcare, un marinar controla biletele. Dinspre bucătărie venea un miros de peşte prăjit.

— Unde ne putem aşeza ? întrebă Geronimo.

Marinarul îi arătă cu mâna puntea plină de parâme încolăcite, de fiare vechi şi de tot felul de lucruri.

— Uite aici ! Aşezaţi-vă şi voi cum puteţi !

Toţi începură să-şi caute loc, să-şi pună sacii jos, pe unde apucau.

Intrebară de ora la care se servea mâncarea, unde erau latrinele.

— Azi nu căpătaţi mâncare! Numai după plecarea vaporului!

— Dar avem voie să ne gătim singuri?

— Aici pe punte? Nu!

— Atunci ce ne facem?

— De unde să ştiu eu? Trebuia să vă îmbarcaţi mâine, în ziua plecării vaporului. Astea-s încurcăturile prefectului... măgarul!

Călătorii se uitau unul la altul. Dacă nu li se dădea de mâncare şi nici n'aveau voie să-şi gătească singuri, cum să se descurce?

Se adresară din nou marinarului. Cei mari n'aveau voie să mai debarce pe mal, dar li se îngădui să-şi trimită copii după banane şi pâine. Copiii care plecară fură număraţi şi după multe stăruinţe fu lăsat şi un bărbat, dar numai unul singur, să-i însoţească. Emigranţii aleseră un mulatru, un flăcău cu scaun la cap care ştia carte şi făcuse cunoştinţă cu toată lumea cât timp poposiseră în tabără. Cei care n'aveau bani schimbaţi se temeau ca să nu fie cumva înşelaţi la socoteală.

Mulatrul făcu o listă în care scrise numele, suma primită dela fiecare şi lucrurile care trebuiau cumpărate.

Copiii, încărcaţi cu ciorchini de banane, coşuri cu pâine şi pepeni galbeni, fură primiţi cu bucurie când se înapoiară pe vapor. Mulatrul făcu socotelile fără greş, ceeace îl ridică în ochii tuturor. Incepură să mănânce şi să arunce cojile în râu. Tonio izbuti să fure două pâiniţe, dar Joao Pedro îl pedepsi cărându-i doi pumni în spinare. Femeia căreia îi furase pâiniţele începu să ţipe şi să le ceară înapoi: Marta i le dădu.

— Te rog să ne ierţi...

— Dacă nu ştiţi să vă creşteţi copiii, la ce i-aţi mai făcut!

Dar asemenea întâmplări erau repede uitate. Nu era copil pe aici, care să nu fure, înafară de sugacii ca Ernesto. La început oamenii se supărau pe hoţomanii cei mici, pe urmă îi iertau.

In cea dintâi noapte petrecută pe vapor, deveniseră parcă toţi mai buni, mai îngăduitori. Se îmbiau unii pe alţii cu banane şi pâine şi cei care aveau câte un pepene galben îl împărţeau cu vecinii lor. Jucundina se aşezase lângă un colac de parâme. Pu-

sese hamacul în două şi-l agăţase pregătindu-i pătuţul lui Ernesto. Vaporul se legăna uşor şi copilul adormi mai repede astfel. Tonio îşi lăsă picioarele să-i atârne în apă stânjenindu-l pe marinarul care pescuia la pupa vaporului; acesta se răsti la el:

— Şterge-o de aici, svăpăiatule!

Se lăsa noaptea. De pe vasul neluminat vedeau cheiul şi pe emigranţii care ieşiseră ca'n fiece seară, la plimbare. Marta căuta să-l zărească printre ei pe Vicente. Unii se apropiară şi intrară în vorbă cu cei de pe bord. Marta pierduse nădejdea să-l mai vadă, când se auzi chemată:

— Marta! Marta!

Jucundina auzi şi ea chemarea. Marta încremeni: se temea să n'o ia la rost maică-sa, dar Jucundina nu-i spuse decât atât:

— Du-te şi vorbeşte cu băiatul...

Marta se uită la cei de pe mal. Vicente coborîse pe ultima treaptă a scării ce ducea spre râu.

— Aici sunt!

— Credeam că nu mai vii...

— Cum s'ar fi putut să nu viu?...

Şi adăugă cu o voce tristă:

— Am aflat că vaporul meu o să mai întârzie. N'a ajuns încă la Pirapora, s'a împotmolit pe drum... Şi mai trebue să se şi întoarcă de acolo...

— De unde ştii?

— Mi s'a spus azi, la agenţie... Dar, dacă n'o să te găsesc la Pirapora, o să te caut prin tot Sao Paolo şi tot o să-ţi dau de urmă!

Muzica şi cântecele emigranţilor îmbarcaţi pe vapor se îmbinau cu acelea ale marinarilor şi tot acest amestec de glasuri se pierdea în vuietul puternic al râului. Poliţaiul care stătea de pază încercă, în două rânduri, să-l gonească pe Vicente, căci, dacă flăcăul ar fi vrut, ar fi putut să sară dincolo şi să se amestece printre călătorii de pe vapor. Dar până la urmă i se făcu milă: îşi dădea seama că flăcul îşi lua rămas bun dela logodnica lui. Dece să le strice rostul? Fusese şi el tânăr cândva şi ştia ce înseamnă asta. Zâmbi compătimitor. Ce bine ar fi dacă s'ar putea duce la cârciumă să bea un pahar de caşasa, în loc să stea aici de pază, până în zori!

Nimeni aproape nu văzu când se îmbarcară călătorii de clasa întâia, dar mulți îi auziră urcându-se pe vapor. La ora nouă dimineața vasul trebuia să plece; forfota începu însă mai devreme.

Emigranții dormiseră bine, în ciuda tărăboiului făcut de cei care încărcau vaporul: ațipiseră în legănarea molcomă a vasului.

Dimineața nu li s'a dat cafeaua și au fost nevoiți să se mulțumească numai cu bananele și pâinea care le mai rămăsese decuseară. Totuși, ceva mai târziu, marinarul le spuse că bucătarul vasului vindea cafea cu douăsprezece reise cana. Aproape toți aveau poftă de o cafea și deaceea se îmbulziră cu banii și cănile. Bucătarul le striga:

— Bani schimbați! Dați-mi numai bani mărunți!

De jos, emigranții vedeau cum se îmbarcau călătorii de clasa întâia petrecuți de rude și prieteni. Familii cu copii, oameni bine îmbrăcați. Lacrimi, râsete... Urmă apoi încărcarea porcilor. Un om în haine cafenii, cu o biciușcă în mână, supraveghea treaba. Erau vreo douăzeci de porci, toți mari, de un soi puțin cunoscut prin partea locului. Erau trimiși la San Francisco, unui plantator bogat. Fură urcați pe bord cu multă trudă. Emigranții râdeau în hohote, privind scena aceasta. Râsetele se întețiră când un porc căzu în râu și doi oameni se aruncară după el în apă. Cel cu biciușca striga:

— Scăpați-l! E porcul colonelului Juvenal!

Porcii fură mânați spre pupa, unde li se înjghebă un fel de țarc. Dar în locul acela se așezaseră câteva familii de emigranți. Se iscară țipete, proteste, înjurături. Un marinar le strigă:

— Dar ce vreți? Să se plimbe porcii printre voi pe vapor?

Un altul, tânăr și blând la chip, căuta să-i liniștească:

— E spre binele vostru... ca să nu stați deavalma cu ei.

Dar oamenii care se așezaseră la pupa nu voiră să rămână lângă porci și porniră să-și caute alt loc în clasa a treia, care era supraîncărcată, căci mai sosise un grup de călători cu geamantane, lăzi și chiar și cu găini.

— Doamne, unde o să mai stăm și noi?

Se vedea că vor fi nevoiți să doarmă pe lăzi, printre vite și printre cuferele călătorilor de clasa întâia în cabinele cărora nu încăpeau bagaje mai mari. Câțiva izbutiră să-și agațe hamacurile.

Când mergeau erau siliţi acum să se aplece. Femeile începură să-şi spele rufele — bine că era destulă apă în râu.

La ora nouă se auzi sirena, dar vaporul nu porni decât pe la zece şi jumătate. Manevra cu băgare de seamă ca să nu se împotmolească chiar acum, la începutul călătoriei, căci se mai întâmplaseră asemenea cazuri.

Se repeziră toţi pe bord, îngrămădindu-se, luptându-se pentru un loc. Voiau toţi să privească pentru ultima oară casele oraşului care rămânea în urmă, cunoscuţii aflaţi pe chei. Marta îşi încordă privirea ca să nu-l piardă din ochi pe Vicente ; curând însă, flăcăul se prefăcu într'un punct care se şterse în zare.

Copiii se minunau văzând cum se învârteau roţile. Sgomotul şi ţipetele care domneau în clasa a treia nu încetară decât atunci când clopotul de pe vapor anunţă masa de dimineaţă.

Nu se puteau plânge că nu li se dădea destulă mâncare. Fiecare primi câte o strachină, o cană şi o lingură.

Se aşezară la rând în faţa bucătăriei, unde ajutoarele bucătarului scoteau din nişte cazane mari peşte fiert cu orez şi îl împărţeau tuturor. Li se mai dădu şi fiertură de făină şi o ciorbă groasă, gălbuie şi grasă, de peşte. Mulţi îşi lăsară la o parte lingurile şi mâncară peştele cu mâna, înfulecând cu poftă. Grăsimea li se prelingea printre degete. Cu toţii fură mulţumiţi de mâncare.

Acum, când vaporul era în plin mers, se simţea mai puţin arşiţa. Sufla o adiere plăcută şi răcoritoare. După masă mulţi se întinseră să tragă un pui de somn. Geronimo era mulţumit. Nu-l mai supăra durerea din coastă, adierea îl îmbia la somn, mâncarea fusese bună. Jucundina se amestecă printre femeile care se duseseră să spele vasele. Lăsau străchinile deadreptul în apa râului şi spălau cu palma resturile de mâncare. Se uitau la peştişorii care plescăiau în jur. Era prima zi de călătorie şi orice lucru părea un prilej de distracţie. Alte femei se apucară să spele rufe pe care le întindeau la uscat pe fringhii. Copiii alergau, făceau ştrengării, unii voiră să se joace cu porcii, dar omul cu biciuşca se înfurie grozav :

— Ştergeţi-o de aici, nemernicilor ! Vă arăt eu vouă !

Jucundina se afla în încurcătură : cum să facă rost de lapte ? In ajun, cu zorul şi învălmăşala plecării, nu putuse cumpăra mai mult lapte pentru Ernesto. Ii rămăsese foarte puţin şi chiar dacă l-ar tăia cu apă, tot nu i-ar ajunge decât până diseară. Dimineaţa, izbutise să capete puţin lapte dela bucătarul care vindea cafea. Acesta însă nu voise să-i dea o cantitate mai mare, de teamă

că n'o să-i ajungă pentru clasa întâia. Nu se puteau face alte provizii decât în orașul următor. Bucătarul o sfătui:

— Incearcă să-i dai supă de pește.

Şi îi scose din cazan, pe loc, puţină zeamă groasă şi gălbuie de pește. Copilul o mâncă, fiind foarte flămând. O înghiţea lacom, lingură după lingură. Jucundina îi spuse lui Geronimo râzând:

— Poate nici n'o să mai fie nevoie să cumpărăm lapte!

— Avem mâncare bună şi din belşug.

Până și nesățiosul Tonio, care îmbuca tot ce-i cădea în mână, se sătură. Dealtfel căpătase dreptul să mai ia o porție. Băiețașul, cu mutra lui de șobolan, cu privirea îndrăzneaţă şi cu purtarea lui desghețată, îi plăcuse unuia dintre ajutoarele bucătarului. Tonio mai căpătă pe deasupra și o bucată mare de plăcintă din care, fiind sătul, îi dădu și Martei jumătate.

Joao Pedro se apropie de Jucundina și de Geronimo, se aşeză pe o parâmă făcută colac și spuse:

— Dacă ar mai fi trăit răposata, tare i-ar mai fi plăcut călătoria asta. Ţinea atât de mult să vadă şi ea un vapor!...

Pomenind-o pe Dina își amintiră și de ceilalți morți precum și de cei care lipseau: Noca, Gertrudes și Agostinho, de cei trei fii plecați mai demult, de Zéfa care devenise o sfântă şi de măgarul Geremias, otrăvit cu iarbă veninoasă şi însfârșit de Marisca, pisica pe care o mâncaseră.

7

Oglindirea luminilor în apă era nespus de frumoasă. Marta privea vrăjită şi gândurile-i sburau departe către Vicente. O să-l mai întâlnească oare vreodată? Totul era cu putință pe lumea aceasta, deşi nu orice lucru era uşor de împlinit. Nu putea şti ce-i aştepta la Sao Paolo. Cineva spusese că vor fi nevoiţi să rămână la centrul de emigrare până ce vor fi tocmiţi de vreun plantator. Poate c'o să-l mai vadă cândva pe Vicente, cine ştie?

Luminile vasului străluceau puternic oglindindu-se în apa întunecată.

Cei care joacă n'au timp să admire răsfrângerile strălucitoare de pe fața râului. Lumina e slabă în clasa a treia şi trebue să urmăreşti cu luare aminte toate mişcările marinarului care s'a aşezat cu emigranţii la joc, ca nu cumva să măsluiască vreo

carte. Marinarii sunt dedaţi la rele. Perechea de cărţi e veche şi soioasă şi rondo e un joc de măsluitori. Miza — un chibrit. Fiecare chibrit face douăzeci de reise, dar şi atât e destul de mult pentru călători. Marinarul amestecă dibaci cărţile. Oamenii se strâng grupuri-grupuri, stau de vorbă. Cum sunt adunaţi acum pe vapor, alcătuesc parcă o singură familie foarte mare. Mulatrul care se dusese pe ţărm după cumpărături, ajunsese oarecum capul acestei familii. Potolea certurile iscate pentru locuri, se ducea să vorbească cu bucătarul, cu căpitanul. Se numea Aristoteles şi nu părea deloc să fie un emigrant. Spunea că avea de gând să se statornicească chiar în oraşul Sao Paolo şi să se facă vatman de tramvai. Unii nici nu ştiau ce înseamnă un tramvai şi el îi lămurea, însoţindu-şi vorbele cu gesturi expresive:

— E un fel de tren mic. Merge pe străzi şi duce lumea dintr'un cartier într'altul.

— Ia te uită! Straşnic lucru!

— Am văzut cu ochii mei!

Mulatrul râdea de neştiinţa lor. El mai avusese prilejul să călătorească, mai văzuse lumea, şi vorbind folosea multe cuvinte neînţelese. Făcuseră roată în jurul lui; se auzea freamăt de glasuri şi certuri.

— Nu-mi dau seama cum s'a întâmplat, dar m'am năpustit asupra lui şi i-am înfipt cuţitul în piept... Judecătorul a spus că nu eram în toate minţile... şi avea dreptate!

Din clasa întâia ajungeau până la ei sunetele pianului, svon de glasuri şi râsete. Marta asculta cum vorbeau deasupra, pe puntea clasei întâia, un băiat şi o fată. Poate erau logodiţi? Ea îl săruta şi îi murmura cu glas duios cuvinte de dragoste. Marta urmărea luminile răsfrânte în apa ce curgea. Poate c'o să-l mai întâlnească? Dar când... când o să se întâmple asta?

Intre jucători se iscă ceartă. Bărbaţii şi femeile se repeziră să vadă ce este. Marinarul striga ceva. Unul dintre jucători îşi scosese cuţitul. Alţii îl apucaseră pe la spate.

— Ce-i cu tine? Ţi-ai ieşit din minţi, băiete?...

Din clasa întâia lumea alerga curioasă. Dar logodnicii nu se clintiră din loc. Se auzeau sărutările lor pătimaşe, buzele li se împreunau. Marta le vedea umbrele... Ce o fi făcând acum Vicente? Nu cumva stătea rezemat de parmaclâcul de pe chei, privind apele râului, vapoarele şi căutând-o din ochi pe cea care purta numele de Marta? Nu, e mai mult decât sigură că n'o să-l

mai vadă niciodată ! A vrut odată s'o sărute, atunci când treceau pe sub copac, dar n'a avut timp. Dece n'a sărutat-o atunci ? Se simţi nedreptăţită, ca şi cum i s'ar fi furat ceva.

Se auzi vocea Jucundinei :

— Marta ! Marta !

— Vin numaidecât, mamă...

Mai avu timp să se uite încă odată la luminile din apă, să audă încă odată svonul sărutărilor şi glasul bărbatului ce-i spunea logodnicei sale :

— Draga mea, dragă... cât de mult te iubesc !

Marta o porni agale — îi venea să plângă.

8

In afară de apele care pluteau, mai că nu vedeau nimic altceva dealungul râului. Li se părea că merge din cale afară de repede, deşi călătorii din clasa întâia se plângeau că vasul abia înaintează. Vedeau malurile verzi, ţăranii cu feţele gălbejite, porturile mici în care se oprea vaporul. Dar viaţa care-i înconjura nu le spunea nimic şi curiozitatea nu li se trezi decât atunci când vaporul se înpotmoli şi marinarii se opintiră să-l scoată din mâl, împingând cu toată puterea prăjinile lungi proptite de fundul râului ; ceasuri intregi duseră astfel o luptă îndârjită cu vaporul, cu nisipul şi cu râul. Şi pentrucă emigranţii nu ştiau nimic despre pământurile ce se aflau dincolo de ocean, înafară de câteva informaţii întâmplătoare, fărâmiţate şi inexacte, ei nu putură nici să înţeleagă, nici să preţuiască comparaţia subtilă făcută de un anume negustor care călătorea în clasa întâia şi care voise să-i impresioneze pe tovarăşii săi de drum, mai ales pe fata colonelului Menandro, căreia încerca să-i facă curte. Negustorul spuse despre marinari :

— Oamenii aceştia seamănă cu luntraşii depe Volga.

Poate că semănau şi poate că nu : chiar el, care călătorise mult, ştia prea puţine lucruri despre Volga şi aceasta mai mult din cântece ; mai aflase deasemeni că acolo fusese o revoluţie şi că luntraşii nu mai trăgeau singuri vasele, însângerându-şi spinările. Ii explica toate astea Clarisei, cu vorbe alese, aşa cum obişnuia el, presărând ici şi colo câte o glumă :

— A fost ceva grozav ! Marinarii erau toţi comunişti ; l-au răsturnat pe ţar şi acum conduc ei...

Dar Clarisa, care era studentă la universitate, ştia mai multe decât el şi începu să râdă. N'o turbura câtuşi de puţin priveliştea acestor oameni care se opinteau, împingând cu pieptul capetele prăjinilor, să scoată vasul din bancurile viclene de nisip. Era obişnuită încă din copilărie să vadă asemenea scene. Dar pentru colegii ei de universitate, născuţi pe alte meleaguri era o plăcere s'o asculte povestind lucrurile astea: spuneau că are un netăgăduit dar poetic. Deaceea începu să râdă de negustorul a cărui curte stăruitoare o cam turburase.

Emigranţii auziră şi ei cuvintele negustorului care vorbea întotdeauna cu glas tare, dar nu pricepură nimic. Totuşi, priveliştea oamenilor cu pieptul gol care se luptau cu râul, proptindu-şi prăjinile de fund de câte ori auzeau comanda căpitanului, le stârni interesul. Era o muncă grea, mult mai grea decât aratul, semănatul ori secerişul.

Jucundina arătă către unul dintre marinari:

— Ia uite cum îi sângerează pieptul!...

Toţi aveau răni în locul unde îşi rezemau prăjinile.

Emigranţii se uitau cum cufundau prăjinile în apă vârându-le sub talpa vasului. Ceasuri întregi trudiră fără răgaz. Vaporul se urnea câte puţin din loc şi asta îi mira cel mai mult pe spectatori: cine ar fi crezut că o asemenea matahală putea fi urnită din loc?

Emigranţii se uitau cu luare aminte la marinarii care se căzneau să împingă vaporul — nişte oameni la fel ca ei, mulatri şi negri, cu aceeaşi statură, u pielea de aceeaşi culoare ca şi ei. Şi totuşi marinarii li se păreau nişte uriaşi prin forţa şi destoinicia lor, stăpâni ai râului, în stare de orice. Şi când, în cele din urmă, după aproape o zi întreagă de muncă, vaporul începu să meargă, iar marinarii se înapoiară pe bord, emigranţii îi înconjurară, copleşindu-i cu întrebări. Copiii le pipăiau bătăturile de pe piept. Marinarii zâmbeau mândri: cu aceste bătături îşi câştigau ei viaţa, căci orice om trebue să trăiască din ceva.

9

Ernesto nu fu cel dintâi copil care muri pe vapor. Inaintea lui, se mai prăpădiseră încă vreo câţiva. Apoi începură să moară răpuşi de disenterie şi cei mari. După hrana săracă din timpul pribegiei prin caatinga — numai pastramă şi fiertură de făină —

după mâncarea pe sponci dela Joazeiro, unde fuseseră nevoiţi să economisească fiece ban, belşugul de peşte gras de pe bord li se păru un vis fermecat. Puteau mânca în voie, cât pofteau. Şi oamenii înfulecau câte două câte trei străchini de peşte, îşi lingeau buzele, apoi se culcau pe scânduri cu burta în sus să se încălzească la soare, aşa cum face şarpele boa în desişul de cactuşi, după ce a înghiţit un iepure sau un ied.

Copiii fură primii care pătimiră de pe urma schimbării brusce a hranei. Când muri cel dintâi copil, se stârni panică pe vapor. Nu se găsea niciun medic pe bord, cu toate că printr'un decret al guvernului orice vapor era obligat să aibă un doctor.

In locul doctorului apăru un infirmier mulatru, un individ mojic cu o faţă respingătoare. Pe fiecare vapor cu emigranţi se întâmpla mereu acelaş lucru: oamenii înfometaţi se repezeau asupra mâncărilor de peşte şi apoi mureau cu zecile de disenterie.

Infirmierul aruncă o privire asupra copilului mort, apoi se uită la cei rămaşi în viaţă şi întrebă dacă nu era printre ei vreunul pe care-l durea burta. Spuse, scuipând în lături:

— A început porcăria...

Nu le dădu nici leacuri, nici lămuriri.

— Ar fi mai bine să mâncaţi mai puţin... cu cât o să mâncaţi mai puţin, cu atât o să fie mai bine!

Curând după aceea se mai prăpădi un copil şi apoi veni şi rândul lui Ernesto, pe care Jucundina, în lipsă de lapte, îl hrănea cu ciorbă de peşte. Dacă murea cineva cu puţin înainte ca vaporul să se oprească în vreun port, cadavrul era păstrat pentru a fi îngropat la cimitir. Rudele stăteau în jurul celui răposat şi plângeau. Nici sicriu, nici flori. Când vaporul se oprea, cadavrul era predat poliţiei: vasul nu putea aştepta. Dar dacă omul murea departe de orice port, atunci nu rămânea altceva de făcut decât să se arunce cadavrul peste bord, ca să fie mâncat de peşti. Astfel se întâmplă şi cu Ernesto. Văzură cum leşul micuţ fu luat de curentul apei, în timp ce cămăşuţa murdară flutura ca o batistă, în semn de rămas bun.

Moartea copilului fu o grea lovitură pentru Jucundina. La începutul pribegiei, în primele zile ale drumului prin caatinga, se aşteptase să moară din zi în zi. Faptul că laptele se terminase şi că nu mai putea să-l hrănească decât cu terci de făină o înspăimântase. Dar mititelul rezistase, îndurând toate greutăţile drumului prin desişul de cactuşi şi cu toate că era foarte slab, totuşi nu se îmbolnăvise. Treptat Jucundina căpătase convinge-

rea că băiatul va trăi şi iată tocmai acum, când erau aproape de capăt, când chinurile lor, după cum credea ea, erau pe sfârşite, când aveau hrană destulă pentru toţi şi nădăjduia că băieţaşul va creşte şi va ajunge un flăcău tot atât de mândru ca iubitul ei Nenen, tocmai acum se prăpădise şi trupul său în loc să-l primească pământul, fusese asvârlit hrană peştilor. Dacă moartea lui s'ar fi întâmplat în desiş, ar fi putut cel puţin să-l îngroape şi să-i pună o cruce la căpătâi, ar fi petrecut o noapte veghindu-l şi s'ar fi rugat pentru sufletul lui, după datini. Şi chiar dacă după aceea ar fi venit urubu, şi i-ar fi răscolit mormântul, rudele lui ar fi fost departe şi n'ar fi văzut nimic. Dar acum, sub ochii lor, leşul pruncului era dus de apele râului, laolaltă cu crengile copacilor şi murdăriile de pe vapor. Frunze se lipeau de trupul lui, uneori îl pierdeau cu totul din vedere, apoi ieşeau la faţa apei numai picioruşele, picioruşele lui mici şi slăbuţe.

Nu numai Jucundina avu de îndurat chinul acesta. Oamenii mureau pe capete. Şi chiar şi cadavrele celor mari fură svârlite în straniul cimitir al apelor.

Când suna ceasul prânzului, fiecare emigrant era pus în încurcătură: pe de o parte îl chinuia foamea, îl ispitea mâncarea gustoasă de peşte, pe de altă parte îl oprea teama de disenterie.

Intr'unul din porturi, căpitanul porunci să se cumpere şi să se taie un bou. Timp de două zile oamenii fură hrăniţi cu carne proaspătă şi epidemia se mai potoli.

In amintirea Jucundinei rămase pentru totdeauna întipărit cadavrul nepoţelului, aşa cum plutea pe apele râului. Va avea ce povesti celor trei fii ai săi şi mai ales lui Nenen, când se vor întâlni. Avusese atât de mult de suferit, strânsese atâtea lacrimi pe care aştepta să le verse la pieptul fiilor ei! Dece îşi amintea de ei de câte ori i se întâmpla vreo nenorocire? Nu mai avea pe nimeni aproape, în afară de ei: familia se topea văzând cu ochii şi nu-i mai părea rău acum că plecaseră tustrei — mai bine să fie soldaţi sau chiar tâlhari decât să moară în drum spre Sao Paolo.

Incetul cu încetul începu să urască ţelul călătoriei lor. Nici nu ştia de ce se ducea într'acolo. Ar fi putut rămâne să lucreze la una dintre fazendele întâlnite în drum. Ce are aface că erau prost plătiţi, că pământul nu era al lor, că trebuiau să lucreze pentru colonel şi să strângă recolte pentru el? Cel puţin ar fi scăpat cu viaţă, ar fi fost toţi împreună şi le-ar fi ieşit înainte

seara, când se înapoiau dela lucru. Pe când acum e nevoită să-i petreacă, unul după altul, pe drumul morţii. Ce bine au făcut Agostinho şi Gertrudes că au rămas la fazenda aceea! De bună seamă s'or fi căsătorit, iar peste un an au să aibă un copil care o să semene poate cu Ernesto, dar o să crească mai voinic. Din ce-o câştiga Agostinho o să-şi cumpere o capră: laptele de capră le prieşte copiilor, e mai bun decât cel de vacă! Ah, ar fi trebuit să ia cu ei capra... Cu orice preţ!

In clasa a treia se aud ţipete şi plânsete de copii. In clasa întâia răsună cântecul pianului şi râsetele călătorilor. Acolo, aproape că nici nu se servesc mâncăruri de peşte. Acolo şi carnea şi pâinea sunt din belşug, au şi cafea cu lapte, acolo nu bântuie niciun fel de boală! Cei săraci sunt însă siliţi să ducă alt trai şi Jucundinei i se pare că ar fi fost mai bine să nu se fi născut pe lumea asta, dacă toată viaţa ei avea să fie un şir neîntrerupt de suferinţe. Şi aceeaşi soartă o au şi emigranţii şi marinarii care împing prăjinele cu pieptul, rănindu-se mereu. Lumea asta e prost orânduită, e plină de nedreptăţi şi deaceea trebue să piară! Şi fără îndoială, va pieri, i se apropie sfârşitul, aşa cum prorocesc preafericitul şi sfânta şi glasurile lor răsună din ţinut în ţinut, peste întinderile sălbatice; şi tot la fel vorbesc şi ghitariştii orbi şi tâlharii cei mai furioşi şi femeile cele mai urgisite: sfârşitul lumii se apropie şi odată cu el şi sfârşitul chinurilor omeneşti.

Ar fi bine să vie cât mai curând, se gândeşte Jucundina. Să se sfârşească totul înainte de moartea lui Geronimo — asta era singura ei dorinţă acum. Şi mai dorea să-şi mai vadă odată — o singură dată măcar — flăcăii. Destui copii şi nepoţi s'au prăpădit sub ochii ei. Dece nu s'a milostivit dumnezeu s'o ia şi pe ea? Dece a lăsat-o să trăiască şi să sufere? Ar fi murit fericită, numai de şi-ar fi putut îmbrăţişa cei trei feciori, înainte de a-şi da sufletul: pe Joao-jandarmul, pe Jose-tâlharul şi pe Nenen-caporalul. Dacă s'ar fi întors toţi trei să-i ceară binecuvântarea!... Dar unde să se mai întoarcă? Părinţii lor nu mai aveau nici pământ, nici casă, rămăseseră aproape fără rude şi fără niciun căpătâi!

Apele râului duc spre mare, aşa i se spusese. Apele ştiu unde curg, îşi cunosc ursita. Pe când ea, Jucundina nu ştie încotro se îndreaptă, unde îşi va pune bocceaua, unde îşi va odihni mădularele. Ce-i aşteaptă la Sao Paolo? Se spune că e tare frig acolo. Iarna gerul e atât de aprig încât îţi crapă buzele şi

îţi degeră urechile. Acolo vor muri de frig chiar şi cei care au mai scăpat cu viaţă până acum.

Valurile înghiţiseră cu totul leşul micuţ. Jucundina îşi ridică privirea şi o petrecu asupra celor câtorva oameni din familia ei, care mai rămăseseră în viaţă : Geronimo zăcea, Marta îşi ştergea lacrimile, Joao Pedro fuma pe bord, Tonio se juca cu băieţii care mai erau încă sănătoşi. Fuseseră treisprezece cu pisica şi cu măgarul, când au pornit la drum, îi numărase Dina. Acum nu mai rămăseseră decât cinci — şi câţi dintre ei vor ajunge la capătul pribegiei ?

10

Disenteria se potoli, dar mai sufereau mulţi de friguri şi de fierbinţeli. Erau frigurile de baltă. Cei care nu le-au adus cu ei din caatinga, s'au îmbolnăvit pe râu. O duhoare de nesuferit domnea în clasa a treia. Mirosul celor greu bolnavi, amestecat cu miasmele care veneau dinspre ţarcul înjghebat pentru porci, dinspre coteţele păsărilor, dinspre latrinele mereu înfundate era înnăbuşitor. Gemetele şi aiurările celor scuturaţi de friguri, jelaniile şi plânsetele lor ajunseseră un lucru atât de obişnuit încât nimeni nu le mai lua în seamă.

Speriaţi de frigurile de baltă, călătorii din clasa întâia începură să dea semne de nelinişte. Unii ameninţară chiar că vor părăsi vaporul. Când se îmbolnăvi şi negustorul, călătorii îi cerură căpitanului să ia măsuri foarte aspre. Li se dădu emigranţilor chinină.

In ciuda acestor întâmplări, viaţa celor care scăpaseră de disenterie şi de friguri mergea înainte. Jucau cărţi, cântau însoţiţi de ghitară, vorbeau despre Sao Paolo. Incă vreo câteva zile şi vor ajunge la Pirapora. Călătoria se apropia de sfârşit. Şi acolo nu le mai rămânea decât să se urce în tren — care era gratuit — şi în două zile aveau să ajungă pe pământul acela unde-i aştepta belşugul, unde vor găsi şi de lucru şi bani şi fericire. Aduseseră multe jertfe, dar ele nu fuseseră zadarnice : se povesteau atâtea minuni despre acest Sao Paulo, încât dacă numai jumătate din ele s'ar fi dovedit adevărate, atunci ar fi fost răsplătiţi pentru toate cele îndurate.

Când cadavrul unui emigrant mort de friguri era aruncat în

apă şi piranha[1] îl înconjurau grămadă, lacomi, rudele se jeluiau amarnic că răposatul nu mai trăise cel puţin câteva zile. Frigurile de baltă făceau mai puţine victime decât disenteria, dar din pricina lor bărbaţii deveneau gălbejiţi iar femeile păreau nişte umbre. Cine se îmbolnăvea de friguri, nu mai scăpa de ele niciodată. Te mai lăsau o vreme, dar izbucneau iar în anul următor, odată cu ploile de iarnă. Acum se vorbea că la Sao Paolo toate sunt altfel, că iarna nu plouă ci se lasă numai ger uscat, cu brumă, iar ploi sunt numai vara; poate că acolo nici frigurile nu bântue.

Ii îngrijora însă svonul care se răspândise nu se ştie de unde şi cum, că cei bolnavi ar fi opriţi la Pirapora. Cei care sufereau de friguri de baltă nu-şi puteau continua drumul spre Sao Paolo, căci stăpânirea nu le dădea voie să călătorească gratuit cu trenul. Dacă totuşi voiau să plece, trebuiau să-şi plătească biletul şi înafară de asta, nu se puteau bizui că vor găsi de lucru.

Se zicea că la Pirapora era un doctor pus de stăpânire să-i consulte pe toţi emigranţii şi numai cei care treceau cu bine vizita medicală foarte amănunţită, aveau dreptul la bilete gratuite de tren pentru Sao Paolo.

Desnădejdea se răspândi printre emigranţii de pe vapor, mai chinuitoare decât duhoarea şi gemetele, decât lacrimile şi frigurile. Suferiseră atâta în pribegie din pricina bolilor şi a foametei, şi acum când ajunseseră aproape de ţara tuturor belşugurilor, să nu poată pune piciorul pe pământul ei? Să n'o poate atinge cu mâinile lor istovite dar lacome?

— O să-i ucid! striga mulatrul care se dusese după cumpărături la Joazeiro şi care zăcea acum bolnav de friguri.

Jucundina asculta cu nepăsare svonurile ce se iscaseră acum. Credea cu nestrămutată tărie în vorbele preafericitului, de atâtea ori auzite. Lumea era pe cale de a pieri, i se apropia sfârşitul. De s'ar întâmpla mai repede lucrul acesta, chiar înainte de sosirea la Pirapora! Cel puţin va şti atunci că necazurile lor s'au încheiat pe veci.

11

Râul vuia asurzitor, lovindu-se de stânci. Emigranţii se uitau cum debarcau călătorii din clasa întâia. Pe negustorul care

[1] Un peşte mic cu dinţii foarte ascuţiţi.

s'a îmbolnăvit de friguri l-au scos cu targa şi l-au dus deadreptul la spital. In clasa a treia erau cu toţii în picioare, chiar şi cei bolnavi care se străduiau să-şi ascundă suferinţele, de teamă să nu fie cumva opriţi şi să nu mai poată pleca la Sao Paolo. Intrebau pe oricine întâlneau pe bord ce să facă, unde să se adreseze pentru permise, cum era doctorul care făcea vizita medicală, când plecau trenurile cu emigranţi?

Erau cu toţii plini de însufleţire şi deşi fiecare mergea în direcţii deosebite şi trebuiau să se despartă de tovarăşii de drum, nimeni nu-şi lua rămas bun, nădăjduind că se vor întâlni iar în primul tren care pleca spre Sao Paolo.

Mulatrul, care ştia cum să vorbească cu oamenii, căpătă dela un hamal informaţii amănunţite. Află unde era mai nimerit să tragă. La marginea oraşului se aflau hoteluri ieftine care-i primeau pe emigranţi cu condiţia să plătească înainte. Mulatrul mai află ceva: în oraşul Pirapora se găseau peste trei sute de emigranţi care aşteptau să fie trimişi la Sao Paolo, în afară de cei bolnavi, cărora doctorul le refuzase viza pentru tren. Aceştia nu mai intrau la socoteală: cerşeau pe la colţuri de stradă sau munceau la fazendele din împrejurimi, dar nu cu simbrie, ci pentru o bucată de pâine. Şi totuşi, nu-şi pierduseră nădejdea că vor căpăta permisul, şi din când în când se duceau iar la vizita medicală.

— O să aveţi de zăbovit aici vreo două luni, fără niciun rost...

In cele din urmă începu debarcarea emigranţilor. Coborau, ducându-şi sacii în mână sau pe cap. Se adunară pe mal, acolo unde-i lăsaseră bărcile şi nu ştiau încotro s'o apuce. Câţiva hamali mai buni la inimă le arătară drumul.

Soarele purpuriu dogorea. Pe uliţe se ridica un colb sângeriu, îmbâcsind plămânii. Când sosiră, oraşul Pirapora încă mai era cufundat în somnul de după amiază. Doar cerşetorii hoinăreau cu zecile pe străzi, cerând de pomană dela puţinii trecători. Peste tot se aşternea un strat gros de colb roşu. Oamenii scuipau praful de parcă scuipau sânge. Inainte, sub podul pustiu, vuia cascada.

Emigranţii se răspândiră grupuri-grupuri spre marginile oraşului.

IN AŞTEPTAREA TRENULUI

1

Când bolnavul ieşi din cabinetul medical, doctorul Epaminondas Leite rămase câteva clipe nemişcat, fără să-şi cheme infirmiera. Se simţea abătut. Privirea i se opri pe vârful ghetei prăfuite. N'avea niciun rost să şi le mai curețe. Bani aruncaţi în vânt. Doctorul căscă cu poftă, ducându-şi mâna la gură. Prin ferestrele deschise zăduful pătrundea, apăsător, în odaie. Cămaşa doctorului era leoarcă de nădușeală. Ce locuri blestemate! Dar n'avea încotro, trebuia să-și ducă mai departe povara! Pe masă, în fața lui, se aflau formularele de certificate. Un teanc destul de mare, ce scădea cu încetul. Cu toate că examinase astăzi vreo douăzeci de emigranţi, numai nouă primiseră certificatele de sănătate care le dădea dreptul la permise de plecare pentru Sao Paolo. Aceste permise se eliberau în altă parte a clădirii, unde se afla centrul de emigrare al statului Sao Paolo. Cea mai mare parte dintre emigranţi sufereau de friguri de baltă, alţii erau bolnavi de intestine şi câţiva erau ofticoşi. Zilele trecute se ivise chiar un caz de lepră.

Acum un an, când abia sosise aici, Epaminondas cerceta cu grijă fiecare bolnav, stătea de vorbă cu el, îl întreba despre părinţi şi bunici. Acum însă, consultaţiile erau făcute la repezeală: pe fiecare faţă se vedea numaidecât pecetea bolii. Mulţi aveau chiar fierbinţeli; boala se manifesta printr'o excesivă paloare a feţei, prin tremurul mâinilor şi putea fi uşor identificată dacă te uitai în adâncul pupilelor. Era deajuns să arunci o privire asupra nefericitului emigrant. Dece să-l mai consulte? Unora li se ve-

deau coastele prin piele, aveau obrajii supţi şi când răsuflau se auzea un horcăit caracteristic în piept. Avea şi un aparat cu raze Roentgen, care se stricase însă şi cu toate stăruinţele lui Epaminondas, nu mai fusese reparat. Dealtfel, ar fi fost şi de prisos. Trecuse demult vremea când mai încerca să afle origina bolii pentru fiecare caz de tuberculoză în parte. Cunoştea pe derost toate cauzele : pribegia îndelungată, foamea, o muncă peste puteri. In primele luni, când ieşeau din cabinetul său, emigranţii spuneau :

— Doctorul ăsta pare mai mult un duhovnic... te întreabă de tot ce ai făcut în viaţă...

Epaminondas se simţea sleit. Nu numai astăzi... De săptămâni, de luni întregi, oboseala se strângea în el, încetul cu încetul ; simţea cum îi sporeşte ura împotriva a tot ce-l înconjura : împotriva arşiţei care domnea la Pirapora, a prafului care îţi intra în ochi, în urechi şi în gură, împotriva cumetrelor cârcotaşe, a vuietului pe care-l făcea râul, a bolilor de care sufereau emigranţii, a rugăminţilor, lacrimilor şi tragicelor poveşti ale acestora... Era obosit de asistentul său, era obosit chiar de Filo, fata cu care-şi petrecea nopţile şi care îl aştepta acum într'o cârciumă ! Nu mai dorea decât un singur lucru : să plece cât mai curând, să scape de oraşul acesta, să-şi lase cabinetul, teancul de formulare care nu foloseau mai la nimic, să nu-şi mai vadă colegii, să nu mai audă glasul Ameliei, infirmiera, când îi striga pe emigranţi :

— Următorul ! Care-i la rând ? Care-i mai aproape ?

Deşertăciuni ! Cel mai aproape ţi-e aproapele. Cei care aşteptau acolo, de cealaltă parte a uşii, ştiau prea bine ce înseamnă „aproapele tău“. Nimeni, în niciun sens, nu e „aproapele tău“. In biblie (dar oare, numai în biblie ?) stă scris că nu trebue să căşunezi vreun rău aproapelui tău. Dar e nespus de greu să ştii exact ce înseamnă răul şi binele. Nefericitul care ar încerca să lămurească aceste noţiuni, ar înnebuni... Dar, în primele luni, Epaminondas căutase să deslege această problemă. Nu dormea nopţile — fusese o epocă îngrozitoare pentru el. E mai bine să nu cauţi tâlcul lucrurilor, să le laşi în voia lor. Lumea s'a abătut de pe drumul cel bun. Cum era de crezut atunci că el, doctorul Epaminondas Leite, cu cei doi ani de practică ai săi şi cu o leafă de o mie cinci sute de milreises, va izbuti s'o readucă pe calea cea dreaptă ?

Se pare că la aceeaşi concluzie ajunsese şi doctorul Diogenes, care nu mai căutase să lupte, dăduse în patima beţiei şi fusese scos pentru totdeauna din rândul oamenilor. Ispitele îl chi-

nuiau şi pe Epaminondas. Erau unele nopţi când nu mai dorea altceva decât să se îmbete, să-şi piardă limpezimea minţii, să nu se mai gândească la nimic, să se culce şi să spele cu vinul băut toată murdăria ce-l înconjura. Dar se temea să se lase biruit de ispită : pilda doctorului Diogenes era o oprelişte. Totul era să reziste până ce prietenii săi din Sao Paolo vor reuşi să-l mute aiurea. Ii bombarda cu scrisori. Taică-său, om bătrân, nu mai avea o clipă de odihnă, îşi părăsise foarfeca şi acul, bătea la toate uşile, primea făgădueli, venea din nou cu stăruinţe. Epaminondas nu se sfia să-i plictisească. Cei de acolo nu-şi puteau închipui ce însemna cabinetul acesta medical, emigranţii, nesfârşitele lor jelanii, cereri şi rugăminţi, care-i sbârnâiau toată noaptea în urechi împiedicându-l să doarmă.

Dacă cei de acolo ar fi cunoscut toate acestea, n'ar mai fi putut spune că era plictisitor. Cel puţin dacă printre emigrante ar fi găsit o fată mai frumoasă ! Dar de unde ! Toate erau la fel : luni dearândul nu vedea la vizita medicală decât femei bătrâne cu piepturile fleşcăite, bărbaţi sfrijiţi ca nişte beţe. Ştia prea bine că era josnic ce dorea, că era împotriva oricăror principii morale pe care trebue să le respecte un medic, dar nu se putea stăpâni. Când se întâmpla, de pildă, să dea peste o mulatră mai frumoasă, o punea să se desbrace şi o consulta mai îndelung. Ii vedea faţa îmbujorată de ruşine, ochii lăsaţi în jos, mâinile care încercau să ascundă sânii. Şi apoi începea să se căiască, îşi făcea mustrări, îi era scârbă de sine, dar viaţa de aici şi munca asta l-ar fi făcut pe oricine să se strice, să alunece pe panta desmăţului. Işi aducea mereu aminte de vorbele unui emigrant, pe care le auzise curând după venirea lui aici. Emigrantul îşi bătea fără milă copilul. Băieţaşul avea buza ruptă şi însângerată. Epaminondas îl apucase de braţ pe bătăuş şi îl mustrase :

— Opreşte-te ! Ce înseamnă sălbăticia asta ?

Emigrantul îi aruncase o privire plină de răutate, dar văzând că avea de a face cu medicul, îşi schimbase purtarea, îmblânzindu-se, şi dăduse drumul copilului care plângea.

— Senhor doctor, suntem săraci şi ne ducem la Sao Paolo. Suntem nemâncaţi, nu ne-a mai rămas nicio leţcaie. Şi nemernicul ăsta s'a apucat să fure o bucată de pâine, ca şi cum n'am fi avut destule necazuri şi fără el !

Şi chiar acolo, la intrarea în spital, începuse să-i istorisească necazurile lui. Pe vremea aceea, Epaminondas mai avea răbdarea

să asculte toate poveştile acestea cumplite. Când omul sfârşi, Epaminondas îi dădu câteva sfaturi şi îl întrebă :

— Cum se poate una ca asta ? Familia dumitale a trecut şi ea prin aceleaşi nenorociri ! Cum poţi să-ţi baţi copilul ? Cum de nu ţi-e milă ?

Omul îşi ridicase privirea spre el şi îi spusese smerit :

— Suferinţa nu-l face pe nimeni mai bun, senhor doctor. Suferinţa îi face pe oameni mai răi, îi înăspreşte !

Doctorul îşi mai amintea şi acum de cuvintele acelui emigrant ; i le împărtăşise şi Marietei, logodnica sa, într'una din scrisorile pe care i le trimitea în fiece săptămână la Sao Paolo (la început îi scria zilnic). Se înrăise şi el. Răutatea lui era plină de laşitate, meschină. Se înfunda în mocirlă, îşi îngăduia tot felul de îndrăzneli faţă de pacientele lui, nu acorda concedii funcţionarilor care depindeau de el şi care nu visau decât să scape, pentru câteva zile măcar, de birourile centrului de emigrare.

Pacientele frumoase erau foarte rare. Unele erau uşor de ademenit — chinuite de foame — şi se aflau mai ales printre ele şi văduve care îşi pierduseră bărbaţii pe drum. Le dădea câte cinci milreises. Pentru ele suma aceasta era o adevărată avere. Multe rămâneau pe aici şi deveneau prostituate, bătând străzile. Câteodată o mai recunoştea pe câte una care trecuse pe la el, prin cabinet, cândva, când încercase să capete un certificat. Acum însă erau bolnave, nu mai erau bune de nimic. El le închisese drumul către Sao Paolo. Şi sfârşeau într'un bordel, unde se prăpădeau repede. Toate acestea i se păreau respingătoare, îl desgustau, şi deaceea se simţea atât de obosit.

Dacă ar fi vrut, ar fi putut să nu se ducă la slujbă. In mai multe rânduri lăsase să treacă ora de primire şi rămăsese în căsuţa lui, unde trăia într'o deplină singurătate (doar slujnica, o negresă, venea să-i deretice odăile). In zilele chinuitoare de zăduf, când lua masa la restaurant, în loc să se întoarcă la ora două la centrul de emigrare, se ducea acasă şi se trântea pe pat. Dacă nu izbutea însă să adoarmă imediat, cufundându-se într'un somn greu din care se trezea leoarcă de sudoare şi cu dureri de cap, se frământa gândindu-se la şirul de bărbaţi şi de femei care-l aşteptau în picioare sau aşezaţi pe vine la centrul medical, cu ochii ţintă la uşa pe care trebuia să intre el. Unii veneau acolo pentru a doua sau pentru a treia oară, tăcuţi, cu o privire umilă ca a câinelui pe care-l avusese pe vremea când mai învăţa încă la universitate. Se svârcolea în pat şi până la urmă se ducea la centrul

medical. In acele zile era mai aspru, mai închis şi mai posomorît ca deobicei. Iată la ce-i folosiseră studiile superioare! Dar n'avea încotro : trebuia să se scoale şi să se ducă la lucru.

Sala de aşteptare era ticsită. Aproape că nu avu loc să treacă. Şi lumea venea mereu. Consultă la repezeală vreo douăzeci de emigranţi. Ii descoperea îndată pe cei bolnavi, după ochi.

— Nu se poate! Incă nu ţi-au trecut frigurile.

Le dădea cutioare cu prafuri de chinină.

— Ia doctoria asta şi când ţi-or mai trece frigurile, vino iar să vedem ce putem face...

Ce nevoie bolnăvicioasă îl îndemna să-i mai privească odată, deşi ştia bine că va vedea mereu aceeaşi teamă întipărită în ochi, aceeaşi strâmbătură din buze, că va fi întâmpinat de aceleaşi rugăminţi, de aceeaşi desnădejde.

— Nu mai stăruiţi, nu pot face nimic...

Din dosul uşii ajungeau până la el jeluirile lor şi glasul Ameliei care ţipa la emigranţi, gonindu-i. Amelia era atât de brutală, de nesuferită! Dar şi el se purta la fel, ba poate încă şi mai rău! Şi totuşi, atitudinea neînduplecată a infirmierei, lipsa ei de înţelegere pentru suferinţele emigranţilor îl scotea din fire! Parcă nici nu se sinchisea de toate aceste cumplite nenorociri pe care le vedea în jur : râdea liniştită şi glumea cu ceilalţi funcţionari.

— Ce oameni!... O adevărată pacoste!

Dar deodată îi trecu prin minte că nici el nu era bun. Şi el de multe ori era mojic, aspru, cu emigranţii, ba încă uneori îi şi înjura, aruncându-le aceleaşi vorbe grele ca şi Amelia. Totuşi se simţea pornit împotriva ei şi nu-şi putea ascunde ura pe care i-o stârnea.

Se uită pe fereastră. Odată cu venirea serii, praful se mai potolise. Un strat roşu se aşternuse pe prichiciul ferestrei. Un om trecu pe stradă şi îi spuse :

— Bună seara...

Ca şi cum în oraşul acesta ar mai putea exista vreo seară bună pentru medicul centrului de emigrare. Se uită la ceas. Din fericire, orele de consultaţie erau pe sfârşite. Incă vreo câţiva pacienţi, şi apoi, destul pentru azi! Il aştepta după aceea masa şi noaptea petrecută în braţele Filei. Dar nici gândul acesta nu-l mai înfioră. Se plictisise de mulatră şi dacă n'o lăsase era numai pentrucă nu găsise încă alta, mai frumoasă, ca s'o înlocuiască. Era greu de trăit aici fără o femeie...

Strigă :

— Amelia !
— Vin îndată !
Când infirmiera deschise uşa, un freamăt de glasuri năvăli înăuntru dinspre sala de aşteptare.
— Mai e multă lume ?
— Multă... A sosit azi vaporul.
— Care-i la rând ?
— E o familie venită cu vaporul. Doi bărbaţi, mama, fiica — sora zâmbi — foarte drăguţă, şi mai e şi un băieţaş.
— Spune să intre unul dintre bărbaţi.
In timp ce sora se îndrepta spre uşă, se răzgândi :
— Spune-le mai bine să intre toţi deodată ! Iar ceilalţi pot pleca ! Să vie mâine ! Nu mai primesc pe nimeni după ăştia !
Toţi deodată — o să meargă mai repede. Nu va mai fi nevoie de o consultaţie mai amănunţită : încărcătura vaporului era putredă. Aproape toţi călătorii erau bolnavi de friguri, ştia mai dinainte.
In clipa când Geronimo cu familia sa intră în odaie, doctorul sta cu spatele şi privea pe fereastră. Aude depărtându-se paşii infirmierei, sgomotul uşii care se închide. Urmează apoi o tăcere plină de respect. Trage perdeaua, se întoarce. Fata e frumoasă. Amelia are dreptate. Rareori se văd asemenea fete printre emigranţi...

2

Cu un an şi mai bine înainte, Epaminondas Leite venise la Pirapora cu gândul să săvârşească fapte mari, încrezător şi optimist. Era fericit. Se sbătuse mult până să capete un post şi plecând din Sao Paolo, în tren, se simţea cu adevărat mulţumit. Din Belo Orizonte îi telegrafiase Marietei : „Sosit foarte bine. Curând întorc pentru totdeauna".
Credea că nu va rămâne la Pirapora mai mult de jumătate de an — aşa îi făgăduiseră prietenii. Insuşi directorul departamentului, un bătrân savant care scrisese o carte despre cei dintâi colonizatori ai Braziliei — şi era grozav de mândru de opera lui — îl asigurase că „exilul la Pirapora nu va dura prea mult". Apoi îi spusese, cu patosul său obişnuit, de parcă i-ar fi ţinut un adevărat discurs :
— Tinere prieten, nu trebue să te necăjeşti. O să întâlneşti

prilejuri nebănuite. Ai să iei contact cu două dintre problemele cele mai de seamă ale țării noastre: emigrația din nord-est și viața de pe râul Sao Francisco. Aceste probleme sunt deosebit de interesante. Te sfătuiesc să-ți folosești timpul studiind o seamă de aspecte regionale. De pildă, ar fi interesant să lămurești următoarea chestiune: dece pe un pământ atât de rodnic, atât de îmbelșugat, trăiesc oameni atât de leneși, atât de puțin întreprinzători? Personal, sunt de părere că de vină e amestecul de rase. Insă dumneata, senhor, ai prilejul să te ocupi de această problemă „in locum", la fața locului...

Epaminondas îi făgăduise că se va apuca să studieze această chestiune și-i va comunica șefului său observațiile culese, care vor constitui începutul „unei lungi lucrări epistolare", cum spunea istoriograful celor dintâi colonizatori ai Braziliei. Epaminondas nu făcuse această făgăduială numai din simplă politeță, ci din dorința de a câștiga bunăvoința aceluia de care depindeau atâtea în viitor. Și într'adevăr, porni la drum cu un întreg plan de cercetări și de lucrări științifice.

„Voi putea să mă specializez acolo în bolile tropicale, să le studiez mai amănunțit, e o specialitate pentru care face să-ți dai osteneala." Avea de gând să-și deschidă un cabinet când va obține mutarea la Sao Paolo. Se și vedea bogat, bucurându-se de o mare faimă; va locui atunci într'o casă luxos mobilată împreună cu Marieta, care va ajunge o adevărată cucoană și cu taică-său, croitorul, care se va lăsa de meseria lui înjositoare.

Renunță însă chiar dela prima scrisoare pe care, de altfel, nici nu o puse la poștă. Observațiile făcute în cursul primelor două luni petrecute la Pirapora duceau la concluzii care, fără îndoială, nu puteau fi pe placul șefului său și deaceea se gândi că ar fi mai bine să se lase de această treabă. Ce ar fi spus istoriograful celor dintâi colonizatori ai Braziliei, dacă ar fi aflat că lenea și lipsa unui spirit întreprinzător de care dădeau dovadă locuitorii acestor meleaguri rodnice și îmbelșugate, se explică pur și simplu prin foamete?

Călătoria cu trenul ținuse foarte mult; pe drum își făcuse tot felul de planuri. Nu pornise orbește: știa prea bine unde se ducea, nu ca emigranții care rătăceau prin caatinga și pe râul Sao Francisco. Fusese desigur numit în acest post numai datorită sprijinului pe care i-l dăduse Floriano. Acesta se înapoiase dintr'o călătorie de studii în Europa, tocmai în clipa în care Epaminondas își pierduse orice nădejde de a mai căpăta un post. Ii venise nu-

mirea după un an întreg de stăruinţi, de aşteptări prin anticamerele solemne ale instituţiilor, de vizite cu scrisori de recomandaţie, de alergături, de umilinţi: umbla cu ghetele rupte, cu nişte haine albastre care cu timpul îşi schimbaseră coloarea şi cu pantalonii lustruiţi. In fiecare seară se întorcea acasă amărît, neavând ce să le spună părinţilor care-l aşteptau nerăbdători, iar când petrecea seara cu logodnica sa, stătea cu inima strânsă, ştiind că n'o să scape de întrebările donei Isolina.

— Ei, ce se aude, ai izbutit să faci ceva?

Răspundea cu un gest negativ. Marieta îl îmbia să iasă la plimbare: ştia că dacă rămâneau acasă, dona Isolina ar începe să se plângă, spunând că o logodnă prea lungă nu duce la nimic, că inelul cu pecete de doctor deschide toate uşile, bine înţeles dacă cel care îl poartă e un om vrednic şi stăruitor. Epaminondas se enerva; cuvintele donei Isolina îl sâcâiau şi deseori îi răspundea destul de aspru. Deaceea, era mult mai bine să se plimbe prin faţa casei, să vadă ce mai fac vecinii şi să schimbe câte o vorbă cu ei.

Bătrânul Leite visase ca fiul său să facă studii superioare. Tatăl său fusese croitor şi încă din fragedă copilărie îi pusese şi lui acul în mână. El ar fi vrut să ajungă medic şi cum nu-şi putuse împlini dorinţa, se jurase să-i deschidă măcar fiului său drumul spre profesiunea asta. Nu se dădea în lături dela nicio jertfă ca să-şi atingă ţelul: muncea nopţi dearândul pentru comenzi primite dela clienţii pe care izbutise să şi-i facă la atelier. Ziua lucra într'un atelier de haine bărbăteşti, iar nopţile pentru clienţii săi. Luase acasă şi nişte etichete cu numele firmei, pe care le cosea pe gulerele smokingurilor şi ale jachetelor, să se vadă că lucrul ieşit din mâinile lui era la fel cu acela care făcea faima atelierului. Nu cheltuia decât pentru strictul necesar, atât cât să nu rabde de foame, în schimb însă fiu-său învăţa la liceu, avea toate cărţile trebuincioase, se hrănea bine şi era totdeauna îmbrăcat îngrijit cu o uniformă curată.

Când băiatul absolvi liceul cu menţiunea „foarte bine", bucuria croitorului nu mai cunoscu margini. Impărtăşi tuturor vecinilor succesele fiului său şi dădu un ospăţ poftindu-şi prietenii mai apropiaţi. Il şi vedea medic pe Epaminondas. Şi mai în glumă, mai în serios, începu să-i spună: „doctore"!

— Asta ca să mă deprind, zicea el.

Şi se apucă să strângă bani în vederea inelului cu pecete de doctor.

— Vreau ca inelul să aibă un smaragd adevărat şi un briliant

cu cele mai frumoase ape. Nu fleacuri, cum se poartă pe aici! Şi începea să râdă, mulţumit de sine.

Curând, toate acestea i se părură lui Epaminondas puţin caraghioase. Dar avea o inimă bună şi preţuia jertfele tatălui său şi bucuria lui naivă; croitorul se ferea să nu afle cumva colegii fiului său, care-i erau clienţi, că e tatăl lui Epaminondas. Când venea câte un student în medicină să-i comande vreun costum, aducea vorba pe ocolite despre Epaminondas.

— Il cunoaşteţi? E clientul meu!

Şi se întâmpla ca studentul să-l cunoască pe Epaminondas.

— E deştept, nu-i aşa? O să iasă un doctor grozav! Are vocaţie! Şi e atât de priceput... Toată vremea stă cu nasul în cărţi.

Epaminondas nu ascundea faţă de colegi meseria tatălui său. Şi aşa se apropie de Floriano, un tânăr bogat, fiu de senator, pe care atât colegii cât şi profesorii îl pismuiau şi îl linguşeau. Tatăl acestuia era un fruntaş politic care putea să schimbe soarta multor oameni şi deaceea toţi se străduiau să-i fie pe plac băiatului. Epaminondas nu legase o prietenie prea strânsă cu el; Floriano îşi făcuse un cerc restrâns de prieteni, toţi tineri, cu automobil la scară şi cu amante. Făceau chefuri de pomină, jucau cărţi şi învăţau destul de puţin. Dar profesorii nu îndrăzneau să-l dojenească pe Floriano şi socoteau o mare cinste dacă primeau câte un bilet scris chiar de mâna senatorului, în care acesta îi ruga să fie îngăduitori cu fiu-său.

Intr'o dimineaţă, în orele de lucrări practice, Floriano îi spuse:

— Ieri am făcut cunoştinţă cu un mare admirator al dumitale!

— Al meu?! se miră Epaminondas.

— Da, al dumitale. E un croitor din atelierul lui Robles, unde îmi fac hainele. E cel mai bun croitor din Sao Paolo. Cum a aflat că sunt student în medicină, a început să-mi vorbească de dumneata, mi-a povestit o mulţime de lucruri din viaţa dumitale. Te lăuda. Mi-a spus că te cunoaşte foarte bine.

Epaminondas îşi aţinti privirea în ochii celui care îi vorbea. Nu avea prea multă simpatie pentru Floriano. Tot ceeace lui îi cerea sforţări uriaşe, celălalt dobândea fără nicio trudă.

— E tatăl meu!

— Tatăl dumitale! se miră Floriano.

Nu-i mai spuse nimic până la sfârşitul orelor. Dar îi plăcu sinceritatea lui Epaminondas. Socotea că făcuse un gest nobil plin

de demnitate. Când ieşiră din amfiteatru, se apropie din nou de Epaminondas.

— Mergi spre centru ?

— Da.

— Atunci te duc cu maşina. Ia loc.

Şi se urcară amândoi în maşina deschisă a lui Floriano, un Packard cafeniu, din pricina căruia toate fetele ce-l cunoşteau îşi pierdeau capul.

Stătură mult de vorbă şi în cele din urmă se împrieteniră. Epaminondas fu primit în cercul lui Floriano. Noii prieteni ai lui Epaminondas erau bogaţi şi nu-l lăsau să cheltuiască, ceeace la început îl cam umilea. Dar nu se împotrivi, pentrucă în schimbul acestor mici umilinţe trăgea mari foloase. Pe vremea aceea îi făcea curte Marietei, iar când ajunse în anul trei se logodiră oficial. Floriano îi făgădui că de îndată ce vor termina facultatea, îi va face rost prietenului său de o slujbă foarte bună.

— Vom deschide împreună un cabinet medical. Eu nu mă prea pricep la nimic, în schimb tu înveţi foarte bine. O să ajung şi eu vestit pe lângă tine...

Croitorul era cât se poate de fericit că fiu-său se împrietenise cu băiatul senatorului. Stătea acum mult de vorbă cu Floriano, când acesta venea la el să-şi împrospăteze garderoba şi îşi dădea, pentru acest client mai multă osteneală decât pentru oricare altul. Epaminondas era deseori poftit la masă în casa senatorului, se ducea cu Floriano la cazino şi la serate. Fu invitat şi la balul din palatul guvernatorului. Iar într'o bună zi, senatorul venind la atelier pentru o probă, dădu mâna cu tatăl lui Epaminondas, care se simţi foarte măgulit, deoarece niciodată n'ar fi visat să aibă parte de o cinste ca asta.

— Când fiul dumitale o să termine universitatea o să am eu grijă de viitorul lui...

Proprietarul firmei, care fusese de faţă la probă, începu din ziua aceea să se poarte mai respectuos cu bătrânul Leite.

— Băiatul lui urmează medicina, e protejatul senatorului Nogueira... îşi are cariera asigurată. Se zice că senatorul îi dă bani de învăţătură...

Marieta trăia şi ea cu aceeaşi nădejde. Se plimbase de câteva ori în automobil cu Epaminondas, Floriano şi cu câte o amantă de ocazie de a acestuia. Se duceau să bea whisky la Santo Amaro sau să danseze la Guaruja. Toate acestea însemnau jertfe şi mai

mari pentru croitor. Traiul pe care-l ducea acum fiu-său era costisitor, dar tatăl ţinea ca Epaminondas să nu sufere nicio lipsă.

La solemnitatea ce avu loc la teatrul oraşului, cu prilejul absolvirii cursurilor universitare, când îşi văzu fiul îmbrăcat în togă peste hainele noi, albastre, pe care le lucrase cu atâta dragoste, isprăvindu-le abia în noaptea din ajun, bătrânul nu-şi putu stăpâni plânsul. Ascultă cu o atenţie încordată cuvântările solemne ale rectorului şi ale delegatului studenţilor. Când se citi numele lui Epaminondas izbucniră aplauze puternice.

Aceleaşi aplauze răsunară şi când bătrânul rector rosti numele lui Floriano Nogueira. Senatorul stătea în loja oaspeţilor de vază şi de acolo îi făcu un semn din cap croitorului, care se afla în sală.

Marieta îşi comandase o rochie nouă ca să meargă cu ea la bal. Plecară cu taxiul, totul părea un vis minunat. Iar acasă, croitorul nu putea să adoarmă şi îi povestea nevestei sale toate amănuntele serbării.

— Acum dansează...

Bătrânul îi dărui băiatului un inel, un ceas de aur şi un stilou, ca să-şi scrie reţetele, iar Floriano un termometru preţios.

In mai puţin de jumătate de an, toate aceste obiecte ajunseră la Muntele de Pietate. Epaminondas nu îndrăznea să-l zorească pe Floriano să-i găsească o slujbă. Aştepta răbdător ca prietenul său să-şi amintească singur de făgăduiala dată şi să vorbească cu senatorul. Dar, la două săptămâni după ce terminaseră facultatea, Floriano plecă împreună cu părinţii săi, în Europa. Senatorul se întoarse după trei luni ca să ia parte la şedinţele Senatului, dar Floriano rămase în Europa spre a urma un curs de specializare. Epaminondas nici nu apucă să-l vadă, căci senatorul nu zăbovi mai mult de două zile la Sao Paolo şi plecă numaidecât la Rio. Politica e doar o îndeletnicire serioasă !

Incepu atunci pentru Epaminondas o epocă de grele încercări. Se înarmă cu scrisori de recomandaţie, primi tot felul de făgădueli din partea oamenilor de vază, se simţea revoltat şi se frământa văzând că trebuia să trăiască tot pe spinarea tatălui său, chiar după ce îşi luase diploma de doctor. Văzându-l cum stătea cu acul în mână până în zori, îi venea să-şi suflece mânecile, să apuce şi el foarfeca şi să-l ajute pe bătrân. Iar când se ducea la logodnica sa, trebuia să ocolească privirile donei Isolina. Uneori i se întâmpla să nu aibă nici bani de tramvai. Ii era ruşine

să-i mai ceară tatălui său și atunci îi dădea maică-sa cinci milreises pentru țigări și cheltuieli mărunte. Așteptase atât de mult prin antecamere, bătuse la atâtea uși, încât își prăpădise și încălțămintea. Orele acestea de zadarnică așteptare i se păreau fără sfârșit și după ce într'un târziu era primit, rămânea cu un sentiment de amărăciune și de umilință.

Astfel trecu un an întreg. Și tocmai când era gata să-și piardă orice nădejde, se înapoie Floriano din Europa. Își adusese un automobil nou, un Fiat de curse, o amantă franțuzoaică foarte drăguță și certificate de practică prin câteva clinici vestite. Intre timp, Epaminondas, căruia un coleg îi pusese cabinetul lui la dispoziție de două ori pe săptămână câte trei ore, încercase să facă și el ceva clientelă. Dar își dădea prea bine seama că aceasta nu era o soluție. O făcea mai mult de ochii lumii ca să poată spune că nu stă degeaba. Hainele albastre i se rupseseră pe la cusături și văzând că tatăl său redusese din nou cheltuielile casei pentru a-i putea face un alt costum, se simți cotropit de o furie neputincioasă.

Floriano îi veni singur în ajutor. Când află că prietenul său nu căpătase încă un post, se îngrozi :

— Cum e cu putință? Doar l-am rugat atâta pe bătrânul meu! Politica asta blestemată nu-i lasă nicio clipă de răgaz ! O să mă ocup eu de treaba asta și începând chiar de azi ! O să-ți găsim o slujbă grasă !...

Făcu apoi programul pentru seara aceea... Vor merge la Santos, la cazino... Epaminondas îi arătă însă hainele.

— O să-ți pui o haină de a mea... poți s'o și păstrezi. Sper că n'o să faci mofturi, nu-i așa ? Și, la urma urmelor, eu sunt vinovat de toate...

Când se înapoiară dela cazino, Epaminondas îi spuse prietenului său :

— Cât privește postul, primesc orice, numai să se facă mai repede !

Intr'adevăr, numirea veni foarte repede. Floriano îi spuse că s'ar putea să capete, cu timpul, și ceva mai bun, dacă ar stărui. Dar fiindcă era atât de grăbit, trebuia să primească orice post i se oferea, de pildă acela de medic la centrul de emigrare din Pirapora.

— E ceva de scurtă durată. Intre timp, o să pun la cale mutarea ta aici sau o să-ți găsesc ceva și mai bun... Acum n'o să se mai întâmple ca data trecută !

Epaminondas se arătă însă mulțumit de slujba lui. O mie cinci sute de milreises era o leafă destul de bună. Până ce numirea nu fu iscălită nu spuse nimic nici alor săi, nici donei Isolina, nici Marietei.

In ziua când totul fu gata, veni acasă cu brânză şi vin, iar logodnicei sale îi aduse un buchet de flori. Luase dela Floriano bani cu împrumut ca să-şi scoată inelul, ceasul, stiloul şi termometrul dela amanet şi să-i mai rămână şi de cheltuială, pe drum. Epaminondas se întoarse acasă cu numărul din Monitorul Oficial în care apăruse decizia de numire. Tatăl său se bucură atât de tare, încât Epaminondas se temu să nu i se întâmple ceva. Bătrânul îşi îmbrăţişă fiul :

— Ei, ce vă spuneam eu ? O zi mai devreme sau mai târziu n'are a face !

Nici bucuria Marietei nu fu mai mică. Dona Isolina voi să ştie când hotărîseră să facă nunta.

— Deîndată ce voi fi mutat aici ! E vorba numai de câteva luni, cinci sau şase cel mult...

Se ducea să-l înlocuiască pe un doctor anume Diogenes, un medic cu un stagiu lung, care stătuse patru ani la Pirapora şi acuma izbutise să fie transferat la Santos. Epaminondas auzise că ar fi un medic foarte bun şi că se bucura de o excelentă reputaţie.

Pe drum îşi făcu tot felul de planuri. Se gândea cum o fi arătând Pirapora, oraşul acela atât de depărtat de pe malurile râului Sao Francisco ? Işi aminti de recomandaţiile şefului său cu privire la probleme legate de meleagurile acestea. Nu cunoştea oraşele dinlăuntrul ţării. Fusese numai la Campinas şi la Jundiai, dar Pirapora, oraş aşezat pe malul unui râu, în statul Minas Geraies, trebuia să arate cu totul altfel. Deşi n'avea de stat acolo decât câteva luni, îşi pusese totuşi în gând să-şi deschidă un cabinet şi să dea consultaţii în orele libere ; afară de aceasta mai voia să facă cercetări ştiinţifice.

Il surprinse faptul că doctorul Diogenes nu venise să-l întâmpine la gară. Ii telegrafiase din Sao Paolo şi din Belo Orizonte, vestindu-i sosirea.

Hamalul îi luă geamantanele.

— Nu ştii cumva unde locueşte doctorul Diogenes Mendez ?

— Doctorul Diogenes ? Stă la Hotelul Internaţional.

— E departe ?

— Nu. Aproape de tot...

— Du-mi acolo geamantanele. Vin şi eu îndată.

Hamalul dădu din cap.

— Uite acolo! îi arătă el. N'aveţi decât să treceţi strada. Drept înainte.

Epaminondas o porni înaintea hamalului. Era un zăduf cumplit, praful îi intra în ochi. Va trebui să-şi cumpere nişte ochelari de soare. Dar oraşul, cu căsuţele lui albe, i se păru atrăgător şi cascada de sub pod îi stârni admiraţia. Se opri să privească râul Sao Fracisco. Un cerşetor îi ceru de pomană. In timp ce băga mâna în buzunar să scată un gologan se uită la nevoiaş. Incremeni de groază: nu încăpea nicio îndoială, avea în faţa lui un lepros.

La hotel domnea atâta linişte, încât parcă nu s'ar fi aflat nici-o fiinţă vie pe acolo. Negrul venise şi el cu geamantanele şi se duse să-l trezească pe stăpânul hotelului care se odihnea după masă. Alţi clienţi, sosiţi cu acelaş tren, aşteptau în hall.

— Senhor Juca, ţi-au venit oaspeţi!

Senhor Juca păşea tacticos. Era în papuci şi îşi freca ochii somnoroşi, cu vârful degetelor. Epaminondas îi ieşi înainte:

— Aici locueşte doctorul Diogenes?

Gazda îl privi cu luare aminte.

— Dumneavoastră sunteţi senhor doctor, numit la centrul de emigrare?

— Da, eu sunt.

— V'am pregătit camera. Numărul 19...

Negrul duse geamantanele acolo. Dar Epaminondas voia să facă mai repede cunoştinţă cu colegul său, să stea de vorbă cu el; poate că nu venise să-l întâmpine la gară pentrucă avusese vreun caz mai grav sau vreo operaţie. Ţinea neapărat să ştie ce se întâmplase.

— Unde e doctorul Diogenes? La spital sau la centru? Ori s'o fi dus la vreun bolnav?

Senhor Juca închise un ochi şi făcu un gest nehotărît:

— Cine? Doctorul Diogenes?

— Da, răspunse Epaminondas nerăbdător.

— Ha! Doctorul Diogenes să se ducă la bolnavi... Ei, asta e!... Intinse mâna şi arătă spre restaurantul de peste drum: E acolo... vedeţi, la măsuţa aceea... în haină albă... stă şi bea caşasa...

3

Epaminondas era nemulţumit de cele auzite. Il rugă pe stăpânul hotelului să-l anunţe pe doctorul Diogenes că sosise şi că-l aştepta în camera lui.

Făcu o baie, îşi schimbă hainele şi apoi coborî, crezând că doctorul şi venise. In baie, odată cu praful, lepădase şi oboseala călătoriei. Intră mai înviorat în sală şi plin de curiozitate, dar nu găsi pe nimeni. Aruncând o privire spre restaurantul din faţă, îl văzu pe doctor stând la aceeaşi masă şi parcă în aceeaşi poziţie. Il cheamă pe senhor Juca. Patronul veni agale şi se opri în faţa lui, aşteptând cu aerul acela nepăsător care îl scotea din fire pe Epaminondas :

— Ai trimis să-l cheme pe doctor ?

— Nu, senhor...

— Nu ţi-am spus să trimiţi ? Am de vorbit cu el... ceva important...

— N'am trimis... m'am dus chiar eu. Ajutorul meu e prea leneş. Ce să fac ? M'am dus singur...

— I-ai spus ?

Patronul dădu din cap în semn că da.

— Şi ce ţi-a răspuns ?

— Că ştie... şi m'a dat dracului !

Adăugă apoi, ca o lămurire :

— Aşa-i el... mereu dă dracului ! Şi nu-i place nimic. Nimic, afară de caşasa. Zice că-i singurul lucru pe care-l mai preţueşte pe lumea asta şi că dacă ar fi avut o fată ar fi botezat-o Caşasa.

Patronul începu să râdă şi râsul lui era veşted şi obosit „ca al unui melc, dacă melcii ar putea să râdă“, se gândi Epaminondas.

Se îndreptă spre uşă, hotărît să-i spună câteva cuvinte usturătoare acestui beţiv. Oare se cade să primeşti în halul acesta un coleg ? Era dator să-i iasă în întâmpinare, să-i arate centrul medical, să-i prezinte personalul. O să-i vorbească deschis, o să-i spună în faţă tot ce crede despre purtarea lui !

Se întoarse să-şi ia pălăria. Soarele dogorea necruţător.

Deobicei umbla fără pălărie, dar aici aşa ceva ar fi fost cu neputinţă şi desigur va trebui neapărat să-şi cumpere şi ochelari de soare.

— Ce arşiţă grozavă !

Admiră încă odată cascada, tivită parcă cu franjuri de spumă albă. Avea ce privi. Chiar astă seară îi va descrie Marietei, într'o lungă scrisoare, priveliştea. Totuşi, nu-i scrise Marietei în seara aceea, ci abia a doua zi dimineaţă, căci îşi petrecu toată noaptea cu doctorul Diogenes la cabaret, „făcând cunoştinţă cu fetiţele“, cum spunea colegul său.

Străbătând piaţa, în drum spre restaurant, Epaminondas nici nu şi-ar fi închipuit că lucrurile se vor desfăşura astfel. Se pregătise să-i asvârle doctorului în faţă cuvinte aspre, să refuze ajutorul lui şi să se prezinte singur la centrul medical. Şi apoi să-i trimeată lui Floriano un raport confidenţial cu privire la atitunea medicului. Nu cumva îşi închipuia Diogenes că Epaminondas era un om de nimic, lipsit de orice legătură ? Sau poate aflase că era băiat de croitor şi deaceea...

Doctorul Diogenes îşi ridică ochii turburi. „Nu s'o fi bărberit de o săptămână“, se gândi Epaminondas. Perii roşcaţi, ţepoşi şi rari de pe faţă, părul vâlvoi pe care şi-l netezea cu mâini tremurătoare îi dădeau o înfăţişare de nebun. „Delirium tremens“, îşi spuse Epaminondas, deşi socotea că era doar un început de intoxicaţie. Avea haina murdară, arsă pe alocuri de ţigări ; doctorul, care tocmai fuma, lăsa să-i cadă scrumul pe reverurile vestonului şi pe cămaşa murdară.

— Bună seara...

Ochii stinşi se îndreptară spre Epaminondas.

— Inlocuitorul meu ? Prea bine ! Ia loc !

Epaminondas îşi trase cam brusc scaunul şi se aşeză mai departe de masă. După înfăţişare, Diogenes părea să fie trecut de cincizeci de ani : era gras şi mâinele-i puhave tremurau destul de tare. Epaminondas se pregătea să-i vorbească, să-l ia la refec, dar medicul nu se mai uita la el. Bătu din palme şi chemă chelnerul.

Pe masă se afla o sticlă de caşasa pe jumătate golită.

— Mai adu un pahar. Şi mişcă-te mai repede, diavole !

Chelnerul zâmbi. Se vedea că era deprins cu ocările doctorului.

— Indată !

— Vezi să nu fie nicio picătură de apă în pahar că strici caşasa.

Avea un glas plin şi cald, glasul unui om care fusese pe vremuri cântăreţ. Epaminondas abia aştepta să-l poftească să bea, ca să refuze. Chelnerul aduse paharul şi dădu să apuce

sticla pe jumătate golită, dar doctorul Diogenes îl opri cu un gest:

— Nu pune tu mâna! Du-te dracului!

Umplu al doilea pahar. Şi-l ridică pe al său:

— In sănătatea dumitale!

— Nu beau!

Prin ochii turburi ai doctorului trecu un zâmbet ironic, ca o părelnică sclipire.

— Nu bei?... Ha! Ar fi mai bine să începi de pe acum...

— Să încep de pe acum? Dar dece?

— Ai să pricepi mai târziu! Vezi, asta-i tot ce-i mai bun pe aici! îi arătă sticla. Sfânta Caşasa, cea mai cumsecade sfântă din toată Pirapora! O sfântă făcătoare de minuni, mai grozavă decât padre Cicero sau decât sfântul acela nou care se plimbă prin caatinga, acela... cum îi zice... Estevan.

Şi împingând paharul către Epaminondas, încheie:

— Lasă mândria, trage o duşcă! Adevărat, caşasa asta nu e cine ştie ce, s'ar putea spune chiar că e mizerabilă, dar alta mai bună nu se găseşte pe aici... E din Januaria... Nici nu se compară cu aceea din Pernambuco.

Şi cum Epaminondas tot mai şovăia, repetă:

— Lasă mofturile, tinere! Aici pierzi orice mândrie! Apoi adăugă: Şi orice cuviinţă...

Epaminondas luă paharul.

— In sănătatea dumitale!

— Mulţumesc! Diogenes dădu pe gât paharul, scuipă, apoi îl umplu iar.

Caşasa era foarte tare — Epaminondas simţi o arsură în piept. Sudoarea îi curgea pe faţă. Lumina puternică îl orbea. Işi scoase batista din buzunar (îşi aminti că Marieta îi brodase monograma în colţ) şi-şi şterse obrazul:

— Ce zăduf!

— Sunt alte lucruri şi mai proaste pe aici... Sunt destule, pe aici... în ochii lui Diogenes se ivi iar licărirea ironică de mai înainte. Caşasa te ajută să înduri căldura.

Parcă ar fi pus un diagnostic. Pe buzele lui cărnoase flutură iar un zâmbet.

Şi fără nicio legătură îl întrebă deodată pe Epaminondas, înfigându-i degetul arătător în piept:

— Câţi ani îmi dai? şi se aşeză mai bine pe scaun pentru ca celălalt să-l poată privi din faţă.

Epaminondas făcu o socoteală în minte. Părea să aibă vreo şaizeci de ani. Mai bine să spună cinzeci şi cinci.

— Cred că vreo cincizeci şi cinci de ani... poate ceva mai mult sau ceva mai puţin!

Diogenes pufni în râs.

— Iată ce înseamnă să fii inspector medical la centrul de emigrare din Pirapora, în statul Sao Paolo!

Bău un pahar de caşasa şi îşi mai turnă unul, umplându-l şi pe cel al lui Epaminondas.

— Sunt vreo patru ani şi ceva de când am venit aici. Când am coborît în gara asta mizerabilă, aveam treizeci şi opt de ani, deci ar trebui să am acum patruzeci şi doi, dacă mai ştiu să socotesc. Totuşi, n'am patruzeci şi doi, ci cincizeci şi cinci, cum bine ai spus. Şi aşa am stat aici nu patru ani, ci şaptesprezece... şi găsesc că e puţin, căci mi se pare că au trecut vreo treizeci...

Işi frecă bărbia semănată cu ţepi roşii. Tonul cu care rostise ultimele cuvinte îl impresionă adânc pe Epaminondas.

— Treizeci de ani mi se pare că e cea mai grea osândă dintre cele prevăzute de legile acestei ţări nenorocite nu-i aşa? Şi eu am ispăşit osânda asta de treizeci de ani în cei patru ani pe care i-am trăit aici!

Epaminondas îi mărturisi uimirea pe care i-o stârnea cuvintele lui. E adevărat că nu văzuse încă oraşul; era şi prea cald acum. Dar din puţinul pe care izbutise să-l vadă nu putea în niciun caz să tragă concluzia că ar fi chiar atât de prost pe aici. Judecând după înfăţişare, era departe de a fi cel mai urât dintre oraşele provinciale.

— Ha... ha! Oraşul?... E un aeroport, e şi un club unde se dansează şi se joacă table, mai sunt şi câteva magazine frumoase, dar în totul e o nenorocire. Totuşi, eu nu-ţi vorbesc despre oraş, căci, în ciuda arşiţei şi a prafului, nu-i el acela care-i distruge pe oameni.

Privea acum undeva departe, dincolo de marginele pieţei. Epaminondas, oricât se străduia să-i urmărească direcţia privirii nu-şi putea da seama la ce se uita. Piaţa era pustie. Pe o stradă ce răspundea în piaţă, în uşa unei prăvălii stătea un arab îmbrăcat cu o jiletcă şi căsca. Poate că doctorul se uita la el şi deaceea Epaminondas spuse, zâmbind:

— Pe o căldură ca asta să mai porţi o jiletcă de lână! Dracu să-l mai înţeleagă!

Dar Diogenes nu-l asculta. Se gândea la altceva. Apoi, începu iar să vorbească :

— Aşteaptă să-ţi vezi pacienţii... emigranţii... Câţi ani ai ?

— Douăzeci şi şapte !

— Eşti un copil ! La vârsta dumitale locuiam la Rio de Janeiro... Femei minunate, nu ca nenorocitele de aici...

Işi scărpină din nou bărbia nerasă.

— Mi-am jurat să nu mă bărbieresc până la sosirea dumitale. Te-ai simţit tare jignit că n'am venit să te întâmpin la gară ?

— Fireşte, mă bizuiam pe dumneata.

— Aş fi vrut să viu. Dar aşa, numaidecât, dimineaţa...

Amuţi. Mai bău încă un pahar şi începu iar să laude caşasa.

— Veseleşte inima omului ! Apoi, fără nicio legătură, trecu la povestea vieţii lui : veneau din Crato şi făcuseră mai bine de jumătate de an până aici. Cea mai mare parte au murit pe drum, iar cei care au rezistat...

— Emigranţii ?

— Pacienţii noştri... Sunt nişte formulare care trebuesc completate. Dar asta numai în cazul când omul e deplin sănătos. Numai după ce primeşte acest certificat se poate duce în cealaltă aripă a clădirii noastre ca să se elibereze permisul de tren. Dacă e bolnav, nu capătă certificatul. Ai un revolver ?

— Nu. Dar ce ţi-a venit ?

— Ar fi fost mai bine să fi avut, ca să poţi apăra formularele. Sau ar trebui cel puţin să ai o inimă de fier. Eu îmi stropesc inima cu alcool ca să le pot ţine piept ; dar acum nu mai am inimă, ci o mizerie...

— Cum ? Intrebuinţează forţa ?

— Forţa ?! părea foarte surprins de acest cuvânt. Parcă-i vorba de forţă ?... Lucrul cel mai greu e să le suporţi privirea, privirea lor de animal hăituit. Când se uită la tine cu ochii aceia, te doare inima că nu ai un revolver ca să tragi în ei ! Vezi, stau aici şi am tot timpul în faţă privirea omului căruia i-am spus că are plămânii putrezi. Incepuse să plângă... Tăcu o vreme, apoi întrebă : Ţi s'a întâmplat să vezi plângând un bătrân ?

Epaminondas îşi aminti de tatăl său, în ziua solemnităţii dela universitate... Răspunse totuşi că nu avusese acest prilej.

— Atunci, pregăteşte-te pentru aşa ceva. Nimic nu poate fi mai trist decât priveliştea asta... Diseară nu mă duc la centru.

Sosirea dumitale e cel mai bun pretext. Iar mâine dimineaţă îţi dau totul în primire şi plec cu primul tren. Chinurile mele au luat sfârşit, ale dumitale abia încep!

— Să fie într'adevăr chiar atât de îngrozitor aici?

Lui Epaminondas îi venea greu să creadă că lucrurile stau chiar atât de prost. La urma urmei n'avea nimic altceva de făcut decât să consulte emigranţii şi să completeze nişte formulare pentru cei sănătoşi, înlăturând pe cei bolnavi.

— Şi ce se întâmplă după aceea cu cei bolnavi?

— Ce se întâmplă?... Nimic deosebit! Nu pot pleca mai departe, asta-i tot! Şi apoi mor! Dar cine nu moare odată şi odată pe lumea asta mizerabilă!

Arătă spre piaţă:

— Rămân aici să cerşească... Deaceea sunt atâţia cerşetori la Pirapora! Şi vin în fiecare zi la centrul de emigrare, la consultaţie, sub cuvânt că s'au vindecat...

— Şi dumneata, colega, îi consulţi de fiecare dată?

Diogenes îşi opri privirea turbure asupra lui.

— Ce rost ar mai avea s'o fac? In felul acesta nu se vindecă nici lepra, nici tuberculoza. Iar cât priveşte frigurile de baltă...

Făcu un gest care la oricare altul ar fi părut teatral, dar la el nu era decât foarte trist:

— N'am văzut nicăieri atâţia oameni chinuiţi de foame. Iată ce-i ucide pe oamenii aceştia: foamea!

Râse, apoi urmă:

— E prin partea locului un poet nenorocit. Scrie nişte versuri, ca vai de ele! Undeva într'o poezie, ceva mai bună decât celelalte, spune că emigranţii se târăsc aici „pe căile foametei". E singurul vers frumos din tot ce a scris. Şi fireşte, aceste căi ale foametei duc deadreptul la cimitir.

— Dar funcţionarii dela centrul de emigrare?

— Toţi nişte mizerabili! Şi găsind că această apreciere era prea îngăduitoare ba chiar aproape favorabilă, se îndreptă: Nu, nişte nemernici, nişte porci! Fac negoţ cu permisele de tren, se ocupă cu tot felul de potlogării. N'am de a face cu niciunul dintre ei.

Şi îi înfieră cu un singur cuvânt:

— O cloacă! Degeaba m'aş apuca să raportez direcţiei din Sao Paolo nelegiuirile lor, adăugă el, fiecare are acolo câte un protector. Nici nu te iau în seamă. Uite, de doi ani tot stărui să fiu mutat de aici! In ultima scrisoare le-am spus că dacă nu mă

transferă, părăsesc slujba şi las dracului totul! Le-am dat un ultim termen: până la sfârşitul acestei luni!... In cele din urmă, am citit că ai fost numit dumneata, am primit şi o adresă oficială şi dacă nu mi-am luat până acum câmpii a fost numai de mila nefericiţilor ăstora, căci fără doctor, niciunul n'ar fi putut pleca mai departe, nici măcar cei câţiva mai sănătoşi care ar fi putut s'o facă.

— Te-au mutat la Santos?

— Da, da... asta a venit însă prea târziu; cum am fost n'o să mai fiu niciodată!... Anii pe care i-am petrecut aici m'au distrus pentru totdeauna! Crezi că înainte de a veni aici îmi plăcea să beau? Fireşte, nu eram abstinent, mai luam şi eu câte un pahar, din când în când, înainte de masă, ca să am poftă de mâncare, ca toată lumea. Chemă chelnerul: Adu socoteala, diavole!

Doctorul aruncă banii pe masă şi chelnerul îngână câteva cuvinte de mulţumire.

— Văd că vorbele mele te-au înspăimântat, dar e mai bine să afli dela început cum stau lucrurile, ca să nu porneşti cu prea multe iluzii, cum mi s'a întâmplat mie. Imi închipuisem că am să desfăşur o activitate folositoare societăţii, că am să pot da emigranţilor un ajutor medical... Făcu un gest cu mâna: Visuri... N'ai nimic de făcut, decât să scrii reţete...

Se ridicară şi se îndreptară spre cascada ce strălucea sub lumina soarelui. Epaminondas se mira că Diogenes mergea fără să se clatine. Băuse foarte mult, dar păşea drept, puţin înconvoiat, doar mâinele îi tremurau uşor. Medicul observă că însoţitorul lui îl privea pe furiş.

— Nu mi-am băut încă toată porţia, îl lămuri el râzând. Abia diseară o să-mi fac suma. Şi adăugă, zâmbind: Alt mijloc ca să adormi nu-i, afară de băutură.

— Inţeleg... căldura...

— Ce căldură? Ei sunt de vină, ei şi poveştile lor... Şi privirile acelea! Uneori îmi vine să fac moarte de om!

In noaptea aceea, Epaminondas văzu cât era în stare doctorul Diogenes să bea. Dansa la cabaret unde îi cunoştea pe toţi şi se vedea că toată lumea îl iubea: lucrătorii aprigi din port, vânzătorii, poetul de care pomenise mai înainte şi care era un mulatru mic şi plăpând, marinarii de pe vapoare.

Doctorul îi arătă lui Epaminondas femeile:

— Să nu te încurci cu niciuna, până nu mă întrebi pe mine.

Le ştiu pe toate, care e bolnavă, care e sănătoasă. In afară de emigranţi, sunt singurele mele paciente.

Spre seară, fuseseră la centrul medical. Diogenes i-o prezentase glumeţ pe Amelia, lămurindu-l :

— Hipopotamul ăsta e infirmiera de aici, fiinţa cea mai grosolană pe care a zămislit-o domnul dumnezeu...

Apoi Epaminondas trecuse, însoţit de Amelia, în cealaltă aripă a instituţiei şi făcuse cunoştinţă cu toţi funcţionarii. Il primiră foarte reverenţios : era doar superiorul lor. Câţiva îl poftiră la masă, asigurându-l că-i stau la dispoziţie. Nimeni nu pomeni niciun cuvânt despre Diogenes ; dealtfel Epaminondas nici n'ar fi îngăduit să se spună ceva rău pe seama predecesorului său.

Luară împreună masă la hotel. După aceea, Diogenes îl duse la cabaret, unde-i arătă mai multe femei mulatre dintre care niciuna nu era cine ştie ce frumuseţe.

— Uite, pe asta am consultat-o, era sănătoasă. Dar restul familiei n'a putut pleca mai departe şi toţi au rămas aici să cerşească. Fata a trecut din mână în mână şi acum a ajuns tot atât de bolnavă ca şi ceilalţi...

Ştia povestea fiecăreia. Până şi aici, la cabaret, veneau emigranţii să-l roage, să-l înduplece şi Epaminondas avu prilejul să-i întâlnească întâia oară pe aceia care, începând din ziua următoare, aveau să se perinde prin cabinetul lui, în nădejdea că vor primi certificate de sănătate.

In timp ce şedeau acolo, veni şi un om cu doi băieţaşi şi se apropie de masa doctorului. Diogenes îl privi cu nişte ochi turburi şi îl întrebă cu glasul răguşit de băutură :

— Ce vrei, Kardozo ?

— Să mă consultaţi încă odată, mâine. M'am făcut sănătos, nu mai simt nimic...

— Da ce, crezi că o cavernă la plămâni se poate închide în douăzeci şi patru de ore ?

— Mi-a trecut tusea... Şi nici fierbinţeli nu mai am...

Şi Diogenes, pe loc, îşi lipi urechea de pieptul omului, îi ciocăni coastele. Apoi îi spuse lui Epaminondas :

— Ascultă-l şi dumneata, colega...

Epaminondas îl consultă şi el pe bolnav :

— Amândoi plămânii...

Diogenes se adresă emigrantului :

— E prea devreme, Kardozo, dar mult nu mai ai de aşteptat... Vino mâine la centru să-ţi dau o reţetă pentru nişte doctorii.

— Mâine o să mă asculte senhor doctor mai pe îndelete. Nu-i aşa, senhor doctor?

Omul cu cei doi băieţaşi plecă.

— Mult nu mai are de aşteptat: îl paşte moartea...

Diogenes făcu un gest larg cu mâna şi încheie ca deobicei:

— Curată porcărie...

Şi îşi turnă încă un păhărel de caşasa. Epaminondas bău şi el, dar de data aceasta caşasa nu i se mai păru atât de tare.

4

Cine dracul îl pusese să-i cheme înăuntru pe toţi odată? Acum, întreaga familie a lui Geronimo se afla înşirată în faţa lui. Auzi tusea bătrânului şi îi şi puse în gând diagnosticul: tuberculos...

Işi întocmi îndată planul de acţiune. Amelia tot se mai învârtea prin odaie. Ii făcu semn şi înfirmiera ieşi, închizând uşa după ea. Epaminondas se aşeză pe scaun şi începu să pună întrebări, uitându-se pe rând la membrii familiei. Işi însemna numele, vârsta, locul de unde veneau.

— Aţi sosit chiar azi?

— Azi, senhor. Venim de departe. Se zice că e multă lume care are bilete şi aşteaptă trenul. Voiam să ştim dacă putem pleca mai repede.

Epaminondas dădu din cap în semn că-i înţelege.

— Ei, ce să-i faci? O să vă examinez... Dacă sunteţi cu toţii sănătoşi, vă dau drumul chiar azi. Şi mâine vă puteţi lua permisele pentru tren. In privinţa plecării, trebue să vă aşteptaţi rândul. Aşa-i regula aici. Cine a primit permisul mai devreme, acela pleacă mai întâi...

Se uită ţintă la Marta:

— S'ar putea însă să treceţi şi înaintea altora.

Ii răspunse Jucundina:

— Dacă aţi izbuti, senhor, să ne faceţi binele ăsta, o să vă răsplătească dumnezeu. Trebue să plecăm cât mai repede, banii ne sunt pe sfârşite!...

— Atunci să începem.

Işi făcuse planul să-l examineze mai întâi pe băieţaş de faţă cu toţi. Apoi, îi va consulta pe rând şi pe cei mari, separat, şi

astfel va avea prilejul să se uite mai îndeaproape la fata care stătea înaintea lui, cu ochii plecaţi şi mâinele lăsate în jos.

— Să începem cu băiatul ăsta... cum îl chiamă? îşi aruncă privirea asupra însemnărilor pe care le luase mai înainte; se arăta prietenos şi binevoitor. Antonio...

— Noi îi zicem Tonio, îl lămuri Jucundina.

— Prea bine, senhor Tonio, ia să te vedem. Desbracă-te... Tonio se vârîse într'un colţ, şi se agăţase de pantalonul unchiului său.

Când doctorul se îndreptă spre el, începu să plângă.

— Nu-ţi fie frică, băieţaş! Unde s'a mai pomenit ca un bărbat să plângă! N'o să păţeşti nimic, n'ai dece să te temi!

Şi totuşi Joao Pedro fu nevoit să-l tragă cu sila în mijlocul odăii şi Jucundina izbuti să-l desbrace numai cu ocări şi cu ameninţări. Tonio plângea desnădăjduit.

Epaminondas îl culcă pe canapeaua unde îşi consulta bolnavii.

— Dece-i atât de slăbuţ?

— E singurul care ne-a mai rămas... glasul Jucundinei vădea o adâncă tristeţe, care se răsfrânse şi în inima lui Epaminondas. Au fost trei... doi băieţi şi o fetiţă. O chema Noca... şi iată că nu ne-a rămas decât el. E cel mai mare şi s'a dovedit cel mai tare dintre toţi.

Ah, poveştile acestea pline de amărăciuni! Câte nu-i fusese dat să audă până acum! Da, Diogenes avusese dreptate: o astfel de muncă l-ar fi dat gata pe oricine. Aici pierdeai orice demnitate, orice cuviinţă.

— Şi dece au murit ceilalţi doi? întrebă el ridicându-şi capul după ce-l ascultase pe Tonio.

— Noca a avut o rană la picior şi de-aia s'a prăpădit. S'a sgâriat pe drum, a făcut puroi şi pe urmă frigurile au răpus-o. Celălalt... pe vapor!

— Disenterie sau friguri de baltă?

— Disenterie. Era copil de ţâţă şi am fost nevoiţi să-i dăm ciorbă de peşte... A avut o urdinare, mititelul!

Epaminondas dădu înţelegător din cap. Continuă apoi să examineze băieţaşul pe îndelete. Tonio tot mai plângea, sgârcindu-şi trupşorul murdar sub mâinile doctorului. Băiatul era slab, dar sănătos. N'avea nimic. Ii spuse, bătându-l pe spate:

— Poţi să te îmbraci, senhor!... Apoi adresându-se Jucundinei: Copilul e sănătos, dar are nevoie de hrană şi de întări-

toare. S'ar putea să aibă limbrici. Il chemă din nou pe Tonio şi i se uită la ochi: Fără îndoială că are. Când ajungeţi la Sao Paolo, să-i daţi o doctorie tare împotriva limbricilor... Şi acum să-l tundeţi şi să-l spălaţi pe cap...

— Bine, senhor.

Completă formularul.

— Micuţul poate să meargă cu trenul. Să-i vedem acum şi pe ceilalţi. Ieşiţi cu toţii, să rămână numai unul — îl arătă la întâmplare pe Joao Pedro — de pildă dumneata. Vă rog...

Deschise uşa lăsându-i pe ceilalţi să iasă. Joao Pedro se simţea aproape tot atât de înfricoşat ca şi Tonio.

— Aşează-te aici, lângă masă... se duse să-şi ia instrumentele. Scoate-ţi haina.

Joao Pedro îşi puse haina pe scaun.

— Şi cămaşa...

Trupul gol şi slăbit al ţăranului avea coloarea bronzului. Nu suferea de friguri de baltă, în orice caz nu era în perioada acceselor.

— Spune după mine: treizeci şi trei...

Stătea bine şi cu plămânii. Dar se gândi să mai lungească puţin consultaţia ca să nu le trezească bănuielile când va rămâne singur cu fata.

— Mai spune odată: treizeci şi trei. Repetă mereu până ce o să-ţi zic eu: ajunge!

Şi Joao Pedro repetă cu glas sfios:

— Treizeci şi trei... treizeci şi trei...

— Ajunge!

Ii spuse să se scoale şi îi ascultă inima. Luă o mutră îngrijorată. Joao Pedro se sperie:

— Ce-i senhor doctor?

— Nimic — îi răspunse surâzând — nu te speria... Poţi pleca mai departe... Completând formularul, îi spuse: Poţi să te îmbraci!

Ii dădu certificatul.

— Chiam-o acum pe senhora...

Jucundina intră şi se opri lângă uşă. Epaminondas observă îndată că avea încălţămintea făcută praf şi-i ieşeau degetele afară.

— Desbracă-te. Nu-i nevoie să-ţi scoţi şi cămaşa...

Se întoarse şi aşteptă.

— Eşti gata?

— Nu încă, senhor.

De fapt, nici nu începuse să se desbrace. Se îmbujorase toată de ruşine. I se spusese dinainte că doctorii de azi le pun pe bolnave să se desbrace în pielea goală ca să le examineze.

— Hai mai repede, dona, grăbeşte-te. Ţi-am spus că n'ai nevoie să-ţi scoţi cămaşa.

Ii porunci să se întindă pe canapea. Avea în faţa lui un trup bătrân şi ofilit. Câţi ani o s'o mai poată duce? Adesea în orele de consultaţii i se întâmpla să facă astfel de socoteli.

— Soţul dumitale e mai în vârstă, nu-i aşa? Acela care tuşeşte.

— Da, senhor.

— Şi celălalt bărbat ţi-e cumnat? Fata e fiica dumitale?

— Da, senhor şi băiatul mi-e nepot.

— Prea bine.

O ascultă pe îndelete ca să mai treacă vremea. Işi alcătuise un plan în minte. Fără îndoială, bătrânul era ofticos. N'o să poată pleca mai departe...

— Spune după mine: treizeci şi trei...

Işi lipi urechea de pieptul bătrânei. Apoi îi ciocăni coastele.

— Trebue să-ţi facem analiza sputei. Să mai vii şi mâine. O să vorbesc eu cu infirmiera...

— Ce-i, senhor doctor? Spuneţi-mi, pentru numele lui dumnezeu!

— Nu te speria... trebue să facem asta ca să fim siguri că senhora nu suferă de nimic...

Dar Jucundina părea sdrobită de supărare. Epaminondas se strădui s'o liniştească.

— Te rog, nu-ţi face sânge rău. Nu-i decât o formalitate. Mâine, sau cel mai târziu poimâine, totul o să fie în regulă. Apoi, o întrebă: Dar soţul dumitale demult tuşeşte aşa?

— Cam de vreo două luni... Când ne-am oprit la o fazendă, a început să se plângă de nişte dureri în coaste...

— N'a scuipat niciodată sânge?

— O singură dată, când am ajuns la Joazeiro... dar doctorul de acolo i-a dat nişte leacuri şi i-a trecut...

— Aşa... bine!

Şi în timp ce Jucundina dădea zor să se îmbrace, Epaminondas strigă:

— Amelia! Amelia!

Infirmiera intră.

— Analiza sputei, pentru mâine. Vorbeşte cu dumneaei acolo, în sală. Apoi, adresându-se Jucundinei: Acum, trimite-l pe soţul dumitale.

Ii fu deajuns să arunce o privire asupra lui Geronimo. Ii porunci să-şi scoată haina şi cămaşa. Văzu că avea pieptul scofâlcit. Soarta bătrânului era pecetluită. Deşi ştia dinainte diagnosticul, începu totuşi să-l asculte.

— Dumneata, senhor, va trebui să mai vii odată mâine. Să facem analiza sputei. Ai să te duci în sala de aşteptare şi infirmiera o să-ţi dea toate lămuririle. E un fleac, nu trebue să te necăjeşti din pricina asta...

— Senhor doctor, nu-mi daţi certificatul?

— Incă nu. După analiză...

Văzu cum bătrânul se făcu alb la faţă ca cearceaful, de parcă ar fi aflat că-i murise o rudă apropiată.

— Nu te necăji... nu-i decât o formalitate, ca să fim siguri că nu suferi de nicio boală. Mâine, o să capeţi hârtia...

Aşa se purtase cu oamenii la început, când abia intrase în slujbă.

In primele zile căutase să-şi liniştească bolnavii, să tărăgăneze şi nu le desvăluia cumplitul adevăr decât atunci când nu mai avea încotro. Dar, cu timpul, se desbărase de această grijă de prisos şi le spunea totul pe faţă, cu destulă asprime. De data aceasta însă îl împiedica prezenţa frumoasei fete din încăperea vecină.

Intrebă apoi, prefăcându-se că nu-şi mai aduce aminte:

— A mai rămas cineva?

— Mai e fata mea... răspunse cu glas smerit bătrânul.

— Să intre!

Il însoţi pe bătrân până la uşă.

— Amelia, şi dânsul vine mâine pentru analiză...

Intră Marta. Epaminondas îi surâse:

— Desbracă-te şi culcă-te aici... şi îi arătă canapeaua. Se întoarse spre fereastră ca să n'o stingherească. Să-mi spui când eşti gata...

Amurgul se lăsa. In curând se vor aprinde felinarele pe stradă. Odaia cu storurile trase era cufundată în penumbră. Aprinse lumina.

— Eşti gata?

Niciun răspuns. Se întoarse. Fata se uita la el, cu rochia în mână, pregetând să-şi scoată şi cămaşa.

— Hai, desbracă-te de tot... Nu-ţi fie teamă ! Doar e pentru vizita medicală. O ascultă şi o examină îndelung. In cele din urmă, îi spuse cu buzele încleştate :

— Poţi să te îmbraci !

Marta îşi aruncă, grăbită, rochia pe ea, fără a îndrăzni să-l privească.

— Ia loc acolo, trebue să stăm puţin de vorbă.

Se aşeză, cu mâinile pe genunchi şi capul plecat.

— N'am vrut să-i spun nimic mamei dumitale, ca să n'o amărăsc. Dumneata însă eşti tânără şi îţi pot mărturisi adevărul...

Martei i se trezi încrederea în doctor. Pentru întâia oară îşi ridică privirea spre el. Era un om tânăr, frumos, avea ochi buni.

— Tatăl dumitale e foarte bolnav...

— Ce are ?

— Tuberculoză.

— Adică oftică ?

— Da... In starea în care se află acum, nu poate merge mai departe.

— Nu poate ? Ce o să ne facem, atunci ?

— Mai întâi de toate, trebue să se îngrijească. Pe urmă, vom vedea... Cât despre mama dumitale, nu sunt încă sigur. S'ar putea să nu aibă nimic, dar tot aşa s'ar putea să fie şi ea bolnavă. O să vedem la analiză. Iar dumneata ai nevoie de injecţii...

Marta se sperie. E adevărat, în ultima vreme muncise mai mult decât ceilalţi şi ea dusese tot greul. Dar acum se pierdu, neştiind ce să facă.

— O să fac tot ce pot pentru ai dumitale... Mai vino şi mâine cu amândoi părinţii. Să vedem rezultatele analizelor. Iar dumitale ţi se va face prima injecţie...

Ii dădu ultimele sfaturi :

— Să nu beţi din acelaş vas cu tatăl dumitale. Şi nici să nu mâncaţi din aceeaşi farfurie. M'ai înţeles ?

O luă de bărbie cu un gest prietenos.

— O să fac tot ce pot... îmi placi...

In noaptea aceea se îmbătă la cabaret şi până la urmă o bătu pe Filo, care avea toane, făcea mofturi, se lăsa rugată...

5

Orașul furnica de cerșetori. O gloată uriașă de oameni murdari și sdrențăroși aștepta sosirea călătorilor din clasa întâia, pândea la gară și în jurul hotelurilor, „O panoramă de boli", cum spusese cineva, debarcând la Pirapora. Gloata aceasta era alcătuită din emigranții care nu izbutiseră să plece mai departe la Sao Paolo și care nu putuseră nici să se înapoieze în ținuturile de baștină. Rămăseseră aici. Cei mai sdraveni se tocmiseră să lucreze la fazendele din împrejurimi, în schimbul unui adăpost și al hranei zilnice, așteptând moartea. Ceilalți alcătuiau legiunile de cerșetori care străduiau să strângă bani ca să-și cumpere bilete de tren până la Sao Paolo. Și acum mai visau încă la meleagurile acelea bogate, unde se găseau de toate.

De îndată ce strângeau banii trebuincioși se urcau în tren și se duceau să moară la Sao Paolo. Alții se înapoiau la Joazeiro și porneau iar în pribegie prin caatinga, ducându-se să-și dea sfârșitul în țara lor de baștină. Câțiva rămâneau pentru totdeauna la Pirapora. Innoptau prin tufișurile de pe malul apei, își înjghebau bordeie pe cealaltă parte a râului, furau și chiar jefuiau.

Nu era ușor să-i deosebești pe cerșetori de gloata emigranților bolnavi ; îi despărțea poate numai faptul că cei dintâi cereau de pomană, pe când ceilalți tăceau.

Orașul în care se îmbulzeau sute de oameni istoviți, în sdrențe, așteptând trenul în nădejdea că odată și odată tot vor căpăta certificatul de sănătate, părea o vedenie din Apocalips. Se aflau aici și cei înapoiați din Sao Paolo — se înghesuiau și ei la ușile centrului de emigrare. Pe străzi se vedeau hoinărind copii sdrențăroși, deavalma cu cerșetorii : glasurile copiilor care cereau de pomană se amestecau cu acelea ale bătrânilor.

Poetul care scrisese despre căile foametei, un mare sceptic, era slujbaș la o agenție de vapoare. Se înrăise văzând că nu-și putea tipări versurile la niciuna dintre editurile din capitală. Poetul acesta spunea mereu că la Pirapora se pot deosebi până la o sută de feluri de cerșetori. Erau mai întâi cei din partea locului, care se târau de mulți ani pe străzi și cărora toată lumea le cunoștea și chipurile și bolile. Orbi și schilozi, pe care moartea nu se îndura să-i ia, cereau de pomană pe la casele bogate, unde își aveau demult tainul lor. Apoi erau cerșetorii vre-

melnici. Aceştia alcătuiau câteva grupe. Prima era aceea a copiilor. Pe aici toţi copiii cerşeau, chiar şi aceia ai căror părinţi mai aveau ceva bani. Văzând cum cei de o vârstă cu ei întindeau mâna, se apucau şi ei să cerşească, uneori numai în joacă. Apoi venea categoria cerşetoarelor cu prunci în braţe, jalnice şi sdrenţăroase. Erau femei cărora le muriseră soţii pe drum sau după sosirea la Pirapora şi care nu mai ştiau încotro s'o apuce: să-şi urmeze călătoria către Sao Paolo, sau să se înapoieze acasă? Şi, până una alta, rămâneau la Pirapora. Cele mai tinere, pe lângă cerşit, se mai îndeletniceau şi cu prostituţia.

Bărbaţii puteau fi şi ei grupaţi în mai multe categorii. Mai întâi cei bolnavi fără leac, cărora Epaminondas le spulberase orice speranţă de a-şi mai putea continua călătoria şi care se străduiau să strângă bani ca să plece mai departe cu trenul sau înapoi, acasă, cu vaporul. Veneau apoi cei bolnavi de friguri de baltă, care se doftoriceau cu chinină şi nu-şi pierduseră încă nădejdea că vor căpăta certificatul şi odată cu el şi dreptul de a pleca. Şi, în sfârşit, erau cei care se înapoiaseră din Sao Paolo şi nu aveau bani de vapor.

Se furau unii pe alţii, se strângeau grămadă la gară, la debarcader, la uşile hotelurilor, hoinăreau pe uliţi şi prin pieţe, se hrăneau cu resturile culese de prin gropile cu gunoaie. Vara, în ciuda arşiţei nemiloase, tot mai izbuteau să se descurce. Dar când venea iarna cu nesfârşitele ei ploi, care nu conteneau zi şi noapte, se grăbeau să se adăpostească în bordeie înjghebate la repezeală, căutau să se aciueze pe lângă vreo fazendă învecinată şi mureau cu zecile.

S'ar fi putut spune că era un oraş al cerşetorilor şi dacă poetul de care am pomenit ar fi avut un mare talent şi şi-ar fi făcut mai puţin sânge rău, poate că ar fi izbutit să scrie un poem nemuritor pe tema aceasta. Dar, în ultimul timp, îi plăcea mai mult să scrie sonete de dragoste pentru prostituatele care îl fericeau în schimb cu farmecele lor.

La hanul unde pentru trei milreises pe zi se putea căpăta şi adăpost şi hrană (o bucată de pastramă cu fasole) Geronimo îşi mai numără încă odată banii. Joao Pedro se duse să-şi caute de lucru. Erau zeci de şomeri pe aici. Tonio şi intrase în cârdăşie cu băieţaşii care cerşeau. Prinzându-l, Geronimo îl bătu, căci niciodată nu şi-ar fi închipuit că vreunul din familia sa ar putea ajunge să întindă mâna şi să ceară de pomană. Dar după aceea, îşi dădu şi el seama că altă ieşire nu era. Emigranţii se întrebau

unii pe alții despre rezultatele vizitei medicale. Certificate nu primiseră decât Joao Pedro și Tonio.

Marta îi împărtășise Jucundinei ceeace-i spusese medicul despre Geronimo:

— A zis că se prea poate ca tu să n'ai nimic... Dar tata e bolnav... Mi-a făgăduit totuși c'o să ne ajute...

Cu toată amărăciunea ei, Jucundina mai găsi un cuvânt de laudă pentru doctor.

— Ce om bun e...

— Până la urmă o să ajungem cerșetori pe aici!

Jucundina își aminti de cei trei fii ai ei: dacă ar fi fost acum împreună, altfel s'ar fi petrecut lucrurile. Sau poate că nu? Poate că totuși era mai bine așa. Oricum, cei trei băieți nu sunt nevoiți să întindă mâna să cerșească. Jucundina își aminti și de Gregorio, cel care-l împușcase pe Artur.

— Slavă domnului, nu l-au prins! Slavă domnului! Bine a făcut... Păcat numai că nu l-a împușcat chiar pe doctorul Aureliano!

Marta își aduse aminte de Aureliano care o îmbrățișase, așa cum făcuse astăzi doctorul dela centru. O străbătu un fior care-i amorți foamea și-i risipi tristețea, iar luminile orașului i se părură mai puternice. Unde o fi acum Vicente? Flăcăul pe care Marta îl iubea n'o mângâiase niciodată!

A doua zi se îndreptară din nou cu toții spre centrul de emigrare. Amelia le spuse să aștepte. Rămaseră în sala ticsită. Ușa se deschidea mereu, oamenii intrau și ieșeau. Unii veseli, cu certificatul care le dădea dreptul la călătorie gratuită, alții amărîți, femeile cu ochii înroșiți de plâns.

In cele din urmă, Jucundina și Geronimo fură chemați în cabinetul doctorului. Epaminondas le spuse să vină după răspuns a doua zi. Le făgădui:

— Am să fac chiar azi analiza.

— Senhor doctor, pentru numele lui dumnezeu, vă rog să vă grăbiți! Nu mai avem niciun fel de mijloace! Mâine va trebui să părăsim hanul, nu ne ajung banii decât pentru ziua de azi.

— Mâine o să aveți rezultatul. Și acum trimiteți fata pentru injecție. E foarte slabă, dar după câteva injecții o să se întremeze. Și atunci o să capete și ea certificatul.

Aștepta cu nerăbdare să intre Marta. Puse seringa și acul

la fiert. La urma urmei, o injecţie n'are ce să-i strice. Fata îi dădu bună ziua şi îi surâse, sfioasă.

— Mâine o să avem rezultatul analizei pentru părinţii dumitale. Tare aş vrea să iasă bine. Dar trebue să-ţi spun dinainte, mi-e teamă că bătrânul are plămânul atins...

— Şi dacă ar fi aşa, înseamnă că nu poate pleca ?

— In orice caz nu pe socoteala statului... Iar dacă vrea să plece pe cheltuiala lui, n'o să se bucure de niciun ajutor, n'o să capete nici locuinţă şi nici de lucru, trebue să-şi găsească singur un loc să muncească. Aşa că n'ar avea niciun rost să plece pe socoteala lui, chiar dacă ar avea bani.

— Dacă senhor ar putea să-i dea o mână de ajutor...

— O să fac tot ce-mi stă în putinţă, dragă fată... Meriţi s'o fac...

Surâse şi Marta îşi plecă ochii. Nu prea înţelegea ce voia dela ea dar simţea că în vorbele şi în privirile lui se ascundea un alt gând. Ii mulţumi.

— Pregăteşte-te pentru injecţie.

In timp ce-i făcea injecţia, îi spuse :

— E păcat să înţepi un trup atât de frumos.

Ea tresări, se îmbujoră la faţă şi făcu o mişcare să se depărteze.

Epaminondas se ridică şi începu îndată să-i vorbească despre altceva, temându-se să n'o fi speriat. Ea îşi trăgea rochia fără să-l privească.

— Mama dumitale mi-a spus că nu mai aveţi cu ce plăti hanul, că nu vă ajung banii decât pentru azi...

— Unchiul Joao Pedro caută de lucru...

Epaminondas scotoci în portofel, scoase o hârtie de cincizeci de milreises şi i-o întinse :

— Asta pentru cazul când va trebui să mai zăboviţi... Să nu-i spui mamei că ţi-am dat-o eu...

Ar fi vrut să refuze. Dar ştia prea bine că banii lor sunt pe sfârşite şi n'avea nici unde înnopta, nici ce mânca. Şi pe deasupra taică-său era bolnav ! Primi bancnota.

— Sunteţi atât de bun, senhor...

El prinse curaj.

— Ai putea căpăta şi mai mult...

Dar Marta îi întinse, sfioasă, vârfurile degetelor şi îşi luă rămas bun.

Când ajunse la han, îi mărturisi Jucundinei că doctorul îi dăduse banii, dar nu-i pomeni nimic de felul cum se purtase cu ea. Jucundina se simţi înduioşată :

— Dumnezeu să-i ajute... ce tânăr bun...

— Zice că nu prea trage nădejde pentru tata...

— Ce o să ne facem atunci, fata mea ?

Geronimo tuşea de i se spărgea pieptul. Joao Pedro nu găsea de lucru. Nici măcar pentru o pâine.

Se grămădiseră mulţi emigranţi în oraş şi toate fazendele vecine erau pline.

6

Deşi se deprinsese cu astfel de scene, Epaminondas tot se mai temea de ele.

— S'a făcut analiza, domnule doctor ?

— Am făcut-o. La dumneata, senhora, totul e în ordine, îi spuse Jucundinei. Dar vezi că la dumneata, prietene, plămânul e atins, şi în starea asta, nu poţi pleca.

— Şi nu se poate să capăt hârtia ?

Epaminondas hotărî că nu era dibaci să-i spulbere dintr'odată orice nădejde.

— Acum, în orice caz, nu se poate. O să-ţi facem un tratament energic şi rapid : injecţii zilnice, odihnă, hrană bună. După un timp s'ar putea să fiu în măsură să-ţi dau certificatul...

— Şi cum o să trăim până atunci ?

Geronimo ridică privirea spre el.

— Senhor doctor, vorbeşte-mi deschis. Dacă nu se poate face, spune-mi-o cinstit pentrucă atunci ei — arătă spre familia lui — o să plece şi o să rămân numai eu. După ce şi-or găsi un rost acolo, iar Joao Pedro şi ceilalţi s'or apuca să lucreze, o să-mi trimită şi mie bani să vin şi eu...

În clipa aceea, Epaminondas fu cât pe ce să renunţe la Marta şi să-i spună bătrânului că niciodată nu-i va putea da certificatul, îndemnându-l să trimeată femeile împreună cu Joao Pedro cu primul tren, ba chiar să-i dea şi ceva bani ca să-şi cumpere şi Geronimo biletul. Dar se gândi la Marta şi nu putu să se împotrivească ispitei.

— S'ar putea ca după ce termini tratamentul să fii în stare

să pleci. O să te îngrijesc fără plată. Cât privește pe Marta voastră i-aș putea găsi un loc. Dacă știe să gătească, ar putea să vadă de gospodăria mea, cât timp o să mai rămâneți aici. Așa o să vă mai descurcați. O să văd, poate o să găsesc și unde să vă adăpostesc... Cred că cel mai nimerit e să așteptați. De îndată ce te vei simți mai bine voi face tot ce-mi stă în putință ca să pleci cu primul tren, împreună cu toată familia... Ei ce spui?

— Ești prea bun, senhor doctor... Numai dumnezeu ni te-a scos în cale ca să ne ajuți!

Simți cuvintele lui de mulțumire ca o lovitură usturătoare de bici. Dar sosise timpul să-i facă Martei injecția și dorința puse din nou stăpânire pe el.

„E noblețea întruchipată!" spusese cândva, despre el, Diogenes.

7

In apropiere, trăia o familie de negri care era îndatorată față de doctor. Intr'adevăr, Epaminondas îngrijise pe negresă când se îmbolnăvise de tifos. Negrii aceștia locuiau într'o colibă veche unde prin mijlocirea doctorului își găsiră adăpost și Geronimo împreună cu familia sa. Negrii fură bucuroși să-i poată ajuta pe Geronimo și pe ai săi și nici nu voiră să primească cele douăzeci de milreises oferite de oaspeți.

— Ați fost trimiși de prietenul nostru!

Acum Marta se ducea în fiecare dimineață la locuința doctorului, îi gătea, îi deretica prin odăi. Negresa care-l slujise înainte primi cu mirare vestea că doctorul îi dă un concediu — prin locurile acelea slugile nu prea știau ce era odihna.

Incetul cu încetul, Marta începu să priceapă dece o ajuta Epaminondas. Nu pierdea niciun prilej să pună mâna pe ea. Se apăra, dar nu putea întotdeauna să scape de el, mai cu seamă că începuse să-i facă injecțiile acasă.

Fata îi plăcea din ce în ce mai mult și se hotărîse să-și atingă cu orice preț scopul. Filo era geloasă pe Marta și doctorul se folosi de prilej și rupse definitiv legăturile cu fosta lui prietenă.

Işi petrecea tot timpul liber acasă, umbla de colo până colo, intra în bucătărie, o chema pe Marta pentru tot felul de fleacuri,

îi dădea târcoale, încerca s'o îmbrăţişeze când ea deretica prin odăi.

La început, Marta voise să fugă, să lase tot şi să-i spună mamei cum stau lucrurile. Dar se răzgândi dându-şi seama că familia ei ar fi rămas atunci fără nimic: fără adăpost, fără cele patruzeci de milreises pe care doctorul i le făgăduise drept leafă lunară, fără bacşişurile pe care i le dădea din când în când lui Tonio pentru felurite comisioane. Şi — ceeace ar fi fost şi mai rău — tatăl ei n'ar mai fi putut trage nădejde să plece niciodată de aici şi fără el cum şi-ar fi putut găsi ei vreun rost la Sao Paolo? Marta se gândea la toate acestea şi îşi dădea seama că nu-şi putea ocoli soarta. Treptat, începu chiar să-i placă faptul că doctorul îi dădea târcoale. Epaminondas era un tânăr chipeş şi fata ştia prea bine că nu i se va putea împotrivi multă vreme. Deaceea se hotărî să tragă cât mai multe foloase de pe urma acestei împrejurări. Ştia că Geronimo o va izgoni când va afla cum stau lucrurile. Nu se amăgea nici în privinţa lui Epaminondas: o s'o părăsească şi el destul de repede, n'o să se însoare cu ea şi nici în casa lui n'o s'o ia. E medic, are o logodnică la Sao Paolo, deasupra patului îi ţinea atârnată fotografia ei, cu o dedicaţie drăgăstoasă, pe care Marta a descifrat-o destul de greu: „Bunului meu Epominondas, cu mare dragoste, dela, mica lui logodnică, Marieta."

Marta se hotărîse astfel, liniştită, să i se dea lui Epaminondas, ca să uşureze plecarea tatălui ei la Sao Paolo. Bine înţeles, ea n'o să mai plece. Dacă era de ales între ea şi tatăl ei, atunci mai bine să plece el.

Instinctul de femeie o îndemnă să-l prindă în mreje pe doctor. Işi schimbă purtarea faţă de el căutând să-l ademenească, dar în acelaş timp, fără să-i cedeze; îl îmbia ţinându-l mereu în frâu, până ce Epaminondas îşi pierdu capul deabinelea.

In cele din urmă, o prinse într'o seară şi începu s'o sărute pătimaş pe gură. Ea se desprinse cu greu din braţele lui, căci trebuia să lupte totodată şi împotriva propriei ei dorinţe.

Incepu atunci o adevărată vânătoare. O fugărea, ea alerga, niciunul nu scotea un cuvânt, dar Marta îşi dădu seama că sosise ceasul.

Uneori, noaptea, plângea acasă, când îşi vedea tatăl şi mama, unchiul şi nepotul şi îşi aducea aminte că nu va putea pleca împreună cu ei. Ştia dinainte ce soartă o aştepta: strada,

cabaretele de noapte... Dar se hotărîse. Ii părea rău numai că nu i se dăduse lui Vicente, la Joazeiro.

8

Tonio veni în fugă acasă :

— Bunicuţo ! Bunicuţo !

Jucundina îi ieşi înainte. Il îngrijea pe Geronimo, îndeplinind toate prescripţiile medicului. Tonio era îmbrăcat în sdrenţe, ochii îi ardeau, picioarele îi erau roşii de praf.

— Ce s'a întâmplat ?

Pe faţa băieţaşului înflori un surâs.

— L-am văzut pe doctor cum o săruta pe mătuşa Marta...

Il trase mai la o parte ca să nu audă Geronimo. Şi îl puse să-i povestească tot ceeace văzuse, poruncindu-i să nu mai spună nimănui nimic.

— Venisem să-i cer mătuşii un gologan, dar tocmai atunci doctorul a prins-o şi a început s'o sărute pe gură... Am fugit şi ei nu m'au văzut.

Seara, când se întoarse acasă, Marta arăta obosită, dar surâdea. Ţinea în mână certificatul care adeverea că Geronimo era deplin sănătos şi putea să plece. Jucundina ar fi vrut să-i vorbească, s'o întrebe dece se lăsase sărutată de doctor, dar când văzu hârtia îşi dădu seama de ceeace se întâmplase. Se înfioră şi îşi simţi inima sfâşiată de durere.

Marta pricepu că mamă-sa ştia tot ; tăcură amândouă, în timp ce bărbaţii discutau noutatea.

— Ei, acum putem pleca...

— Da, mai sunt însă destui înaintea noastră...

— O să ne facă rost doctorul să plecăm mai devreme.

In cele din urmă, se culcară. Dormeau toţi pe nişte rogojini, într'o odaie cu tavanul ciuruit. Jucundina aşteaptă să aţipească ceilalţi. Atunci puse mâna pe umărul Martei. Fata plângea.

Ieşiră amândouă în curtea din faţa casei. Marta tăcea, cu ochii plecaţi. N'avea ce să mai spună. Dar Jucundina n'o slăbi :

— Povesteşte-mi !

Şi cum fata nu-i răspundea, o întrebă :

— Nu te-a lăsat în pace ?

Ea dădu din cap.

— Şi numai după aceea ţi-a dat hârtia ?

O privi pe maică-sa, cu ochii înlăcrimaţi. Se aşteptase s'o ocărască şi se pregătise să primească orice mustrare. Jucundina însă nu-i spuse nimic. Şedea pe gânduri cu fruntea plecată, cu mâinile lăsate în jos. Apoi îşi apucă fata de mână, o trase lângă ea şi o sărută pe frunte, lucru pe care nu-l mai făcuse de ani de zile. Şi amândouă izbucniră în plâns.

După un timp Jucundina vorbi:

— Dacă află taică-tău, ar fi în stare să-l ucidă pe doctor şi să te izgonească!

— Mai devreme sau mai târziu tot o să afle...

— Numai de-am putea pleca mai repede, spuse Jucundina. Roagă-l tu pe doctor!

Nu-l ura pe Epaminondas. Aşa trebuia să se întâmple, asta-i fusese soarta. Bine că nu se aflau aici şi băieţii! S'ar fi putut întâmpla o nenorocire!

— Du-te de te culcă, fata mea!

Jucundina rămase încă multă vreme pe prispă, ascultând vuietul neîntrerupt al râului. Cerul înstelat cernea o lumină argintie peste creştetul ei nins; albise detot în timpul pribegiei.

9

Epaminondas ar fi vrut să întârzie cât putea plecarea Martei. Ii plăcea încă foarte mult. Făgăduise să-i trimită pe ai săi cu trenul următor, care pleca peste douăzeci şi cinci de zile. Acum, după ce săvârşise un fals, eliberându-i lui Geronimo certificatul, voia s'o păstreze cât mai mult pe fată lângă el.

Pentru prima oară dăduse un certificat de sănătate unui emigrant care era vădit bolnav. Intotdeauna respinsese orice intervenţie sau cerere de acest fel. Acum, ce o să spună cei care lucrau alături de el?

Amelia cunoştea rezultatul analizei, iar funcţionarii discutau cazul, care nu mai era pentru nimeni o taină. Curând, svonul se răspândi şi printre emigranţi şi unul dintre ei, în focul unei certe cu Joao Pedro, îi aruncă în faţă:

— Sunteţi nişte netrebnici! Aţi jertfit cinstea fetei pentru certificatul bătrânului!

Când află despre toate astea, Geronimo îşi ieşi din minţi. Dacă Jucundina n'ar fi fost pe aproape, şi-ar fi ucis fata. Tăbărî asupra ei, cu bâta:

— Să pleci de aici, stricato! Nenorocito! Nemernico! Ce-am ajuns... să văd la bătrânețe o păcătoasă terfelindu-mi ultimii ani din viață!

Marta se smuci și fugi pe stradă. Avea fața însângerată. Tocmai se lăsa seara, emigranții forfoteau prin împrejurimi. Din casă, se auzeau strigătele lui Geronimo. Jucundina se străduia să-l potolească. Până la urmă îl podidi tusea și îl culcară.

Jucundina încercă să-i ia apărarea Martei. Dar Geronimo nu voia să audă nimic, nu voia s'o mai vadă niciodată pe Marta. Ii opri și pe ceilalți să mai aibă de a face cu ea.

De îndată ce i se astâmpără tusea, le porunci să strângă toate bagajele, hotărît să părăsească locuința. Nu mai voia să rămână nicio clipă în casa unde-i adusese acela care pângărise cinstea fiicei sale. Și se adăpostiră sub copacii din apropiere unde se oploșiseră și alți emigranți.

Negrii, gazdele lor, se uitau nedumiriți și nu mai înțelegeau nimic. Emigranții îi priveau și ei tăcuți.

10

Curând, Marta fu nevoită să plece din casa lui Epaminondas. Se vorbise prea mult despre cele întâmplate, atât la centrul de emigrare, cât și în oraș și chiar poetul cel lipsit de talent pomenea despre lucrul ăsta. Lumea îl condamna pe doctor mai ales pentrucă își adusese în casă o mulatră. Pe de altă parte și dragostea lui pătimașă era pe sfârșite. Sosise o nouă prostituată din Januaria; îl părăsise pe sergentul cu care venise și se apucase să practice iar prostituția. Epaminondas începuse să se uite pofticios la ea.

Astfel, Marta fu nevoită să bată străzile, să umble prin speluncile de noapte. După câteva zile, se îmbolnăvi și, neștiind ce să facă, nu se îngriji la timp. In cele din urmă o trată Epaminondas (moștenise clientela aceasta dela Diogenes) dar se purtă cu ea de parc'ar fi fost o străină. Nu mai avea nimic din îndrăgostitul de acum câteva săptămâni.

Marta slăbi, începu să-și vopsească obrajii și buzele. Își făcu două rochii noi și își cumpără o pereche de pantofi.

11

Marta ducea greul întregii familii. Geronimo şi Tonio ieşiseră la cerşit, dar erau prea mulţi oameni care cereau de pomană în oraş. Se adăposteau tot sub copaci, laolaltă cu alte zeci de emigranţi care aşteptau trenul sau permisul de plecare.

Geronimo nu pomenea niciodată de fiică-sa. Curând însă îşi dădu seama că banii cu care Jucundina cumpăra făina şi fasolea, zahărul, cafeaua şi pastrama, erau câştigaţi de Marta. Nimic nu-l supărase mai tare, de când porniseră în pribegie, şi nu-i pricinuise o durere mai cruntă decât întâmplarea asta. Işi iubea fata şi chiar acum când se lepădase de ea, încă îi mai păstra chipul în inimă.

Se certă aprig cu Jucundina când află de unde veneau banii In cele din urmă se mai potoli.

Putea oare să-i lase pe ai săi să moară de foame? Dar fie care dumicat de pâine i se oprea în gât. Se gârbovea tot mai tare şi tusea îl chinuia din ce în ce mai des.

Vedea cum Jucundina se ducea să-şi întâlnească fata, cum se întorcea cu merinde, stând cu ochii plecaţi să nu se vadă că plânsese. Nu spunea nimic, dar simţea că totul avea să se sfârşească printr'un desnodământ de neînlăturat.

12

In cele din urmă sosi şi trenul. Plecarea era hotărîtă pentru a doua zi. Noaptea, Jucundina se duse să-şi ia rămas bun dela Marta. Pentru prima dată o vedea în rochia ei de seară, pe care o purta prin spelunci, cu faţa pudrată şi vopsită.

— Mâine plecăm...

Se îmbrăţişară, cu lacrimi în ochi. Jucundina îl adusese şi pe Tonio. Il adusese şi pe Joao Pedro cu ea. Il chemase şi pe Geronimo.

— Cum, nu vrei nici măcar să-ţi iei rămas bun dela biata fată?

El însă nu-i răspunsese. Stătea cu fruntea plecată şi în inima-i sfâşiată nu mai era decât o singură dorinţă: să moară cât mai curând, să se sfârşească odată toate chinurile!

Stătură mult de vorbă. Marta le spuse că Vicente sosise în ajun cu vaporul şi că trecuse şi pe la cabaret. Dar nu le pomeni

nimic de faptul că plecase fără să-i spună o vorbă când o văzuse stând la masă şi bând cu alţi bărbaţi.

Le dădu toţi banii pe care îi avea. Jucundina izbucni în plâns. Marta îi spuse :

— Vin şi eu mâine la gară. Vreau să-l mai văd pe tata...

13

Trenul era gata de plecare. Emigranţii veneau grupuri-grupuri. Ultimele trei vagoane de clasa a treia erau rezervate pentru ei. Până la Sao Paolo nu mai coborau. Vor ajunge, în sfârşit, în ţara aceea a belşugului! Erau toţi mulţumiţi, de parcă ar fi uitat toate încercările prin care trecuseră. Cei care nu puteau pleca se uitau la ei cu jind şi întindeau mâna cerând de pomană dela călătorii din clasa întâia.

Geronimo se aşeză pe banca de lemn alături de Jucundina care stătea lângă fereastră ; îşi dădu seama că bătrâna ar fi vrut să se scoale. Se vede că Marta se afla pe peron. Dar Jucundina nu îndrăznea s'o caute prin mulţime de teama bărbatului ei. Joao Pedro şi Tonio, care şedeau pe banca din faţă, aveau acelaş aer tainic, care-i stârnea bănuelile. Băieţaşul dădu să se ridice, dar Geronimo îl sili să stea jos.

— Stai liniştit, nemernicule, că-ţi frâng gâtul...

Emigranţii îşi întindeau hamacele în tren, alţii care mai călătoriseră îi învăţau ce să facă. Vagonul era supraîncărcat. Oamenii intrau, ieşeau, se strigau unii pe alţii pe nume, îşi răspundeau, stăteau de vorbă. Căutând-o din ochi pe Marta, Joao Pedro îl descoperi în mulţime pe Gregorio care se plimba dealungul peronului.

— Ia uitaţi-vă cine-i acolo ! Gregorio !

— Cine ?

Jucundina dădu să se ridice, dar Geronimo îi puse mâna pe umăr, oprind-o.

Joao Pedro strigă în gura mare :

— Gregorio ! Gregorio !

Gregorio îi recunoscu şi îşi făcu loc cu coatele prin mulţime până în dreptul ferestrei.

— Am sosit ieri cu vaporul. Nu ştiam că sunteţi aici. Altfel v'aş fi căutat.

Zări faţa palidă a lui Geronimo şi îşi dădu seama că lipseau mulţi din familie. Jucundina îl întrebă :

— N'ai păţit nimic ?

— Nimic. Am făcut degeaba atâta ocol ca să ajung la Joazeiro. Aveam ceva bani...

Le povesti cum trecuse cu bine vizita medicală.

— Cum s'ar zice sunt şi eu pe plecate... Peste o lună vin după voi...

— Să ne cauţi acolo.

Locomotiva dădu semnalul de plecare. Inainte de a ieşi din vagon, Gregorio îl întrebă pe Geronimo :

— Dar ceilalţi unde sunt ?

Podidit de tuse abia putu să răspundă :

— S'au prăpădit de foame, pe drum.

Locomotiva pufăi. Trenul se puse în mişcare. La început mai încet, apoi îşi iuţi mersul. Gregorio sări jos. Atunci Jucundina se ridică şi dând la o parte mâna lui Geronimo care voia s'o oprească, se uită pe fereastră. Geronimo se ridică şi el ca s'o silească să se aşeze. Dar în loc de asta, se rezemă de ea şi mai apucă s'o vadă, la marginea peronului, pe Marta, care, îmbrăcată cu o rochie roşie, le făcea semne cu mâna.

La cotitură locomotiva şuieră ascuţit.

Cartea a doua

CĂILE NĂDEJDII

JOSE

1

Jose, tâlharul care purta şi porecla de Zé Treboada, se aruncă la pământ. Glontele şuieră pe deasupra lui — l-ar fi nimerit în cap dacă nu s'ar fi trântit jos atât de repede. Rămase culcat peste nişte tufe cu ghimpi ascuţiţi, fără să-şi dea seama, căci îl apăra haina de piele. Cum stătea ascuns în tufiş, ţinti îndelung, fără să-şi ridice privirea de pe ochitor. Apoi apăsă pe trăgaci şi se auzi un urlet puternic, ca un răcnet de fiară turbată. Toată caatinga se umplu de strigăte. Zé Treboada văzu cum cel pe care-l împuşcase flutură braţele în aer, lăsând arma să-i cadă şi se prăbuşi în iarbă.

Ii strigă lui Lucas Arvoredo care stătea lungit ceva mai încolo:

— Pe unul l-am dat gata!

Lucas Arvoredo zâmbi. Ochia cu grijă: nu voia să dea greş, mai ales după ce Zé Treboada îl nimerise pe unul dintre blestemaţii aceea de „maimuţoi".

— E rândul meu acuma, strigă el şi jandarmii de prin tufişuri îi recunoscură vocea. Se auzi sgomotul împuşcăturii; locotenentul sări la o parte — scăpase ca prin minune. Speriaţi, jandarmii fură cât pe aci să arunce armele şi s'o ia la goană, dar după o clipă se desmeticiră. Locotenentul comandă: Foc! şi tragerea începu. Gloanţele sburau prin tufişuri, speriind şerpii şi şopârlele. Jandarmii trăgeau cu îndârjire: voiau să-l răpună pe Lucas Arvoredo împreună cu banda lui.

Jandarmul rănit de Jose gemea înfundat; gloanţele îl loviseră în pântece. Era plin de sânge, îi ieşiseră măruntaiele afară. Un jandarm mai bătrân, numit Candido, îi dădea să bea. Locotenentul — care părea foarte tânăr — îşi întoarse capul, scârbit de priveliştea muribundului. Terminase de curând şcoala de război; după ce se însurase şi avusese primul copil, fusese înaintat la gradul de locotenent, mulţumită şefului său, care-i arăta bunăvoinţă pentru sârguinţa la învăţătură şi buna lui purtare; apoi fusese trimis în oraşul acela de provincie, unde se afla o mică garnizoană.

Jandarmii trăgeau mereu, dar tâlharii nu răspundeau.

„Dacă or fi fugit?" se gândi locotenentul. Era prima lui încăierare şi nu cunoştea metodele de luptă ale tâlharilor. Bătrânul soldat Candido îi spuse însă că treaba deabia acum începea.

Locotenentul voia să-l încercuiască pe Lucas Arvoredo şi trimise câţiva jandarmi să ocolească luminişul prin dreapta, pentru a-l ataca pe Lucas pe la spate. Bătrânul Candido clătină din cap, dar nu spuse nimic, fiind deprins să se supună. Il lăsă pe muribund şi luă comanda patrulei care trebuia să se furişeze prin tufăriş, apucând pe o potecă ascunsă.

Locotenentul nu sosise decât de o săptămână în oraş; nevasta îi născuse de curând un băiat şi amândoi căutau o locuinţă. Cu o seară înainte, şoferul care venise cu un camion încărcat cu ciment, îi adusese veşti noi. Ii povestise că-l întâlnise pe tâlharul Lucas Arvoredo la câteva liga de oraş. Tâlharii îl siliseră să oprească, ameninţându-l cu armele, iar un oarecare Zé Treboada îi pusese cuţitul în piept. Tâlharul acesta se apucase să-l descoasă; voia să ştie ce mai era prin oraş, care era numărul jandarmilor şi ce arme aveau. Şoferul le spusese totul — cine ar fi putut face altfel în situaţia lui? Ii luaseră toţi banii, scotociseră camionul şi văzând că nu avea decât ciment îi dăduseră drumul. După aceea se depărtaseră; pornind maşina, şoferul avusese timp să mai arunce o privire în urmă şi văzuse că se ascunseseră chiar acolo, în caatinga.

Fără să-i spună nimic nevestei sale, locotenentul se duse să stea de vorbă cu prefectul. Se gândea că lucrul cel mai nimerit ar fi să iasă înaintea lui Lucas, să-l atace în pădure, să-l ucidă ori să-l prindă de viu sau, în orice caz, să-i dea o lecţie bună ca să-i treacă pentru multă vreme pofta de a se mai ţine de tâlhării.

Prefectul îi încuviinţă planul. Deobicei, banda lui Lucas ocolea oraşele cu garnizoane puternice. Dacă locotenentul va porni

cu jandarmii lui, Lucas ar putea să creadă că are de aface numai cu avangarda detaşamentului aflat în oraş. Şi chiar dacă locotenentul nu va izbuti să-l prindă sau să-l ucidă, fără îndoială că Lucas va fugi. Intre timp, prefectul ar fi putut aduna un număr de localnici, i-ar fi înarmat pe cei mai îndrăzneţi şi atunci, chiar dacă Lucas ar reuşi să pătrundă în oraş, ar fi întâmpinat cum se cuvine.

Prefectul fu de părere să se trimită un om în oraşul vecin după ajutoare. E adevărat că drumul până acolo, dus şi întors, ar fi cerut destulă vreme, pentrucă şoseaua era tăiată de Lucas şi omul ar fi trebuit să meargă pe jos, prin caatinga.

Dar locotenentul îi spuse că n'avea nevoie de ajutoare. Dispunea de optsprezece oameni şi atâţia îi ajungeau. Inafară de asta, prefectul ar fi putut să mai înarmeze vreo treizeci de bărbaţi în oraş. Iar în banda lui Lucas, după toate datele, nu erau mai mult de douăzeci de tâlhari.

— Chiar mai puţini, îi spuse prefectul. Când a atacat Grauna n'avea decât unsprezece oameni !

— Atunci, să pornim la treabă !...

Nu-i spuse nimic neveste-si decât în clipa când trebui să plece. O văzu îngălbenindu-se deodată la faţă. Atunci când şeful îi propusese să-l mute, înaintându-l în grad, ea se împotrivise. Orăşelul acesta depărtat, din fundul ţării, pierdut în caatinga de nepătruns, făcea parte din ţinutul bântuit de Lucas Arvoredo. Lucas îşi luase singur numele de „guvernator al desişurilor" şi de mai bine de zece ani rătăcea pe aceste meleaguri jefuind, ucigând, siluind. I se dusese vestea peste tot, dar nimeni nu izbutise să-l prindă. O singură dată îl lovise un glonte, rănindu-l în şold, dar preafericitul Estevan îi vrăjise trupul şi de atunci se simţea invulnerabil. După întâlnirea cu preafericitul, alături de care petrecuse patru zile, devenise şi mai fioros. Se despărţise de el de vreo două luni şi acum cutreiera caatinga.

Locotenentul nu ştia ce-i rezervă viitorul. Operaţiunea aceasta putea să-i aducă înaintarea la gradul de căpitan „pentru servicii excepţionale", i s'ar fi publicat fotografia în ziare şi dacă ar fi izbutit să-l prindă sau să-l ucidă pe Lucas Arvoredo faima lui s'ar fi întins pretutindeni, chiar până la Rio de Janeiro. Dar în încăierarea cu tâlharii putea să-şi găsească şi moartea : cei din banda lui Lucas nu prea dădeau greş. Locotenentul era tânăr, avea o mustăcioară care-i venea bine, ţinea la uniforma lui şi nu-

trea visuri de glorie. Se numea Ezechiel da Silveira. Jandarmii îl iubeau şi-l socoteau un om norocos.

Când începură să tragă, locotenentul se gândi la fiu-său: „O să crească mare şi o să fie mândru de tatăl lui, locotenentul care l-a înfrânt pe Lucas Arvoredo!“

Stătea printre tufişuri şi nici nu voia să-l asculte pe bătrânul Candido, care avea grijă de el ca de un fiu şi îl ruga mereu să se culce pe pământ. El însă nu se sinchisea şi dădea comenzile stând în picioare, cu zâmbetul pe buze, liniştit şi sigur de sine.

Pornise decuseară, de cum se întunecase şi în zori descoperise urmele lui Lucas pe şosea.

Detaşamentul intrase în desiş. Oamenii se pricepeau să-i dibuiască pe tâlhari. Se luau după urmele pe care le lăsaseră, după crăcile rupte, după frunzele călcate; deodată, răsunară cele dintâi împuşcături. Nu se putuseră dumiri, la început, dincotro se trăgea.

— Ei sunt! spusese Candido.

Se culcaseră după un tufiş şi văzuseră că tâlharii se aflau chiar în faţă, pitulaţi printre mărăcini. Din locul unde se opriseră, o potecă ducea prin desiş până la şosea, iar tâlharii se aflau dincolo de poteca asta, unde îşi întăriseră poziţia. Candido, însoţit de şase jandarmi se îndreptă în direcţia aceea.

— Când o să ajungi acolo, să tragi trei focuri unul după altul ca să ne dai de ştire. Pe urmă, mai aştepţi cinci minute şi porneşti la atac, îi ordonă locotenentul.

Candido salută şi plecă. Işi dădea seama că se ducea la moarte, dar îi era milă de locotenent, un flăcău atât de bun şi atât de tânăr încă. Această încercare de încercuire era o prostie. Lucas cunoştea caatinga ca'n palmă şi nimeni nu l-ar fi putut încercui acolo, mai ales cu o mână de oameni. Dacă locotenentul Miranda ar fi avut comanda detaşamentului, în niciun caz n'ar fi procedat astfel. S'ar fi mulţumit numai să-i sperie pe tâlhari şi să-i pună pe fugă.

Oamenii lui Lucas dibăciră mişcarea jandarmilor şi-l înştiinţară pe şeful lor. Lucas ghici numaidecât ce anume urmărea locotenentul.

— Vor să ne încercuiască...

Şi îşi întocmi şi el planul de luptă.

— O să terminăm mai întâi cu ăştia, de aici, până să ajungă ceilalţi la cotitura potecii, în tufişuri. N'o să mai aibă timp să le

vină în ajutor... Şi pe urmă o să-i curăţăm şi pe ceilalţi, o să-i ucidem pe toţi maimuţoii ăştia!

Din locul unde se afla locotenentul, se auzeau împuşcăturile. Gloanţele sburau pe sus, dar oamenii lui Lucas nu răspundeau. Cunoşteau poziţia şi aşteptau să li se dea de veste că jandarmii de sub comanda bătrânului Candido au ajuns la punctul cel mai depărtat al potecii. Răsună un fluierat sglobiu, ca o chemare de pasăre. Era semnalul. Tâlharii deschiseră atunci focul, sărind şi şuierând ca nişte diavoli. Trăgeau, se aruncau la pământ, răcneau ca fiarele, făceau un sgomot drăcesc ca să-i bage în sperieţi chiar şi pe cei mai curajoşi. Se apropiau din ce în ce de locul unde se afla locotenentul. Trei jandarmi căzuseră, iar ceilalţi erau gata să fugă, în orice clipă.

Locotenentul observă neliniştea soldaţilor săi, dar mai nutrea o slabă nădejde că grupa lui Candido va ajunge la timp ca să-l atace pe Lucas din spate. In sinea lui, ştia însă că acesta nu va mai avea răgaz nici să ajungă, nici să-i sară în ajutor. Jandarmii se uitau la el. Unul dintre ei îi spuse:

— Senhor locotenent, ar fi mai bine să ne retragem, altfel o să pierim cu toţii aici...

Tâlharii se apropiau sbierând, trăgeau de aproape. Locotenentul răspunse:

— Dacă vreţi, n'aveţi decât să fugiţi, fricoşilor! Eu însă rămân. Nu pot să-l părăsesc pe Candido nici pe oamenii care-l însoţesc...

— Eu rămân cu locotenentul meu...

Un altul se scărpină la ceafă şi îşi ridică puşca. Dar ceilalţi o luară la fugă, croindu-şi drum prin desiş şi aruncând armele.

Lucas Arvoredo putu să ochiască pe îndelete. Glontele străpunse pieptul locotenentului. Cei doi jandarmi rămaşi, văzându-l că se prăbuşeşte, svârliră şi ei armele şi fugiră.

Zé Treboada fu cel dintâi care ajunse lângă răniţi. Locotenentul murise, dar mai erau doi care trăiau încă. Le curmă viaţa cu pumnalul. Tâlharii scotociră cadavrele. Lucas cerceta puştile.

— Straşnice arme!

Adunară cartuşele aruncate. In felul acesta îşi procurau muniţiile. Mai aveau şi alt mijloc: se aflau în desiş unii oameni care îi găzduiseră adesea pe tâlharii lui Lucas şi care se duceau să le cumpere muniţii.

— Acum să-i curăţăm şi pe ceilalţi!

Poteca era liberă, dar Lucas găsi mai nimerit s'o apuce prin

desiş. Alţii n'ar fi putut trece pe acolo. Dar oamenii lui Lucas erau deprinşi să se strecoare printre arbuştii ghimpoşi. Erau îmbrăcaţi ca nişte cow-boy, purtau alpargate, iar deasupra scurtelor de piele, aveau prinse la brâu cartuşiere. Păşeau tăcuţi, fără să facă niciun sgomot, ca tigrii.

Dar Candido era soldat bătrân şi, auzind împuşcăturile, înţelese că Lucas dibuise planul locotenentului. Totuşi mergea înainte, nu se mai putea întoarce. Dacă avea noroc, putea să le taie drumul tâlharilor înainte ca aceştia să-l doboare pe locotenent cu tot detaşamentul. Când ajunse la punctul fixat însă, împuşcăturile încetară. Inţelese îndată ce s'a întâmplat :

— Asta înseamnă că l-au răpus...

Se grăbi să iasă cu oamenii lui în şosea. Acolo, Lucas nu va mai îndrăzni să-l atace. Aproape că alerga acum, strigând la jandarmi. Mai târziu, dacă o fi cu putinţă, o să se întoarcă la locul unde se afla locotenentul, să-i caute trupul.

Când oamenii lui Candido ieşiră în şosea, tâlharii începură să tragă după ei. Lucas le porunci celor din banda lui să-i urmărească pe jandarmi, mergând dealungul şoselei, prin caatinga. Mai căzu încă un jandarm. Candido avu noroc să dea peste un camion care venea spre ei. Il sili pe şofer să-l ia şi pe el împreună cu oamenii din grupa lui.

Vestea că Lucas se îndrepta spre oraş ajunse acolo înaintea lui Candido. Jandarmii care îl părăsiseră pe locotenent povestiseră cele întâmplate. Locuitorii începeau să fugă.

Candido se duse deadreptul la casa locotenentului. Nevasta acestuia avea ochii mari şi trişti. Era gingaşă şi fermecătoare.

— Locotenentul nu s'a întors ? I s'a întâmplat ceva ?

Candido voi să mintă dar tocmai atunci intră prefectul care-l căuta şi care, încredinţat că senhora cunoştea trista veste, îi prezentă condoleanţele lui. Ea leşină, prefectul se grăbi să-i sară în ajutor, bolborosind zăpăcit :

— Asta îmi mai lipsea !

O culcară în pat şi o lăsară în grija servitoarei. Prefectul spuse :

— Ar fi mai bine să părăsim oraşul şi să ne ducem în pădure... Apoi, către Candido : Adună jandarmii care au mai rămas şi aşteaptă-mă la prefectură.

Lumea fugea pe străzi, negustorii îşi închideau prăvăliile, oamenii îşi cărau avutul în pădurea din jurul localităţii. Erau şi câteva automobile în oraş, dar nimeni nu se folosi de ele, căci

cine s'ar fi încumetat să iasă pe şosea. Câţiva oameni înarmaţi se îndreptară către prefectură.

2

Lucas Arvoredo aruncă fotografia, după ce se uită în treacăt la chipul femeii şi la copilul înfăşat în scutece. Zé Treboada fu mai curios şi după ce cercetă chipul femeii, şterse cu mâneca fotografia şi o vârî în buzunar. O luaseră din portofelul locotenentului.

— Frumoasă iapă, spuse Zé Treboada.

Intrară în oraş, trăgând focuri în aer. Străzile erau pustii, oamenii înarmaţi, strânşi de prefect şi de judecător, dispăruseră ca prin farmec. La drept vorbind, ei nu prea crezuseră că Lucas o să vină, socotind că tâlharul, după ciocnirea din desiş, se va retrage pe alte meleaguri.

Jandarmii rămaşi în oraş nu se împotriviră prea mult. Doi încercară să fugă, ceilalţi fură ucişi. Trei, care se predară, fură şi ei omorîţi. Ca să nu prăpădească prea multe cartuşe (căci nu prea aveau muniţii) Lucas porunci să fie înjunghiaţi cu pumnalele. Rămaseră lungiţi pe caldarâm, scăldaţi în sânge. Lui Candido îi tăiară limba, îi scoaseră ochii. Lucas îl căuta demult.

Un negustor întârziat se grăbea să-şi închidă prăvălia. Lucas îl ameninţă cu arma :

— Deschide dughiana !

Negustorul, tremurând, se întoarse la tejghea.

Lucas îi porunci :

— Ridică toate obloanele !

Lumina năpădi încăperea. Era o după amiază limpede de vară, cu un soare strălucitor, cu un cer senin şi albastru.

— Aşa mai merge ! Se vede toată marfa...

Puseră mai întâi mâna pe parfumuri. Nu se găseau în prăvălie decât vreo câteva sticluţe, prea puţine chiar şi pentru cei care intraseră înăuntru ; pentru cei care făceau de pază afară nu mai rămase niciuna. Tâlharii deschideau sticlele cu apă de colonia, cu esenţe, cu ape de păr, turnându-şi-le pe cap, pe vestminte. Se spălau rar, tot cutreierând caatinga lipsită de ape şi căpătaseră o duhoare acră care trăsnea de departe. Amestecată cu parfum, duhoarea deveni şi mai cumplită, dar ei păreau încântaţi.

— Miros mai dihai decât orice muiere !...

Lucas deschise tejgheaua în care stăpânul prăvăliei îşi ţinea banii. Nicio leţcae! Făcu semn lui Zé Treboada, care ridică pumnalul îndreptându-l spre pântecul negustorului.

— Dă gologanii!

Omul scoase din buzunar un pachet de bancnote. Deasupra era una mare şi o hârtie de cinci sute de milreises.

— Pentru numele lui dumnezeu, nu mă omorîţi!

Zé Treboada luă banii şi-i dădu lui Lucas. Ieşiră din prăvălie şi se îndreptară spre prefectură. Clădirea era pustie. Nici urmă de om. Lucas Arvoredo se instală în jilţul înalt al prefectului şi începu să râdă, mulţumit de sine. Ceilalţi se porniră şi ei pe râs. Apoi ieşiră în stradă şi prinseră câţiva oameni.

— O să vă omor pe toţi, dacă nu se arată prefectul!

Ochi înspăimântaţi priveau printre zăbrelele ferestrelor veneţiene, ale caselor. Lucas trase câteva focuri în aer. Unul dintre prizonieri făgădui să-l aducă pe prefect.

— Nu cumva să încerci s'o ştergi c'o să fie vai de tine!

Prefectul apăru împreună cu judecătorul oraşului — pretorul, cum i se zicea prin partea locului — care fusese tras cu arcanul de sub pat. Prefectul îl salută smerit pe Lucas şi îi strânse mâna lui Zé Treboada.

— Dece ai fugit? Te-ai speriat?

Ii răspunse că nu se înspăimântase câtuşi de puţin şi că tocmai se pregătea să vină când trimisese după el.

— Ştiu că senhor nu e om rău...

— Bine, lasă vorba, nu mă cumperi tu cu linguşeli. Dacă vrei să-ţi cruţi oraşul de o mare năpastă, să-mi aduci până la ora şase, treizeci de contos bani peşin. Dacă nu — să ştii că nu răspund de ceeace se poate întâmpla...

Prefectul începu să se jeluiască, protestând cu un glas ascuţit că suma era prea mare, că nu aveau negoţ pe picior mare în oraş, că oamenii erau săraci. De unde să ia treizeci de contos?

Se tânguia cu vocea lui piţigăiată când, deodată, îşi aminti de soţia locotenentului, pe care o lăsase în nesimţire. Oare avusese timp să fugă în pădure?

Lucas îi tăie vorba:

— Destul cu atâtea bocete şi văicăreli! N'am nevoie de cei treizeci de contos ai tăi, dacă nu vrei... O să-i găsim noi şi singuri! Dar, acum când te întorci acasă fă bine şi spune-le negustorilor să-şi deschidă prăvăliile. Vreau să fac ceva cumpărături. Şi eu şi

oamenii mei. Dacă deschid, cumpărăm şi plătim. Dacă nu deschid, spargem obloanele şi nu le dăm niciun ban.

Prefectul plecă. Judecătorul se ţinu după el, căutând să păstreze un rest de demnitate în mers. Lucas îl strigă :

— Hei, doctore !

Judecătorul se întoarse :

— Senhor pe mine mă chiamă ?

— Chiar pe tine ! Oi fi tu doctor şi chiar foarte învăţat, dar eu nu dau doi bani pe tine, poate că nici nu ştii să tragi cu puşca. Aşa dar, fă-i un serviciu lui Lucas, dacă vrei să scapi cu viaţă. Du-te la hotel şi spune-le să ne pregătească de haleală pentru mine şi oamenii mei ; suntem hămesiţi şi vrem să ne ospătăm...

Se răspândiră prin prăvălii. Cei mai mulţi îl însoţiră pe Lucas, alţii îl urmară pe Zé Treboada, care era un fel de aghiotant al lui Lucas. Zé Treboada uitase de fotografie şi îşi aminti numai la masă de ea.

Intrară prin magazine, cumpărară lucrurile cele mai absurde şi mai netrebuincioase — salbe, mărgele, inele cu pietre false, cupoane de mătăsuri — daruri pentru ibovnicele din adăposturile şi satele depărtate, unde arareori se duceau.

Chico Gogo arăta o broşă cu o piatră mare de sticlă :

— O s'o duc Nairei, o să-i curgă balele când o vedea-o...

Plăteau cu bancnote vechi şi murdare. Intr'una dintre prăvălii, lui Zé Treboada i se păru că negustorul, un turc, voia să-l înşele la socoteală. Şi, de fapt, aşa era. Se supără :

— Spargeţi tot şi nimeni să nu plătească nimic !

Turcul îşi ceru iertare, pe limba lui, dar nimeni nu-l înţelegea. Oamenii care erau beţi cu toţii începură să dea iama prin lucruri, sfâşiind cupoanele de stofă, stricând jucăriile, găurind pălăriile.

3

In prăvălie se găsea şi o răţuşcă mecanică. Jucăria asta îl scăpă pe turc dela moarte. Se vede că arcul mecanismului nu se desfăcuse de tot deoarece, căzând pe jos, răţuşca începu să se mişte ; făcu câţiva paşi, deschizând şi închizându-şi ciocul şi măcăi de mai multe ori într'un chip foarte caraghios.

Zé Treboada se uită la ea foarte mirat :

— Ia te uită ce drăcovenie !

Dar curând mecanismul se opri şi raţa rămase cu ciocul deschis. Turcul se ascunsese sub tejghea. Zé Treboada îl împunse cu pumnalul.

— Ieşi de acolo, gringo [1], lighioană afurisită !

Turcul ieşi, galben de spaimă.

— Fă-o să umble !

Turcul se apucă să caute pe podea, printre spărturi, cheia mecanismului. Zé Treboada aştepta nerăbdător. Ceilalţi se grămădiră în jurul lui.

— Acum o să vedeţi frumuseţe !...

Turcul se târa pe podea şi tot nu găsea cheia. Işi vedea stofele sfâşiate, lucrurile sparte şi îi venea să plângă. Zé Treboada îl grăbi :

— Mai repede, gringo, că te omor !

In cele din urmă, turcul găsi cheia. Incepu să răsucească arcul şi îl învăţă şi pe tâlhar cum să umble cu cheia. Jucăria se mişcă din nou şi toţi pufniră în râs, grămădindu-se în jur. Zé Treboada băgă mâna în buzunar şi scoase o sută de milreises.

— Asta e pentru răţuşcă, dar pentru celelalte, băieţii n'o să-ţi plătească nimic, gringo, pungaşule ! Şi să fii mulţumit că ai scăpat numai cu atât !

Pe stradă, îl întâlni pe Lucas, ai cărui oameni erau încărcaţi cu mulţime de cumpărături. Zé Treboada învârti cheia răţuştei şi o puse pe jos ca să umble. Lucas pufni în râs şi bătu din palme.

— Parcă ar fi vie !

Aşa cum stăteau aici, strânşi în jurul răţuştei mecanice, tâlharii aceştia fioroşi, din caatinga, oameni fără suflet, puşi pe crime şi pe jaf, păreau nişte copii de ţăran. Maşinăria se opri. Lucas sări ca turbat :

— S'a stricat !

— Dar de unde ! E foarte uşor... nu trebue decât să învârteşti !

Şi raţa porni din nou. Tâlharii mergeau buluc după ea, se înghionteau şi se uitau cu ochi mari cum înainta, cum îşi deschidea şi îşi închidea pliscul, cum măcăia răguşit. Imbrăcaţi în haine de piele, înarmaţi până în dinţi cu pumnale, revolvere şi puşti, fioroşi la chip, nebărbieriţi, plini de sudoare şi de jeg, dar cu un

---

[1] Liftă, denumire folosită în America de Sud pentru străini.

suflet simplu şi lipsit de făţărnicie, oamenii aceştia râdeau încântaţi, ca nişte copii în faţa jucăriei mult dorite...

4

Raţa mecanică, care acum se afla în buzunarul lui Zé Treboada, îi înveselise inima lui Lucas. Spre norocul oraşului prefectul izbutise să strângă optsprezece contos şi când aduse banii, Lucas tocmai stătea la masă cu oamenii săi (lăsase doi de pază în dreptul uşilor, cu armele în mână).

Hotelul se golise, nu rămăsese decât un comis-voiajor, care împins de curiozitate şi ca să aibă cu ce se mândri în capitală, îşi biruise până la urmă teama. Stătea la masă cu Lucas, bea vin şi bere, îi punea tot felul de întrebări, îl asculta cu nesaţ pe tâlhar cum povestea, fălindu-se şi îngroşând lucrurile. Când sosi prefectul, mesenii vorbeau veseli şi cu inima deschisă. Patronul hotelului, senhor Clemente servea singur, deoarece ajutorul său se ascunsese în pivniţă şi nimeni nu fusese în stare să-l scoată de acolo. Prefectul auzi din coridor glasul comis-voiajorului care întreba :

— Dece nu-şi strânge senhor toţi banii ca să treacă graniţa şi să se facă plantator în Bolivia ?

In clipa când intră în sală, auzi şi răspunsul lui Lucas :

— Pentru ce s'o fac, flăcăule ? Duc viaţa asta de tâlhar pentrucă lui taică-meu i-au luat pământul. Şi nu le-a fost deajuns că l-au jefuit, l-au şi ucis pe bietul bătrân ; şi nu făcuse niciodată vreun rău, nimănui. Şi pentru ce toate astea ? Ia, pentru un petec de pământ acolo! Nu erau nici două alqueire[1]. Şi vreau să mă întorc şi eu în acelaş pământ, când mi-oi da sfârşitul. De mai bine de unsprezece ani trăiesc ca tâlhar şi tot aşa o să mor. Fără îndoială au să mă răpună, că doar n'o să mă las eu să mă prindă de viu maimuţoii, de mi-o ajuta dumnezeu...

Prefectul se opri lângă scaunul lui Lucas, care stătea în fruntea mesei lungi, alături de comis-voiajor. Aşteptă ca Lucas să-şi termine vorba.

— Bună seara, senhor Lucas...

Tâlharul se întoarse pe scaun şi zâmbi ; era vesel în seara

---

[1] Unitate de măsură pentru pământ în Brazilia, ceva mai mare decât un hectar.

aceasta. Şi caşasa pe care o băuse la cârciumă, înainte de masă şi vinul pe care-l sorbea acum, nu-i mai trezeau de data aceasta în amintire chipul tatălui său ucis de oamenii colonelului. Imaginea aceasta îl umplea totdeauna de ură şi-i stârnea furia. Raţa care mergea pe jos, discuţia cu comis-voiajorul, graba îndatoritoare cu care-l servea Clemente, toate acestea îl făceau să fie generos. Oamenii săi erau şi ei tot atât de bine dispuşi. Cel mai vesel se arăta Zé Treboada, în buzunarul căruia se găsea răţuşca. Indată ce s'o sfârşi ospăţul o să întoarcă iar arcul jucăriei şi o s'o pună să umble pe masă. Apoi o s'o ducă Maricotei, ibovnica lui, care locuia pe moşia unuia dintre protectorii lui Lucas, un senator. Lucas se bucura de sprijinul unor oameni cu vază, printre care şi colonelul Joao Batista, tatăl unui guvernator de stat.

— Tu erai ? Stai jos şi mănâncă.

— Mulţumesc frumos, am mâncat, minţi prefectul, vrând să-şi isprăvească mai repede treaba.

— Atunci bei un pahar de vin ? Sau vrei mai bine bere ?

Prefectul primi să bea un pahar de bere. Ştia prea bine că era primejdios să refuze. Lucas s'ar fi supărat şi viaţa i-ar fi fost în pericol. Se aşeză deci lângă tâlhar şi dădu pe gât paharul. Din fericire, îşi trimisese nevasta şi fiica la fazenda unui prieten. Dacă ar fi fost aici, Lucas i-ar fi putut cere să i le aducă. Prefectul auzise că tâlharul purta la el o pecete şi însemna cu ea toate femeile pe care le viola, aşa cum se înseamnă vitele.

— Vacile mele... se mândrea Lucas.

Comis-voiajorul tăcea, aşteptând să vorbească prefectul. Ştia câţi bani se strânseseră, chiar el dăduse două sute de milreises. Chibzuia acum dacă făcea să se amestece în cazul când Lucas s'ar supăra. Oare faptul că discutase cu el la masă, îi dădea acest drept ?

Prefectul puse paharul pe masă. Ii venea greu, nu ştia cum să înceapă. Lucas dădu la o parte farfuria (ca şi el, oamenii lui mâncau cu mâna fără să ia în seamă tacâmurile de pe masă) şi îl chemă pe patron :

— Adu ceva dulciuri... Tot ce ai ! Uite alea din borcane, alea îmi plac mie...

In sfârşit, se uită la prefect :

— Ai adus ?

Acesta puse banii pe masă.

— N'am putut strânge decât optsprezece... Lumea de pe la

noi e săracă, nu-i în stare să dea mai mult... Senhor trebue să aibă răbdare şi să se mulţumească deocamdată cu atât.

Lucas se uită la meseni, oprindu-şi privirea asupra comis-voiajorului şi înainte de a răspunde, porunci:

— Barboleta şi Juan Tainha!

Doi tâlhari îşi întoarseră capetele spre el.

— Mâncaţi-vă dulciurile, duceţi-vă să luaţi în primire paza la uşi şi trimiteţi-i pe Arueira şi pe Ruben aici, să mănânce şi ei!

Clemente strânse farfuriile şi puse altele, de desert. Ii tremurau mâinile de spaimă spre hazul tâlharilor.

— Dece ţi-e frică? îl întrebă Zé Treboada. Nu suntem fiare, suntem şi noi oameni ca toţi ceilalţi!

Clemente păli şi lăsă să-i scape din mâini farfuria care se făcu ţăndări. Lucas pufni în râs.

— Nu speria omul, Zé. Altfel o să facă pe el, aici, în faţa mai marilor lui!

Toţi râseră în hohote. Băteau cu pumnii în masă, trânteau de pământ sticlele goale. Unul strigă:

— Mai vrem vin!

Lucas se întoarse către prefect:

— Socoteşte şi tu: aici sunt şaptesprezece oameni şi cu cei doi care stau la uşi fac nouăsprezece. Câte un conto de fiecare şi încă şase pentru mine, asta face cu totul douăzeci şi cinci... Mai adu şapte şi nu mă ating de nimeni... Cuvântul lui Lucas Arvoredo...

Prefectul începu să se roage:

— Nu se poate. N'am de unde să mai iau şapte contos. Doi, trei contos să zicem că aş putea să mai găsesc... Lasă să fie douăzeci de contos, senhor Lucas, suntem oameni săraci. Fii milostiv!

Comis-voiajorul se amestecă şi el, stăruind pe lângă Lucas. Oamenii de prin partea locului nu erau avuţi. Plantatorii care ar fi putut să-i ajute locuiau departe.

— Am eu grijă de ăştia, spuse Lucas. Ei, haide, fie, dacă mă rugaţi atâta, primesc şi douăzeci... şi îşi băgă banii în buzunar. Du-te şi adu-mi şi restul, te aştept aici!

Dar înainte ca prefectul să plece, îl întrebă:

— Cine e stăpânul cinematografului?

— Doctorul Gentil, farmacistul.

— Spune-i că vreau să văd azi un film. Un film frumos, în care să fie împuşcaţi indienii...

Tâlharii aplaudară. Lucas se apucă să mănânce compotul de piersici şi linse siropul din farfurie.

— Mai e?

Clemente aduse borcanul. Lucas îl întrebă pe comis-voiajor:

— Iţi place să dansezi?

— Deobicei nu prea mă dau înlături...

— Mie nu-mi prea place, dar băieţii mei se dau în vânt după asta! Se întoarse spre Treboada: Să facem un bal, Zé?

— O, da! Desigur!

Zé Treboada îşi aminti atunci de fotografie. Işi băgă mâna în buzunar, găsi raţa şi începu să caute poza. O scoase din buzunar şi o arătă celor de faţă.

— O să dansez cu dona asta!

Comis-voiajorul o recunoscu pe soţia locotenentului; locuise o bucată de vreme aici, la hotel, în timp ce se repara casa în care şedea. I se strânse inima. Zé Treboada urmă:

— Soţia vestitului maimuţoi! O să vadă ea azi ce înseamnă un bărbat adevărat!

— Unde putem face balul?

Lucas îl întrebă pe comis-voiajor care era cea mai frumoasă sală din oraş.

— Una într'adevăr frumoasă, care să fie vrednică de dumneavoastră, nu există! Comis-voiajorul încerca să-l facă să renunţe la bal. Nu e nicio sală cumsecade...

— Dacă-i vorba de dat din picioare, orice sală e bună.

— Dar parcă spuneaţi că vreţi să plecaţi curând din oraş?

— Ascultă, flăcăule, băieţii trebue să petreacă! Trăiesc mereu ascunşi în inima caatingei, pribegi, furişându-se prin desişul de cactuşi. Trebue să petrecem! Seara asta e a noastră!

Clemente servi cafeaua. Lucas urmă:

— O să petreci şi tu cu noi. O să vezi cum ştim să dansăm, mai abitir ca orăşenii!

— Dar femeile? De unde le luaţi? Sunt aici câteva târfe, unele chiar drăguţe...

— Nu ne trebue de astea! O să dansăm cu fetele şi cucoanele din oraş. Trebue să vină toate! O să le aducem şi singuri!

Zé Treboada întrebă:

— Unde locuieşte dona asta?

Comis-voiajorul tăcu. Dar senhor Clemente îi spuse adresa cu un glas gângav, de parcă-l strângea cineva de gât.

5

Comis-voiajorul se gândi c'o să le poată da de ştire tuturora în timp ce va rula filmul. Prefectul se întoarse cu restul de doi contos, spunând că spectacolul de cinematograf va începe peste o jumătate de oră. Comis-voiajorul îşi întocmi un plan. Filmul trebuia să dureze cel puţin un ceas şi jumătate. Deajuns ca să le dea de veste bărbaţilor şi părinţilor să-şi ascundă nevestele şi fiicele sau să le ducă în pădure. El însuşi va avea grijă de soţia locotenentului, cunoştea un loc unde tâlharii n'ar fi izbutit niciodată s'o găsească.

Dar nu-i trecuse prin minte că Lucas îi va chema pe toţi la cinematograf. Şi când prefectul îi anunţă că totul e gata în vederea reprezentaţiei, Lucas le spuse oamenilor lui :

— Adunaţi tot poporul la cinematograf. Să vină toate femeile câte se mai găsesc pe aici şi toţi oamenii de vază... Toţi, până la unul ! Iar tu — îi porunci el prefectului — să spui orchestrei să fie gata ! Lucas Arvoredo vrea astăzi să danseze !

Prefectul se cutremură şi întrebă :

— Dar n'aţi spus că dacă vă dăm cei douăzeci de contos, părăsiţi oraşul ?

— Am spus că n'o să omor pe nimeni — şi o să mă ţin de cuvânt ! Dar n'am spus că n'o să petrec ! Prea te grăbeşti să mă vezi plecat ! Şi în privirea lui scânteie mânia.

Unii dintre tâlhari erau beţi deabinelea, altora nu le mai lipsea mult. Prefectul se uită la comis-voiajor, dar acesta, turburat de faptul că i se spulberase planul, spuse nehotărît :

— Nu e vorba de asta.

— Şi tu, flăcăule, ai face mai bine să-ţi vezi de treabă ; nu te băga unde nu-ţi fierbe oala ! Şi să-mi răspunzi la ce te întreb : care sală ar fi mai potrivită pentru dans ?

— Sala de concert...

— Bine, acolo o să fie balul. Hai, şefule, du-te şi-i vesteşte pe toţi !

Prefectul şovăi, dar unul dintre oamenii lui Lucas se apropie ameninţător de el. Ieşi, împleticindu-se de parcă ar fi fost beat. Lucas îl chemă :

— Să vii şi tu cu familia !

— Nu e aci ! E plecată la un prieten.

— A fugit ?

— Nu! E plecată de mai bine de o lună...

— Bine, du-te şi mişcă-te mai repede!

Ii trecuse tot cheful. In sală nu mai rămăseseră decât cei doi tâlhari care făcuseră de pază la uşi. Lucas aşteptă până ce isprăviră de mâncat.

— Cât îţi datorez? îl întrebă el pe Clemente.

— Cât doreşte senhor, atât să plătească...

Aruncă pe masă o hârtie de cinci sute de milreises.

— Ajunge?

— E chiar prea mult!

— Du-te, pune-ţi haina şi vino la petrecere. Unde ţi-e nevasta?

— E bolnavă... se cutremură Clemente.

— Parcă era aici când am venit. Nu minţi!

Clemente căzu în genunchi, cu mâinele întinse:

— Senhor Lucas, ia-ţi înapoi banii, să rămână masa pe socoteala mea... dar îndură-te de soţia mea, e bolnavă sărmana, s'ar putea să moară numai dacă ar auzi de aşa ceva!

Lucas îşi luă banii şi-l împinse cu piciorul pe Clemente care, pierzându-şi echilibrul, căzu pe jos.

— Piei din faţa mea! Norocul tău că ai o nevastă pocită! Niciun maimuţoi nu s'ar uita la o scârbă ca ea!

Mai rămăseseră câteva sticle de vin şi de caşasa la bufet.

Lucas porunci tâlharilor să le ia.

— Să mai înveselim petrecerea!

Se îndreptă spre comis-voiajor:

— Hai, să mergem, flăcăule! Eşti invitatul meu! N'ai dece să te temi, eşti holtei. Orice femeie vrei, poţi să-ţi alegi!

Comis-voiajorul îşi închipui ce o aştepta pe văduva locotenentului. Obrajii îi ardeau cumplit: în drum spre cinematograf se străduia să râdă la toate glumele pe care le făcea Lucas Arvoredo. Se căi acum că nu se ascunsese şi el ca ceilalţi locatari ai hotelului. Pe stradă întâlniră familii speriate care mergeau împinse din spate de tâlhari cu arma în mână. Erau femei despletite, bărbaţi îngrijoraţi. Toţi se îndreptau spre cinematograf. Un tâlhar cânta o baladă care preamărea isprăvile lui Lucas Arvoredo:

Când Lucas Arvoredo se ivește,
Năpasta cade peste cei bogați:
Pumnalul fără milă-l mânuește,
Furtună e și tunet pentru'ndestulați.

Acesta este Lucas cel vestit,
Cu arma'n mână, el, oriunde se arată,
Pe nevoiași mereu i-a ocrotit,
Săracilor le este ca un tată.

Săibatic este Lucas, fioros,
Cu banda lui neastâmpărată.
Copii, vă este spaima de prisos,
In cei micuți, el nu dă niciodată.

Căci Lucas Arvoredo e'nfricoșător
Și fără milă numai pentru cei bogați;
Doar pentru ei s'arată neîndurător,
Săracilor, tâlharii le sunt frați.

6

Femei și bărbați fură împinși în cinematograf. In sală erau și câteva loji laterale, la parter. In prima din ele se instală Lucas cu un tâlhar și cu comis-voiajorul. In sală se aflau vreo cincizeci de persoane. Lucas făcu un semn cu degetul către judecător, care ședea lângă soția și fiicele sale. Iși pierduse orice urmă de demnitate. Lucas le strigă oamenilor săi:

— Duceți-l pe judecător într'o lojă!

Nevasta judecătorului era nespus de grasă, iar fiicele sale, toate între douăzeci și treizeci de ani, nu arătau mai puțin durdulii decât ea. Erau pieptoase, cu sâni țanțoși. Plângeau toate și când le văzu, Lucas se strâmbă:

— Ce mai zebu! [1]

Comis-voiajorul rânji în silă. Judecătorul rămase în loja vecină, sub escorta tâlharilor. Tot acolo fu adus puțin după aceea și prefectul.

---

[1] Zebu sunt niște vaci cu cocoașă care trăiesc în America de sud.

Așteptând să înceapă reprezentația, Lucas se uita la femeile din sală, care plângeau. Işi opri privirea asupra unei fete blonde, palide, care purta o rochie simplă de un albastru deschis. Nu era o frumusețe pe gustul orășenilor. Dar pe Lucas îl fermeca părul ce-i cădea în bucle blonde pe umeri și bretonul de pe frunte care-i scotea în vileag paloarea și finețea trăsăturilor.

— Cine-i? îl întrebă el pe comis-voiajor.

— O învățătoare...

Lucas îi făcu un semn tâlharului care se afla lângă el:

— Ad'o aici!

O traseră aproape cu sila, sub ochii celor din sală, înmărmuriți de groază. Erau cu toții stăpâniți de spaimă, nimeni nu știa ce-o să se întâmple cu el ori cu ai săi. S'ar fi socotit fericiți dacă ar fi scăpat cu viață. Isprăvile lui Lucas Arvoredo alcătuiau un lanț nesfârșit de crime, jafuri, violuri.

Când învățătoarea fu adusă în lojă, Lucas îi spuse:

— Nu mai plânge, dona. Nu sunt o fiară din pădure! Stai aici pe scaun și isprăvește cu bocitul!

Fata se așeză într'un colț. Lucas își întinse mâna greoaie, bătătorită, unsuroasă de mâncare și îi mângâie părul auriu, fin și moale ca mătasea, apoi își înfipse degetele în bucle, simțind un fior de plăcere care-i străbătu tot trupul. Ii zâmbi cu gura lui știrbă și fata se sgribuli și mai tare. Işi lăsă mâna pe gâtul ei subțire, apoi începu să se joace din nou cu părul ei.

Zé Treboada intră în cinematograf târînd după el pe văduva locotenentului. O împinse din urmă până aici, înghiontind-o chiar de câteva ori. O luase de acasă așa cum o găsise, în papuci, despletită, plângând. O trânti pe un scaun, ca pe un sac.

— Șezi aici, măgărițo!

Spectatorii priveau scena tăcuți, revoltați și îngroziți. Femeile își acopereau fața cu mâinele — ce se va mai întâmpla și cu ele? Numai una singură, Quinquina, o fată bătrână de vreo patruzeci de ani, nu părea speriată. Când venise un tâlhar s'o ia de acasă și s'o ducă la cinematograf, ea îi zâmbise, încântată de tinerețea lui. Era tocmai Bico Doce despre care se povesteau isprăvi înfiorătoare, deși nu avea mai mult de douăzeci de ani.

Lucas găsi că reprezentația întârzia prea mult și începu să se teamă de vreo trădare. Porunci să se întărească paza în

jurul cinematografului, punând câte un om la fiecare colţ. Spuse apoi prefectului şi judecătorului:

— Dacă prind vreun maimuţoi pe aici, vă curăţ pe amândoi şi odată cu voi şi pe vacile astea! şi arătă spre soţia şi fetele judecătorului. Şi încă ceva: dacă nu începe imediat filmul, o să mătur podelele cu patronul!

Prefectul se ridică în lojă (judecătorul nu mai era în stare să se ţină pe picioare) se bâlbâi şi porunci să fie chemat Gentil. Patronul cinematografului se înfăţişă.

— Senhor Lucas doreşte să începi imediat.

— Aşteptam porunca lui.

Lumina se stinse. Comis-voiajorul observă că Lucas lăsase în pace părul fetei şi pusese mâna pe revolver. Invăţătoarea se folosi de acest răgaz ca să se tragă cu scaunul cât mai departe cu putinţă. Se lipi de peretele lojei. Nu vedea nimic, nici măcar ce era scris pe ecran.

Era un film cu cow-boy, încă de pe vremea când nu existau decât filme mute. Cinematograful Rex nu avea încă un aparat de sonorizare. Dar, pentru Lucas şi oamenii săi, faptul acesta n'avea nicio importanţă. Le plăceau împuşcăturile, goana cailor, isprăvile lui Tom Mix[1] (despre care nu mai auziseră până atunci), felul cum îşi răzbea duşmanii. Aplaudau scenele cu încăierări, sbierau, îl încurajau pe eroul filmului. Deveniseră iar copii; ca adineaori când priveau fermecaţi răţuşca mecanică. Lucas uitase cu totul de părul auriu al fetei de lângă el.

Era, în film, o scenă în care Tom Mix se lupta singur cu douăzeci de vrăjmaşi şi îi biruia pe toţi cu pumnii lui vânjoşi. Incântat, Lucas voi să mai vadă odată această scenă şi porunci să se ruleze filmul cât mai încet.

Orăşenii din sală se uitau tăcuţi la cele ce se petreceau pe ecran. Tâlharii din film care o urmăreau pe logodnica lui Tom Mix păreau nişte caraghioşi faţă de Lucas şi de oamenii lui, care se aflau în sală. Nu-i vedeau pe întuneric, dar le simţeau duhoarea acră şi puturoasă, le auzeau râsetele şi comentariile.

— Ce porc, mustăciosul ăla!

Când se sfârşi filmul şi se aprinse lumina, Lucas nu se mulţumi cu atât. Porunci să se ruleze filmul răsturnat, cu josul în sus. Era una din distracţiile lui cele mai de seamă. Ori de

---

[1] Actorul de cinematograf Tom Mix a fost cel mai popular erou al filmelor americane cu cow-boy.

câte ori intra în oraş unde se găsea un cinematograf, cerea să vadă filmul răsturnat.

Şi începu iar chinul pentru spectatori. Numai Quinquina râdea, văzându-i pe actorii care jucau cu capul în jos şi picioarele în sus, mergând pe pământul care se afla acolo unde ar fi trebuit să fie cerul.

La fel se petrecu şi cu filmul lui Charlie Chaplin; nenorocirile bietului hoinar îi făcură pe tâlhari să râdă cu poftă.

Personajul antipatic al filmului, duşmanul lui Charlie, era o matahală de om şi când se apucă să-l bată pe erou, un tâlhar nu se putu stăpâni şi trase trei gloanţe în ecran. Câteva femei din sală leşinară, dar nemernicul de pe ecran îşi vedea înainte de treabă.

— Nu-l mai bate, porcule!

In cele din urmă, se aprinse lumina. Văduva locotenentului zăcea în nesimţire. Zé Treboada o încărcă pe umăr şi ieşi cu ea. Tâlharii îi încercuiră pe spectatori şi îi mânară din urmă spre sala de concerte. Lucas mergea la braţ cu învăţătoarea, cu nasul îngropat în părul ei de aur, adulmecând parfumul fetei şi zâmbind mulţumit.

Una dintre fetele judecătorului, înnebunită de spaimă, încercă să fugă. Un tâlhar îi trase un picior şi o trânti jos. Plângând, mama ei se chinui s'o ridice. Judecătorul era gata să izbucnească în plâns. De îndată ce banda se arătă la colţul străzii, orchestra începu să cânte. Se aduseseră sticle de vin şi de caşasa dela barul vecin.

O lună rotundă şi galbenă se ridică pe cer, revărsându-şi lumina peste case, peste caldarâm, peste părul bogat al învăţătoarei, făcându-l să lucească şi mai frumos.

7

Fireşte, nu s'ar fi putut spune că balul era prea însufleţit. Oricum, petrecerea dată de Lucas Arvoredo în oraşul cucerit de el n'ar fi putut trece drept plicticoasă. Era ca o înmormântare cu muzică veselă, cu samba[1] şi foxtrot.

Strânseseră aproape jumătate din muzicanţii oraşului, care nu avuseseră timp să fugă în desiş. Vreo treizeci de femei, ti-

---

[1] Dans popular brazilian

nere şi bătrâne, se învârteau în sală în braţele dansatorilor, mai toţi tâlhari. Lucas voia ca toată lumea să danseze şi îi silise şi pe judecător, pe prefect şi pe comis-voiajor să ia parte la dans. Porunci să se împartă vin muzicanţilor şi le sili pe femei să bea caşasa. O poftise la dans pe învăţătoare şi o călca mereu pe picioare. Fetei i se încâlciseră gândurile şi se lăsa în voia soartei.

— Fie ce-o fi, cum o vrea dumnezeu! îşi zicea.

Avea în oraş un logodnic, dar acum lucrul acesta i se părea grozav de îndepărtat, ca un vis, înceţoşat de cumplita realitate. Lucas îi săruta părul.

Era într'adevăr o veselie îndrăcită. Dacă padrele din localitate n'ar fi fost printre cei dintâi care au fugit din oraş la vestea sosirii lui Lucas, ar fi găsit un subiect foarte potrivit pentru o predică, privind acest bal sinistru unde oamenii se învârteau în sunetul muzicii, al sbieretelor şi al împuşcăturilor, unde sticlele de caşasa se goleau repede şi femeile se înnăbuşeau de spaimă.

Zé Treboada o târa prin sală pe văduva locotenentului. Femeia, aproape leşinată, îşi mişca picioarele în ritmul muzicii, fără să-şi mai dea seama de nimic. Se gândea la soţul ucis, la copilul pe care-l lăsase singur acasă. Orice i s'ar fi întâmplat aici, nimic nu putea fi mai rău decât cele suferite până acum.

Deodată, i se păru că aude plânsul copilaşului ei. Şi mintea i se limpezi, pe neaşteptate. Il împinse pe tâlhar şi se uită drept în ochii lui turburi:

— Oare n'ai şi tu o mamă, nenorocitule?

Intrebarea fu atât de neprevăzută, încât Zé Treboada nu înţelese nimic în primele clipe. Arareori îşi mai aducea aminte de bătrâna Jucundina. Dar acum nu voia să se gândească la ea.

— Lasă-mi bătrâna în pace!

— Dacă ai şi tu o mamă, adu-ţi aminte de ea şi gândeşte-te că şi eu am un copil. Nu-ţi ajunge că mi-ai ucis soţul? Lasă-mă să plec, te rog din suflet, în numele mamei tale!

Rămase în faţa lui neclintită, aspră, neînfricată. Şi bătrâna Jucundina se ivi înaintea ochilor lui Zé Treboada: trebăluia prin casă, o auzea bombănind, îi vedea ochii luminaţi de dragoste. Femeia urmă:

— Te rog, în numele mamei tale... dacă nu vrei ca blestemul ei să cadă asupra ta... de dragul mamei tale...

Zé Treboada îşi duse mâna la ochi : nu putea alunga vedenia bătrânei Jucundina.

— Şterge-o... hai, mai degrabă... până ce nu mă răzgândesc!

Femeia se repezi în stradă. Zé Treboada rămase pe loc ca pierdut. Tot o mai avea înaintea ochilor pe bătrâna Jucundina.

O petrecere sălbatică se deslănţui în sală. Lucas o târî pe învăţătoare în odaia alăturată, îi arse umărul cu pecetea. Fata nu se mai împotrivi — îşi pierduse minţile.

Balul lui Lucas Arvoredo nu se sfârşi decât în zori. Tâlharii puseră mâna pe un camion, îl ameninţară pe şofer cu revolverul în spate şi plecară în goană.

Când răsări soarele, poruncită şoferului să oprească, îi sparseră cauciucurile cu focuri de revolver şi se făcură nevăzuţi în caatinga.

8

Tâlharii se afundară în desiş, căci ştiau prea bine că atacul dat asupra oraşului va stârni multă vâlvă şi lupta împotriva lor se va înteţi. Gazetele vor face tărăboi, deputaţii din opoziţie vor ataca guvernul şi noi potere vor fi trimise pe urmele lui Lucas Arvoredo.

Cel mai mult aveau de suferit de pe urma tâlharilor locuitorii săraci din marginea caatingei, şi nu plantatorii bogaţi, ale căror avuţii erau păzite de jandarmi. Lucas însuşi se purta foarte bine cu ei dacă îi dădeau adăpost sau îi plăteau sumele pe care le cerea. De altfel, dacă vreunul se împotrivea să plătească, Lucas cotropea fazenda, pârjolea recoltele, dădea foc caselor, uneori îl ucidea chiar pe stăpânul plantaţiei şi băga spaima în toţi.

Dar micii proprietari de pământ, atât băştinaşi cât şi cei veniţi de prin alte meleaguri, aveau de suferit nu numai de pe urma atacurilor bandei lui Lucas ci, într'o măsură şi mai mare, de pe urma jandarmilor care, chipurile, îi ocroteau. Locotenenţii şi căpitanii trimişi să-l prindă pe Lucas se îmbogăţeau în timpul cât cutreierau prin caatinga. Primeau bani pentru cumpăratul cailor şi proviziilor, dar băgau totul în buzunar şi luau dobitoace şi merinde în rechiziţie dela ţăranii săraci, jefuiau şi siluiau la fel ca tâlharii sau, poate, şi mai vârtos.

Locuitorii din caatinga se temeau de uniforma jandarmilor mai mult decât de orice. Jandarmii purtau pe aici surtuce de

piele peste cămaşă, iar în loc de chipiuri aveau nişte pălării de cow-boy. Uniformele lor stârneau mai multă spaimă decât hainele de piele ale tâlharilor. Jandarmii jefuiau fără teamă că vor fi pedepsiţi, ucideau şi siluiau în numele legii. Şi apoi, nu plecau atât de repede ca tâlharii. Acolo unde găseau vaci şi găini zăboveau mai mult, ofiţerii îşi alegeau fetele cele mai frumoase, soldaţii se obrăzniceau şi-şi făceau de cap. Mulţi dintre ei erau de prin locurile acestea, unii făcuseră chiar parte din bandele de tâlhari şi numai ei se pricepeau să-i urmărească pe oamenii lui Lucas, numai ei ştiau să se descurce prin caatinga de nepătruns.

Ofiţerii de jandarmi voiau să pună deoparte cât mai mulţi bani din cei destinaţi aprovizionării poterelor şi deaceea lăsau deplină libertate soldaţilor. Aceştia se năpusteau cu înverşunare asupra locuitorilor din caatinga, asupra avutului lor, asupra fetelor şi cirezilor.

Nici tâlharii nu se lăsau mai prejos. Fără să ţină seama că şi ei se trăgeau din ţăranii cei mai săraci ai ţinutului şi că mai toţi erau victimele luptei inegale cu stăpânii latifundiari care-i jefuiseră de pământuri, nu simţeau nicio milă faţă de ce sortiţi să îndure aceleaşi năpăstuiri pe care le răbdaseră şi ei mai înainte.

Şi tâlharii jefuiau, ucideau, siluiau. Singura deosebire dintre tâlhari şi jandarmi era că aceştia din urmă nu se atingeau de marii proprietari, pe când Lucas îi ataca adesea şi pe ei.

Tâlharii se afundară în desiş unde îşi aşezară tabăra, în ascunzişul cel mai nepătruns. Nu ajungeau până acolo decât iscoadele lor, care îi aduceau veşti lui Lucas.

Jandarmii veneau din toate părţile, dela hotarele celor cinci state. Cuvântările deputaţilor din opoziţie fuseseră de astădată neobişnuit de violente, atacul tâlhăresc stârnise indignarea obştească şi însăşi Camera Federală se sezisase. Gazetele publicau fotografia învăţătoarei care îşi pierduse minţile, ca şi aceea a văduvei locotenentului, şi un deputat ceru să i se acorde acesteia o pensie viageră. Interviewul în care văduva povesti cum scăpase din mâna lui Zé Treboada, apăru sub titlul „Mustrările de cuget paralizează mâinile tâlharului“ (reporterului îi plăceau lucrurile senzaţionale, fiind un tânăr ambiţios, dar sentimental). Titlul acesta nelinişti multe familii.

Jandarmii tăiară toate drumurile şi încercuiră pădurea şi tabăra unde se ascundea Lucas împreună cu oamenii săi. Veneau

din toate părţile. Curând lanţul încercuirii trebuia să se închidă. Comanda expediţiei fusese încredinţată unui căpitan din armată. Acesta, înainte de a porni spre desiş, vorbi gazetarilor anunţând sfârşitul lui Lucas Arvoredo şi al bandei sale. Ziarul care publicase declaraţiile încăpu în mâna lui Lucas. Le citi silabisind cuvintele şi privi cu luare aminte chipul căpitanului, destinându-i, în gând, un glonte.

Când căpitanul pătrunse în pădurea de cactuşi, în fruntea celor mai de seamă forţe ale jandarmeriei, Lucas era foarte departe: se odihnea, liniştit, la moşia unuia dintre protectorii săi, un senator, politician de vază, care ţinea cuvântări înflăcărate pentru apărarea civilizaţiei creştine, dar se folosea de Lucas pentru a izgoni pe proprietarii loturilor învecinate pe care voia să pună mâna pe un preţ de nimic. Iar în Senat asculta încuviinţând discursurile în care guvernul era învinovăţit că nu e în stare s'o sfârşească odată cu Lucas. Ii spusese chiar unui cunoscut al său, la cafenea:

— Dacă ar îndrăzni să se abată pe la mine, la moşie, aş şti eu să-i vin de hac.

Votase acordarea de credite jandarmeriei în vederea urmăririi tâlharilor. Ştia că expediţia se va sfârşi ca deobicei prin îmbogăţirea câtorva locotenenţi şi căpitani.

Căpitanul nu-l găsi pe Lucas Arvoredo şi, ca să nu se întoarcă fără nicio ispravă, dădu libertate deplină jandarmilor care se apucară să jefuiască, să ucidă, să siluiască. Iar ziarele puseră şi aceste isprăvi tot pe seama tâlharului Lucas Arvoredo.

9

Când senatorul se înapoie la fazendă, Lucas, însoţit de Zé Treboada, se duse să-l întâmpine. Tâlharii care erau instalaţi în nişte barăci, în apropiere de casa plantatorului, poronciseră să se adune în sat prostituatele şi ibovnicele lor, care locuiau prin împrejurimi.

De câte ori Lucas venea cu banda lui să se ascundă la plantaţie, se puneau la cale tot felul de petreceri. Veneau ghitariştii, cântăreţii din armonică şi dansul ţinea până în zori. Mulţi muncitori luau sapa şi coasa şi îl urmau pe tâlharul Lucas, alegând viaţa liberă din desişuri, lipsită de îndatoriri şi plină de aventuri.

Senatorul ieşi, îmbrăcat cu o pijama vărgată. Strânse mâna pe care i-o întinse tâlharul. Pe verandă se găsea o bancă de lemn şi se aşezară acolo să stea de vorbă. Lucas îşi scoase pălăria de piele şi şi-o puse jos, între picioare. Zé Treboada se aşeză pe vine, în faţa lui. Senatorul fuma o ţigară parfumată. Lucas adulmeca lacom fumul, ca şi cum iar fi dat a înţelege să-i ofere şi lui una. Cam în silă, senatorul trimise să-i aducă din casă cutia cu ţigări — era păcat să le împartă oricui, îl costau opt milreises bucata. Ii dădu una lui Lucas, alta lui Zé Treboada, care o şi băgă în buzunar.

— O duc Maricotei... !

Maricota era ibovnica lui.

Senatorul se pregătea să-şi arate nemulţumirea. De data aceasta, Lucas mersese prea departe, întrecuse orice măsură. Isprava lui ar fi putut să aibă urmări şi pentru senator, cel mai primejduit dintre toţi protectorii tâlharilor, niciunul neavând o situaţie atât de înaltă ca el. E adevărat, ştia că şi colonelul Joao Batista, tatăl guvernatorului din statul vecin, era unul dintre sprijinitorii lui Lucas. Dar guvernatorul nu-i dădea voie lui Lucas să pătrundă în niciunul dintre oraşele micului său stat. Lucas se arăta la moşia colonelului Joao Batista numai atunci când se afla la ananghie, deoarece jandarmii n'ar fi îndrăznit niciodată să-l caute acolo. Dar nicăieri nu se afla atât de bine adăpostit ca la moşia senatorului. Numai el era vinovat pentrucă ceruse ajutor tâlharului de câteori voia să ia cu japca pământurile altor proprietari. Stând pe verandă, senatorul se gândea dacă nu cumva se folosise prea des de serviciile lui Lucas Arvoredo.

— Senhor Lucas, iartă-mă dacă-ţi vorbesc fără înconjur, dar găsesc că mergi prea departe... In felul acesta o să dai odată de bucluc şi n'o să mai pot face nimic pentru dumneata — şi senatorul ridică degetul vrând să-i atragă luarea aminte.

Lucas aţinti asupra lui o privire nedumerită.

— Nu ştiu despre ce-i vorba. Nu ştiu nimic... mă port foarte bine, în ultima vreme a fost linişte pretutindeni...

— Ştii prea bine la ce mă gândesc... Ce zor ai avut să-ţi pui pecetea pe nenorocita aceea de învăţătoare ?

— Eram puţin cam băut şi afurisita aia de fată s'a repezit ca o fiară, ştii senhor ce înseamnă furia ; atunci nu m'am mai putut stăpâni !

Câteva clipe domni o tăcere deplină.

— In felul acesta, Lucas, o s'o sfâşeşti rău... O să te prindă într'o bună zi...

— Nimeni n'o să-l prindă pe Lucas de viu — ştii şi dumneata asta. Un om ca mine nu se dă cu capul de pereţii închisorii. E mai bine să mori în luptă... Eu nu sunt dintre ăia care se lasă prinşi.

— Dar cugetul ? întrebă senatorul. El însuşi rareori îşi amintea că are o conştiinţă, totuşi se întâmpla câteodată, în nopţile de insomnie, să simtă unele mustrări. Cum stai cu el ? Nu-l simţi turburat niciodată ?

— Ce să-l mai sgândăr ? Dumneata, senatorule, ştii prea bine că nu mi-am ales singur felul ăsta de viaţă. Trăiam paşnici pe pământul nostru şi ni l-au luat cu japca, aşa cum faci şi dumneata cu alţii, ba l-au mai şi împuşcat pe taică-meu, om bătrân... La ce le-o fi folosit asta ? Ehei, atunci am omorît şi eu un om şi m'am făcut tâlhar... Mă răzbun. Şi cei care sunt cu mine fac la fel, ştii şi dumneata cine sunt oamenii din caatinga — cei mai nefericiţi şi cei mai chinuiţi ţărani, trăiesc mai rău decât urubu care se hrănesc numai cu stârvuri... lor cel puţin le ajunge hrana, pe când ăştia n'au nimic.

Senatorului nu-i veni deloc la îndemână aluzia pe care Lucas o făcuse cu privire la purtarea lui faţă de dijmaşi. Lucas devenea din ce în ce mai obraznic, îl înfrunta, nu-i mai arăta respectul pe care i-l datora. Se hotărî să pună capăt discuţiei.

— Zăboviţi mult pe aici ?

— Numai câteva zile, până s'or mai odihni oamenii şi s'or potoli jandarmii. Se spune că sunt acum în pădure mai mulţi jandarmi decât ţepii de pe cactuşi.

— Sunt mulţi, dar risipiţi, se răspândesc prin toată caatinga. Aţi face mai bine să treceţi râul, pe celălalt mal — senatorul s'ar fi simţit mai liniştit ştiindu-l pe Lucas în alt stat.

— Cred şi eu că ar fi mai bine... N'am mai fost demult prin locurile alea, am câteva răfuieli de încheiat pe acolo. Rămân aici numai câteva zile, aştept să se care maimuţoii.

— Foarte bine, Lucas. Să ne vedem sănătoşi. Acum mă duc să mă odihnesc puţin, pe urmă trebue să dau unele dispoziţii lui Licurgo — (vorbea de vechilul său). Vino să mă vezi înainte de plecare...

Lucas însă tot nu se ridică să plece :

— Voiam să-ţi mai spun ceva...

— Ce anume?

— Nu prea am destule cartuşe, aş fi vrut...

— Dar de unde să le iau? Senatorul se sculă de pe bancă oarecum supărat de cererea lui Lucas. Ştii foarte bine că nu-i atât de uşor să faci rost de cartuşe.

— Licurgo mi-a spus că mai ai în casă peste trei sute de cartuşe.

„O să-i arăt eu diseară lui Licurgo! Dece nu şi-o fi ţinut gura?" Cartuşele senatorului erau puse deoparte pentru vreun caz de nevoie. Prin aceste desişuri, politica se făcea şi ea cu ajutorul armelor.

— Am şi uitat de ele. Dar nu pot să ţi le dau pe toate. Numai o parte... Trebue să păstrez şi eu câteva, nimeni nu ştie ce poate aduce ziua de mâine...

— De dumneata nu se atinge nimeni, are grijă Lucas de asta! Aşa că o să-mi trimit oamenii să ia cartuşele...

— Bine. Mă duc să mă odihnesc. La revedere...

Lucas se ridică, Zé Treboada se şi sculase în picioare. Senatorul le întinse vârful degetelor. Lucas rămase pe loc, se vedea că mai aştepta ceva. Senatorul înţelese şi-l întrebă:

— Ce mai vrei?

— Cum? N'ai de gând să mă pofteşti la masă? Totdeauna m'ai chemat!

Senatorul zâmbi în silă.

— Vino mâine, o să poruncesc să taie o oaie grasă pentru oamenii tăi.

Rămase câtva timp urmărindu-i pe tâlhari cu privirea. Lucas Arvoredo ajunsese de nesuferit. S'ar fi putut să mai aibă însă nevoie de el, în cazul când situaţia politică s'ar fi înrăutăţit, şi se şi aştepta la asta... Ce bine ar fi fost să nu se mai fi întors niciodată la plantaţie. Dacă jandarmii i-ar veni de hac, senatorul s'ar simţi foarte mulţumit.

Şi pentru întâia oară se gândi să-l trădeze pe tâlhar, să-l dea pe mâna jandarmilor. Gândul acesta începu să i se întipărească în minte.

10

Noaptea, zarva şi veselia domneau în barăci. Lucas trimisese după cântăreţii cu armonica, după ghitariştii cei mai buni.

Se dansa până în zori. Ştiind că ibovnicii lor le vor părăsi curând şi vor sta ascunşi în desiş luni dearândul, femeile se arătau deosebit de drăgăstoase înainte de despărţire.

Un muncitor de pe plantaţie îi vorbise lui Lucas despre un muzicant pe care-l auzise cu vreo câteva zile înainte la o fazendă vecină. Era numai în trecere pe acolo; se îndrepta spre Joazeiro, cu gândul de a se duce în sud. Lucra de câteva zile cu familia lui la plantaţii; fusese nevoit să ia sapa în mână şi să muncească pentru a-şi câştiga ceva bani ca să-şi poată urma drumul. Era un muzicant atât de bun cum nu mai pomenise altul până acum; mai mare dragul să-l asculţi, aşa încât făcea să trimită după el.

— Numai de n'ar fi plecat... era doar în trecere pe acolo, mergea spre sud, spre Sao Paolo...

Lucas trimise un răvaş şi chiar în aceeaşi seară Bastian se înfăţişă cu armonica. Venise numai el, fără familie, era mai sigur aşa.

Auzise de multe ori vorbindu-se de Lucas, de nelegiuirile ca şi de mărinimia lui atunci când cineva sau ceva îi era pe plac. Şi mai aflase că Jose, fiul lui Geronimo făcea parte din bandă. Ar fi vrut să-l vadă, să-i povestească cele întâmplate pe plantaţia colonelului Inacio. Venise cu armonica sub braţ, însoţit de muncitorul care se dusese să-l poftească. Zé Treboada îl recunoscu numaidecât:

— Păi ăsta e Bastian!

— Cum, îl cunoşti? întrebă Lucas.

— Fireşte! Trăia pe fazenda colonelului Inacio, unde locuia şi familia mea. De acolo am plecat cu banda ta, nu-ţi mai aduci aminte?

Lucas îşi aminti. Cum ar fi putut s'o uite pe Zéfa, nebuna care prezicea viitorul, ameninţând lumea cu prăpădul? Dar atunci nu-l văzuse pe Bastian, căci negrul fugise cu familia sa şi nu se înapoiase decât după plecarea tâlharilor.

Dela Bastian, Zé Treboada află veşti noi despre plantaţie şi despre ai săi. Află că doctorul Aureliano vânduse fazenda, că-i jecmănise de pământuri pe dijmaşi, află despre plecarea lor în pribegie, despre Gregorio care trăsese în Artur, dar nu izbutise să-l ucidă. Ultimele veşti pe care Bastian i le dădu lui Jose le căpătase şi el dela nişte oameni care se întorceau din sud. Il văzuseră pe Geronimo şi povesteau că din toată familia nu mai

rămăseseră decât doi băieţaşi, Marta, bătrânii şi Joao Pedro, şase cu totul, dar şi aceştia atât de prăpădiţi că nu mai arătau a oameni.

— Şi ceilalţi?

Faţa lui Zé Treboada se întunecă; miji ochii luând o înfăţişare cruntă.

— Se spune că au murit pe drum. Şi eu mi-am pierdut trei fii în pribegie. Ce au făcut cu poporul, nemernicii!

Cântă până în zori. Toată lumea dansă, înveselindu-se. Straşnic lăutar! Lucas se însufleţi, îi plăcea cântecul de armonică, iar Bastian avea un glas fermăcător. Cânta naivele balade războinice din caatinga. O cântă şi pe aceea care preamărea isprăvile lui Lucas Arvoredo iar tâlharii îl însoţiră în cor:

Când Lucas Arvoredo se iveşte,
Năpasta cade peste cei bogaţi:
Pumnalul fără milă-l mânueşte,
Furtună e şi tunet pentru'ndestulaţi!

Acesta este Lucas cel vestit
Cu arma'n mână el oriunde se arată...

Glasurile se revărsau peste ogoare, trezeau păsările de pe crengi, înfiorau frunzişul. Numele lui Lucas Arvoredo însemna sânge şi moarte, amar şi doliu. Vorbele cântecului, pe care tâlharii îl cântau cu glasurile lor răguşite, răsunară ca un semnal; ascultându-l pe Bastian, Lucas Arvoredo hotărî că venise vremea să pună capăt hodinei. Rătăciseră prin locurile acestea mai bine de zece zile. Desişul îi aştepta. Dacă nu ar mai fi dat prilej să se vorbească despre el, lumea l-ar fi uitat. Alţii, mai puternici, i-ar fi luat locul în povestirile locuitorilor din caatinga, în cântecele ghitariştilor.

Noaptea se apropia de sfârşit. Mulţi se risipiseră, retrăgându-se cu femeile lor prin unghere, prin tufăriş. Şi Lucas voia să doarmă. Bastian se pregătea să plece. Il îmbrăţişă pe Zé Treboada care şezuse tot timpul lângă el, tăcut, zgribulit, fără să ia parte nici la cântece, nici la dansuri. Nici Maricota nu îndrăznise să-l cheme. Când se apropiase de el, o privise cu nişte ochi atât de aprigi încât se retrăsese numaidecât şi nu-l mai urmărise decât de departe. Ce se întâmplase cu el? Ce-i spusese negrul acesta? Bastian se apropie să-şi ia rămas bun.

— Adio, poate o să ne mai vedem cândva, Jose...

Ii spusese „Jose“ aşa cum nu-i mai spunea nimeni acum — şi asta făcu să-i crească şi mai mult amarul, îl întorsese parcă înapoi, în vremurile copilăriei petrecute la fazendă.

— Du-te şi te odineşte, Bastian. N'o să las eu lucrurile aşa! O să vorbesc cu Lucas, o să ne ducem acolo şi vai de pielea celor doi din casa boierească. N'o să mergem acolo după jaf... ci numai ca să-i ucidem!

Ii dădu bătrânului negru o sută de milreises, Lucas îi dăruise două sute. Bastian se simţi bogat. Cu banii aceştia putea ajunge până la Joazeiro. Şi chiar îi prisoseau. Dar inima bătrânului se bucură mai mult de făgăduielile lui Jose, decât de banii şi de laudele lui Lucas. De data aceasta Artur nu va mai scăpa! Şi cine ştie, poate că şi doctorul Aureliano o fi pe acolo, ca oaspete... La întoarcere, începu să cânte de unul singur pe drum şi în glasul lui răsuna o mare bucurie:

Acesta este Lucas cel vestit,
Cu arma'n mână, el oriunde se arată...

Lucas vedea că Zé Treboada stă tăcut şi posomorît şi că se ţine la o parte, într'un ungher al barăcii. Ii era cel mai drag dintre toţi. N'avea să uite niciodată prima încăierare la care luase parte Jose şi dela care i se trăgea şi porecla. Când Jose văzuse că ceilalţi tâlhari săreau şi răcneau potrivit tacticei folosite de Lucas în atacurile lui tâlhăreşti (aceste răcnete răspândeau mai multă groază decât împuşcăturile) Jose începuse să urle şi el atât de cumplit, încât glasul lui răsuna ca un tunet. Un bandit spuse:

— Adevărată furtună!... Noi o să-ţi zicem Zé Treboada!

Şi porecla îi rămăsese. Dar mai era şi plin de bărbăţie şi priceput la toate. Curând, Lucas începu să-l preţuiască, încredinţându-i sarcini grele, trimiţându-l la fazende să strângă birurile pe care i le plăteau proprietarii pentru a nu li se încălca moşiile. Avea deplină încredere în el şi ştia cât preţuieşte. Deaceea, văzându-l că se ascunde în fundul barăcii, se duse numaidecât la el. Observase lipsa lui Jose chiar în toiul petrecerii. Văzuse că un altul se ţinea după Maricota şi o îmbrăţişa, dar se gândise că Jose se va fi dus cu altă femeie.

Chiar Maricota îl întrebase:

— Ce-i cu Zé?

— L'o fi înţepat vreo muscă... e galben la faţă ca un mort!
Apropiindu-se de Zé Treboada, Lucas îl întrebă:
— Ce-i cu tine?
Acesta îşi ridică privirea.
— Ai vrea să-mi împlineşti o rugăminte?
— N'ai decât s'o spui!
— Am aflat că mi-au izgonit părinţii şi le-au luat pământul. Tata, mama şi unchii... Toţi cei de pe plantaţii — lăutarul aceia era şi el din partea locului — toţi au fost izgoniţi! Se pare că ai mei s'au îndreptat spre Sud, spre Sao Paolo şi că mulţi au murit pe drum. Tu ştii că, prăpădit cum e poporul ăsta, niciunul dintre ei nu ajunge să facă măcar jumătate din drumul până la Joazeiro.
— Şi atunci ce vrei?
— Să mă duc la plantaţie, să pun mâna pe stăpânul cel nou care a cumpărat-o şi pe vechil. Au tras în el, dar nu l-au ucis!
— Mătuşa ta e acolo?
— Şi pe ea au izgonit-o. Dar se vede că a murit pe drum căci se zice că nu mai e cu ei, n'au mai rămas decât cinci din câţi erau.
— S'au atins şi de ea? Mare păcat au făcut!
— Parcă se mai uită ei la asta!
— Pornim mâine. Odihneşte-te acum, ca să putem merge mai repede. Dacă nu se întâmplă nimic, în zece zile suntem acolo! Mai bine culcă-te chiar acum, că treaba o să se facă!
Dar Jose nu izbuti să adoarmă. O văzu iar pe Jucundina cum trebăluia prin casă, pe Marta, aşa cum o ştia, un nod, cum alerga prin curte, pe Geronimo cum lucra la câmp. Le auzea glasurile, vedea şi casa în care crescuse şi unde nădăjduia să se întoarcă odată, nu ştia când, dar asta n'avea nicio importanţă. Totul era să ştie că mai exista şi acum casa părintească în care se putea întoarce dacă ar vrea, ca s'o îmbrăţişeze pe bătrâna lui mamă, să-i ceară tatei binecuvântarea, să-şi ia sapa şi să se ducă la câmp. Işi încleştă mâna pe pumnal: nu merita să prăpădească niciun cartuş pentru oamenii aceia...

11

La întoarcere, după atacul dat asupra fazendei, tâlharii se întâlniră cu o patrulă de jandarmi. Barboleta fu rănit la picior

şi Lucas Arvoredo se îndreptă spre conacul unuia dintre susţinătorii lui, pentru ca rănitul să poată fi îngrijit acolo de un medic.

Pe Artur nu-l găsiră la fazendă: plecase să cumpere vite, căci noul proprietar folosea cea mai mare parte a pământului pentru creşterea vitelor.

Negăsindu-l pe vechil, tâlharii se înfuriară: pârjoliră casa boierească, uciseră toate vacile, pe care puseră mâna. Zé Treboada dădu foc câmpurilor semănate cu manioca şi porumb, din jurul casei în care crescuse; dădu buzna înăuntru înspăimântând familia de muncitori care trăia acolo, se uită la pereţii de lut: doar ei îi mai aminteau de mama şi de tatăl său. Se gândi să dea foc şi casei, dar îşi spuse că muncitorii nu-i făcuseră niciun rău. Ii întrebă dacă stăpâneau pământul pe care-l lucrau.

— Nu, îl avem numai în dijmă, dela proprietar.

Atunci dădu foc şi acestei case. Conacul boieresc ardea. Zé Treboada nu se simţea totuşi mulţumit. Curând află că doctorul Aureliano se găsea prin împrejurimi, că fusese cu două zile înainte la fazendă după nişte treburi. Zé Treboada vorbi cu Lucas Arvoredo şi acesta îi dădu voie să plece. Se duse singur, stabilind locul unde urmau să se întâlnească.

Chiar în aceeaşi zi, îl împuşcă pe Aureliano, dar nu era sigur că-l răpusese. Nu părăsi locurile până când nu află că-l rănise numai pe tovarăşul său de joacă din copilărie. Aureliano fusese dus în sat şi de acolo la oraş, cu automobilul.

Zé Treboada nu mai contenea cu blestemele. Ar fi vrut să se ducă şi el la oraş, să-l ucidă pe doctor, chiar cu riscul de a fi prins. Dar, în cele din urmă, socoti că Aureliano nu preţuia chiar atât de mult. Prilejuri au să se mai găsească şi chiar de ar trebui să se întoarcă în fiecare an pe aceste meleaguri, tot îşi va împlini gândul.

Se afundă în desiş şi după două zile se întâlni cu cei din bandă. Noaptea aceea dădură peste patrula de jandarmi. Lupta se desfăşură în câmp deschis, ceeace nu-i prea venea la îndemână lui Lucas. Norocul lui era că patrula n'avea în totul decât opt oameni. Totuşi, Barboleta fu rănit, în timp ce jandarmii se retraseră fără nicio pierdere.

Lucas se îndreptă în direcţia opusă. Il speriase această întâlnire neaşteptată cu jandarmii. Ce căutau aici? Nu-i dăduse

nimeni de ştire că se aflau acolo, deşi avea iscoade în toate părţile.

Se hotărî să treacă în alt stat. Umblară zi şi noapte prin caatinga, oprindu-se numai pe la câteva fazende ca să-şi ia merinde pentru drum. La una din ele, plantatorul se împotrivi cu armele, jurând că Lucas nu se va înfrupta niciodată cu nimic din ce se afla pe pământurile sale. Infuriat, Lucas îi ucise toată familia.

După ce, însfârşit, străbătură caatinga şi ajunseră la râul care despărţea cele două state, află şi dece întâlnise jandarmii pe drum. Patrula cu care se ciocnise nu era singura care se îndrepta într'acolo. Zeci de jandarmi se duceau să termine odată cu preafericitul Estevan şi oamenii acestuia. Se vorbea că peste o mie de ţărani se strânseseră în jurul sfântului. Şi jandarmii hotărîseră să pună odată capăt acestor lucruri.

— Dar sfântul e un om atât de bun! Dece vor să-l năpăstuiască? Ii îndeamnă pe oameni să se roage, propovădueşte pentru cei care vor să-l asculte — dece să trimită poliţia împotriva lui?

Lucas nu putea pricepe. Inţelegea să fie urmărit el, care ucidea şi jefuia, care era un tâlhar, un ucigaş, un om înafara legii. Dar preafericitul nu săvârşise nicio faptă asemănătoare El îi îndemna numai pe oameni să se roage pentru iertarea păcatelor, căci se apropia sfârşitul lumii.

Ceva mai departe, un ţăran îi aduse veşti noi. Dar de data aceasta nu mai erau în legătură cu preafericitul Estevan, ci îl priveau deadreptul pe el, Lucas Arvoredo.

Ţăranul povesti că toate vadurile râului erau păzite de jandarmii care îl aşteptau de câteva zile. Cineva îl vânduse.

— Unul care ştia că o să treci râul printr'un vad... De ghicit, n'aveau cum să ghicească!

Lucas îl lăsă pe ţăran să plece, apoi îi chemă pe Zé Treboada şi Bico Doce şi se sfătuiră îndelung. După aceea, îi strânse pe toţi şi le spuse:

— Băieţi, am fost vânduţi; asta numai senatorul era în stare s'o facă!

Unii se arătară uimiţi, dar Lucas îi lămuri:

— Numai el ştia că vom trece râul... Chiar el m'a sfătuit s'o fac, spunând că pe aici treburile merg cam prost. Şi nu mi-a dat decât un pumn de cartuşe. Am aflat că îndată după plecarea

noastră, a şi pornit-o spre oraş. Ce zor avea să plece într'acolo? S'a dus să ne vândă, să le spună unde să trimită jandarmii!

Tâlharii tăceau şi aşteptau plini de neastâmpăr, dorind să plece cât mai repede. Lucas Arvoredo era cuprins de aceeaşi nerăbdare ca şi ei.

— O să-i arătăm noi lighioanei, fir'ar el afurisit să fie! Nu mai trecem râul — ne întoarcem la el la plantaţie!

— Şi dacă nu-l găsim acolo?

— O să-l aşteptăm până o să dăm ochii cu el! Mai devreme sau mai târziu tot o să vină!

Străbătură din nou în grabă drumurile caatingei. Incă odată Lucas Arvoredo stătu să cumpănească lucrurile. Senatorul ştia prea bine că dacă trecea râul în celălalt stat, ar fi tras la fazenda colonelului Joao Batista, care se afla chiar lângă hotar. In tot timpul drumului, Lucas se întrebă ce putea câştiga senatorul, trădându-l. In cele din urmă înţelese: senatorul era în raporturi foarte încordate cu guvernatorul statului vecin. Dacă Lucas ar fi fost prins sau ucis pe fazenda tatălui acestuia, s'ar fi stârnit un tărăboi grozav. Aci era clenciul, îşi spuse el.

Merseră dealungul şoselei până ce dădură peste un camion. Făcură cu el o parte din drum, apoi, când circulaţia se înteţi pe şosea, se afundară din nou în desişul de cactuşi. Păşeau plini de ură, urzind tot felul de planuri fioroase. Lucas jură că îl va aştepta pe senator, chiar dacă va trebui să îmbătrânească acolo, la plantaţie.

12

Dar nu fu nevoit să-l aştepte. Când se apropie de fazendă, află că senatorul se înapoiase. Incepuse strângerea recoltei. Senatorul se hotărîse să rămână câteva zile la plantaţie, să dea toate poruncile cuvenite, să se încredinţeze că totul va merge bine în lunile următoare, când va trebui să stea la senat.

Tâlharii sosiră pe înserate, când nimeni nu-i aştepta. Femeile săriră să-i întâmpine. Maricota se aruncă în braţele lui Zé Treboada. Işi dădură îndată seama că se întâmplase ceva rău. Era deajuns să te uiţi la faţa lui Lucas.

Tâlharii se duseră deadreptul la conac. Senatorul tocmai fusese înştiinţat de sosirea neaşteptată a tâlharilor. Ieşi pe ve-

randă într'un halat elegant, având în deget un inel cu un briliant strălucitor.

— Eşti aici Lucas? S'a întâmplat ceva?

Lucas se apropie, urcă treptele pridvorului şi se opri în faţa senatorului. Inainte de a deschide gura, acesta îşi dădu seama că tâlharul ştia totul. Păli, făcu un pas înapoi. Prin minte îi fulgeră gândul: „Mariana o să vină cu Jaime". Era nevasta şi fiul său, student la medicină.

— Tu m'ai vândut poliţiei!

Senatorul începu să se bâlbâie.

— Eu... eu sunt prietenul tău!

— Prieten, tu? Nu eşti decât o lighioană afurisită!

Lucas ridică arma. Senatorul răcni:

— Lucas, ai înnebunit? Ce faci?

— Na, ticălosule!

Trase. Senatorul se prăbuşi. Din toate părţile alergară pălmaşii, femeile, slugile. Se opriră ceva mai la o parte, tâlharii nelăsându-i să se apropie.

Tâlharii îşi luară cu ei femeile, luară şi caii şi măgarii dela plantaţie ca să le ducă poverile şi porniră spre un alt adăpost, mai depărtat şi mult mai sigur. Merseră ziua şi noaptea, fără popas. Lucas Arvoredo ştia că acum toată poliţia se va pune în mişcare pe urmele sale.

13

Banda lui Lucas rămase ascunsă vreo două luni. Intre timp, urmărirea aproape că încetase, ca deobicei. De data aceasta se adăposteau la conacul unui mic proprietar, căruia Lucas îi salvase cândva viaţa. Acolo îl găsi trimisul preafericitului Estevan.

Lucas se pregătea să bată iar drumurile desişului, ca să atace câteva sate şi oraşe şi să-şi umple punga, jefuind fazendele, când, într'o noapte întunecoasă, sosi trimisul. Mergea, proptindu-se într'un toiag. Umblase mult. Cu mare greutate aflase unde se ascundea Lucas.

Jandarmii trimişi împotriva lui Estevan şi care totodată îl căutau şi pe Lucas, îl încercuiseră pe sfânt în vecinătatea oraşului Joazeiro. Tabăra lui Estvan număra vreo trei sute de oameni,

care însă erau aproape cu totul lipsiți de arme și nici nu se pricepeau să lupte. Singura lor nădejde era Lucas Arvoredo.

— Părintele Estevan a spus să aduci cât mai mulți oameni. Și să vă luați toate armele, pentrucă va fi o luptă crâncenă!

Inainte de a pleca, Lucas trimise crainici să strângă poporul — adică țăranii care-i erau credincioși și se alipeau uneori de banda lui. Și veniră cu duiumul, unii de dragul lui, alții ca să-l apere pe preafericitul Estevan. Nu-l văzuseră niciodată, dar pentru ei era un sfânt și glasul său era însuși glasul lui dumnezeu.

Porniră în zori, lăsând femeile, strângând de pe la plantațiile pe unde treceau toate armele pe care le găseau. Trimisul sfântului, un negru cu părul sur și cârlionțat, îi grăbea. Dar ei mergeau atât de repede încât uneori chiar negrul abia putea să se țină de ei. Umblară șase nopți și șase zile prin tufărișul țepos și în cea de a șaptea noapte zăriră și focurile taberei. Vântul aducea până la ei svon de rugăciune. Lucas se opri și căzu în genunchi. Ceilalți tâlhari îi urmară pilda. Și abia după ce se închinară, porniră smeriți mai departe.

JOAO

1

Joao îşi ridică fruntea şi în ochi parcă i se ivi o întrebare. Ascultă. Se deprinsese cu aceste cântece care începeau în amurg şi se prelungeau până noaptea târziu.

Işi luă arma şi urcă clinul uşor până în creştetul dealului, unde se aflau muşuroaiele părăsite de furnici. Se aşeză acolo. In faţă i se deschidea zarea întinsă. Văzu colibele lipite cu lut şi o forfotă neobişnuită printre ele. Cea mai mare, în jurul căreia se aduna norodul, era aceea a sfântului Estevan. O adiere uşoară mângâie faţa oacheşă a lui Joao. Işi scoase pălăria ca să-şi răcorească fruntea. In întunericul ce se lăsa, zări focurile care licăreau în tabăra ţăranilor.

Şi în bivuacul poterei de jandarmi se aprindeau focurile, dar fără vâlvătaie mare, fiind folosite numai la gătitul mâncării şi la alungarea şerpilor.

In tabăra sfântului aveau alt rost : nu erau numai nişte grămezi aprinse de uscături, pe care se fierbea apa pentru cafea şi se gătea mâncarea, aveau şi un tâlc religios, erau jertfe aduse lui dumnezeu, care se va porni să nimicească lumea şi să-i pedepsească pe oameni. Credincioşii se rânduiau după un anumit rost în jurul focului, întotdeauna în grupuri de câte douăzeci şi unu de oameni şi numai sfântul le ştia tâlcul.

La al şaptelea ceas al serii, alaiul făcea încet ocolul taberei, oprindu-se în faţa fiecărui foc, glasurile răsunau mai puternice, umbrele se lungeau în lumina roşietică. Când ajungea în dreptul

ultimului foc, din fața colibei sale, Estevan ținea o predică, repetând aproape întotdeauna aceleași cuvinte, amenințând cu mânia lui dumnezeu și îndemnând lumea la smerenie.

Apoi alaiul se desfăcea și Joao știa că era ceasul nouă și că în curând gornistul va suna stingerea.

Cobora atunci dealul ; pășind încet, în urechi îi mai stăruiau încă sunetele tânguitoare ale psalmilor cântați de credincioși.

Când bătea vântul spre locul unde se afla, putea deslusi chiar vorbele sfântului, care pătrundeau în sufletul lui de țăran — Joao credea în sfânt. Era un bun slujbaș, își îndeplinea temeinic datoria, se supunea poruncilor date de cei mari, ar fi fost chiar în stare să tragă în sfânt dacă comandantul i-ar fi poruncit să deschidă focul, dar ar fi făcut-o încredințat că săvârșește cel mai mare păcat. Preafericitul era trimisul lui dumnezeu, dece să fie urmărit ca un tâlhar ?

In fiecare seară, Joao urca dealul, însoțit uneori și de alți jandarmi. Așteptau să se aprindă focurile. Apoi priveau cum se strângea norodul, cum se pornea alaiul și ascultau tânguirea glasurilor care se rugau : „Miluește-ne doamne, în veci..."

Dar în seara aceasta, când jumătate din alai în frunte cu preasfântul, îmbrăcat ca deobicei în alb, trecuse de focuri, lui Joao i se păru că mai aude un svon, venit din altă parte, care se topea în cântecul monoton al psalmilor. Era o altă melodie, mai veselă și mai semeață, deosebită de smerenia rugăciunilor, ca sunetele unui clarinet ce s'ar fi așternut peste tonurile solemne ale orgei.

La început, lui Joao i se păru că nu auzise bine, că va fi fost de bună seamă răcnetul vreunei fiare din pădure sau țipătul unei păsări de noapte, dar cântecul nu se opri ci dimpotrivă se întări tot mai mult, acoperind glasurile celor ce se rugau.

Joao își ridică fruntea, își îndreptă umerii, pândi. Ochii săi, deprinși cu întunericul nopții, desluşiră niște oameni care nu erau din grupul credincioșilor, ci veneau din altă parte în tabără. Ei erau aceia care cântau ; melodia se auzea acum limpede de tot și Joao desluși cuvintele înflăcărate ale imnului lor.

Mirat își încordă privirea căutând să străbată întunericul. Deodată zări umbra preasfântului care ținea mâinile ridicate ; alaiul își schimbă drumul și împotriva tipicului obișnuit, la un semn al lui Estevan credincioșii tăcură.

Și în liniștea care coborîse pe neașteptate, Joao auzi lămurit cântecul tâlharilor :

Când Lucas Arvoredo se ivește,
Năpasta cade peste cei bogați;
Pumnalul fără milă-l mânuește...

Joao îi văzu pe credincioşi amestecându-se cu tâlharii, alaiul se alcătui din nou și cântecele se înălțară iar, şi când procesiunea ajunse în fața colibei sfântului, acesta, fluturându-și în vânt vestmintele albe, se urcă pe o ladă aflată lângă ușă.

In sufletul lui Joao se treziră simțiminte ciudate. Se gândea că acum, odată cu venirea bandei lui Lucas Arvoredo, asaltul taberei va înceta de a mai fi o vânătoare de oameni neînarmaţi, devenind o luptă crâncenă cu cei mai fioroşi bandiţi ai caatingei. Gândul acesta îl bucura.

Fără să-şi uite o clipă datoria de ostaş, care-i cerea să execute ordinele şi să pornească fără cârtire la atac împotriva țăranilor preasfântului, îi era milă totuşi de aceşti oameni. Dacă n'ar fi purtat uniformă de jandarm, s'ar fi dus alături de ei. Ar fi mers și el cu alaiul lor, i-ar fi cerut binecuvântarea lui Estevan, şi-ar fi plecat fruntea, ascultându-i cuvintele.

Se bucura că sfântul nu mai era lipsit de apărare: acum se putea împotrivi atacurilor şi nu va mai fi nevoit să se predea, răpus de foame. Acum Lucas Arvoredo era alături de el şi lucrurile se schimbaseră: locotenenţii nu-şi vor mai bate joc, căpitanului o să-i mai scadă trufia. Căpitanul acesta îl urmărea demult, cu îndârjire, pe Lucas. Acum i se încredinţase sarcina de a-l încercui pe Estevan şi se amuza, apropiindu-se în fiecare noapte cu câțiva metri de tabără, micşorând treptat terenul de unde credincioșii aduceau apă şi unde găseau vânat. Se hotărîse să-l constrângă prin foamete, să-l prindă pe sfânt împreună cu ucenicii lui, iar pe ceilalţi să-i gonească pe la plantaţii.

— O să trimit toate haimanalele astea la muncă, spunea el.

Ce va mai născoci acum? După socoteala lui Joao, care urmărise mişcarea din tabără, Lucas venise însoţit de peste cincizeci de oameni.

Jandarmii erau optzeci cu totul, dar mulţi dintre ei nu se pricepeau să lupte cu Lucas Arvoredo, fiind tineri dela oraş. Joao se simţea mulţumit deşi îşi dădea seama că această încăierare putea să-l coste viaţa. Nu se gândea la moarte — într'un fel sau altul tot se va sfârși lumea, după prezicerea sfântului.

Auzind chemarea goarnei, Joao coborî dealul în silă, mergând agale. Predica sfântului se sfârşise. Şi din nou, din sute de

glasuri se înălţă cântecul care preamărea isprăvile lui Lucas; de data aceasta îl auziră toţi jandarmii:

Când Lucas Arvoredo se iveşte,
Năpasta cade peste cei bogaţi:
Pumnalul fără milă-l mânueşte,
Furtună e şi tunet pentru 'ndestulaţi!

Vântul aducător de ploaie sufla, purtând cuvintele cântecului şi melodia plutea către Joazeiro, până pe ţărmul râului cel mare, unde o prindeau luntraşii care o învăţaseră dela emigranţii ce se opreau pe chei ca să privească apa şi corăbiile.

Joao mergea încet, însă inima îi bătea tot mai tare. La sunetul goarnei, jandarmii alergară. Paza fu întărită. Căpitanul, însoţit de doi locotenenţi, trecu repede pe lângă el. Se sfătuiau asupra situaţiei. Faţa oacheşă a lui Joao fu luminată de un zâmbet.

Cântecul zbura pe aripile vântului.

2

Cândva, în caatinga adâncă, unde foametea secera norodul, unde pâraiele secau sub arşiţa soarelui, unde coloneii răpeau pământul ţăranilor, poruncind să fie răpuşi aceia care li se împotriveau, unde emigranţii porneau în pâlcuri unii după alţii către sud, unde, pe drumuri, zăceau nenumărate cadavre, unde copiii mureau cu sutele iar cei rămaşi în viaţă erau bolnavi şi prăpădiţi, unde frigurile de baltă bântuiau şi vărsatul negru îşi punea nemiloasa pecete pe mii de feţe, iar tifosul ucidea mai năprasnic decât ierburile veninoase — în zilele când nicio nădejde nu mai stăruia în sufletele chinuite ale ţăranilor, se ivise printre ei preasfântul.

Nimeni nu ştia cine era şi de unde venea, câţi ani avea şi cum se numea. Ii ziceau Estevan şi alt nume n'avea. Toiagul lui, care amintea de un şarpe cu clopoţei, era plin de colbul unei lungi drumeţii. Purta nişte alpargate rupte ferfeniţă, o cămaşă stropită de noroi. O barbă sură, încâlcită, nu prea bogată, i se revărsa pe piept şi plete lungi îi atârnau pe umeri.

Se ivise, vestind sfârşitul lumii, căci răutatea oamenilor întrecuse orice măsură şi nesfârşita răbdare a domnului ajunsese la capăt. Indurarea lui se istovise şi ea şi acum avea să urmeze cumplita pedeapsă. Sunase ceasul pocăinţei. Vai şi amar de cel

care nu-şi punea cenuşă pe cap şi nu lăsa totul — casa, munca la stăpân şi strânsul recoltei — pentru a se ruga... Acela nu va afla mântuirea când va sosi neînduplecatul ceas.

Glasul lui era blând şi firav, aducea mai mult a glas de copil, dar când preasfântul îşi rostea blestemele, vocea-i creştea, devenind aspră şi lovea dureros ca un bici. In clipele acelea, toţi uitau că era un bătrân drumeţ care mergea proptindu-se într'un toiag. Părea un copac falnic, un râu bogat în ape, o cascadă vijelioasă. Când ochii săi albaştri, deobicei buni şi calzi, ochi care fermecau şi însufleţeau, se opreau scrutând depărtările, desluşind ceeace alţii nu puteau vedea, atunci privirile lui deveneau înfricoşătoare şi printre oameni trecea un fior îngheţat. Era înalt şi aşa de slab încât se legăna ca o trestie în bătaia vântului, avea o nemăsurată putere de îndurare şi străbătea cu paşi repezi liga după liga, lăsându-i pe ceilalţi în urmă. „Mănâncă mai puţin decât o pasăre“, ziceau femeile. Se răspândiseră poveşti de neînchipuit despre el, se spunea, de pildă, că domnul dumnezeu îl hrăneşte pe sfânt în timpul nopţii şi-i împrospătează puterile.

Numele lui era Estevan, dar toţi îi spuneau preasfântul Estevan, iar credincioşii îi ziceau „părinte“, în chip de mângâiere. Când trecea cu mâna ridicată, rostind cuvinte abia desluşite, îşi plecau capetele spre a-i primi binecuvântarea. Norodul credea că poate să facă minuni, să vindece bolile, să tămăduiască rănile, să gonească seceta de pe lanuri, să lecuiască animalele, să alunge duhurile rele, să descânte pentru a-i feri pe oameni de şerpi şi de gloanţe ucigătoare.

Cum să te mai îndoieşti de puterea lui suprafirească, de sfinţenia lui, când şerpii cei mai fioroşi şi cei mai temuţi — şarpele cu clopoţei, jaracusa şi jararaca — se dădeau la o parte din faţa lui sau îl urmau, i se încolăceau pe braţ şi îi pricepeau graiul neînţeles ? Cum să nu-l crezi când vorbeşte despre cei înfometaţi, de toate năpastele care-i lovesc, când spune că niciun colonel, niciunul dintre marii plantatori nu va scăpa de urgia domnului, în ceasul neînduplecat al pedepsei ?

Niciun cuvânt n'avea putere asupra lui, nici chiar acela al preoţilor care se ridicau împotriva preasfântului. Ţăranii ştiau că aceşti padre nu slujeau la nicio cununie sau botez fără plată, că trăiau pe la fazende şi erau găzduiţi cu bucurie în casele proprietarilor, că se ospătau la mesele coloneilor şi nu pomeneau niciodată în predicile lor de pământurile luate cu japca, de mizeria lucrătorilor care n'aveau nici cu ce să-şi plătească merindele cum-

părate dela dughenele stăpânilor. In predicile lor, aceşti padre înspăimântau lumea cu focul gheenei şi îşi aruncau blestemele asupra tuturor celor care trăiau înafara legii, asupra tuturor celor care aveau copii nebotezaţi sau trăiau în desfrâu...

Preasfântul le grăia pe altă limbă.

Nu pomeneau niciun cuvânt împotriva fetelor care păcătuiau, împotriva bărbaţilor care trăiau cu femeile lor fără binecuvântarea preotului... In schimb, desvăluiau păcatele celor bogaţi, arăta cum aceştia îi răpuneau pe săraci prin foamete. Mânia domnului era stârnită tocmai de răutatea şi lăcomia lor, spunea el, şi domnul osândise lumea la pieire. Niciodată nu poposea în casele moşierilor şi arareori, când se întâlnea cu vreun colonel, se folosea de prilej ca să-i arunce în faţă cele mai înfricoşătoare blesteme şi ca să-i ceară să înapoieze pământurile furate dela ţărani şi banii luaţi dela muncitori. Şi mulţi dintre ei se simţeau turburaţi în faţa acestui bătrân care se proptea în toiag, lăsându-şi barba să-i fluture în vânt.

Când se ivise, era singur de tot şi propovăduia chiar dacă nu era nimeni de faţă, ca şi cum tufele ţepoase din caatinga, şopârlele, şerpii şi urubu înfometaţi, i-ar fi înţeles graiul. Dar curând vorbele sale se răspândiră, purtate din gură în gură, credincioşii îl urmară pe drumuri. Cei care munceau cu sapa sau cu secera n'aveau ce pierde fugind de pe plantaţii ca să găsească în ochii albaştri ai preasfântului măcar o licărire de nădejde. Cu toate că vestea mereu alte năpaste cumplite, căldura glasului său, care rostea şi cuvinte de binecuvântare, alina şi îmbărbăta inima săracilor.

Cea dintâi care i se alătură fu o văduvă cu cinci copii mici. In aceeaşi zi însă se hotărîră să-l urmeze şi câţiva bărbaţi. Mergea fără hodină, poposind numai duminicile când dădea ocol focurilor cu alaiul său şi îşi punea cenuşă pe creştetul sur. Se îndrepta spre ţărm unde se aflau oraşe mari, de unde porneau trenuri şi plecau vapoarele pe care ţăranii ce-l însoţeau nu le mai văzuseră niciodată până atunci. Şi le închipuiseră numai în serile lungi şi plicticoase, la plantaţii.

La început, cei care îl urmau erau puţini la număr. Dar peste tot pe unde trecea preasfântul, oamenii îşi părăseau casele, îşi încălţau alpargatele, îşi puneau pălăriile de piele şi, lăsând totul, îl însoţeau ca să-i asculte mereu blestemele rostite împotriva mişeliei coloneilor, împotriva jefuirii pământurilor, împotriva muncii prost plătite. Preasfântul predica în fiecare seară. Oamenii îşi

deschideau inima faţă de el, îi povesteau viaţa lor chinuită, primeau binecuvântarea lui dătătoare de pace. Şi se adunau în jurul lui, aveau grijă de el, aprindeau focurile în serile de duminică, dormeau alături de el pe marginea drumurilor şi pe câmp sub cerul liber. Astfel umblau prin caatinga şi mereu alţi credincioşi li se alăturau, ţărani care la chemarea lui îşi părăseau lucrul ca să se pocăiască, tot felul de schilozi şi de bolnavi care aşteptau dela el vindecarea.

Şi pe tot cuprinsul caatingei, în ţara aceasta nemărginită, atât de săracă şi totuşi atât de bogată, pe căile frigurilor şi ale foametei, răsuna numele preasfântului Estevan şi credincioşii veneau de pretutindeni să-l caute. Veneau banditii şi ghitariştii orbi, tâlharii vinovaţi de nenumărate crime, veneau oamenii care îşi pierduseră pământul, pălmaşii ce se înglodaseră în datorii la dughenele stăpânilor. Veneau bătrâni şi tineri, femei cu copii şi fete, ofticoşi şi bolnavi de friguri, leproşi şi nebuni.

Umpleau drumurile, furau de ale mâncării, mergeau ziua şi noaptea în căutarea preasfântului. El singur ştia să tămăduiască, să liniştească. Şi preasfântul îşi urma drumul, fără a-i lua parcă în seamă pe însoţitorii săi, se ruga şi prorocea. Dar pentru fiecare avea un cuvânt, pentru fiecare păs împărtăşit găsea o deslegare, ce liniştea ca un balsam pus pe o rană.

Numele preasfântului pătrunsese până în oraş, apărea în gazete înainte de sosirea lui. Coloneii se neliniştеau, argaţii lăsau bucatele nestrânse pe câmp, ţăranii dijmaşi se răsculau. Preoţii erau împotriva lui, socotind primejdioasă această sectă ce le stârnea bănuelile, căci micşora puterea bisericii. Preasfântul îşi vedea de treabă, fără să ia în seamă toate acestea, neştiind că numele său făcea atâta vâlvă.

Păsările veneau şi i se aşezau pe umeri, lăutarii alcătuiau cântece în cinstea lui, femeile îi sărutau poalele vestmintelor, şerpii i se încolăceau pe braţele slabe şi i se lipeau de pieptul scobit.

Iată ce se întâmpla în caatinga unde foamea scotea la iveală tâlhari şi sfinţi...

3

Nici nu i-ar fi trecut prin minte lui Joao că fratele său mai mic, Jose, făcea parte din banda lui Lucas Arvoredo şi că se afla de pază tocmai pe locurile unde străjuia şi el cu ceilalţi jan-

darmi. Dintre toţi fraţii, Joao plecase cel dintâi de acasă, părăsindu-şi familia şi pământul pentru a porni în căutarea unei vieţi mai bune, căci nu vedea ce viitor putea să aibă pe petecul acela de ţarină care nici măcar nu era al tatălui său. Când Jose intrase în banda lui Lucas Arvoredo, în noaptea când tâlharii atacaseră plantaţia, Joao slujea ca jandarm departe, în capitală, şi numai după multă vreme aflase că şi fratele său plecase de acasă, dar nu ştia unde anume îl dusese soarta. După ce primise această veste, în una din rarele scrisori pe care i le trimitea mătuşa Dina, Joao cercetase cu luare aminte, câteva zile la rând, chipurile trecătorilor, în nădejdea de a-l găsi pe Jose. Dar vremea se scurgea şi el se lăsă păgubaş să mai caute în zadar. Se prea putea ca fratele său să lucreze la vreo plantaţie sau pe şantierul căii ferate a cărei construcţie nu se mai sfârşea. Mulţi ţărani îşi părăseau pământurile şi se duceau să lucreze acolo. Era o muncă istovitoare, dar mai bine plătită decât cea de pe plantaţii.

Află apoi că şi Nenen, cel mai tânăr dar şi cel mai isteţ dintre fraţi, acela care conducea totdeauna jocurile din copilărie, plecase de acasă. Nu mai rămăsese decât Agostinho, care era aproape un copil, dar şi el, se gândi Joao, va pleca într'o bună zi, când va creşte mai mare. Cum să rămână pe bucata aceea de pământ care nu rodea nici atât cât să ajungă pentru hrana bătrânului şi a femeilor?

Işi aminti cum fugise de acasă, cum ajunsese în oraş şi se minunase de frumuseţile capitalei, umblând cu gura căscată pe străzi. Descrierile oraşului, auzite dela muncitorii care fuseseră pe acolo, îl însufleţiseră şi îl hotărîseră să plece de acasă. Povesteau tot felul de minunăţii şi, nopţi dearândul după aceea visa la viaţa din oraş. Munca de pe plantaţie i se părea din ce în ce mai searbădă şi mai anevoioasă. Dar şovăia, fiindu-i milă de tatăl lui şi nu îndrăznea să ia o hotărîre.

Avea pe atunci nouăsprezece ani, era un flăcău vânjos, târfele se certau pentru el când se ducea în sat, chiar dacă n'avea cei doi milreises ca să le plătească. Pe atunci se înfiripă şi dragostea cu fata bătrânului Maneca. Se întâlneau în dosul ţarcului de vite. De aici se trase şi sfada cu tatăl său, după care se hotărî să plece de acasă. Voise la început să răpească fata, să-i ceară lui Artur să-l ia ca argat sau să-şi caute de lucru la altă plantaţie. Dar oraşul şi luminile lui, pe care şi le închipuia atât de viu şi care-i bântuiau visurile, se dovediră mai puternice

decât dragostea sa. Şi plecă de acasă, muncind pe ici, pe colo, ca să strângă bani de tren. Umbla nopţile, se oprea ziua pe la plantaţii, cerea de lucru. Se tocmi pentru o lună şi ceva pe şantierul de cale ferată. Munca era grea, istovitoare. Agonisi însă ceva parale şi porni mai departe. Alpargatele i se făcuseră ferfeniţă şi avea picioarele rănite de pietrele de pe drum.

In cele din urmă ajunse în oraş şi se simţi răsplătit pentru tot ceeace îndurase. Cel mai mult îl atrăgea marea, aci verzuie, aci albastră, cu dantela albă a spumei prelinsă pe nisipul ţărmului. Niciodată nu văzuse ceva atât de frumos. Se aşeză pe o bancă, admirând priveliştea.

Vapoarele mari, ancorate în port, păreau nişte dihănii uriaşe, catargele lor erau ca nişte copaci fără frunze, fără crengi şi când sună sirena unui vas, Joao tresări, sărind speriat de pe locul său. Zâmbi apoi şi se uită cum pleca vaporul, cum oamenii îşi luau rămas bun şi plângeau. Văzu cum vasul se urni din loc şi îşi spori treptat viteza, plutind pe nesfârşita întindere a apelor. I se păru că totul se petrecuse foarte repede şi când vaporul nu se mai văzu decât ca un punct în zare, Joao încă îl mai avea în faţa ochilor, de parcă vasul ar fi rămas tot în port şi arunca ghemotoace de fum.

Aici nu era amurg. Pe meleagurile lui de baştină, serile erau lungi şi triste, întunericul se lăsa încet, iar vremea se scurgea anevoie până ce se stingeau şi ultimele lumini ale zilei şi coborau cele dintâi umbre ale nopţii. Aici însă nu era amurg. Nici nu apuca bine soarele să coboare sub zarea depărtată a mării, peste care se lăsa un văl purpuriu, că se şi aprindeau puternicile lumini electrice şi, dintrodată, cobora noaptea ca şi cum aceste lumini i-ar fi grăbit sosirea făcând-o să se amestece cu ziua care se sfârşea. Aici nu erau ceasurile acelea tainice ale amurgului, când totul pare că se linişteşte, când simţi că încă o zi a trecut. Şi pentrucă, seara, freamătul oraşului nu se potolea, amurgul nu aşeza hotar între muncă şi odihnă, viaţa mergea mai departe pe străzile comerciale, încordată, fără o clipă de răgaz.

Joao nu avea unde să înnopteze. N'avea niciun bagaj şi toată averea lui se ridica la suma de douăsprezece milreises. Simţi că-i este foame şi ieşi din port. O apucă pe o stradă plină de forfotă, pe unde umblau bărbaţi bine îmbrăcaţi şi femei frumoase. Mergea cu sfială, oprindu-se când şi când în faţa vitrinelor şi-şi ţinea pălăria de piele în mână. Băgase de seamă că lumea râdea de pălăria lui. Nu se încumeta să intre în vreun

restaurant şi nu se linişti decât atunci când coti pe o stradă mai lăturalnică care semăna cu uliţa satului, din faţa casei părinteşti. Acolo întâlni o mulţime de femei — negrese şi mulatre — şi după felul cum vorbeau îşi dădu seama că erau ţărănci venite ca şi el din câte un fund de provincie. Intr'un loc găsi de mâncare pentru un milreis şi adăpost peste noapte pentru trei milreises. In aceeaşi seară făcu mai multe cunoştinţe.

Intră în vorbă cu un ţăran care lucra la o brutărie şi îi istorisi şi acestuia povestea sa. Băură împreună caşasa şi noua lui cunoştinţă îi făgădui că-i va găsi de lucru. Se înţeleseră să se întâlnească a doua zi şi astfel Joao se tocmi la un portughez bogat; făcea de toate: îngrijea de grădină, freca podelele în casa luxoasă. Treptat, începu să cunoască oraşul, se întâlni cu tot felul de oameni, cu jandarmi care mergeau noaptea să chefuiască în cârciumile de prin mahalale.

Printre ei dădu şi peste câteva cunoştinţe mai vechi, vecini de pe plantaţie, flăcăi care plecaseră de acasă înaintea lui. Aceştia căutară să-i găsească un rost şi îl prezentară unui sergent. Astfel intră în rândurile jandarmilor, după ce urmă mai întâi un curs de pregătire specială, unde învăţă carte. Numai după aceea dădu de ştire familiei unde se afla.

Văzându-se în uniformă, se simţi alt om. Nu-şi pierduse sfiala, mai erau încă multe lucruri pe care nu le ştia, nu se pricepea să intre în vorbă cu fetele, să se urce din mers în tramvai şi să sară din vagon în plină viteză. Dar se mândrea cu uniforma sa şi în curând îşi găsi şi o ibovnică, dela care lua bani. Işi însuşea bucuros tot ceeace îl învăţau jandarmii. Incet, oraşul punea stăpânire pe el, iar pădurea se depărta din ce în ce mai mult de sufletul lui. Totuşi îi plăcea ca şi mai înainte să asculte cântecele populare cunoscute pe care le cânta orbul, acompaniindu-se cu ghitara. Vedea ca aevea, în gând, pe părinţii bătrâni, trebăluind în gospodărie, pe mătuşa Zéfa, cu ciudatele ei prorociri, pe Marta, alergând prin curte, pe sora lui măritată împreună cu soţul ei, vedea întreaga plantaţie. Şi în nopţile acelea îl chinuia dorul, bea mai multă caşasa, îşi bătea ibovnica, petrecea cu ceilalţi jandarmi prin bordeluri, gonindu-i cu focuri de puşcă pe ceilalţi vizitatori.

Fusese mutat cu slujba şi prin oraşele din împrejurimi, totuşi, mulţumită protecţiei unui locotenent, izbutea de fiecare dată să se întoarcă în capitală. Il atrăgea marea, vapoarele care veneau şi plecau, întinderea nesfârşită a apelor ce îşi schimbau necontenit coloarea.

Fu arestat pentru o vină oarecare, apoi intră ca ordonanță la un căpitan. Acum putea să se odihnească mai mult, nu mai era nevoit să se trezească la sunetul goarnei dela regiment. Căpitanul îl punea să-i curățe încălțămintea, nevasta acestuia îl trimitea la piață după cumpărături, iar fiica lor, care era foarte drăguță și avea șaisprezece ani, îi încredința bilețelele pe care trebuia să le înmâneze iubitului ei, un student dela facultatea de drept, care publica versuri prin gazete.

Astfel treceau anii ; se gândea să se pregătească pentru examenul de caporal, dar amâna mereu căci nu-i plăcea să învețe și viața de jandarm era frumoasă. Purta decorații, nu plătea tramvaiul, uniforma îi ținea pe toți la respect. Uneori, jandarmii se încăierau cu soldații. Se întâmpla să schimbe focuri de armă în plină stradă, lăsând în urmă morți și răniți. In cazărmi, jandarmii comentau întâmplarea, făceau planuri de răzbunare, iar în oraș se stârnea panica. Dar șefii luau măsuri, suspendau concediile, iar când suna stingerea trebuiau să fie cu toții în cazarmă. Curând însă, certurile erau uitate și se aveau din nou bine cu soldații din armată.

Fu mirat când află că era trimis cu trupele împotriva preasfântului Estevan. Cunoștea mai de mult numele acestuia. De câteva luni, jandarmii citeau ce se scria despre el în gazetele care pătrundeau în cazărmi, auzeau tot felul de povești dela țăranii care veneau la oraș. Și jandarmii îl credeau sfânt. Dar ordinele nu se discută.

Joao văzu din nou caatinga pe care o cunoștea din copilărie. In scurtă vreme, lepădă chipiul și își luă o pălărie de piele cum purtau ciurdarii. Pe aici umbla mai în voie decât în oraș, în locul ghetelor purta alpargate. Locotenentul îl chema deseori ca să-l întrebe despre potecile care duceau în adâncul desișului. Râdea de orășenii care nu știau să se strecoare prin tufișurile țepoase și care bombăneau și înjurau toată ziua. El se simțea ca și cum s'ar fi întors acasă. Singura deosebire era că acum avea pușcă și baionetă, purta uniformă și trebuia să ridice arma împotriva țăranilor preasfântului.

Gândurile acestea îl năpădeau când se lăsa ceasul trist și solemn al amurgului. Aci amurgul cobora încet. Luminile electrice nu grăbeau căderea nopții, stelele nu se zoreau să răsară pe cerul senin.

Pentru Joao, Estevan era un sfânt, nu pricinuia nimănui niciun rău. Locotenentul își bătea joc de prorocirile sfântului care

vestea sfârşitul lumii, îndemnând oamenii să se roage şi să-şi pună cenuşă în cap. Joao nu râdea însă. Năravurile stricate, căpătate la oraş, se desprindeau de el ca o coajă, aici, în mijlocul naturii, în caatinga de nepătruns, în ceasul de taină al înserării.

Nu numai Joao, ci şi mulţi alţi jandarmi, veniţi doar de câţiva ani din caatinga, îşi pierdeau treptat înfăţişarea militărească şi începeau să arate mai degrabă a muncitori de pe plantaţii sau a ţărani. Uniforma era înlocuită cu surtuce de piele, vorbele învăţate la cazarmă sau pe străzile oraşului erau uitate, graiul lor, preschimbat şi îmbogăţit în ultimii ani, devenea iar graiul sacadat, fără vorbe de prisos, al ţăranilor. Pădurea îşi recâştiga feciorii.

Dece trebue să meargă împotriva preasfântului ? se întrebau ei. Era un păcat.

Joao se gândea la toate acestea în timp ce sta de pază, fără să-i treacă însă prin minte că dincolo, fratele său Jose, în fruntea unei cete de tâlhari, pândea mişcările jandarmilor. Pe cer, deasupra pădurii, se aprindeau stelele şi Joao le privea ca pe nişte vechi cunoştinţe. Deasupra oraşului, stelele nu erau atât de strălucitoare — luminile electrice stricau totul — şi oamenii arareori îşi ridicau privirile spre ele.

Cu ochii la stele, adulmecând miresmele pământului, purtate de adierea nopţii, îşi aminti de casa de pe fazendă, de ţarcul de vite şi lanul de porumb din jur. Unde or fi acum părinţii lui ? Inainte de a porni cu potera, primise dela Dina o scrisoare prin care-l vestea că toată familia plecase spre Sao Paolo. Vreme de mai bine de douăzeci de ani tatăl său lucrase bucata aceea de pământ stropită cu sudoarea frunţii, trudind o viaţă întreagă. Dar nimeni nu lua în seamă acest lucru. Pesemne că avea dreptate preasfântul. Au săvârşit un păcat, încercuindu-l pe Estevan împreună cu credincioşii săi... Şi acum se pregăteau cu toţii în vederea unui atac hotărîtor... După sosirea lui Lucas Arvoredo, căpitanul se gândise să treacă fără zăbavă la acţiune. Trebuia să-i impresoare cu totul pe oamenii presfântului, închizându-i într'un cerc şi să le devină odată de hac. Căpitanul nu aştepta decât nişte întăriri cerute în grabă.

Sergentul povestise poterei, din care făcea parte şi Joao, că locotenentul şi căpitanul se sfătuiseră împreună şi hotărîseră să pornească atacul.

Inainte, se gândiseră să-l răpună pe sfânt prin foamete. Deoarece încercuirea nu era încă deplină, oamenii acestuia puteau

ieşi în timpul nopţii după hrană, pe care o târguiau dela prăvălii sau o furau de pe plantaţii. Planul căpitanului fusese să-i împresoare cu totul aşa ca să nu mai poată ieşi după merinde şi să aştepte până ce sfântul se va preda ; apoi, să-l prindă împreună cu oamenii lui cei mai apropiaţi, iar pe ceilalţi să-i trimită pe la plantaţii, unde era nevoie de muncitori.

Acum însă, se hotărîse să treacă la acţiune fără nicio milă. Pentru el, toţi aceşti oameni erau nişte ticăloşi care se ascundeau în spatele preasfântului si a vorbelor sale nebune, pentru a scăpa de muncă. Dacă i-ar fi pomenit cineva căpitanului despre foametea îndurată, despre pământurile luate cu japca, despre molime şi despre toate năpastele din caatinga, iar fi râs în faţă. Pentru el, toate se datorau numai faptului că ţăranii nu voiau să muncească.

Odată cu sosirea lui Lucas, găsi mai nimerit să-şi schimbe tactica. Tabăra nu mai era acum o gloată de trântori ; avea în faţă nişte tâlhari îndrăzneţi şi cu ei nu se putea răfui decât cu arma în mână. Când locotenentul încercă, sfios, să-i spună că nu-i împărtăşea părerea, căpitanul îl întrebă veninos : „Dece l-a chemat preasfântul pe Lucas Arvoredo, dacă nu vroia să verse sângele credincioşilor lui ?“ Locotenentul i-ar fi putut răspunde că preasfântul o făcuse ca să se apere, pentrucă patrulele de jandarmi îi ucideau fără cruţare pe cei pe care-i prindeau plecând după hrană. Dar locotenentul nu spuse nimic, ci ascultă în tăcere planul căpitanului.

Joao înţelegea ce se petrecea în sufletul căpitanului care se simţea grozav de mândru că i se încredinţase o sarcină de mare răspundere. Fără îndoială, prinderea preasfântului şi împrăştierea credincioşilor ar fi stârnit o mare vâlvă. Dar dacă ar fi izbutit să-l răpună pe Lucas Arvoredo, tâlharul care de doisprezece ani bântuia pădurile, atunci căpitanul s'ar fi acoperit de glorie şi numele său ar fi ajuns vestit în toată ţara. Deşi abătut, Joao nu-l învinovăţea pe căpitan. Dacă ar fi fost în locul lui, ar fi făcut la fel, dar nu era el comandantul poterei, ci numai un simplu soldat, iar aici, în pădure, se simţea ţăran, cu sufletul simplu şi încrezător. Din adâncul inimii era de partea preasfântului Estevan şi credea în prorocirile sale înfricoşătoare.

E adevărat că se temea de Lucas, dar nu simţea niciun f- de ură împotriva lui. Lucas era de ai lui, trecuse şi el prin ace- suferinţe şi năpăstuiri ca şi ceilalţi ţărani. Dacă ucide-

fuia — îşi spunea Joao — dacă siluia şi săvârşea nelegiuiri, o făcea pentrucă tatăl său fusese omorît ca să i se ia pământul şi atunci el, ca răzbunare, apucase calea codrului şi ajunsese tâlhar.

Poate că şi Joao ar fi făcut la fel, dacă ar fi fost acasă, pe vremea când Geronimo fusese izgonit de pe pământul său şi silit să pornească în pribegie spre Sao Paolo. In scrisoarea ei, Dina îi spunea că Gregorio trăsese în Artur, vechilul. Poate că acum se afla şi el în banda lui Lucas, printre tâlharii care în ajun sosiseră în tabără, curmând cântecele şi alaiul.

Joao nu ştia că vestitul Zé Treboada, ajutorul lui Lucas Arvoredo, era fratele său Jose şi că nu se afla decât la o depărtare de vreo cinci sute de metri, pândind mişcările patrulei de jandarmi, gata să-i taie drumul.

Dar, dacă ar fi aflat-o, nu s'ar fi mirat şi poate că nici nu l-ar fi osândit pe Jose.

4

Preasfântul colinda caatinga de nepătruns, străbătând tufărişurile, umbla pe drumuri, se oprea să înnopteze în preajma satelor. Gloata credincioşilor sporea, oamenii veneau la el de pretutindeni. Se iveau la popasuri, i se aruncau la picioare, îi împărtăşeau necazurile şi strădaniile lor, îi povesteau viaţa lor, îi cereau sfat şi binecuvântare, rămâneau alături de el şi în ziua următoare porneau cu el mai departe. Alţii îl întâlneau pe drum, când mergea în fruntea gloatei, sprijinindu-se în toiag şi şoptind cuvinte nedeslușite, cu ochii aţintiţi în depărtări. Ştia că până la următorul popas nu-i va asculta. Şi se amestecau în mulţimea pocăiţilor, supunându-se tipicului orânduit de preasfânt. Nimeni nu-i lua în seamă pe noii sosiţi ; li se dădea de mâncare şi de băut, fără să fie întrebaţi cum se numesc şi pentru ce au venit. Iar seara sărutau poalele sfântului, cerându-i ocrotirea. Şi nu-l mai părăseau, vrăjiţi de ochii săi albaştri, de glasul său blajin, de vorbele sale care le uşurau suferinţele.

Numărul exact al credincioşilor care-l urmaseră până în preajma oraşului Joazeiro rămase până la urmă necunoscut. Impreună cu oamenii lui Lucas, poate să se fi ridicat la două sau trei sute. Unele gazete scriau că era mai mare de cinci sute iar altele arătau că nu trecuse niciodată de o sută cincizeci.

Era o gloată înfricoşătoare de bolnavi şi nefericiţi, bărbaţi şi femei de toate vârstele, de toate colorile.

E adevărat, furau. Cei care aveau bani, îşi cumpărau de-ale mâncării cât mai aveau cu ce. Dar când li se sfârşeau banii, nu le mai rămânea altceva de făcut decât să jefuiască dughenele de pe plantaţii. Vânatul nu prea le aducea mare lucru, căci în caatinga era o treabă foarte anevoioasă. Furau găini, capre, porci, bucăţi de pastramă, saci de fasole. Pe unde treceau, ogoarele şi grădinile de zarzavat erau prădate: luau manioca, porumb, când ştiuleţii erau copţi, cartofi dulci. Dar nu furaú decât de ale mâncării. Preasfântul îi oprise să-şi însuşească şi alte lucruri. Pentru Estevan, aceasta nu însemna un furt. Zicea că roadele pământului sunt ale tuturora, că toţi au dreptul la ele, că dumnezeu le-a lăsat pentru săraci. Dar nu îngăduia să se atingă cineva de lucruri, să ia vreo farfurie sau vreun pahar, haine sau bani. „Astea sunt ale lor — spunea el — şi ar fi un păcat să le luaţi.“ Aveau voie să-şi facă rost numai de-ale mâncării, animalele sunt libere pe pământ, copacii cresc dela sine hrănindu-se din vlaga pământului. Pământul e ca o mamă darnică şi bună. Dreptatea era de partea săracilor. Sfântul nu ţinea seama de îngrăditurile care mărginesc proprietăţile, nu-i păsa de actele de vânzare-cumpărare, înscrise în registrele notarilor. „Toate astea sunt născociri de ale bogaţilor“, spunea mereu. Se apropie sfârşitul lumii. Dumnezeu nu mai vrea să vadă de pe tronul său ceresc păcatele oamenilor. Şi pentrucă totul se îndrepta spre ultimul desnodământ, ce rost mai aveau îngrădirile şi actele de vânzare, nimeni nu va mai stăpâni nimic, nu va mai fi decât locul iadului pentru păcătoşi şi fericirea raiului pentru săraci, pentru cei care se pocăiau, lepădând coasele şi topoarele.

Niciodată nu îngăduia să fie lovit cineva şi când află că un credincios vârîse cuţitul într'un vânzător dintr'o dughiană, care nu voise să-i dea nişte chibrituri, îl izgoni pe făptaş. Nu se purtă aspru cu el, nu-l lipsi de binecuvântarea lui, dar îl opri să-l mai urmeze, căci vărsase sânge de om după ce se pocăise, ceeace însemna un păcat, o încălcare a legilor preasfântului.

Preasfântul nu întreba pe nimeni ce făcuse mai înainte.

Veneau criminali vestiţi aflaţi în slujba coloneilor, în stare să înjunghie un om pentru o sticlă de caşasa sau pentru zece milreises. Işi spovedeau preasfântului nelegiuirile săvârşite şi el îi binecuvânta, oprindu-i de a mai ucide de aci înainte.

Era printre ei un anume Cirilo care îşi omorîse, dintr'o neîntemeiată gelozie, nevasta şi doi copii. După crimă, Cirilo fugise în caatinga şi trăise acolo singur, ca o fiară, apoi intrase ca tâlhar în slujba colonelului Bragancio, câştigând o mare faimă prin numeroase crime săvârşite. Numele lui era spaima copiilor şi a femeilor, şi totuşi primi şi el iertarea preasfântului. Intr'o bună zi, Cirilo răsărise în mijlocul credincioşilor care îşi dădură îndată seama cine era. Nimeni însă nu-i spuse nimic. Ii îngăduiră, tăcuţi, să se alipească de ceată. Cirilo era înarmat cu un pumnal şi cu un revolver, arme cu care săvârşise atâtea fărădelegi. Când se opriră să înnopteze, femeile îi aduseră de mâncare aşa cum făceau cu toţi noii veniţi. Mâncă în tăcere, mai la o parte, apoi intră şi el în alaiul care făcea ocolul focurilor, îngânând după ceilalţi vorbele rugăciunilor şi ascultând cu luare aminte predica preasfântului.

Veni şi ceasul când noii pocăiţi se înfăţişau înaintea lui Estevan, îi sărutau poalele şi îi împărtăşeau păsurile lor. Cirilo rămase mai la urmă. Când se lăsă în genunchi, toţi îşi îndreptară privirile spre el şi îl auziră spunând:

— Părinte, eşti un sfânt. Pune mâna pe capul păcătosului negru şi izbăveşte-l de rău. Părinte, iartă-mă, mă apasă povara nenumăratelor mele nelegiuiri, nu mai pot duce greul atâtor păcate! Nu le mai pot purta cu mine şi dacă nu mă uşurez de ele, voi muri ca un osândit, nu voi mai afla izbăvire!

Ochii albaştri ai lui Estevan se opriră asupra creştetului cârlionţat al negrului îngenunchiat în faţa sa. Ii puse mâna pe umăr:

— Ai şi plătit pentru faptele tale. Nu vei mai săvârşi nelegiuiri, căci acum eşti neprihănit ca un miel...

Estevan îşi ridică mâna şi îl blagoslovi. Cirilo plecă fericit, izbăvit de păcate. Şi se alipi de mulţimea credincioşilor, urmându-l pe Estevan, păzindu-l pas cu pas, ca un rob credincios care-şi veghează stăpânul.

5

Sosirea Zéfei stârni mare vâlvă în tabără. Când se ivi, la începutul obişnuitelor ceremonii de seară, alaiul se opri şi toţi amuţiră.

Se amestecă apoi printre celelalte femei şi nimeni n'o mai luă în seamă.

Când preasfântul îşi începu predica, ea se afla în primele rânduri. Ascultându-l, începu să se frământe, să râdă, să-şi ridice mereu braţele spre cer: se sbuciuma şi scotea nişte sunete care aminteau de gâlgâitul apei. Abia atunci cei din preajmă, văzând purtarea ei neobişnuită se uitară mai bine la ea şi îşi dădură seama că era o femeie necunoscută, venită poate chiar în ziua aceea. Preasfântul vorbea fără să se uite la cei din faţa lui. Flăcările alcătuiau în jurul lui o aureolă purpurie. Zéfei i se păru că preasfântul se înălţa în văzduh, purtat de un nor de foc care coborîse din ceruri. Il recunoscu — era acela pe care îl văzuse de atâtea ori în ceasurile când îi veneau nălucirile. Simţea acum că îi pierise oboseala, că tot trecutul i se ştersese din amintire, că de când se ştia pe lume fusese mereu alături de Estevan. Preasfântul îşi sfârşi predica şi ridică mâna pentru a binecuvânta norodul. In clipa aceea, Zéfa sări în faţă, se întoarse cu părul despletit către oameni şi le vorbi făcând spume la gură, învăluită în fumul focului:

— Dumnezeu l-a trimis pe omul acesta, a coborît la noi pe un nor de foc, cine nu-l urmează va fi osândit!... E omul lui dumnezeu, e glasul lui dumnezeu, e ochiul lui dumnezeu. Cine nu-l ascultă e sortit pieirii! Va muri şi se va alege de el praful şi pulberea, iar sufletul nu i se va desprinde de trup ci va rămâne încătuşat în glie! El e urechea lui dumnezeu, aude gândurile oamenilor, aude până şi pruncul când se mişcă în pântecele mamei! E urma lăsată de dumnezeu pe lumea asta, e mâna domnului, care iartă păcatele. Cine nu-l ascultă e sortit pieirii!...

Căzu în genunchi în faţa preasfântului, îi sărută poalele vestmintelor, apoi se ridică şi rămase lângă el. Privind-o, ţăranii îşi dădură seama că nu era la fel ca ceilalţi, ci mai presus, mai aproape de Estevan decât oricare dintre ei, mult mai aproape chiar decât Cirilo care nu-l părăsea nicio clipă pe sfânt şi dormea la picioarele lui, strângându-şi pumnalul la piept. Estevan puse mâna pe pletele încâlcite ale Zéfei şi grăi:

— Eşti fără prihană! Te-ai pocăit pentru alţii, eşti sfântă, trebue să fii ascultată! Te-am aşteptat şi acum tu vei binecuvânta apele cu care ne stingem setea si hrana care ne îndestulează. Cum te numeşti?

Ea se strădui să-şi aducă aminte.

— Mă chiamă Zéfa...

Estevan le spuse oamenilor:

— Femeia asta a aflat adevărul, mila domnului a coborît asupra ei...

Atunci Zéfa își întinse mâna către focul ce mocnea încă, luă cenușă și-și puse pe cap. Se așeză pe vine lângă sfânt; femeile veniră și se plecară în fața ei. Ea le blagoslovi: erau acum doi sfinți.

6

Noaptea e lungă și se scurge încet. Se spune că sunt unele țări unde e atât de frig, încât apa se preface în ghiață. Trebue să fie un adevărat chin să faci de pază într'o țară ca asta.

Joao se plimbă de colo până colo, ochii săi sfredelesc întunericul, privind către tabăra preasfântului. O tăcere deplină domnește acolo. In noaptea aceasta i-au încercuit cu totul, jandarmii au ocupat toate trecerile și acum nimeni nu mai poate ieși din tabără, după merinde.

Lucas Arvoredo a sosit în ultima clipă. Incă o zi și n'ar mai fi avut pe unde să treacă spre a se alătura de ceata preasfântului. Ar fi dat peste jandarmi. Și după câteva zile, tot înaintând câte puțin, jandarmii ar fi ajuns la fântâni și tabăra ar fi fost lipsită și de apă. Ar fi sunat atunci ceasul atacului, după care căpitanul ar fi fost înaintat, primind gradul de maior în armată — ca un adevărat militar — și i s'ar fi adus mulțumiri fiind citat prin ordin de zi.

Cum vor fi stând jandarmii de pază în țările acelea unde apele înghiață în timpul iernii? Se vede că acolo au mantale călduroase și, poate, își aprind și focuri. Dar oare focul poate să ardă pe ghiață? Se zice că pe acele meleaguri tot pământul e acoperit de un strat de ghiață care se numește zăpadă. Joao văzuse o poză frumos colorată: pământul era mai alb decât bumbacul din pricina zăpezii. Aici, în caatinga nu e niciodată frig. Dacă s'ar lăsa gerul și pe aici, toți locuitorii ar muri, căci n'au decât niște sdrențe pe ei, pantaloni și cămăși de bumbac. E cald aici, în caatinga, doar noaptea adie un vânt ușor și în unele ierni mai blânde cad ploi, deobicei însă nici iarna nu plouă, iar soarele pârjolește zile dearândul ca focul — ca focul care se zărește în tabăra preasfântului.

Focurile înnăbușite, cărora credincioșii le-au dat ocol cân-

tând rugăciuni, şi de unde au luat cenuşă ca să şi-o pună pe cap, mai licăresc încă în tabăra preasfântului. In totul, sunt douăzeci şi unu de focuri. Unii spun că numărul acesta înseamnă o vrăjitorie a preasfântului, că pocăiţii se vor strânge în ceasul hotărîtor în mijlocul cercului alcătuit de focurile aprinse zilnic pe aceleaşi locuri şi că nici gloanţele, nici jandarmii nu vor putea trece prin cercul vrăjit şi nu-l vor putea izgoni niciodată pe Estevan de acolo. Astfel merg svonurile şi Joao le crede.

Puterea preasfântului e mai presus de înţelegerea oamenilor de rând. Unde s'a mai văzut să poţi umbla cu şarpele la piept? Şarpele e o făptură mişelnică şi vătămătoare. Incă de pe când era copil, Joao ştia că şerpii îi sunt vrăjmaşi. Când mergea prin caatinga păşea fără sgomot, îşi ascuţea auzul căutând să prindă cel mai uşor freamăt. Ştia să deosebească în liniştea desişului foşnetul pe care-l iscă şarpele şi nu cruţa niciunul când îi întâlnea — le spărgea capetele înveninate, le smulgea limbile mlădioase. Preasfântul se joacă cu şerpii, are faţă de ei aceeaşi duioşie ca şi pentru păsările minunate care se lasă din zbor, pe umerii lui. Uneori câte o zi întreagă poartă lipit de pieptul păros câte un şarpe cu clopoţei. Acesta se încălzeşte la sânul lui şi doarme ca o făptură nevinovată. Joao nu cunoştea niciun om care să poată face aşa ceva. Nu s'ar mira, dacă nu vor izbuti să treacă prin cercul de foc, dacă gloanţele se vor întoarce împotriva jandarmilor.

Se petrec atâtea lucruri de necrezut, pe lumea asta! Oare nu sunt ţări unde totul îngheaţă în timpul iernii? Dacă n'ar fi văzut poza cu ochii lui, nici nu i-ar fi venit a crede.

Se plimbă mereu de colo până colo. Ce se va întâmpla dacă preasfântul va îngheţa apele din jur? Vor fi nesfârşite întinderi de ghiaţă şi frigul îi va răpune atunci pe toţi, pe jandarmi, pe locotenenţi şi pe căpitan? Numai la gândul acesta, Joao se simte străbătut de un fior. Nu cumva l-or fi scuturând frigurile de baltă? Toţi se îmbolnăvesc din pricina apei care se găseşte în împrejurimile râului Sao Francisco. Fiorul se risipi pe neaşteptate aşa cum şi venise, Joao simţi din nou zăpuşeala caatingei. Nu e nicăieri zăpadă, preasfântul are putere numai asupra focului, în mijlocul cercului de foc credincioşii săi nu vor putea fi atinşi. Gloanţele se vor întoarce împotriva jandarmilor, nimerind fiecare în pieptul celuia care l-a trimis. Joao credea că preasfântul nu va putea fi răpus de mâna celui care va ridica arma asu-

pra lui... Unde s'a mai văzut să tragi într'un sfânt, într'un proroc care propovădueşte oamenilor cuvântul domnului ?

Căpitanul nu crede că preafericitul Estevan e om sfânt şi va porunci să se deschidă focul. Joao nu doreşte decât un singur lucru: să nu fie el acela care să apese pe trăgaciul puştii ce va ţinti pieptul preasfântului. Mai bine să piară în luptă, ucis de gloanţele tâlharilor. Se prea poate ca printre oamenii lui Lucas să se afle şi Gregorio, cel care a tras cândva asupra lui Artur. Dacă l-ar ochi acum şi pe el, Joao n'ar simţi nici cea mai mică ură împotriva lui — oare tâlharii nu sunt făcuţi ca să-i ucidă pe jandarmi ? Şi care-i rostul poliţiei, dacă nu acela de a-i urmări pe tâlhari în caatinga ?

Era un război fără ţel şi fără pricină, se gândea jandarmul Joao, în timp ce făcea de pază. Fără pricină, pentrucă jandarmii şi tâlharii semănau prea mult între ei. Până şi portul lor e la fel: haină de piele şi alpargate, căci nicio altă îmbrăcăminte sau încălţăminte n'are trăinicie în mijlocul desişului. Nu e nicio deosebire între ei, dar astfel e alcătuită lumea, e plină de atâtea lucruri neînţelese. Dece unii oameni sunt atât de bogaţi şi stăpânesc fazende fără sfârşit, case în oraş, au automobile şi slugi, pe când alţii sunt atât de săraci şi n'au parte pe lume decât de boli ?

Joao nu încercă să se lămurească. Tot ce ştie e că nopţile sunt lungi şi se scurg încet şi că e păcat să tragi asupra preasfântului. E mai bine să cazi tu, lovit de un glonte în piept.

7

Când preasfântul se apropie de oraşul Joazeiro, după o drumeţie de un an prin caatinga de nepătruns, numărul credincioşilor care îl urmau se ridica la câteva sute. Faima minunilor sale se răspândise prin toată caatinga şi, mai mult decât minunile, ceeace îi atrăgea pe ţăranii desnădăjduiţi erau cuvintele preasfântului, pline şi de mâhnire şi de nădejde, care vesteau sfârşitul lumii şi viaţa veşnică de apoi.

Veneau la Estevan mai mult ca să-i asculte prorocirile decât ca să-i ceară ceva. Toată lumea voia să-l audă vorbind despre cele ce aveau să vină şi preasfântul repeta zi de zi, la sfârşitul ceremoniei, aceeaşi povestire. Şi cei care o auzeau pentru întâia oară şi cei care o mai auziseră de sute de ori, nu se săturau as-

cultându-l şi de fiecare dată simţeau aceeaşi spaimă şi bucurie, aceeaşi groază şi fericire. Nimic nu va rămâne din lumea asta: nici din colibele de lut în care locuiau ei, nici din casele cele mai frumoase de pe fazende, cu saloane, cu încăperi luxoase, cu odăi de rugăciune şi cu bucătării atât de mari. Nimic din lanurile lor chircite, nici din plantaţiile întinse ale coloneilor. In ceasul acela de apoi, toţi vor fi deopotrivă, nimeni nu-l va mai putea deosebi pe sărac de bogat, căci toţi vor părăsi goi pământul, fără să ia nimic cu ei. Şi bolile şi foametea vor înceta pentru totdeauna. Va domni o linişte veşnică pe pământ... dar înafară de pământ mai există şi cerul şi iadul.

„Dumnezeu l-a trimis pe preasfântul ca să-i vestească pe oameni, să-i îndemne la pocăinţă."

Aceasta era chemarea lui şi ţăranii îşi puneau cenuşă pe cap, se rugau şi îl urmau. Furau de pe fazende, se încăierau cu jandarmii care umblau peste tot căutându-l pe Lucas Arvoredo. Insuşi Lucas veni odată la preasfântul, stătu de vorbă cu el, îi primi binecuvântarea. Şi cu toţii văzură că preasfântul nu-l opri pe Lucas să-şi ducă mai departe viaţa de tâlhar de codru. Il lăsă să plece fără să-i ceară să nu mai ucidă niciodată. Multă vreme nu pricepură rostul acestei purtări. Mai târziu însă, când fură pe cale să fie încercuiţi, îşi dădură seama că preasfântul prevăzuse ceeace avea să se întâmple. Acum, Lucas venise să-i apere de jandarmi. Poate că va sosi şi vremea când preasfântul îi va porunci să-şi lepede puşca şi pumnalul şi să-şi pună cenuşă pe cap. Dar numai după ce jandarmii se vor retrage sub focul tâlharilor. Preasfântul presimţea, prevedea viitorul. Pentru el nu erau taine. Spunea:

— Azi nu-i nevoie să mergeţi după apă, căci la noapte o să plouă.

Pe cer nu se zărea niciun nor, niciun semn de ploaie. Dar în timpul nopţii se pornea să toarne cu găleata şi nu trebuia decât să pregăteşti oale şi hârdaie ca să strângi apa pe care cerul o revărsa, în urma rugilor lui Estevan. Cine se mai putea îndoi, după asemenea fapte, de cuvintele preasfântului, de apropiata sosire a sfârşitului lumii când toţi vor muri şi vor fi chemaţi în faţa domnului pentru a da socoteală de păcatele săvârşite pe pământ? Preasfântul o spunea în fiecare seară, luminat de văpaia focurilor, plutind parcă deasupra pământului.

— Nu va mai rămâne nici spicul grâului, nici firul de iarbă

şi nici roadele pe crengi. Nu vor mai fi nici păsări, nici animale, nici peşti, nici vietate... Totul va pieri : mai întâi animalele, apoi oamenii, buni şi răi, bogaţi şi săraci, sănătoşi şi bolnavi, astfel a grăit domnul...

Şi Zéfa îl îngâna ca un ecou :

— Astfel a grăit domnul...

— Fiecare va da socoteală de toate păcatele până la cele mai mici şi nimeni nu se va putea ascunde, chiar dacă ar voi : nimeni nu va putea minţi, căci cine poate înşela pe dumnezeul cel atotvăzător...?

Zéfa îşi ridica mâinile :

— Cine-l poate înşela pe dumnezeul cel atotvăzător ?

După ce glasul Zéfei se pierdea în depărtări, Estevan îşi urma predica :

— Dumnezeu a obosit, şi-a întors faţa dela oamenii păcătoşi care asupresc pe fiii lui... Ochiul lui dumnezeu străbate în adâncul acestor desişuri şi nu află decât năpaste : copilul care moare de foame, omul care piere fără niciun ajutor, cei lipsiţi de pământ care stropesc cu sudoarea lor ţarina altuia... cei care trăiesc în huzur şi cei care n'au nimic... Dumnezeu a hotărît că această orânduire e nedreaptă, e rea... şi toţi cei care au luat pământurile altora pe lumea asta îşi vor primi osânda şi vor fi siliţi să le înapoieze celor care n'au nimic ; aceştia vor fi mai săraci decât cerşetorul orb... cei care au ucis se pot lupta mult cu moartea... cei care au furat vor da înapoi nu numai banii dobândiţi prin jaf, ci chiar şi banii lor. Işi vor primi toţi pedeapsa şi nimeni nu va scăpa...

— Nimeni nu va scăpa !... repeta Zéfa.

— Dumnezeu a obosit de atâtea rele... Copiii mei, a sunat ceasul, vine sfârşitul lumii. Să ne pocăim, să ne rugăm, să ne izbăvim de păcate ca să ne ierte dumnezeu...

— Ca să ne ierte dumnezeu...

— Şi să vă blagoslovească pe toţi, domnul dumnezeu...

Estevan îşi ridica mâna, credincioşii îşi plecau capetele sure de cenuşă şi se răspândeau în tăcere pe la colibele lor. Zéfa se ducea cu ei şi toţi o priveau cu dragoste şi cu respect. Şi ea făcea minuni. Nu rămânea lângă Estevan decât negrul Cirilo. După ce preasfântul intra în colibă, negrul se culca pe prag, cu faţa în jos, cu revolverul la îndemână, cu pumnalul sub cămaşă. Dormea neliniştit, trezindu-se la orice sgomot.

Muncitorii de pe plantaţii îşi lăsau sapele, coasele, topoarele şi când proprietarii îi luau la ocară, le răspundeau că li-e tot una, căci se apropia sfârşitul lumii şi nu mai aveau niciun rost să se omoare muncind pentru o leafă de nimic. Lăsau totul baltă şi fugeau noaptea în căutarea preasfântului. Nu mai aveau respect de colonei, ca înainte, gândindu-se la ceeace spunea Estevan despre ei în predicile sale. Toţi bogaţii vor fi osândiţi, niciunul dintre ei nu se va mântui.

In biserici, numărul botezurilor scădea, sâmbăta nu se mai făcea nicio cununie. Preasfântul boteza şi cununa fără să le ia nimic, făcea totul fără plată. Gazetele din capitală publicau articole în care se spunea că preasfântul îi îndeamnă pe ţărani la răzmeriţă, că strângerea recoltei era ameninţată din pricină că lipsea mâna de lucru, că cele mai sfinte principii ale civilizaţiei creştine, pe care misionarii plini de abnegaţie le răspândiseră cu atâta trudă în inima caatingei, erau în primejdie să fie cotropite de valul acesta de superstiţii, care se întinsese atât de repede în depărtatele ţinuturi păduroase din nord-estul ţării.

Se impunea ca stăpânirea să ia aspre măsuri — era o chestiune urgentă, care nu mai suferea zăbavă. Ziarele — atât cele guvernamentale cât şi cele ale opoziţiei — îşi uneau atacurile împotriva preasfântului, iar reporterii publicau fotografii şi comentarii, folosind tot ce era pitoresc în înfăţişarea lui Estevan şi în cultul său. In articolele de fond, redactorii susţineau că e timpul ca preasfântul să fie închis într'un balamuc, iar ţăranii să fie siliţi să se întoarcă la plantaţiile părăsite şi să se apuce iar de lucru. Altminteri, pagubele pe care le va suferi economia ţării anul acesta vor fi imense, cu atât mai mult cu cât seceta prăpădise o parte din recoltă.

Ţăranii nu citeau ziarele, mai toţi erau neştiutori de carte. In schimb, ascultau cuvintele presfântului. Lipsiţi de orice nădejde într'o viaţă mai bună, continuau să lepede din mână coasele, sapele şi securile şi numărul celor care se alăturau preasfântului creştea neîncetat. Păstrau asupra lor numai cuţitele, căci nu le socoteau arme. Rătăceau prin caatinga, încercând să dea de urma lui Estevan. Voiau să primească binecuvântarea preasfântului înainte de prăpădul lumii.

Estevan îşi statornici tabăra la câteva liga de Joazeiro, în

caatinga, departe de orice drum. Se aflau acolo câteva izvoare. Oamenii tăiară cu cuţitele tufărişul, curăţind locul pentru tabără şi îşi înjghebară vremelnice colibe. Se părea că preasfântul nu avea de gând să rămână prea mult acolo. Nimeni nu ştia ce punea la cale, nici chiar Zéfa care era şi ea sfântă. Va pleca la oraş ca să ia trenul îndreptându-se spre capitală ? Sau va rămâne aici pentru totdeauna, primindu-i pe credincioşi, făcând minuni şi tămăduind bolnavii ? Dacă ar fi luat hotărîrea asta, atunci aici, în caatinga, în scurtă vreme s'ar fi născut un nou oraş. Nici la Bon Jesus da Lapa, nici la Joazeiro do Ceara, unde propovăduia padre Cicero, nu umbla atâta popor pe drumurile desişului. Sau va face calea întoarsă şi se va înfunda iar în desiş pentru a-l mai străbate odată ? Se părea mai degrabă că voia să aştepte acolo ceasul prorocirilor sale, adică sfârşitul lumii. Zicea că se află un loc unde va coborî dumnezeu pentru judecata de apoi. De bună seamă, locul despre care vorbea era chiar acesta, cu cele şapte izvoare ale lui. Estevan, însoţit de Zéfa, se oprea în faţa fiecărui izvor şi binecuvânta apa ca să nu sece.

Aici îl găsi şi potera. Numărul credincioşilor sporea din ce în ce. Veneau uneori zeci de oameni deodată şi trebuia să li se dea tuturor de mâncare, ceeace era destul de greu : dughenele nu voiau să le vândă nimic, potrivit poruncilor date de plantatori. Nu aveau decât un singur mijloc : să fure, să înjunghie vacile pe câmp, spintecându-le pe loc şi ducând hălcile de carne în tabără. Atacurile credincioşilor se înteţeau. Plantatorii se jeluiau tot mai stăruitor stăpânirii, cerându-i să ia măsuri împotriva jefuitorilor.

In cele din urmă veniră jandarmii — optzeci de oameni bine înarmaţi. După ce văzu cum stau lucrurile, căpitanul ajunse la concluzia că dacă va încercui tabăra, credincioşii vor fi nevoiţi să se predea, nemaiavând de unde să facă rost de merinde. După socoteala lui, jandarmii aveau să le vină uşor de hac.

Dar planul căpitanului era mereu zădărnicit prin faptul că soseau mereu noi credincioşi. Veneau de departe pentru a căuta binecuvântarea izbăvitoare a preasfântului, iar jandarmii le stăvileau drumul. Ţăranii se îndârjeau, se iscau încăierări de pe urma cărora rămâneau morţi şi răniţi. Dar oamenii preasfântului ieşiau mereu în timpul nopţii ca să fure. Nu atacau niciodată potera, se apărau însă cu bărbăţie atunci când erau prinşi — şi astfel jandarmii avură şi ei de suferit pierderi.

Câtăva vreme se păru că Estevan nici nu-i lua în seamă pe jandarmii care-l înconjurau. Când însă vreo câţiva dintre credincioşii săi fură ucişi şi încercuirea se strânse mai tare în jurul lor, începu să se teamă că ţăranii săi lipsiţi de apărare vor fi cu toţii omorîţi. Il trimise atunci pe Cirilo după Lucas Arvoredo: doar jandarmii veniseră din porunca bogătaşilor, cărora nu le va fi dat să se mântuiască şi care nu voiau ca oamenii să se pocăiască, ascultând cuvântul sfânt. Impotriva lor nu era un păcat să lupţi. Dar cine ar fi putut-o face, înafară de Lucas Arvoredo tâlharul?

Incercuirea se tot strângea mereu şi Cirilo nu mai venea cu Lucas. Oamenii lui Estevan plecau departe, în întâmpinarea lor, pentru a le arăta drumul. Nu cumva se rătăciseră prin caatinga de nepătruns? Dar nimeni nu cunoştea mai bine decât Lucas Arvoredo tainele acesteia. Şi astfel, el sosi înainte ca jandarmii să prindă de veste.

Noi credincioşi se strecurau în timpul nopţii în tabără. Veneau să sărute poalele preasfântului, veneau din cinci state diferite. Străbăteau întinderi nesfârşite şi jandarmii nu-i puteau împiedica să primească binecuvântarea lui Estevan. Işi lăsau nevestele şi copiii, băteau drumurile desişului de cactuşi şi ajungeau până în tabăra preasfântului. Rămâneau cu el, căci trebuiau să-l apere pe Estevan şi ei aveau cuţite şi revolvere. Nu săvârşeşti un păcat, dacă tragi într'un jandarm. Şi de moarte n'aveau dece să se teamă, dacă tot se apropie sfârşitul lumii!

Pe zi ce trecea, le venea tot mai greu să iasă din tabără. In fiecare noapte, jandarmii mai înaintau cu câţiva metri. Se cerea o mare dibăcie, mult curaj, o agerime de pisică sau chiar de tigru să te poţi strecura printre patrule ca să aduci dela fazende carne de vită, de capră sau hălci de pastramă, făcând acelaş drum de câteva ori. Unii plăteau cu viaţa această încercare. In schimb însă nu duceau lipsă de hrană în tabăra preasfântului Estevan.

Niciodată Lucas Arvoredo nu mersese atât de repede. Negrul Cirilo care venise să-l cheme, rugându-l să se grăbească, abia dacă se putea ţine de tâlhari. Spre seară zăriră focurile taberei. Ingenunchiară, se închinară şi păşiră pe pământul sfânt simţindu-se izbăviţi de păcate, căci apărându-l pe preasfântul îşi ispăşeau toate crimele.

Când Lucas se ridică de jos, Zé Treboada începu să cânte

imnul care-i preamărea isprăvile şi toţi ceilalţi cântară după el în cor. Astfel îi vestiră preasfântului sosirea lor :

Când Lucas Arvoredo se ivește,
Năpasta cade peste cei bogați ;
Pumnalul fără milă-l mânuește.

Prin întunericul nopţii se desluşea statura tâlharului. Lucas nu era prea înalt, dar cu coama lui bogată, în îmbrăcămintea lui de piele, cu puşca ridicată, făcea impresia unui om peste măsură de puternic. Tâlharii se aflau pe o movilă de pe care se vedeau și focurile jandarmilor. Lucas spuse :

— Sunt destui maimuţoi ; flăcăii mei o să aibă pe cine snopi !

Zé Treboada se bucura : cea mai mare plăcere a lui era să ucidă jandarmi. Cu atât mai mult când dădea peste un gradat. Tâlharii mergeau înainte şi cântecul lor acoperi glasurile credincioşilor. Era un cântec războinic. Atmosfera taberei se schimbă. Se lăsa ultima noapte paşnică.

Preasfântul îl primi pe Lucas în picioare, lângă foc. Credincioşii se îngrămădiră în jur. Alcătuiau o ceată de oameni tăcuţi, murdari, lăţoşi, bolnavi. In frigări se rumeneau hălci mari de carne de vacă şi un miros îmbietor de carne friptă se răspândea în jur. Alături de Estevan stătea Zéfa. Cirilo veni şi se aşeză şi ei lângă preasfântul. Lucas căzu în genunchi, dar Estevan îl ridică :

— Fiul meu, ai venit la timp. Am trimis după tine pentrucă oamenii răi au poruncit jandarmilor să tabere asupra feciorilor lui Estevan, care vor fi mântuiţi. Şi tu ai să fii mântuit, dar pentru tine şi pentru oamenii tăi va sosi altfel izbăvirea. Tu ai să lupţi şi ai să-i alungi pe jandarmi... Estevan încă nu şi-a îndeplinit chemarea şi nu şi-o poate părăsi... Jandarmii îi opresc pe pocăiţi, nu-i lasă să ajungă până la mine, aşa că oamenii rămân lipsiţi de binecuvântarea mea şi vor fi osândiţi... Dumnezeu nu vrea asta... Tu trebue să loveşti în jandarmi...

Glasul Zéfei repetă ca un ecou :

— Dumnezeu nu vrea asta, tu trebue să loveşti în jandarmi...

Glasul i se păru cunoscut lui Zé Treboada. Se uită prin vălătucii de fum negru la femeia care rostise aceste cuvinte. Al cui putea fi oare glasul acela atât de cunoscut ?! Lucas Arvoredo îi răspunse lui Estevan :

— Părinte, sunt fiul tău şi am venit aici să mă supun poruncilor tale. Se spune că jandarmii au mulţi oameni ; cu mine au venit patruzeci şi şapte de voinici, avem arme şi muniţii puţine. Dar o să mai facem rost... Părinte, oriunde s'ar afla Lucas şi oamenii lui, ei au să fie alături de tine... Părinte, n'ai decât să porunceşti, noi suntem gata !

— Dumnezeu e mulţumit c'ai venit !

— Dumnezeu e mulţumit c'ai venit ! repetă Zéfa.

Zé Treboada tresări. I se păru că recunoaşte glasul Martei, avea acelaş sunet, numai că era mai aspru şi nu atât de limpede. Doamne, cine putea fi femeia asta ? Făcu câţiva paşi înainte. Preasfântul porunci să se adune grămadă toate armele tâlharilor. Le binecuvântă, cu mâna ridicată, aţintindu-şi ochii săi albaştri în depărtările nepătrunse. Ceremonia întreruptă se desfăşură mai departe. Dar înainte de a porni alaiul, Zé Treboada se apropie de foc şi o recunoscu pe mătuşă-sa Jozéfa. Nu mai era însă femeia pe care o ştia, nebuna aceea de care râdeau şi îşi băteau joc în copilărie. Acum părea cu totul alta. Nici nu se uită la el. Trecutul nu mai exista pentru Zéfa. Acum era sfântă, aproape tot atât de sfântă ca şi Estevan, era cel de al doilea glas al lui dumnezeu, cum spuneau oamenii. Şi Zé Treboada îngenunche în faţa ei. Le povesti tovarăşilor săi cu mândrie că era mătuşa lui, că se numea Zéfa şi de mulţi ani tot vestea sfârşitul lumii, cerând tuturor să se pocăiască. O privea ca vrăjit şi se linişti numai după ce Zéfa îi puse cenuşă pe cap. Se simţi dintrodată uşurat, iertat de toate năzdrăvăniile pe care le făcuse în copilărie, de lipsa de respect pe care i-o arătase pe vremea când stătea cu ai săi şi era sfântă, dar el n'o ştia.

Tâlharii o arătau cu degetul pe Zéfa, pătrunşi de respect :

— Asta e mătuşa lui Zé Treboada...

Se simţeau parcă toţi înrudiţi cu ea — ocrotitoarea bandei, sfânta anume apărută pe lume pentru a le veni în ajutor tâlharilor lui Lucas Arvoredo. Zé Treboada nici nu mai încercă s'o întrebe pe mătuşa sa despre soarta lui Geronimo şi a Jucundinei. Ea nu mai era de pe lumea aceasta. Dar şi ei se simţeau ca şi cum s'ar fi lepădat de viaţa cea de toate zilele, în timp ce ascultau prorocirile preasfântului, printre focurile vrăjite şi cele şapte izvoare blagoslovite. Toate păreau ca un vis ; hotarele dintre închipuire şi realitate dispăruseră.

Lucas îşi adună oamenii şi ţinu sfat cu ei. Intre timp, jandarmii îi încercuiseră cu totul.

9

Tot ceeace urmă, se petrecu foarte repede. Tabăra lui Estevan fu împresurată. Jandarmii puseră mâna pe trei din cele șapte izvoare. In fiecare noapte țăranii erau nevoiți să treacă prin încercuire. Ieșeau acum sub ocrotirea oamenilor lui Lucas și încăierările deveneau din ce în ce mai dese, de amândouă părțile cădeau morți. Cuvintele preasfântului erau din ce în ce mai aspre, glasul lui prinsese și mai multă putere, făcea spume la gură. Zéfa repeta întocmai prorocirile lui Estevan, iar țăranii le păstrau sădite în sufletul lor. Jandarmii primiră întăriri.

Trecură câteva zile. Jandarmii ocupau un izvor după altul. In tabără, oamenii începură să sufere de sete. Lucas se hotărî să-i atace pe jandarmi și să-i izgonească. In timpul zilei, se duse însoțit de Zé Treboada să vadă cu ochii lui cum stau lucrurile. La un izvor se aflau numai opt jandarmi de pază. Nu era izvorul cel mai mare, dar în niciunul apa nu era atât de curată și ar fi putut îndestula toată tabăra. Când se lăsă noaptea, Lucas luă douăzeci de oameni și porniră, după ce se termină predica de seară a preasfântului. Erau douăzeci de flăcăi aleși pe sprânceană, cei mai buni țintași care ochiau fără greș. Printre ei se aflau și Bico Doce și Sabia, Barboleta și Chico Martins. Mergeau încet, cu armele în mână, strecurându-se fără sgomot, ca șerpii, prin tufărișul țepos. Iși aleseră o poziție pe care o ocupară și deschiseră îndată focul. Jandarmii fură luați pe neașteptate. Auzind răcnetele drăcești, cunoscute, strigau:

— E Lucas Arvoredo!

Din cei opt jandarmi dela izvor nu rămaseră decât opt cadavre. Credincioșii veniră și își luară apă pentru mai multe zile.

Căpitanul auzi împușcăturile ce răsunau în cealaltă parte a taberei. Pentru o asemenea încercuire, o sută treizeci de oameni nu erau prea mulți, dar odată cu întăririle de trupe primiseră și mitraliere, așa că se hotărî să nu mai aștepte și să atace fără întârziere. Altminteri, Lucas Arvoredo va pune mâna pe pozițiile păzite de patrulele mici de jandarmi, își va croi drum intrând cu preasfântul în adâncul caatingei și nimeni nu-l va mai putea prinde. Putea să-și ia gândul atunci dela înaintare, dela citarea prin ordin de zi, dela toate laudele din gazete. Căpitanul își chemă locotenenții ca să se sfătuiască asupra situației.

A doua zi, jandarmii încercară să ocupe izvorul. Dar oamenii lui Lucas se împotriviră și rămaseră dârzi pe poziție. Căpitanul

își alcătui un plan de luptă, își inspectă trupa, stătu de vorbă cu sergenții mai pricepuți, care îmbătrâniseră de când îi tot urmăreau pe tâlhari. Toți socoteau că e mai bine să dea lupta cu tâlharii lui Lucas Arvoredo în câmp deschis, să-i atace în tabără, nu în desiș. Numai așa puteau fi înfrânți!

— Asta-i călcâiul lui Achile! îi spuse căpitanului un locotenent sfios. Dar căpitanul nu-i putea suferi pe cărturari pentrucă își presărau vorba cu tot felul de cuvinte neînțelese și de sentințe. In timpul luptei, de-alde ăștia nu știau decât s'o șteargă!

La început, treizeci de jandarmi îi vor ataca pe tâlhari din spate. Vor deschide focul și vor trage fără întrerupere, ademenindu-i în partea aceea pe oamenii lui Lucas. Alți cincizeci vor intra atunci în tabără pentru o luptă corp la corp. Acesta era planul căpitanului. Un sergent spuse că ar fi mai bine să aștepte o noapte fără lună: întunericul ar înlesni înaintarea. Odată cu întăririle veniseră și niște reporteri dela gazetele din capitală. Acolo lumea socotea că preasfântul nu-și va mai putea ține multă vreme predicile.

10

— Sfârșitul lumii se apropie, spunea preafericitul Estevan.

Era noaptea sfintei Jozéfa și porunci ca alaiul să facă de două ori ocolul focurilor. Zéfa purta crenguțe de rosmarin în păr și împărțea credincioșilor frunze, cu care aceștia își oblojeau rănile și rănile se vindecau.

Forfota din lagărul vrăjmaș nu trecu neobservată de Lucas Arvoredo. Credincioșii îi aduseră știrea că patrulele de jandarmi își părăseau pozițiile și se adunau la un loc. Un grup mare de câteva zeci de oameni făcea înconjurul taberei, ascuns de întunericul nopții fără lună. Lucas îl chemă pe Zé Treboada, îi dădu douăzeci de oameni și-i spuse să iasă înaintea grupului vrăjmaș.

— Se pregătesc să atace cu forțe mari, spuse Lucas. Și-au dat seama că prin lovituri răzlețe nu ajung la niciun rezultat. Vor s'o sfârșească odată cu noi...

— Crezi că le vom putea ține piept?

— Avem puține cartușe... Dar dacă izbutim să-i oprim, atunci tu, Treboada, ai putea să răzbați dincolo și să pleci cu preafericitul...

— Dar el vrea să plece?

— Mi-a spus că vrea. Numai el cu încă doisprezece credincioşi. Ceilalţi rămân. Şi dacă vor mai izbuti să iasă şi alţii de aici îl vor ajunge din urmă.

Zé Treboada porni cu oamenii săi. Jandarmii intrară în desiş. Printre ei se afla şi Joao. Comanda o avea locotenentul căruia îi plăceau sentinţele. Căpitanul aşteptă până ce izbucniră împuşcăturile, apoi porunci jandarmilor să atace tabăra. Să tragă fără cruţare, deavalma, şi în tâlhari şi în ţărani — acesta era ordinul căpitanului.

Joao se bucura că făcea parte din grupa trimisă să taie retragerea. Aşa nu va fi nevoit să tragă nici în preasfântul, nici în ţăranii dezarmaţi. Jandarmii se strecurau cu greu printre tufele ţepoase. Tâlharii, pe care ei voiau să-i ia pe neaşteptate, înaintau tiptil şi cu grijă, ieşindu-le în întâmpinare, şi se aflau acum numai la câţiva zeci de metri de ei. Tâlharii îl şi zăriră pe locotenentul cu ochelari, care venea spre ei în fruntea detaşamentului. Zé Treboada nu desluşea feţele jandarmilor ci numai uniforma lor nesuferită. Porunci oamenilor să se culce la pământ şi să aştepte. Când jandarmii vor fi aproape de tot, atunci vor putea deschide focul...

Se lungiră la pământ, scoţând ţevile puştilor printre tufe. Noaptea era întunecoasă, fără lună, dar Zé Treboada ştia să vadă şi prin beznă. Desluşea numai picioarele unui jandarm. Nu ştia că era fratele său Joao, cel dintâi plecat de acasă. Zé Treboada îi urmărea paşii, lăsându-l să se apropie şi mai mult, ca să nu dea greş.

In cele din urmă, răcnetele războinice ale tâlharilor sfâşiară văzduhul — urlete de fiare mânioase, atât de înfricoşătoare încât făceau să îngheţe inima în piept. Zé Treboada ridică arma şi la lumina împuşcăturii Joao îi zări faţa. Işi recunoscu fratele şi-i şopti numele — Jose... Zé Treboada se năpusti înainte. Joao văzu jandarmii care fugeau, auzi glasul locotenentului care dădea comenzi, dar toate acestea abia ajungeau până la el, căci i se lăsase o ceaţă peste ochi. Singurul lucru pe care-l desluşi foarte limpede fu chipul fratelui său, cu gura deschisă într'un răcnet, cu ochii micşoraţi de mânie. Şi murind, Joao îşi dădu seama că Jose era vestitul Zé Treboada, mâna dreaptă a lui Lucas Arvoredo. Mai avu răgaz să-şi rostească ultima dorinţă : ca fratele său să scape cu viaţă şi la fel şi preasfântul, da, şi preasfântul...

Impuşcăturile răsunau mereu. Dinspre cealaltă parte a taberei se auzea tropăitul jandarmilor care dădeau atacul hotărîtor.

Continuând să tragă, Zé Treboada urla strigătul de luptă. Joao muri cu zâmbetul pe buze.

11

Acum, din toate părţile se trăgea asupra taberei. Jandarmii pătrunseseră acolo. Preasfântul stătea împreună cu Zéfa şi cu credincioşii săi în mijlocul focurilor şi propovăduia ca şi cum nimic nu s'ar fi întâmplat.

Gloanţele secerau oamenii, gemetele se amestecau cu strigătele de luptă. Cirilo stătea cu mâna pe revolver, păzindu-l pe preasfântul. Lucas şi oamenii săi ţineau piept jandarmilor în câmp deschis, dar nu se pricepeau să lupte în felul acesta.

Şi când Lucas se prăbuşi, lovit de un glonte în cap, oamenii săi începură să se retragă. Ajunseră astfel în locul unde preasfântul stătea înconjurat de credincioşi. Jandarmii atacau, vreo cincisprezece fuseseră ucişi, mulţi căzuseră răniţi, dar pierderile tâlharilor erau şi mai mari. Ţăranii luau armele celor căzuţi şi-i înlocuiau. Jandarmii trăgeau deopotrivă şi în tâlhari şi în ţărani, iar orăşenii, spre deosebire de cei născuţi la ţară, se străduiau să-l nimerească pe preasfântul în jurul căruia cadavrele zăceau grămadă.

Incepu lupta corp la corp. Tâlharii îşi scoaseră cuţitele. De departe, dinspre locul unde Zé Treboada se lupta cu jandarmii care atacaseră tabăra din spate, se mai auzeau şi acum împuşcături.

Un jandarm îl ochi pe preasfântul în piept; împuşcătura răsună odată cu aceea a lui Cirilo. Preasfântul căzu peste trupurile ţăranilor, jandarmul se prăbuşi peste jăratecul focului. Atunci Cirilo se năpusti înainte, trase toate glonţele care rămăseseră în încărcătorul revolverului şi scoase pumnalul. Un jandarm o apucă pe Zéfa de mână, dar ea se smuci, îl muşcă, îl sgârie, îl lovi cu picioarele, îl scuipă în faţă. Jandarmul o pocni cu patul puştii în cap şi când se prăbuşi, trase în ea.

Sfârşind răfuiala cu jandarmii, Zé Treboada se grăbi spre tabără ca să le vină în ajutor alor săi. Pe drum se întâlni însă cu câţiva tâlhari care fugeau: îi spuseră că Lucas şi preasfântul fuseseră ucişi. Şi Zéfa fusese omorîtă.

Se uitau la el, aşteptându-i porunca. Din douăzeci de oameni pe care-i luase cu el, nu lipseau decât patru. Alţi zece tâlhari ve-

niseră din tabără, unde nu mai era nimic de făcut. O rupseră cu toții la fugă spre desiș, urmăriți de jandarmi. Zé Treboada ajunse cel dintâi acolo. In goană călcă peste fața unui jandarm ucis. Injură, dar Joao tot mai zâmbea.

In zori, nu mai rămăsese în tabără decât un morman de cadavre care, de cum se lăsă arșița, începură să putrezească. Urubu se adunară din toate colțurile caatingei : erau atât de mulți încât întunecau soarele ; parcă sosise sfârșitul lumii.

Căpitanul porunci să se taie capul preasfântului Estevan, al lui Lucas Arvoredo, al Zéfei, al tuturor tâlharilor uciși și al câtorva țărani, ca să împlinească un număr rotund.

Capetele fură duse în oraș și expuse ca trofee. Sute de curioși veneau să le vadă. Căpitanul fu înaintat, citat pe ordin de zi și, cu toate că nu-i plăcea literatura, scrise o carte despre expediția la care luase parte, cu titlul „Noul Canudos" [1]

Și în caatinga de nepătruns, numele preasfântului Estevan fu uitat, ca și acela al lui Lucas Arvoredo. In schimb numele lui Zé Treboada câștiga tot mai mare faimă, nelegiuirile și crimele sale depășeau cu mult jafurile tâlharilor care bântuiseră înaintea lui caatinga. Se vorbea despre el ca despre cel mai necruțător, cel mai cumplit tâlhar, cum nu se mai pomenise altul, nici chiar dacă țineai seama de Virgulino Ferreiro Lampia. Niciodată nu cruța un jandarm, niciodată nu ierta un milreis din dările la care-i supunea pe locuitorii orașelor atacate.

Despre el, cântecul spunea :

Când Treboada se ivește,
Mult sânge se mai prăpădește !

---

[1] Canudos — un tâlhar legendar din Brazilia, din secolul trecut, care jefuia pe bogați și venea în ajutor săracilor.

NENEN

I

Juvencio, căruia acasă i se zicea Nenen, îl asculta tăcut, cu atenţia încordată, pe cel care vorbea. Nu ştia despre tovarăşul acesta nimic altceva decât că venea din sud, poate din Pernambuco, şi că făcea parte din conducerea partidului. Cismarul, care venise să-l cheme pe Juvencio la adunare, îi spusese:

— A sosit un tovarăş din conducere. Să nu aduci decât oameni de toată încrederea... nu ne trebue oameni îndoielnici. Nu putem pune în primejdie viaţa acestui tovarăş...

Şi-i atrase atenţia:

— Pe răspunderea ta...

Juvencio asculta cu luare aminte cuvintele activistului, străduindu-se să pătrundă sensul a tot ce spunea şi să înţeleagă linia partidului. In acelaş timp, îl privea cercetător. Avea ceva care îl făcea antipatic la prima vedere; între el şi ascultătorii săi nu se închega o atmosferă de înţelegere reciprocă, lipsea legătura necesară pentru crearea unei adevărate comuniuni sufleteşti. Juvencio încerca să-şi dea seama în ce măsură era întemeiată antipatia asta care îl făcea să se simtă prost. Cum să deosebeşti cuvintele adevărate, rostite cu tâlc şi mai mult sau mai puţin pe înţelesul tuturor, de sentimentul neplăcut pe care i-l stârnea vorbitorul? Poate că nu avea destul foc lăuntric, o convingere destul de adâncă şi deaceea ascultătorii îi primeau cu oarecare nepăsare vorbele.

Mult mai târziu, la închisoare, avu prilejul să-l cunoască

mai îndeaproape pe Agnaldo, care aci, la şedinţa asta, luase cuvântul sub numele conspirativ de Tadeu. Şi atunci Juvencio îşi dădu seama că e un om încrezut. Pe vremea aceea, caporalul Juvencio ştia să deosebească noţiunea de „partid" de cei care făceau parte din el.

Casa unde avea loc adunarea se afla în suburbia oraşului Natal. Adierea uşoară a nopţii abia se strecura pe sub storurile lăsate, aerul din încăpere era îmbâcsit de fumul ţigărilor ieftine. La un moment dat, Juvencio simţi că se înnăbuşe şi că nu mai poate urmări cuvintele lui Agnaldo. Incepu atunci, să cerceteze faţa celui care vorbea. Işi dădu seama că avea un glas şuerător. Agnaldo lungea ultimile silabe ca un dascăl care vrea să-i înveţe pe copii să silabisească. Juvencio făcu o sforţare şi îşi struni din nou atenţia.

— ...fiecare tovarăş, conştient de responsabilitatea sa faţă de partid şi de rolul istoric al clasei muncitoare, trebue să fie gata de luptă...

Fără îndoială era un om deştept. Infăţişa acum situaţia politică a ţării şi Juvencio se însufleţi. Cuvintele lui Agnaldo erau pline de un nemăsurat optimism ; după el puterea se afla în mâinile lor, ca un fruct pârguit pe o cracă — era deajuns să te ridici în vârful picioarelor ca să-l culegi. Juvencio ştia ce înseamnă cuvântul „baluartism" [1], îl folosea chiar el atunci când primea sarcina să transmită conducătorilor locali rapoartele caporalilor, ale sergenţilor şi ale soldaţilor. Când acestea i se păreau prea optimiste, (Macedo, de pildă, pretindea mereu că „ofiţerul nostru e tânăr şi ne putem bizui pe el") răspundea cu asprime :

— Ce-i baluartismul ăsta ? !...

Auzise acest cuvânt cu vreo două luni înainte, la o şedinţă mai restrânsă. Vorbise şi atunci un conducător venit din sud. Juvencio nu se putu opri să-i compare. Celălalt nu era un vorbitor iscusit, îşi căuta cuvintele, se bâlbâia uneori ca unul care nu era deprins să vorbească mai mult timp. Dar nu numai că-l înţelegeau mai bine, desluşind rostul spuselor lui, dar şi instrucţiunile pe care le dădea rămâneau întipărite în sufletele ascultătorilor şi toţi plecau dela şedinţă cu dârza hotărîre de a le îndeplini. Era foarte tânăr conducătorul acela, avea un surâs sfios şi la despărţire se îmbrăţişase cu toţi. Nu pregetase să zăbovească, explicând părţile mai grele din lucrările pe care le citase. Ii plăcuse

---

[1] Un termen specific care înseamnă a avea o prea mare încredere în sine, o preţuire exagerată a propriilor puteri.

lui Juvencio. Agnaldo, dimpotrivă, deşi vorbea cu mai multă uşurinţă, totuşi nu izbutea să fie pe înţelesul tuturor. Se păstra o anumită distanţă între el — omul din conducere — şi ascultători. Se uita la ei de sus şi în fiecare afirmaţie a sa se simţea parcă o ameninţare. Chiar când spunea cele mai optimiste lucruri, părea că-i trage la răspundere pe sergenţii şi caporalii regimentului pentru cine ştie ce greşeală chiar dacă ar fi fost săvârşită în statul Rio Grande do Sul şi nu în Rio Grande do Norte. Cismarul, care făcea parte din conducerea locală a partidului, se uita cu o privire măgulitoare la Agnaldo şi faptul acesta îl scotea din sărite pe Juvencio, a cărui fire era lipsită de făţărnicie şi câtuşi de puţin înclinată spre linguşiri.

Oratorul începu să vorbească despre situaţia locală. Atmosfera din sală devenea tot mai apăsătoare; se adunaseră de trei ceasuri, şi încăperea era destul de mică, fără lumină electrică, mirosul lămpii de gaz era înnăbuşitor, amestecat cu acela al nenumăratelor ţigări fumate. Juvencio văzu că atenţia lui Macedo se risipise, deşi nu îşi lua ochii dela Agnaldo. Ştia prea bine ce înseamnă privirea de acum a tovarăşului său: Macedo era cu gândul aiurea, îşi închipuia scene în care el juca rolul principal. Fără îndoială că şi acum visa o răscoală, isprăvi pe care le-ar fi săvârşit, vitejia de care ar fi dat dovadă. Aşa era Macedo, dar te puteai bizui pe el, căci în clipele de grea încercare se arăta plin de bărbăţie. Juvencio îi cunoştea pe toţi caporalii şi sergenţii ca pe nişte fraţi de sânge. Iată-l pe Valverde, mic de statură, surâzător, în stare de cele mai mari prostii, dar nu de o trădare — era dintre aceia care mai degrabă îşi dau viaţa decât să trădeze. In schimb, în Francisco Conceiçao, atât de prudent şi atât de migălos în toate, încât părea meschin, Juvencio nu prea avea încredere. Nu ştia cum se va purta în clipele de primejdie. Conceiçao era foarte preţuit de ceilalţi care-l lăudau mereu pentrucă lua cel mai des cuvântul, vorbea întotdeauna foarte amănunţit şi avea părerile lui în toate chestiunile. Dar Juvencio presimţea că în clipa hotărîtoare, Conceiçao va trăda.

Intr'o dimineaţă, la cazarmă, înainte de începerea instrucţiei, Juvencio îi înmânase de faţă cu locotenentul o scrisoare cu sarcini dela partid. Văzu cum Conceiçao pălise, începuse să tremure şi cum i se brobonise fruntea de sudoare. Juvencio era singurul care putea face în ziua aceea legătura cu Conceiçao, şi cu toate că locotenentul era pe aproape Juvencio izbutise să găsească un prilej potrivit. Ordinele erau urgente şi trebuiau îndeplinite

în aceeaşi dimineaţă. Juvencio se văzuse silit să înfrunte primejdia şi dacă Conceiçao nu şi-ar fi arătat spaima, locotenentul n'ar fi observat nimic. Dar Conceiçao începuse să tremure şi asta îi dăduse de gândit locotenentului care se îndreptase spre caporal. Juvencio îşi dăduse seama că Conceiçao era în stare să scape din mână hârtia. Ieşise atunci înaintea locotenentului, îl întrebase ceva la întâmplare abătându-i atenţia în altă parte şi dăduse astfel răgaz caporalului să ascundă hârtia. Când se despărţise de locotenent, acesta îi mai aruncase o privire lui Conceiçao, dar fără nicio bănuială, socotind, pesemne, că nu se întâmplase nimic neobişnuit.

Mai târziu, Juvencio îi făcuse mustrări lui Francisco Conceiçao, dar acesta îi răspunsese că tocmai se pregătea să înghită hârtia fără să fie observat. „Se laudă", îşi spusese Juvencio, dar ceilalţi îşi făcură o părere şi mai bună despre Conceiçao. Pe Juvencio îl preţuiau şi îl ascultau toţi, fără deosebire. In privinţa lui, nu existau două păreri.

Juvencio îl înghionti pe Macedo ca să asculte cu mai multă luare aminte.

— Vorbeşte acum despre noi ! îi şopti Juvencio foarte încet. Totuşi, Agnaldo îl auzi, se întrerupse, îl privi mustrător şi îl întrebă :

— Tovarăşul Juvencio are ceva de spus ?

„Ce scârbos ! Bine, atunci o să mă folosesc de prilej ca să mă plâng că-i prea mult fum în odaie !"

— Am vrut să-i spun tovarăşului că n'ar fi rău să suspendăm puţin şedinţa ca să deschidem ferestrele să iasă fumul. In îmbâcseala asta, oamenii nu pot fi atenţi...

Văzând că Agnaldo avea de gând să se împotrivească, se hotărî să nu mai stărue şi încercă pe altă cale, adăugând :

— Raportul tovarăşului ridică probleme serioase. Noi nu suntem atât de învăţaţi ca dânsul şi politiceşte suntem încă prea puţin ridicaţi. Trebue să ne încordăm toată atenţia ca să nu pierdem niciun cuvânt dintr'un raport atât de important...

Juvencio îl văzu pe cismar cum se mişca neliniştit pe scaun şi îi făcea semne mustrătoare cu ochii şi cu gura. Zâmbi şi mai aduse câteva laude „însuşirilor tovarăşului Tadeu". Agnaldo rămase mulţumit. I se uscase gâtlejul, căci vorbise mai bine de o oră. Primi să treacă împreună cu ceilalţi în încăperea din dos.

Nu rămase decât stăpânul casei — un sergent. Deschise ferestrele, lăsând să pătrundă în odaie aerul curat al nopţii.

In încăperea din dos, oamenii vorbeau între ei, spunându-şi părerile. Un copil începu să plângă, trezit de glasul puternic al lui Macedo care striga, încântat:

— Admirabil! Nemaipomenit!

Agnaldo bău un pahar cu apă şi se apropie de cei care discutau. Il trase pe cismar într'un colţ şi vorbi cu el în şoaptă. Agnaldo voia să ştie topografia oraşului ca nu cumva să se rătăcească când va pleca singur de aici. Dar cismarul îşi luă un aer misterios pentru a-i face pe sergenţi şi pe caporali să creadă că acolo se hotărau probleme foarte importante de partid. Şi într'adevăr aceştia crezură că aşa şi era.

Lui Juvencio îi plăcea cismarul. Il socotea un om cumsecade şi un bun conducător politic. E adevărat că nu-l mai preţuia ca la început, când abia sosise în Natal. Juvencio avea o mare sete de a cunoaşte, punea multe întrebări şi deseori cismarul nu se pricepea să-i răspundă. Dacă ar fi mărturisit-o pe faţă, n'ar fi scăzut cu nimic în ochii lui Juvencio. Dar cismarul nu spunea niciodată „nu ştiu“, ci încurca vorba, se împotmolea în explicaţii lungi, fără să lămurească nimic. Uneori, după câteva zile, când se întâlneau iar, îi aducea răspunsul şi Juvencio se gândea, mulţumit: „Aha, a avut nevoie să se documenteze...“

Intr'o duminică, Juvencio fu poftit la masă de cismar şi astfel o cunoscu pe soţia acestuia, împreună cu cei trei copii ai lor. In odaie, pe un perete, se afla o poliţă făcută din scândurile unei lăzi vechi. Pe poliţă erau rânduite vreo jumătate de duzină de cărţi. Juvencio se uită cu jind la ele, citi titlurile. Unele erau în limba spaniolă — lucrările lui Lenin, broşuri, rezumate din „Capitalul“. Cismarul era foarte mândru de cărţile sale. Luă de pe poliţă una în limba spaniolă. Era „Ce-i de făcut?“ de Lenin.

— Asta-i carte, nu glumă! A scris-o Lenin! Iţi lămureşte tot... Ţi-aş da-o, dar e în limba spaniolă pe care n'o ştii...

Nu voi însă să-i dea nici broşura publicată în limba portugheză. Zicea că Juvencio ar fi putut pierde cartea care era greu de găsit, căci nu se vindea prin librării, putea fi procurată numai clandestin. Juvencio îi făgădui să aibă mare grijă de cărţi şi să i le înapoieze la timp. Atunci cismarul scorni alte pretexte: literatura aceasta putea fi primejdioasă pentru situaţia caporalului, dacă

ar fi găsit-o cineva în mâna lui, la regiment sau chiar la el acasă. Ce s'ar fi întâmplat dacă dădea peste ea un agent provocator? Nu, nu putea să i-o împrumute...

Argumentele cismarului erau destul de puternice şi nu mai avea ce să-i răspundă. Dar timp de câteva zile, Juvencio avu necontenit în faţa ochilor cărţile acelea. Cum să facă rost de ele? Când plecase de la plantaţie, ca să vină la oraş, abia ştia să citească şi cu mare greutate izbutea să se iscălească. Intrând la jandarmi se apucase de învăţătură cu toată sârguinţa. Fără prea multă trudă, învăţă să citească şi să scrie. Ajunse chiar să aibă un scris frumos şi o iscălitură care se sfârşea cu înflorituri, ca a unui medic.

La Sao Paolo, tovarăşul Tavares — Zé Tavares, consăteanul lui care era în poliţie — îi dăduse să citească o carte de Maria Laserda Moura, un roman din viaţa argaţilor de pe plantaţii. Apoi, îi propuse lui Juvencio să intre în partid, arătându-i care sunt ţelurile comuniştilor, cum luptă ei şi către ce tind. Juvencio se înflăcără:

— Asta-i tocmai ce căutam!...

Trecuseră vreo zece minute dela suspendarea şedinţei. Agnaldo hotărî că era timpul să se întoarcă în sală; ferestrele rămăseseră deschise destul ca să iasă fumul. Cei din faţă se aşezară la locurile lor. Cismarul, care prezida şedinţa, spuse:

— Tovarăşul Tadeu îşi va continua expunerea...

Agnaldo începu cu un glas sec:

— Şi aşa, tovarăşi, precum vă spuneam, vom cerceta munca organizaţiei locale de partid şi a „Alianţei naţionale de eliberare" [1]. Să începem cu aceea a „Alianţei"...

Caporalul Juvencio zâmbi în sinea sa, văzând mutra speriată pe care o făcură Macedo şi Valverde, când oratorul rosti numele Alianţei.

Când se întorsese din junglele Amazonului, unde dăduse dovezi de vitejie în ciocnirile dela graniţă, numele lui Juvencio devenise vestit şi tânărul se bucura de mare trecere printre caporalii şi sergenţii regimentului. Curând, un ofiţer îi propusese să ia parte la complotul pentru înscăunarea „dictaturii republicane",

[1] Organizaţie progresistă înfiinţată în Brazilia în anul 1935 — din care făceau parte toate forţele democrate ale ţării.

în fruntea căreia urma să se afle generalul Manuel Rabelo. Juvencio primise :

— Bate laba!...

Ofiţerul îi dăduse sarcina de a recruta sergenţi şi caporali şi de a servi ca agent de legătură. Pe atunci, Juvencio nu avea decât douăzeci şi unu de ani. Mai târziu, în timp ce se afla în închisoare, gândindu-se la mişcarea din 1935, recunoscuse singur că pe vremea aceea era atras de comploturi şi lovituri de stat şi credea numai în forţa armelor şi a răsvrătirilor militare. De când părăsise Sao Paolo, pierduse legătura cu partidul şi aci, la Natal, lucra pe propriul lui risc.

Câteva zile însă după ce primise să ia parte la complotul „dictaturii republicane", sergentul din muzica militară, Quirino, venise la el, îi arătase carnetul de partid şi îi pusese câteva întrebări : „Tovarăşul era şi el membru de partid ? Avea legături cu Sao Paolo ?" Juvencio simţise bucuria tânărului care cunoaşte prima dragoste.

Autoritatea lui Nenen printre tovarăşi creştea nu cu fiecare zi, dar cu fiecare ceas. Le plăcea mai ales cum se purta cu ofiţerii — fără să-i înfrunte — era plin de demnitate şi nu se arăta deloc slugarnic. In lunile petrecute în regiunea Amazonului, la Leticio, Juvencio îşi dăduse seama că ofiţerii sunt oameni ca şi el şi că numai în clipele grele poţi cunoaşte cu adevărat pe cineva. Acolo, în jungla înfricoşătoare, ofiţerii, caporalii şi soldaţii avuseseră prilejul să se cunoască unii pe alţii aşa cum erau, fără niciun fel de amăgire. Juvencio se învăţase acolo, ca şi pe vremea luptelor cu „paulistas"[1], în 1932, să ia repede o hotărîre, să nu fugă de răspundere, să nu şovăie în faţa situaţiilor grele. Nu trecuse nicio lună de când sosise în Natal şi începuse să se bucure de multă vază printre caporali şi sergenţi, devenind sfetnicul lor în cele mai felurite chestiuni. In jurul său se alcătuise un grup în frunte cu Macedo şi Valverde ; toţi făceau parte din complotul „dictaturii republicane".

Quirino şi încă vreo câţiva şovăiau să se apropie de Juvencio. Il urmăreau de departe cu oarecare neîncredere, până ce sosiră referinţele din sud. Conducătorii locali se hotărîră să ia legătură cu Juvencio. Cunoşteau autoritatea de care se bucura şi cu toate că nu prea aveau încredere în el, totuşi voiau să vadă dacă

[1] Locuitorii statului Sao Paolo. E vorba de mişcarea „constituţionaliştilor" îndreptată împotriva guvernului Vargas.

nu-l puteau folosi pentru a atrage de partea lor un grup întreg de caporali şi de sergenţi. La prima convorbire cu Juvencio, Quirino se arătă foarte rezervat şi închis. Ii puse multe întrebări, dar îi dădu puţine amănunte. Juvencio voia să intre numaidecât în legătură cu partidul, să cunoască directivele, programul. Quirino însă curmă discuţia şi îi dădu un număr din gazeta „A clase operaria“ [1] făgăduindu-i că se vor mai întâlni peste câtva timp. Totuşi, Juvencio nu izbuti să-i vorbească în zilele următoare. Quirino se ţinea deoparte, ferindu-se de el. Juvencio începu să se întrebe nedumerit : ce se întâmplase ?

Reciti de câteva ori cele patru pagini ale gazetei „A clase operaria“. Auzise despre „Alianţa naţională de eliberare“ ; câţiva prieteni ai lui Quirino făceau parte din această organizaţie, dar erau puţini, pe când cei care se alăturaseră mişcării „dictatura republicană“ erau mai numeroşi.

Trecu astfel o săptămână. Căuta mereu să-l întâlnească pe Quirino, dar acesta fugea de el şi chiar când se vedeau, se ferea, sub diferite pretexte, să-i vorbească. In cele din urmă, sâmbătă, veni la el şi îi spuse, zâmbind :

— Voiam să te duc azi într'un loc...

Juvencio îi răspunse jignit :

— Azi sunt ocupat... Am aşteptat toată săptămâna... Acum nu pot. S'o lăsăm pe altădată !

— E dispoziţia partidului, spuse foarte serios Quirino, şi nu poate fi discutată. Dacă nu ţi-am vorbit până acum e numai pentrucă nu mi s'a dat deslegare. Tovarăşe, te chiamă partidul !

— Atunci nu mai are rost să discutăm. Spune-mi când.

Quirino stabili întâlnirea la ora nouă seara într'o mahala depărtată şi-i puse în vedere :

— Nu mă aştepta mai mult de cinci minute. Dacă nu vin, pleacă şi aşteaptă alte instrucţiuni.

Juvencio rămase mulţumit. Ii plăcea prudenţa lui Quirino. Strânse cu putere mâna tovarăşului. Apoi căută să scape de Valverde ; nu se putea duce în seara aceea cu el la Conceiçao, a cărui ibovnică îşi prăznuia ziua de naştere.

— Poate că o să vin mai târziu... dacă o să scap.

— Unde te duci ?

— Intr'un loc...

---

[1] Ziarul „Clasa muncitoare“, organul Comitetului Naţional al Partidului Comunist Brazilian.

— Dar unde?
— Am treabă.
Lui Valverde i se păru ciudată purtarea lui Juvencio.
— E ceva... secret?
Juvencio îi puse mâna pe umăr:
— Intr'o bună zi o să afli...
Valverde își aminti de „dictatura republicană". Complotul tărăgăna, dar, când și când, Juvencio tot se mai întâlnea cu ofițerii care făcea parte din mișcare. Se vede că și de data aceasta trebuia să fie ceva asemănător. Il rugă numai:
— Incearcă totuși să treci și pe acolo... ca să nu se supere Conceiçao. Vin toți, o să fie mâncare și băutură din belșug. Ar trebui s'o aduci și pe Lurdes...
— O să-i spun să se ducă singură. Și dacă mai am timp, vin și eu ceva mai târziu, pe la unsprezece, douăsprezece...
La ora nouă precis, aștepta pe strada pustie, fumând o țigară. Dar în colț, lipită de un zid, se afla o pereche de îndrăgostiți. Orologiul bisericii bătu ceasurile nouă și îndată după aceea Quirino, ieși din întuneric, fluierând. Ajungând în dreptul lui, îi spuse:
— Haidem!
Trecură pe lângă cei doi îndrăgostiți. Juvencio observă că fata își întoarse fața ca să nu fie văzută. „O fi drăguță?" se gândi el. Quirino mergea tăcut. După câtva timp cotiră pe o ulicioară desfundată, unde noroiul se lipea de tălpi. Cineva trecu pe lângă ei, depășindu-i. Quirino începu din nou să fluiere, de data aceasta ceva mai tare. Omul își încetini pasul și îl ajunseră din urmă. Nu-și dădură mâna. Quirino se mulțumi să facă, laconic, prezentările:
— Tovarășul Juvencio... tovarășul Pedra [1].
„E un nume conspirativ", se gândi Juvencio, căutând să-l vadă la față pe cel care mergea lângă el. Era chel, fără dinți, rumen la obraz și părea să aibă vreo cincizeci de ani. Avea un zâmbet sfios, atrăgător. Merseră tăcuți până la colțul următor. Quirino își luă rămas bun cu voce scăzută și dispăru. Mai făcură câțiva pași în tăcere și după aceea omul începu să-i vorbească:
— Tovarășe, dece nu te-ai prezentat la organizația de partid, când ai sosit aici? Un comunist...
— Dar cum dracu să ghicesc unde să vă caut?

[1] In traducere pedra înseamnă piatră.

— Nu ţi s'a indicat nicio adresă când ai venit încoace?

— Cine să-mi indice? Indienii? Am venit aici deadreptul din regiunea Amazonului. Când m'au trimis dela Sao Paolo în statul Mato Grosso, mi s'a spus să iau legătura cu cei de acolo. La Campo Grande m'am dus la ei, dar în momentul acela prigoana era în toi. Mi s'a spus să aştept. Hoinăream fără niciun rost; tot timpul cât am stat nu mi s'a dat nicio sarcină de partid. Dacă venea cineva, venea numai după bani; şi ca întodeauna le-am făcut rost dela batalion. N'am rămas însă multă vreme acolo şi am fost mutat în regiunea Amazonului; mi s'a spus să mă prezint la Manaos, dar m'au oprit la Leticio, la graniţa Columbiei...

— Cunosc povestea...

Juvencio se simţi nemulţumit. Nu cumva îşi închipuia tovarăşul acesta că voia să se laude cu isprăvile lui de pe graniţă? Continuă, fără prea multă însufleţire:

— De acolo, am venit aici... Cum puteam să dau de urma organizaţiei de partid dacă nu cunoşteam niciun comunist? — adăugă apoi încet şi Pedra îşi dădu seama după glasul lui că era sincer. — Doream atât de mult s'o găsesc!

— Tovarăşe, faci parte din complotul „dictaturii republicane“, nu-i aşa?

— Da, i-am spus-o şi lui Quirino!

— Aici eşti vinovat! Că n'ai putut găsi organizaţia de partid, te cred, într'adevăr nu e uşor de găsit! râse mulţumit, mândru de perfecţiunea măsurilor conspirative. Dar ca un comunist să intre într'un complot burghez, pus la cale de nişte aventurieri, asta nu ştiu cum ai să mi-o mai lămureşti, tovarăşe!

— Nici nu încerc s'o fac! Se prea poate să fiu vinovat, nu discut. Stăteam cu mâinile în sân, n'aveam nicio treabă... Am fost chemat şi am primit... Din prostie...

— Imi place sinceritatea ta. Nu încerci să te ascunzi după deget, un comunist trebue să ştie să-şi recunoască greşelile. Acum, nu-ţi mai rămâne decât să te lepezi cât mai repede de această prostie.

— E un ordin?

Chelul dădu din cap. Mai făcură câţiva paşi. Apoi, vorbi din nou:

— Te bucuri de oarecare vază printre caporali şi sergenţi. După informaţiile partidului, eşti cel mai ascultat caporal din regiment...

Deşi voia să fie modest, Juvencio se grăbi să răspundă:

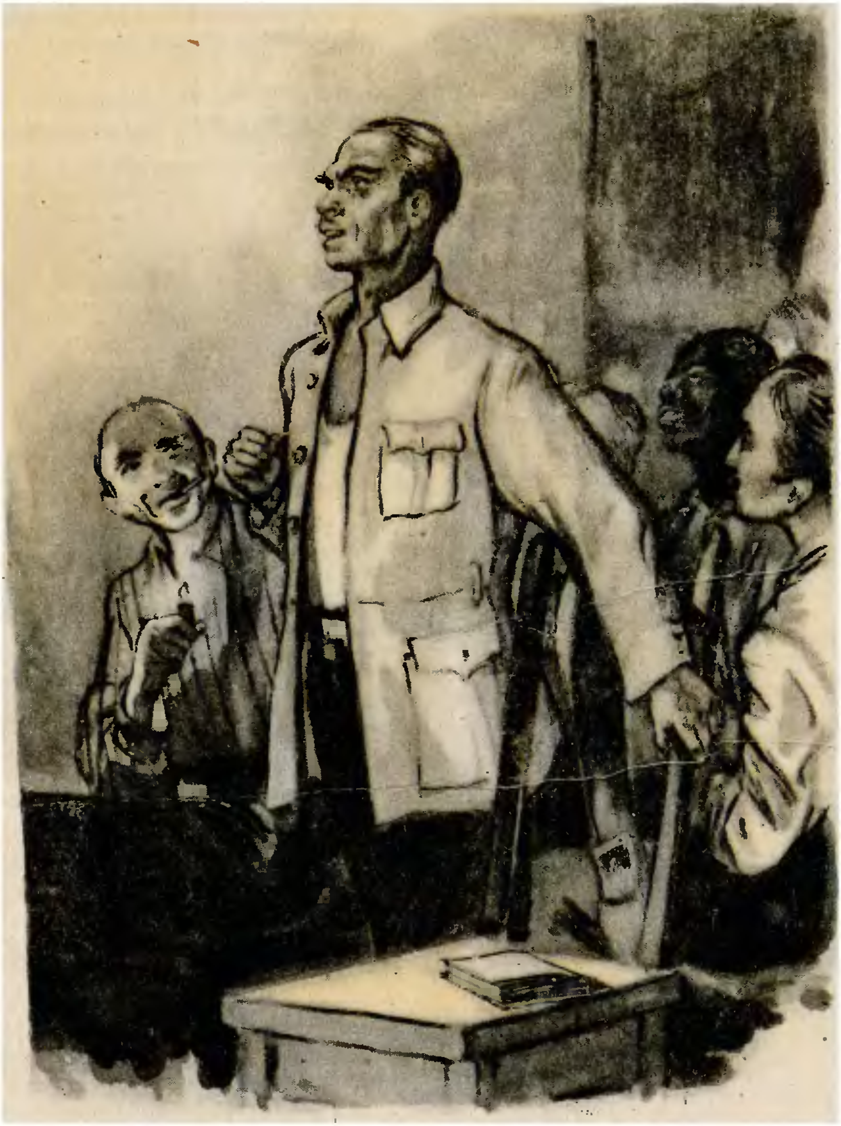

— Da, e adevărat... băieţii mă iubesc...

Celălalt simţi că n'o spusese ca o laudă, ci ca să arate că într'adevăr aşa era. Cismarului (pentrucă Pedra era cismarul Luiz) îi plăcu sinceritatea, purtarea hotărîtă şi dreaptă a caporalului :

— Poţi să faci o treabă bună. Celula din regiment e mică — îi explică Pedra gesticulând — lucrul e abia la început, datorită trecerii de care te bucuri ai putea să atragi multă lume în rândurile partidului... sau în cel mai rău caz în Alianţă...

— In „Alianţa naţională de eliberare“ ?

— Ai auzit de ea ? Mişcarea se întinde tot mai mult. Şi unde mai pui că Prestes e în fruntea ei... o să fie ceva grozav...

Juvencio voia să afle ce deosebire era între partid şi Alianţă şi ce legătură avea o organizaţie cu cealaltă. Cismarul se apucă să-i explice pe larg. Era calul său de bătaie. Avusese deseori prilejul să dea astfel de lămuriri. Juvencio îl ascultă în tăcere.

Când se despărţiră cismarul nu mai era pentru el tovarăşul Pedra, despre care nu ştia ce muncă îndeplineşte în partid. Işi dădea seama că are de aface cu un activist de răspundere.

Mai avu timp să se ducă şi la petrecerea lui Conceiçao. Tot grupul lor se afla acolo. Il primiră cu strigăte şi urale, îi aduseră caşasa şi bere. Lurdes îi surâdea ; o văzu într'un colţ cum se uita la cei care dansau. Fiind însărcinată, stătea mai retrasă şi apoi era obişnuită să danseze numai cu Juvencio.

Cum sosi, se apropie de ea :

— Ai adus un dar Alzirei ? (aceasta era ibovnica lui Conceiçao, care-şi serba ziua de naştere).

— I-am adus o cutie cu săpun de toaletă

— Foarte bine ! Hai să dansăm !

In toiul petrecerii, îi chemă la o parte pe Valverde şi pe Macedo şi le spuse încet :

— Să ştiţi că s'a sfârşit povestea cu „dictatura republicană“ !

— S'a sfârşit ? Dece ? Au renunţat la complot ? sări Valverde.

Macedo exclamă :

— Ai văzut ? Şi eu care visam să ajung sergent şi mă aşteptam să fiu înaintat îndată după lovitura de stat !

— Nu ei au renunţat ! Noi renunţăm !

— Noi ? Macedo nu mai pricepea nimic.

— Da, noi ! N'avem nici în clin nici în mânecă cu ei, asta-i tot ! E o aventură şi noi nu trebue să ne vârîm în tărăşenia asta ! O s'o rupem cu ei !

— Şi atunci ce-o să facem ?

— O să mergem cu eliberarea !

— Eliberarea ? Ce mai e şi asta ?

— Asta înseamnă „Alianţa naţională de eliberare" !

— Aha ! spuse Valverde. Ştiu eu un locotenent care face parte din ea. Bun băiat !

— Dar dece ? stărui Macedo, vrând să se dumirească.

— Dar ce, tu nu eşti comunist ?

Işi ziceau cu toţii comunişti, de când aflaseră că Juvencio e comunist. Fiind membru de partid, Juvencio se socotea comunist, chiar dacă nu ţinea legătura cu vreo organizaţie.

— Comunist, fireşte...

— Bine — şi comuniştii sprijină Alianţa. Asta e o mişcare pregătitoare, pentrucă revoluţia bate la uşă şi n'au timp de pierdut.

— Vrei să spui că trebue să intrăm în Alianţă ?

— Da. Sau poate e vreunul printre voi care doreşte să intre deadreptul în partid ? In partidul comunist. Dar să ştiţi că acolo aveţi de înfruntat primejdii mai mari...

— Eu vreau să intru în partid ! zise Valverde.

— Şi eu !

Conceiçao se apropie de ei.

— Ce faceţi aici ?

Juvencio voi să schimbe vorba, dar Valverde, care niciodată nu se putea stăpâni, spuse :

— Băieţii au terminat cu „dictatura republicană" !

— Şi ce au de gând să facă acum ?

— Acum... „Alianţa naţională de eliberare" !

Pe cei care se arătau vrednici de mai multă încredere, Juvencio îi atrase în partid şi începu să desfăşoare în regiment o activitate însufleţită. Quirino era în momentul acela secretarul organizaţiei de partid şi îşi păstră această sarcină, cel puţin cu numele, cât timp ţinu pregătirea răscoalei. Dar, de fapt, conducerea celulei de partid şi a organizaţiei locale a Alianţei trecu asupra lui Juvencio.

Acum, într'o încăpere mică, ascultau raportul tovarăşului venit din sud. Vorbea despre lucruri pe care şi Juvencio le cu-

noştea, despre regimentul său, dar cuvintele oratorului nu se potriveau cu realitatea. In tot ce spunea, se vedea dorinţa de a înflori lucrurile. Juvencio se uita la Quirino. Nu cumva exagerările astea porneau dela el? Sau vina era a lui Tadeu, care voia să obţină un efect mai puternic asupra ascultătorilor? Dacă era aşa, nu făcea bine, căci nu putea câştiga nimic, ascunzând tovarăşilor adevărata situaţie. Aveau destulă putere în regiment, mulţi caporali şi sergenţi ţineau cu ei, totuşi nu chiar atâta cât spunea oratorul. Juvencio îi cunoştea bine pe ofiţeri şi pentru prima dată avu prilejul să audă că jumătate din ei simpatiza cu Alianţa. Dimpotrivă, ştia cât de influenţi erau „integraliştii“ [1]. Raportul se apropia de sfârşit. Cuvântătorul spuse că răscoala nu era necesară, dar dacă soldaţii şi caporalii, nemulţumiţi cu situaţia actuală, care nu putea decât să se înrăutăţească, vor voi s'o deslănţuie, atunci mişcarea lor trebuia sprijinită. După felul cum vorbea îţi puteai da seama că el este pentru răscoală.

Când sfârşi, Luiz cismarul, care prezida şedinţa, anunţă începerea discuţiilor. Se lăsă tăcerea, toţi se uitau unii la alţii. In cele din urmă, Quirino luă cuvântul.

— Am ascultat cu toţii raportul tovarăşului Tadeu. Ne-a înfăţişat cât se poate de bine situaţia. Din cele spuse de el, am avut multe de învăţat şi acum ştim cum trebue să păşim la acţiune. Şi eu cred că a sosit momentul potrivit şi dacă am vrea, am putea ridica regimentul şi pune stăpânire pe tot statul. Socotesc raportul deosebit de interesant. Tovarăşul s'a dovedit un adevărat conducător...

Tăcu şi ceilalţi încuviinţară, dând din cap. Luis spuse:

— Dacă nimeni nu mai vrea să ia cuvântul, atunci...

— Tovarăşi, am şi eu ceva de spus!

Se uitară cu toţii la Juvencio, Agnaldo se încruntă. După cât se vedea, caporalul acesta era un om îndrăzneţ.

Juvencio îşi începu cuvântarea. Spuse că din raport a putut desprinde foarte multe lucruri de folos pentru el. „Totuşi, tovarăşe Tadeu, se vede că nu eşti bine informat asupra situaţiei în Natal. Cel puţin în regimentul nostru lucrurile nu stau chiar atât de bine cum ni s'a spus. Avem simpatii, fără îndoială. Dar mi se pare că tovarăşul a primit informaţii „baluartistice“. N'am întâlnit niciodată în regiment nişte ofiţeri ca aceia pe care ni i-a zugrăvit, nu e adevărat că toţi caporalii, fără deosebire, ar fi de

[1] Fasciştii brazilieni, „cămăşile verzi“.

partea noastră, și încă și mai puțin sergenții. Afară de aceasta, n'am înțeles bine : trebue sau nu să pornim răscoala ? Tovarășul nu ne-a spus nimic lămurit în privința asta ! Dacă trebue să răsculăm regimentul, atunci se cuvine să chibzuim bine împreună cum să pregătim operația, ca să mergem la sigur. Dar așa cum ne-a vorbit tovarășul nu e nici lae, nici bălae"...

Agnaldo fu nemulțumit de cuvântarea caporalului. Dar Juvencio nu se sfii. Așa înțelegea el că trebue să fie un membru de partid : să vorbească pe față și să spună tot ce simte.

In încăpere era din nou zăpușeală. Lumina roșie a lămpii lungea umbrele celor de față.

2

Când, în seara aceea, Juvencio se întoarse acasă obosit, o găsi pe Lurdes în pat. Fața ei oacheșă, încadrată de părul cârlionțat, era mai palidă ca de obicei și i se păru mai trasă, mai firavă ca niciodată.

— Unde ai zăbovit atât ? Mi-e foarte rău, nu mai pot...

Juvencio se întorsese dela ședință nemulțumit și își vărsă necazul asupra nevestei sale.

— Prostii !... Nu te mai alinta atât, astea-s toane pe care săracii n'au de unde să și le plătească.

Ea nu-i mai spuse nimic, ci se uită la el cu o privire speriată și'n colțurile gurii i se ivi o umbră de tristețe. El însă își reveni numaidecât :

— Nu te uita la ce spun... Sunt al dracului de obosit ! Mă gândeam la altceva... Ce-i cu tine ?

Se arătă grijuliu și blând, ca de obicei. Ochii săi vii, surâzători, ca ai unui copil alintat, căpătară o privire mai duioasă, se vedea că îl mustra cugetul. Se culcă alături de ea și o sărută :

— Ei, ce-i cu negruța mea ? Și începu s'o mângâie spunându-i în glumă așa cum îi plăcea lui : Negresa mea dragă, negresa mea răutăcioasă... De fapt, nu era negresă, ci mulatră, și avea trăsături mai fine chiar decât ale lui. Ai pus mâna pe un alb, așa că trebue să te porți bine...

Ea râse :

— Sunt răutăcioasă, e adevărat. Mi-e greață, mi se învârtește capul și nu mă mai pot ține pe picioare.

— Muncești prea mult. Peste măsură de mult. Și nu suntem

în stare să tocmim o femeie care să-ţi dea ajutor... Nu ştiu, zău, ce o să se mai întâmple... eşti însărcinată...

Se gândea amărît: „Ce o să se întâmple ?" Mereu le spunea lui Macedo şi lui Valverde: „Comuniştii n'ar trebui să se însoare".

Ceilalţi doi erau holtei, nimeni nu avea să pătimească dacă se prăpădeau. Dar el avea o nevastă care aştepta un copil. Şi nici nu erau cununaţi — socotea că nu era nevoie, că asta nu era decât o prejudecată. Abia în închisoare, sfătuindu-se cu alţi tovarăşi, îşi dădu seama că tocmai faptul de a nu voi să se cunune era o prejudecată şi deaceea făcu toate formalităţile în vederea căsătoriei.

Lurdes fusese nevoită să se despartă de familia ei, pentru a putea trăi cu el. Dragostea lor se născuse într'o seară de vară. Fusese învoit să iasă în oraş şi îşi pusese uniforma nouă, bine călcată; ea purta o rochie albastră şi se întorcea dela atelierul de croitorie unde lucra. Se luase după ea spunându-i verzi şi uscate, văzuse casa unde locuia şi seara venise acolo. Lurdes şedea la fereastră. Ii zâmbise, apoi ieşise să se plimbe cu nişte prietene. El se apropiase de ele, intrase în vorbă şi în seara următoare venise iar.

O visa mereu pe Lurdes, deseori la cazarmă se oprea să se uite la fotografia ei, de care nu se mai putea despărţi. Juvencio îşi dădu seama că era îndrăgostit. Aceasta se petrecuse înainte de întâlnirea cu Quirino, pe vremea când mai făcea parte din complotul „dictaturii republicane". Cununia însă nu se potrivea cu principiile sale. Comunistul nu poate face concesii în faţa unor astfel de prejudecăţi... îi spusese el lui Lurdes, printre sărutări. Işi amintea de cartea Mariei Laserda Moura — nu ştia că scriitoarea nu era comunistă — dar nici el, pe vremea aceea nu putea fi socotit comunist adevărat. Lurdes simţea că maică-sa se va împotrivi. N'avea tată şi trăia împreună cu mama şi fraţii ei. Intr'o noapte, fugise de acasă. Juvencio se hotărîse să nu mai locuiască la cazarmă, închiriase o căsuţă şi aproape o silise pe Lurdes să aleagă.

— Dacă mă iubeşti, trebue să te hotărăşti!

In cele dintâi zile, fata nu mai contenea din plâns. Ii trimise mamei o scrisoare, dar nu primi niciun răspuns. Află dela o vecină că bătrâna rostise sus şi tare:

— Nu va trece pragul casei mele decât cununată! Dacă nu, pentru mine nu e decât o stricată!

Bătrâna avea o fire foarte dârză; după moartea soțului ei, nu pregetase să muncească. Spăla rufe acasă — legături întregi pe care prâslea, un băiețaș de unsprezece ani, le ducea apoi pe la clienți.

Totuși, nu-i ținuse supărare până la sfârșit. Când Juvencio a fost arestat și fiica ei era gata să nască, își lăsă la o parte mândria și se duse s'o vadă. O dojeni cu asprime, dar când veni sorocul naşterii și Lurdes nu mai fu în stare să ducă mâncare la spitalul închisorii, bătrâna își aruncă o broboadă pe cap, luă sufertașul și porni spre spital unde Juvencio se întrema după torturile la care fusese supus.

Văzând-o, făcuse ochii mari. O privi cu ironie și-i zâmbi cu surâsul lui de ștrengar:

— Dumneata... aici?

Ea îl amenință cu degetul:

— Ia vezi! Când ai să ieși de aici cred c'o să-ți vină mintea la cap și o să te însori? Acum, că ești tată...

— A născut? Băiat?

— Fetiță, ca să sufere ca mine și ca fata mea!

Se așeză pe un scăunaș.

— Umbli cu capul în nori. Ce-ți veni să te bagi în răscoala asta?

— Voiam să ușurez necazurile celor care duc o viață de câine. Găsești că am făcut rău?

Il privi drept în ochi spunându-i:

— Nu!

Astfel se împăcară.

Dar și în lunile din preajma răscoalei, Juvencio se gândise adesea ce s'ar fi făcut Lurdes, dacă el ar fi murit pe neașteptate. Nu se mai putea întoarce acasă la maică-sa, chiar dacă aceasta ar fi primit-o. Juvencio știa cât de mândră și de încăpățânată era Lurdes și era încredințat că'n ruptul capului nu s'ar mai fi întors acasă. Sarcina nu-i îngăduia să lucreze mult — era croitoreasă — și de unde ar fi putut lua bani pentru maternitate și pentru hrana copilului, după naștere? Fără îndoială, tovarășii ar fi ajutat-o. Partidul însă avea puțini bani și trebuia să înfrunte mari greutăți.

„Un comunist n'ar trebui să se însoare..." le spunea el lui Valverde și lui Macedo, când stăteau de vorbă la cazarmă. Oricând poate fi ucis, într'o încăierare cu poliția la un meeting, în toiul unei răscoale. Totuși nu-i părea rău că o luase pe Lurdes

la el. Ii trezea avântul, îi întărea încrederea în sine. In primele zile Lurdes mai păstrase încă obiceiul să se roage, se ducea duminica la biserică. Dar curând se lepădase şi de această deprindere. Işi însuşise convingerile lui Juvencio, citea cărţile pe care el le aducea acasă, era foarte cumpătată în vorbă, nu-l iscodea prea mult, înţelegând că putea să aibă unele secrete de păstrat. Dealtfel, când luase iar legătura cu partidul, el îi spusese:

— Sunt unele lucruri pe care nici ţie nu ţi le pot împărtăşi, aşa că e mai bine să nu mă întrebi.

Lurdes se împrieteni la toartă cu cismarul Luiz, care venea din când în când pe la el. Ii dădea să bea cafea fierbinte, îl întreba de soţie şi de copii, îl învăţă să-şi facă ceaiuri pentru răceală şi pentru dureri de stomac. Juvencio le tăia vorba cu dârzenia lui obişnuită, dar ea simţea gingăşia ce se ascundea sub cuvintele lui aspre:

— Hai, cară-te acum, avem lucruri serioase de vorbit.

Pleca, trăgându-l de urechi. Juvencio o dădea la o parte, mângâindu-i totdeodată domol şi duios mâna.

Stând în pat, Juvencio se uita la faţa palidă a nevesti-si. Părul ei negru şi cârlionţat era răsfirat pe pernă. „E tare slăbită, se gândea el. Ar trebui să se hrănească mai bine, dar de unde să iau banii?“

Nu avea destul timp pentru ea şi asta, fireşte, o mâhnea. Sărmana Lurdes, ce va fi cu ea dacă va începe răscoala? N'ar fi trebuit s'o ia din casa părintească, să-i lege viaţa de a lui — de o viaţă care nu-i aparţinea. Şi pe deasupra îi mai făcuse şi un copil, pe care îl purta acum în pântece. Zâmbi gândindu-se la băiatul pe care-l aştepta. Va fi un bărbat adevărat, va învăţa din timp dela taică-său să lupte împotriva nedreptăţii, să se ridice împotriva asupritorilor. Ii va arăta cum să strângă pumnul şi să salute partidul, ca şi băiatul lui Luiz, care atunci când era întrebat: „Ce eşti tu?“ răspundea cu limba împleticită din pricina cuvântului greu de rostit: „Comunist!“.

Lurdes gemea încet. O chinuia iar greaţa. Juvencio, care începuse să se gândească din nou la şedinţă şi depăna în minte raportul lui Agnaldo, se aplecă asupra ei.

— Ce-i cu tine?

Era şi mai palidă acum. Ce se va întâmpla cu ea, dacă el va muri, dacă va fi ucis în răscoală? Totuşi, acest gând nu-i slăbi nicio clipă hotărîrea. Se temea, era îngrijorat de soarta nevesti-

si, dar asta nu-l făcea câtuşi de puţin să pregete în faţa datoriei...

Prinse în mâini capul femeii şi i-l lăsă uşor pe pernă. Ea închise ochii :

— Parcă mi se învârteşte totul în faţa ochilor...

— Să-ţi fac un ceai.

„Mâine va trebui să vorbesc cu locotenentul acela din „dictatura republicană". Organizaţia lor se destramă, cine ştie, poate că ar primi să intre şi el în Alianţă.

Juvencio aprinse focul în vatră. Pe neaşteptate, vântul aduse pe uşă mireasma pământului. Şi îşi aminti de locurile unde se născuse, de fazenda, de casa lor, de ograda din faţă şi de ţarcul de vite aşezat ceva mai încolo. Se gândi la maică-sa, la bătrâna Jucundina. Dacă ar fi cunoscut-o pe Lurdes, ar fi îndrăgit-o...

Din odaie se auzi glasul femeii :

— Nenen ! Nenen !... Nu mai trebue ceai... Mi-e mai bine !

3

Şi Juvencio ar fi putut face parte din banda lui Lucas, în loc să poarte uniforma de caporal. Fugise de acasă, însufleţit de un singur gând : să-l găsească pe Lucas Arvoredo, să ajungă până la el şi să-l roage să-l primească în banda sa. Auzise că Lucas s'ar afla prin apropiere ; îl căutase zile dearândul în zadar. Apoi i se spuse că tâlharii se aflau în alt stat ; trecu atunci hotarul statului său de baştină şi se îndreptă către ţărmul mării. Lucas Arvoredo pierise ca prin farmec — se vede că se ascunsese în desiş, deşi se svonea că fusese văzut în acelaş timp în vreo cinci-şase locuri diferite. Uneori, Lucas folosea următoarea tactică : trimitea grupe de câte zece-doisprezece tâlhari să tabere asupra mai multor fazende dintr'o regiune (aceste grupe dădeau de lucru forţelor poliţieneşti trimise pe urmele lor) iar grosul bandei ataca un oraş oarecare.

Fratele-său, Jose, plecase de acasă vrăjit de viaţa tâlharilor, plină de sălbatice şi sgomotoase desfrâuri şi de lupte zilnice în care îşi apărau, cu arma în mână, libertatea. Cum ar mai fi putut rămâne Jose la plantaţie, după ce-i văzuse pe tâlhari ?

Inaintea lui plecase de acasă Joao, cel mai mare dintre fraţi. Munca, pe fărâma de ogor luată în dijmă de tatăl său, nu-i des-

chidea niciun viitor. Apoi, se mai întâmplase şi cearta cu părinţii, din pricina fetei lui Ataliba.

Pe vremea când se petrecuseră toate acestea, Juvencio era un băiat încă mic. Dar dorinţa de a pleca de acasă, urmând pilda fraţilor mai mari, prinsese rădăcini în sufletul lui. Dimineţile, când pornea la câmp cu secera pe umeri, se simţea ca un rob, cu picioarele încătuşate. Pământul acesta nu era al lor, nu-l stăpâneau şi chiar recolta semănăturilor de manioca, făcute de ei, putea să le fie ridicată oricând de colonel. Mai ales îl scotea din fire faptul că trebuia să muncească fără plată, odată pe săptămână, pentru stăpân. Oare nu era destul îndatorirea de a vinde colonelului toată recolta de pe ţarina lor, pe preţul hotărît de acesta şi de a cumpăra toate cele trebuincioase dela dughiana lui?

Auzea o seamă de poveşti despre pământuri luate cu japca, despre ţăranii care-i ucideau pe stăpânii plantaţiilor şi luau drumul desişului, despre cei care erau prinşi, osândiţi la ani grei de închisoare şi surghiniţi pe insula Fernando da Noronha. Il stăpânea şi pe el setea de răzbunare. Lucas Arvoredo cu banda lui de tâlhari i se părea un răzbunător neînfricat al tuturor năpastelor pricinuite ţăranilor. Dreptatea era de partea lui. Şi dacă ţăranii erau siliţi să trudească ziua şi noaptea pentru stăpânii plantaţiilor, să se nască şi să moară la sapă, fără nicio nădejde, atunci nu era mai bine să lase totul, să ia revolverul în mână şi să atace fazendele şi oraşele pentru a dobândi ceeace după credinţa lui Nenen era un drept al poporului ?

Dacă l-ar fi găsit pe Lucas în timp ce-l căuta cu îndârjire prin desiş, s'ar fi făcut şi el tâlhar. Se trezise în el, ca şi în alţi fii ai caatingei, un simţimânt nelămurit de revoltă împotriva vieţii pe care o duceau. Dacă preasfântul Estevan ar fi venit pe acele meleaguri pe vremea când Juvencio plecase de acasă, poate că acesta ar fi intrat în rândurile credincioşilor ce-l urmau pe propovăduitor. Acolo, în desiş, chinurile foamei îi făceau pe desnădăjduiţi fie să cadă în misticism, fie să ajungă tâlhari. Dar Nenen, în loc să găsească banda lui Lucas, dăduse de calea ferată şi sirena locomotivei îl ademeni. Se trezise deodată în vagon şi coborîse în oraş. Pe atunci, nici nu împlinise optsprezece ani.

Intrase la jandarmi — era soarta ce-i aştepta pe toţi ţăranii veniţi la oraş. Iată cum se petrecuseră lucrurile: se amestecase din întâmplare într'o încăierare a jandarmilor cu agenţii de circulaţie de pe străzi şi cu poliţiştii.

Nu ştia dece se bat, dar văzuse că erau patru contra doi şi trecuse de partea jandarmilor, care erau mai puţini. De fapt, jandarmii nu aveau dreptate, se îmbătaseră, îşi făcuseră de cap, iar poliţiştii fuseseră nevoiţi să intervină şi agenţii săriseră să le dea ajutor. Incăierarea se sfârşise numai atunci când sosise patrula de jandarmi care îi arestase pe toţi şi pe jandarmi şi pe agenţii de poliţie şi pe flăcăul dela ţară plin de sânge.

Comandantul jandarmeriei se mândrea cu oamenii săi, spunea sus şi tare că nimeni în oraş nu se putea măsura cu ei, nici soldaţii, nici chiar elevii dela şcoala de marină. Directorul poliţiei se făcuse foc auzind că oamenii săi fuseseră băgaţi la închisoarea jandarmilor şi că aceştia îşi bătuseră joc de ei. Guvernatorul hotărîse să nu stăruie şi să treacă cu vederea peste acest incident. Poliţiştii şi agenţii fuseseră eliberaţi şi primiţi din nou în slujbă. Jandarmii căpătaseră o mustrare, dar comandantul lor îi dojenise aproape zâmbind. Rămânea numai Juvencio. Se împrietenise la închisoare cu jandarmii şi aceştia povestiseră cum venise în ajutorul lor, lăudându-l pentru curajul arătat. Comandantul îl chemase:

— Dece te-ai amestecat în încăierare?

Sergentul îl învăţase cum să răspundă la întrebări:

— Erau doi jandarmi la patru poliţişti... Nu voiam ca jandarmii să fie bătuţi!

— Iţi place la noi?

— Da, senhor!

Comandantul avea o deosebită simpatie pentru ţăranii din caatinga. Işi făceau bine datoria, se arătau curajoşi, erau singurii care se pricepeau să-i urmărească pe tâlhari în desiş şi, apoi, nici nu furau şi aveau un sentiment al demnităţii care le lipsea adesea celor recrutaţi din oraş.

— Vrei să intri la jandarmi?

— Da, senhor, aş vrea.

Când izbucnise răscoala constituţionaliştilor la Sao Paolo, Juvencio purta uniformă de jandarm. Nu se pricepea deloc în politică, dar se amesteca în toate discuţiile din cazarmă şi, fireşte, era de partea răzvrătiţilor, împotriva guvernului, împotriva regimului, dar fără să-şi dea seama şi în mod anarhic. Deşi cu inima era de partea răsculaţilor, se îmbarcase bucuros şi plecase să lupte împotriva pauliştilor la Rio de Janeiro — pentrucă îi plăcea lupta. I se spusese dealtfel că vor da piept cu emigranţii ita-

lieni care voiau să pună stăpânire pe Brazilia şi să-i subjuge pe brazilieni.

Se dovedise plin de îndrăzneală şi neînfricat în luptă şi în curând fusese înaintat caporal, sfârşind campania cu gradul de sergent-major.

Intrase cu armatele victorioase în Sao Paolo şi luase parte la parada de pe străzile oraşului. Şi ca atâţia alţii se simţise vrăjit de oraşul acesta, de freamătul său, de viaţa care clocotea acolo, o viaţă ce semăna atât de puţin cu aceea a oraşelor din nord-est. Incă din copilărie şi adolescenţă, „Sao Paolo" fusese pentru el un cuvânt fermecat. Se îndreptau într'acolo, în fiecare an, mii de ţărani în căutarea unui trai mai bun. Acolo, socotea el, trebue să fie bogăţii nenumărate şi viaţa mult mai uşoară.

Incepuse să înveţe carte de cum intrase în cazarma de jandarmi şi muncea cu o îndârjire care îi mira pe şefii săi. In scurtă vreme ajunsese să citească şi să scrie fără greş, luând-o înaintea multor altora care începuseră să înveţe mai devreme decât el. Apoi, în cele trei luni de luptă, căpătase o experienţă bogată. Şi astfel, la vârsta de nouăsprezece ani se simţea un adevărat bărbat, în stare să înfrunte orice greutăţi. Simţimântul nelămurit de revoltă, de mai înainte, îi stăruia încă în inimă, dar acum învăţase câte ceva şi lua mereu parte la urzeala comploturilor puse la cale de caporali şi sergenţi. Era nemulţumit de toţi şi de toate fără să-şi poată da încă seama dece.

In ajunul plecării din Sao Paolo spre Santos, unde îl aştepta vaporul cu care urma să plece în nord-est, sergentul Juvencio dispăruse fără urmă.

Pentrucă pe vremea aceea, constituţionaliştii care fuseseră înfrânţi pândeau adesea pe străzile întunecoase unde se aflau bordelurile şi-i ucideau pe soldaţii biruitori, cei dela unitatea sa crezuseră că şi cu el se întâmplase la fel. Şeful său se arătase mâhnit de această pierdere. Ii plăcea Juvencio şi se gândise chiar să-l trimită la şcoala de ofiţeri de jandarmi.

Juvencio ar fi murit de foame dacă nu l-ar fi întâlnit, din întâmplare, pe Zé Tavares. Juvencio îl recunoscuse, deşi Tavares purta uniforma poliţiei şi nu-l mai văzuse de opt ani, de pe vremea când mai lucra încă la plantaţie. Tavares îl luase acasă la el şi-i dăduse să mănânce. Ii făgăduise că va căuta să afle dacă nu-i cumva un loc şi pentru el în poliţia oraşului. Dar lucrul acesta se dovedise destul de greu, şi, până la urmă, Juvencio se înrolase în armată. Tot atunci intrase şi în partid.

Dela Sao Paolo, Juvencio fusese trimis în satul Mato Grosso. Pe vremea aceea se dădeau lupte la hotarul dintre Peru şi Columbia. Un detaşament de soldaţi brazilieni plecase la punctul de graniţă Leticio, sub comanda unui locotenent. Din acest detaşament făcea parte şi Juvencio, care tocmai fusese înaintat caporal. Partidul îi dăduse o însărcinare pentru Manaos, dar detaşamentul ocolise oraşul.

Caatinga în care crescuse i se ştergea din amintire. Totuşi, uneori, îşi mai aducea aminte de plantaţie, de casă, de mătuşa cea nebună, de bătrânul Geronimo şi de strigătele cu care-şi mâna vitele. Şi în adâncurile junglei amazone, când la căderea amurgului inima i se strângea de tristeţe în faţa necunoscutului, îşi aducea deseori aminte de ai săi. Odată, pe când era un băietan, pornise, cotropit de revoltă, în căutarea lui Lucas Arvoredo, vrând să intre în banda acestuia. Pe atunci, credea că nu putea fi nimic mai fioros pe lume decât caatinga bântuită de secetă şi foamete. Dar în regiunea Amazonului, în inima junglei, pe malurile fluviului bogat în ape, văzuse oameni goi până la brâu, care strângeau sucul copacilor de cauciuc ce creşteau sălbatici. Ţăranii aceştia n'aveau nici ce pune pe ei. Atunci îşi dăduse el seama că pretutindeni, pe tot cuprinsul ţării, singurul avut al ţăranilor nu era decât o sărăcie cumplită.

Locotenentul murise de friguri. Sergentul Vicente şi câţiva soldaţi pieriseră, loviţi de săgeţile indienilor. Fiecare zi aducea noi jertfe — unii erau ucişi în pădure de indienii ce stăteau ascunşi, alţii mureau din pricina bolii. Frigurile de baltă bântuiau prin locurile acelea mai cumplit decât în ţara lui de baştină. Soldaţilor li se părea că erau cu totul izolaţi de restul lumii. Locotenentul care luase comanda detaşamentului trimitea o telegramă după alta. Nu primea însă niciun răspuns. S'ar fi zis că soldaţii, care apărau hotarele, fuseseră daţi uitării. Noaptea, indienii se apropiau, le furau resturile de merinde, stricau tot ce puteau şi îi ucideau pe soldaţi. Frigurile de baltă făceau ravagii neîncetat, zi şi noapte.

Când muri şi radiotelegrafistul, locotenentul fusese deabinelea cuprins de spaimă. Se hotărîse să plece după ajutoare, însoţit de câţiva oameni. In locul său, îl numi pe sergent. Nu mai rămăseseră decât vreo douăzeci cu totul. Locotenentul pornise în zori, luând cu sine şase soldaţi, multe cartuşe şi cutii cu conserve. Jungla îl înghiţi pentru totdeauna.

Sergentul poruncise să se economisească muniţiile — aveau

puţine cartuşe şi trebuiau să vâneze, pentrucă nu le ajungeau merindele. Toată ziua, soldaţii stăteau pe malul râului şi pescuiau. Li se sfârşise şi sarea şi grăsimea. Indienii, care întâmpinau o slabă împotrivire din partea soldaţilor, deveneau tot mai îndrăzneţi, se apropiau din ce în ce mai mult. Postul de radio defect le amintea necontenit soldaţilor că erau tăiaţi de restul lumii. Când li se sfârşise şi tutunul, erau ca smintiţi. Tot mai mulţi oameni cădeau bolnavi. In fiecare zi, soldaţii aşteptau înapoierea locotenentului. Dar într'o seară, un soldat care se depărtase de tabără în căutarea vânatului se întoarse aducând chipiul şi jambierele de piele ale locotenentului şi le povesti că găsise nişte oseminte lângă urmele unui foc. Desnădejdea îi cuprinse atunci pe toţi.

Intr'o noapte, când indienii se apropiară foarte mult, sergentul fu apucat de un acces de nebunie. Porunci să iasă toţi la atac. Câţiva indieni fură ucişi, dar din detaşament nu mai rămaseră decât doisprezece oameni, sub comanda caporalului Juvencio. Sergentul care se năpustise orbeşte asupra indienilor căzuse cel dintâi. Cum se lăsa noaptea, îi apuca spaima. Copacii uriaşi ai junglei nu semănau deloc cu tufele ce creşteau pe caatinga ţinutului lor de baştină, păreau că ascund taine aducătoare de moarte. Paşii indienilor erau mai uşori decât umbletul fiarei şi de după fiecare copac pândea moartea. Soldaţii — atât cei sănătoşi cât şi cei bolnavi — se strângeau unii într'alţii. Frigurile îi scuturau pe cei suferinzi, dar se temeau să aprindă focul, ca să nu dea în vileag locul unde se aflau. Juvencio se gândea că îşi vor găsi cu toţii sfârşitul acolo şi era adânc revoltat că fuseseră uitaţi de cei mari.

Lipsa de tutun le spori desnădejdea mai mult decât aceea a sării, a grăsimilor sau a făinii. Se hrăneau numai cu carne de vânat friptă pe jăratec. Trupurile lor erau numai răni. Nici nu mai simţeau înţepăturile ţânţarilor. La început suferiseră îngrozitor din pricina lor, mai toţi având mâinile şi picioarele umflate de înţepături. Apoi se deprinseseră, iar acum nici nu le mai luau în seamă. Mai rău era cu săgeţile indienilor, al căror şuierat se auzea prea târziu, când nimeni nu se mai putea feri din calea lor.

Intr'o dimineaţă, după o noapte nedormită, Juvencio îşi adună oamenii — şi pe cei sănătoşi şi pe cei bolnavi. Nu scuti de muncă decât pe doi, care nu se mai puteau mişca. Tăiară copacii şi înconjurară tabăra cu metereze. Juvencio împărţi restul de cartuşe şi alcătui mai multe grupe care plecau să vâneze înafara

întăriturilor. Şi începu să organizeze rezistenţa împotriva atacurilor date de indieni.

Soldaţii îl ascultau nu pentrucă purta galoane de caporal, ci pentrucă îl vedeau hotărît şi curajos. Aici, gradele nu mai însemnau nimic. Iar fuga locotenentului (astfel socoteau ei plecarea acestuia) nu ajutase cu nimic să întărească respectul datorat galoanelor şi epoleţilor. Cu Juvencio însă era altceva. Se arunca cel dintâi în vâltoare, nu se da înlături dela muncă, pleca la vânătoare cu grupa respectivă, petrecea nopţi întregi nedormit, cercetând jungla prin deschizăturile meterezelor. Ghicea apropierea indienilor — i se ascuţise auzul — şi le desluşea chiar foşnetul paşilor, străduindu-se să stabilească şi locul unde se aflau, căci nu-şi puteau îngădui să prăpădească prea multe cartuşe.

Trecuseră cinci zile şi niciun om nu mai fusese ucis, iar trei nopţi la rând indienii nu-i mai atacaseră. Unii soldaţi credeau că-i lăsaseră cu totul în pace şi voiau să iasă ca să caute ajutoare. Dar Juvencio bănuise că neaşteptata plecare a indienilor ascundea pregătirea unui atac hotărîtor. Deaceea, luă măsurile necesare: întări meterezele, porunci să se sape gropi în jurul taberei şi să se aşeze capcane. Când se iviră iar indienii — cum se şi aştepta — fură întâmpinaţi cu un foc puternic. Se prăbuşiră în gropi, rupându-şi picioarele, căzură loviţi de gloanţe. Soldaţii aveau destulă experienţă acum şi nu-şi mai iroseau gloanţele. Şi totuşi, indienii izbutiră să ajungă până la metereze şi incercară să le ia cu asalt. In lupta de apărare, căzură trei soldaţi, dar cei asediaţi îşi păstrară poziţiile şi pentru prima oară de când se aflau aci luară şi câţiva indieni prizonieri, dintre aceia care căzuseră în gropi. Prizonierii fură ucişi : soldaţii erau prea întărâtaţi şi nici n'aveau cu ce să-i hrănească.

Când, după şase zile sosiră ajutoarele, Juvencio împreună cu cinci soldaţi, dintre care doi erau răniţi, încă îşi mai păstrau poziţiile.

4

Cismarul îl chemă în grabă. Se aflau la el doi fruntaşi ai partidului. Agnaldo plecase, dar acum veneau pe aci alţi membri din conducere ; se simţea că se apropie clipa hotărîtoare.

Discuţiile aveau loc în casa cismarului, cu ferestrele şi uşile

închise. De câte ori se auzeau paşi pe stradă, se întrerupeau. Unul dintre cei doi conducători spuse:

— Se fac concedieri masive în rândurile poliţiei oraşului. Situaţia e foarte serioasă. Se prea poate ca poliţiştii să se răscoale.

— Nu cred, zise Juvencio.

Celălalt fruntaş al partidului aduse o veste nouă pe care Juvencio o aştepta demult:

— Mai e ceva. In legătură cu oamenii noştri din regimentul 21. Au de gând să mute din garnizoană foarte mulţi caporali şi sergenţi trimiţându-i în alte oraşe, iar pe soldaţi vor să-i lase la vatră. Am primit o informaţie foarte precisă: mai toţi sergenţii vor fi mutaţi. Şi caporalii la fel. Printre ei vei fi şi tu. Informaţiile sunt temeinice. Dacă s'o întâmpla asta...

— Să pornim răscoala?

— Cred că se vor răscula singuri...

Quirino era şi el de faţă. Făcu un raport asupra situaţiei din cazarmă. Juvencio nu avu nimic de obiectat, Quirino spunea adevărul. Situaţia se înrăutăţea, ajunsese foarte încordată. Caporalii şi sergenţii nu aşteptau decât semnalul şi dacă începeau mutările nimeni nu i-ar mai fi putut opri...

Cel care luase mai întâi cuvântul urmă:

— După informaţiile noastre, mutările vor începe poimâine...

Juvencio căzu pe gânduri.

— Chiar dacă am vrea, n'am putea împiedica răscoala. Dar dacă n'o sprijinim, autoritatea Alianţei va fi ştirbită...

Celălalt dădu din cap. Se vedea că se gândise la toate, cântărise lucrurile în fel şi chip. Şi întrebă numai aşa ca să spună ceva:

— Ce aţi zice de noaptea de 23?

Şi adăugă:

— Recife[1] se va răscula numaidecât după noi. După aceea, se va ridica ţara întreagă. Pot să le comunic tovarăşilor că Luiz Carlos Prestes va proclama revoluţia...

Situaţia era foarte serioasă. Juvencio se simţea peste măsură de încordat.

Stătea tăcut, cu buzele încleştate, cu ochii micşoraţi, fără să scoată un cuvânt; inima parcă-i îngheţase. Avusese cândva de gând să se facă tâlhar de codru. Deşi nu era prea învăţat, îşi

[1] Principalul oraş din statul Pernambuco.

dădea totuşi seama că această formă de răsvrătire nu putea duce la niciun rezultat. Tâlharii nu erau în măsură să deslege problemele cumplit de grele ale celor ce trăiau în caatinga. Ele nu puteau fi rezolvate decât de guvernul popular revoluţionar, propus de Alianţă. „Pământul să fie al ţăranilor!" Lui Juvencio îi plăcea să scrie pe zidurile cazărmii lozincile Alianţei: „Pâine, pământ şi libertate!" Mai mult decât pâinea şi libertatea, cuvântul „pământ" îi mişca sufletul său de ţăran. Işi închipuia bucuria de pe feţele ţăranilor — arendaşi, dijmaşi şi argaţi — când li s'ar fi dat pământul pe care-l munceau şi li s'ar fi întărit prin acte dreptul asupra lui.

Tovarăşul dela centru vorbea despre planul răscoalei, le arăta cum trebuia procedat, dădea îndrumări politice.

— Să nu uitaţi că această răscoală nu e organizată de comunişti. E pusă la cale de Alianţă, iar Alianţa nu înseamnă partidul...

Şi încheie cu vorbele:

— Tovarăşii Quirino şi Juvencio vor ţine, din clipa aceasta, fără întrerupere legătura cu partidul.

Juvencio îşi aminti de discuţiile îndârjite dintre caporali şi sergenţi şi întrebă:

— Ce facem cu ofiţerii?

— Evitaţi vărsările de sânge! Fireşte, împrejurările vă vor arăta cum trebue să procedaţi. Dar — aveţi grijă să nu se întreacă măsura. Celor care se vor preda, li se va chezăşui viaţa. Veţi fi răspunzători în faţa partidului pentru tot ceeace se va întâmpla!

Pe stradă, Juvencio se uită la Quirino care păşea greoi alături de el. Muzicantul acesta să fie în fruntea răscoalei! Quirino repeta cu jumătate de voce îndrumările conducerii. Juvencio începu să-l lămurească: îşi dăduse seama că Quirino nu pricepuse tot. In clipa aceea, nici nu i-ar fi trecut prin gând că răscoala ar putea fi înnăbuşită. Pentru el, cauza lor era atât de dreaptă şi de frumoasă încât ar fi fost cu neputinţă să nu izbutească. Il ajută cu răbdare pe Quirino să se descurce în cele spuse de fruntaşul partidului.

Ajunseră în strada unde locuia Juvencio. Quirino îi întinse mâna:

— Pe mâine...

Juvencio sări ca ars:

— Cine ţi-a spus că mă duc acasă? Azi, locul nostru e la cazarmă!

Quirino se învoi :
— Bine, să mergem !
Oraşul dormea. Uşile şi ferestrele caselor erau ferecate. In cazarmă însă domnea neliniştea. Oamenii şopteau între ei, alarmaţi ; fel de fel de svonuri treceau din gură în gură. Când sosiră Juvencio şi Quirino, caporalii şi sergenţii săriră de pe paturi şi-i înconjurară :
— Ei, ce se aude ?
Macedo spuse :
— Pe aici se vorbeşte că vor să ne mute...
Un altul întări :
— Locotenentul a zis că e un lucru hotărît...
— O să ne răsculăm, rosti un sergent. Apoi către Juvencio : Dar tu, ce crezi ?
— Dacă o să vă răsculaţi, o să merg cu voi ! Pentru ca mişcarea să izbutească însă, nu ajunge numai dorinţa. Trebue chibzuit totul dinainte...
Zorile începură să mijească deasupra cazărmii şi oraşului Natal.

5

Nu era decât o presimţire, nimic mai mult. Dar de îndată ce află vestea primelor mutări, Lurdes simţi cum îi strângea ceva pieptul, cum i se aşeza o povară pe inimă. Prin vecini locuiau multe familii de caporali şi de sergenţi, precum şi neveste şi ibovnice de ale soldaţilor, aşa încât în toate casele nu se mai vorbea decât despre această noutate. Femeile, deşi se temeau că vor fi părăsite — ostaşul îşi găseşte în fiecare oraş o casă şi o nevastă nouă — se pregăteau totuşi de drum, căci după cum ziceau ele, nu mai era mult până atunci.
Soţiile şi ibovnicele celor care primiseră ordinul de mutare se duceau s'o vadă pe Lurdes — la ea acasă era un adevărat pelerinaj. Aveau în ea aceeaşi încredere pe care bărbaţii lor i-o arătau lui Juvencio. Voiau să afle dacă mai erau şi alte noutăţi, ce gândeşte ea despre tot ce se întâmplă şi ce va fi cu ele... Unele o rugau să intervină pe lângă ibovnicii lor ca să nu le părăsească, îi arătau copiii.
— Nu pentru mine, dar băiatul o să crească fără tată, ca fiul unei netrebnice !
Ştiau cât de mult îl preţuiau şi îl respectau toţi pe Juvencio.

— Roagă-l pe Juvencio al tău... spune-i să-i vorbească lui Manuel...

Altele, pentru a o înduioşa mai mult, o linguşeau :

— Nenen al tău e atât de bun ! Dacă o să-i spună el lui Antonio să nu mă lase, o să-l asculte ! Pentru el nu există decât un dumnezeu în cer şi Nenen al tău pe pământ !

Veneau multe femei la ea tocmai din celălalt capăt al oraşului, cu sandalele lor de lemn, îmbrăcate sărăcăcios, târînd după ele copiii. Unele îşi luau rămas bun :

— Nu se ştie când ne vor trimite. Se prea poate să nu ne mai vedem. Spune-i lui Nenen al tău că-i mulţumesc pentru toate.

Pe multe Nenen nu le ajutase cu nimic, dar ele îi erau recunoscătoare pentru felul lui de a se purta, pentru vorbele lui care nu erau niciodată aruncate în vânt, pentru surâsul lui duios ca al unui copil.

Lurdes le liniştea, le făgăduia, le ajuta ; se simţea obosită, picioarele i se umflaseră, pălise la faţă. Şi povara din piept îi apăsa inima. Tristeţea ei se datora nu numai îngrijorării şi neliniştei femeilor care veneau la ea, ci şi unei presimţiri nelămurite şi ciudate. Femeile ştiau prea bine că ea nu plecase niciodată din Natal. Totuşi o întrebau despre oraşele unde erau mutaţi soţii sau ibovnicii lor. Despre unele localităţi, Lurdes mai ştia câte ceva, căci Juvencio trecuse pe acolo pe vremea când călătorea şi-i povestise despre ele încă din primele zile când se cunoscuseră. Dar era ceva care o făcea pe Lurdes să creadă că niciuna dintre aceste femei nu va pleca şi că le aşteaptă pe toate vremuri grele. Nu era un gând desluşit, ci numai o presimţire, o nelămurită tristeţe ce-i încolţise în suflet. Parcă ghicea dinainte ceeace avea să se întâmple.

Sub inimă i se mişca pruncul. Simţea cum un picioruş firav se sbuciumă în pântecele ei, ca şi cum copilul ar fi vrut să se nască mai repede, să vadă lumea, să cunoască viaţa altor oameni. Femeile veneau şi plecau ; dimineaţa trecea foarte încet. Il aştepta cu nerăbdare pe Juvencio şi pe măsură ce soarele se ridica pe cer, devenea mai îngrijorată.

Era dimineaţa lacrimilor şi a neliniştei. Fiecare avea câte o durere : şi cei care nu ştiau încă ce se va întâmpla cu ei, şi cei care plecau, cu toate că îşi aveau viaţa statornicită la Natal. Casa, mobila, copiii care mergeau la şcoală, toate acestea trebuiau din nou orânduite într'un oraş necunoscut. Lurdes asculta cu

răbdare, aşezându-se din când în când să se odihnească într'un jilţ pe care i-l cumpărase Nenen când rămăsese însărcinată. Il aştepta cu mare nerăbdare să se întoarcă, deşi îşi dădea seama că poate nu-i va spune nimic, chiar dacă se pregătea ceva la cazarmă. Nu era taina lui. Dar dacă ea ar fi aflat, ar fi vărsat lacrimi oare, ar fi hohotit de plâns, s'ar fi aruncat de gâtul lui rugându-l să n'o facă ?

Lurdes nu încerca să afle rosturile lui Juvencio, simţind, în adâncul inimii, că tot ce face e bine. Nenen se amestecase în toate acestea, înfrunta primejdia, pentrucă voia să schimbe viaţa celor săraci. Găsea că e bine, pentrucă ştia un lucru : el n'ar fi luat niciodată parte la ceva care n'ar fi fost drept. Avea o mare înrâurire asupra multor oameni, dar cea mai puternică era asupra lui Lurdes.

Veni acasă somnoros. De trei zile nu se mai culcase. Trecea pe acasă în fugă, numai pentru câteva clipe şi pleca iar, şi Lurdes nu căuta să-l descoasă ce treburi are. Se pregătea ceva neobişnuit. Ceva ce plutea în aer, inima ei o simţea. Juvencio devenea tot mai tăcut şi mai adâncit în gânduri, surâsul lui deobicei deschis părea acum silit, nu-i mai risipea umbra de îngrijorare, cutele de pe frunte nu i se mai descreţeau. In dimineaţa aceea veni acasă, mâncă şi se trânti pe pat. Lurdes se apropie şi se culcă lângă el.

Capul îi alunecă de pe pernă şi se uită de jos la pântecul umflat al nevesti-si. O să mai apuce oare să-şi vadă copilul ? Dacă nu, dacă n'o să mai poată privi niciodată faţa palidă a nevesti-si, ar fi vrut ca cel puţin să ştie amândoi că tatăl, că soţul a murit pentru ei, ca viaţa lor să nu fie atât de obijduită ca acum. Pentru ei şi pentru toţi ceilalţi din oraşele şi din satele îndepărtate, şi mai ales pentru ţărani, căci ei sunt mai săraci şi pătimesc mai mult decât alţii. Juvencio le ştia prea bine amarul, îi înţelegea şi suferea cu ei.

Işi întoarse capul şi citi în ochii lui Lurdes dorinţa fierbinte de a afla ce se urzea. Dar nu-i putea spune, nu avea dreptul să se încreadă nici măcar în nevastă-sa ; nu numai că şi-ar fi primejduit soarta şi viaţa, ci ar fi primejduit viaţa multor oameni, soarta revoluţiei ! Lurdes e bună, credincioasă, tare, dar taina nu e a lui... Pentru a ocoli orice întrebare îi surâse, o mângâie cu privirea ; îşi dădu seama cât de greu izbuti ea să râdă. „E o femeie plină de curaj“, gândi el. I se închideau ochii din pricina celor trei nopţi nedormite. I se poruncise să se odihnească dela

prânz până seara, să doarmă, pregătindu-se pentru noapte. Mutarea caporalilor şi a sergenţilor fusese stabilită. Sosise clipa hotărîtoare. Se mai uită încă odată la Lurdes, deschise gura cu gândul să-i spună ceva, dar pleoapele-i căzură.

Somnul îi fu greu. Dormi până seara, şi când se trezi, în odaie năpădiseră umbrele moi şi triste ale înserării. Lurdes tot mai stătea culcată lângă el, păzindu-i somnul. Era neliniştită şi tristă.

Sări din pat, îşi vârî capul sub robinet. Lurdes auzi plescăitul apei, se ridică cu greu şi se duse la bucătărie. Până ce el îşi îmbrăcă uniforma pe care străluceau galoanele de caporal, Lurdes îi încălzi cafeaua. Intră în bucătărie cu părul ud, încă nepieptănat.

— Trebue să plec... gata cafeaua ?

— Indată va fi gata !

Pâinea se afla pe masă. Luă o felie, o unse cu unt. Văzu şervetul pătat de cafea, faţa de masă, păhărelul pentru scobitori pe care i-l dăruise Valverde. Se aşeză pe scaunul cu împletitura destrămată şi se gândi că poate mănâncă pentru ultima oară acasă. Privi cu duioşie toate lucrurile, de parcă şi-ar fi luat rămas bun dela ele. Tristă, Lurdes îi dădu laptele şi cafeaua.

— Au fost azi pe la mine mai toate nevestele celor mutaţi...

Juvencio întoarse privirea, simţind că acum se vor porni întrebările. Erau ca la începutul unui duel, când cei doi vrăjmaşi se măsoară cu privirile. Dar ea adăugă numai :

— Maria, nevasta lui Antonio, se teme că n'o s'o ia cu el. Are trei copii, sărmana... Şi Elvira...

— Care ?

— Ştii, mulatra aceea grasă, prietena lui Manuel.

— Dar ce pot să fac eu ?

Socotea grijile astea atât de mărunte, de neînsemnate faţă de ce ştia, faţă de ceeace se pregătea, încât nici nu găsi ce să răspundă.

— Vor să pui tu o vorbă bună pentru ele... să nu le lase aici bărbaţii lor...

Juvencio se uită la nevastă-sa. Stătea lângă masă, obosită, abătută. Pentru ce spunea toate astea, când el ştia lămurit că Lurdes nu crede în plecarea bărbaţilor, că simţea c'o să se întâmple ceva ? Ştia, fără nicio îndoială. Ea îşi dădu seama că Juvencio îi citea în ochi. Nu voia să-i pună nicio întrebare şi foarte bine făcea. Nici n'ar fi putut să-i răspundă. Juvencio simţi că trebue totuşi să-i răspundă ceva :

— Spune-le...

Dar lacrimile începuseră să curgă pe obrajii femeii care își mușcă buzele ca să-și înnăbușe plânsul. El nu mai urmă. Ce rost mai aveau toate cuvintele astea ? Ea știa prea bine că nu erau adevărate, că tâlcul lor era ascuns, că nu le rostea decât ca să spună ceva, erau ca o sărutare dată în silă unei soții pe care n'o mai iubești. Se ridică grăbit, sorbindu-și cafeaua :

— Am și întârziat...

Dădu să plece, dar se întoarse din ușă, o îmbrățișă pe Lurdes, simțind cum tremură, o sărută.

— Nu-ți fie teamă !

Ieși repede. Pe stradă se aprindeau cele dintâi lumini.

6

Din toate isprăvile caporalului Juvencio săvârșite în timpul răscoalei din Natal, mai ales una a rămas întipărită în amintirea tuturor celor ce fuseseră amestecați într'un fel oarecare în evenimentele de atunci. Povestea ei trecea din gură în gură. Și când numele lui Juvencio era rostit prin închisorile răspândite pretutindeni, în țară, pe corăbiile și insulele devenite loc de surghiun, prin subterane — numaidecât era pomenită și isprava asta, pildă de curaj și stăpânire de sine în clipele cele mai hotărîtoare.

Lucrurile s'au petrecut cu puțin înainte de începerea răscoalei, pe la orele unsprezece seara. După ce toate pregătirile s'au terminat, hotărîndu-se izbucnirea răscoalei pentru ora două dimineața, Juvencio s'a gândit să folosească cele câteva ceasuri care-i mai rămâneau, ca să doarmă, știind că după aceea greu va mai găsi timp pentru somn. In felul acesta voia să-i mai liniștească și pe tovarășii lui, care forfoteau îngrijorați prin cazarmă, atrăgând atenția ofițerilor, care bănuiau ceva sau cărora le venise vreun svon la ureche în legătură cu evenimentele ce urmau să se desfășoare.

S'a culcat obosit adormind repede. Il rugase pe Macedo să-l trezească la unu și jumătate, cu o jumătate de oră înainte de ceasul hotărît. O visă pe Lurdes cu fiul lor, care se născuse și umbla prin odaie, vorbea și zâmbea. In clipa aceea l-a trezit cineva. A deschis ochii și a sărit din pat, convins că era ora unu și jumătate și că sosise clipa când trebuiau să înceapă. S'a uitat la ceasul de mână (cumpărat în rate dela un negustor sirian) și

a văzut că arată numai douăsprezece şi jumătate. Şi-a dus ceasul la ureche şi l-a întrebat pe Macedo, care-l trezise:

— E numai douăsprezece şi jumătate?

— Da...

— E ceva nou?

— Noutăţi nu prea sunt, dar...

— Atunci, dece dracu m'ai sculat? Dă-mi pace, lasă-mă să mai dorm...

S'a culcat din nou cufundându-se într'un somn plăcut. S'a trezit abia atunci când Quirino i-a şopti la ureche:

— E ora unu şi treizeci şi cinci...

Alţii se frământaseră toată noaptea, sporindu-şi singuri neliniştea şi-şi irosiseră forţele în aşteptarea evenimentelor, uitându-se mereu la ceas. Deşi era cald, Valverde sufla mereu în pumni, ducându-i la gură, de parcă i-ar fi fost frig. Şi în timpul acesta, Juvencio dormea. Il auzeau sforăind liniştit, îi vedeau surâsul ce-i mijea pe faţă.

Purtarea lui din prima noapte îl făcu mai popular decât tot ceeace a săvârşit în timpul răscoalei. La închisoare, în insula Ilia Grande, lui Valverde îi plăcea să spună mereu povestea asta, adăugând de fiece dată:

— N'am mai văzut de când sunt, atâta stăpânire de sine şi atâta linişte!

Intâmplarea dovedea liniştea lăuntrică a lui Juvencio, dar nu mărturisea nimic despre chibzuinţa lui, despre curajul şi devotamentul său, despre simţul său de răspundere. Toate astea se văzură în timpul luptei şi mai ales în zilele pline de amărăciune ale înfrângerii, când panica îi cuprinse pe toţi, până şi pe oamenii care se dovediseră până atunci dârzi şi siguri pe ei.

Firea curajoasă a lui Juvencio se arătă pe deplin la închisoare, în cursul interogatoriilor. Luă asupra sa răspunderea răscoalei şi nu mai spuse nimic altceva. Cu toate întrebările şi capcanele întinse, cu toate batjocurile şi chinurile la care fu supus, nu izbutiră să-i smulgă un singur cuvânt mai mult. Toate răspunsurile sale se mărgineau la una şi aceeaşi declaraţie:

— N'am să spun nimic!

Fiu de ţăran fugit de acasă cu gândul de a intra în banda lui Lucas Arvoredo, se formase la oraş şi luase conducerea răscoalei. Uneori, la închisoare, se gândea la desişurile ce acopereau locurile sale de baştină, la Lucas Arvoredo şi la Jose, fratele său care-l urmase pe calea codrului. Aceleaşi simţiminte de răsvrătire,

aceeaşi sete de răzbunare îi izgonise pe amândoi de pe plantaţie. Dar soarta îl ferise pe Juvencio — îi îndrumase spiritul de răzvrătire pe singura cale dreaptă şi cinstită pe care îşi putea afla împlinirea, aceea pe care o descoperise intrând în Partidul Comunist.

7

Când se auziră cele dintâi împuşcături, multora dintre ofiţeri nu le venea să creadă că e vorba de o răscoală. Totuşi, rezistenţa lor se dovedi mai îndârjită decât se aşteptau răsculaţii. Sângele începu să curgă prin curţile şi coridoarele cazărmii. Mulţi ofiţeri fură arestaţi la cazino. Dar unii continuau să lupte ocrotiţi de mitraliere.

Juvencio fu nevoit să ia asupra lui arestarea comandantului regimentului, care se ascunsese într'o cămăruţă mică, ameninţând că va trage în oricine va îndrăzni să iasă pe coridor. Macedo avea sarcina de a-l aresta. Ştiind că ordinul cerea să se cruţe viaţa ofiţerilor, Macedo nu se încumeta să tragă. Puse oameni de pază la cele două capete ale coridorului şi se duse să-l caute pe Juvencio. Acesta se hotărî să meargă singur.

Quirino luă comanda batalionului. Rezistenţa ofiţerilor slăbea. Intreg batalionul 21 de vânători se răsculase numai o companie mai lupta sub conducerea unui locotenent. Morţii şi răniţii care zăceau în curţi stânjeneau înaintarea răsculaţilor. Juvencio urcă în fugă scara, urmat de Macedo. Comandantul regimentului încerca să-i câştige pe soldaţii care păzeau coridorul, amintindu-le de datoria lor, ameninţându-i cu pedeapsa care-i aştepta. Când sosi Nenen, soldaţii tocmai începuseră să şovăe. Glasul comandantului răsuna puternic şi Juvencio îşi spuse în gând: „Ce fiară neîmblânzită!"

Se furişă dealungul coridorului, lipindu-se de perete. Dar colonelul îl auzi paşii şi strigă:

— Cine se apropie?

Juvencio se opri şi spuse:

— Caporalul Juvencio, şefule! Fiţi liniştit! Vin îndată la dumneavoastră!

Comandantul îl iubea, ştia că-şi îndeplineşte bine datoria, că nu lua parte la beţiile şi la bătăile din bordeluri, că foaia lui matricolă era curată. Auzise şi de felul cum ştiuse Juvencio să

păstreze în junglă disciplina detaşamentului şi cum se luptase cu molimele şi cu indienii.

Impuşcăturile din cazarmă se auzeau tot mai rar, numai în curtea din stânga se înteţiseră. Comandantul crezu că răscoala fusese înnăbuşită şi că Juvencio îi venea în ajutor, mai ales că pe coridor nu se mai auzea nici forfota soldaţilor, nici glasul lui Macedo somându-l să se predea.

Juvencio porni mai departe; de data aceasta însă mergea prin mijlocul coridorului, ascunzându-şi revolverul la spate. Comandantul îi deschise singur uşa, cu revolverul în mână. Juvencio îşi duse mâna la cozoroc, apoi şi-o lăsă repede în jos şi-i smulse comandantului arma din mână, spunându-i:

— Orice împotrivire e de prisos, colonele! Revoluţia a triumfat în toată ţara!...

Comandantul păli de furie. Veniră şi soldaţii, în frunte cu Macedo.

— Duceţi-l la cazino!

Apoi, adresându-se comandantului, îi spuse:

— Puteţi să mergeţi liniştit, colonele, n'o să păţiţi nimic... numai dacă nu veţi încerca cumva să fugiţi sau să îndemnaţi oamenii la împotrivire!

Se întoarse apoi către soldaţi:

— Dacă vreun ofiţer va încerca să facă aşa ceva, trageţi în el fără nicio şovăire!

Coborî scara în fugă. Veni ştirea că la jandarmerie revolta fusese înnăbuşită şi că jandarmii erau împotriva răsculaţilor. Se sfătui cu Quirino şi cu Conceiçao. Poliţia se răsculase şi ea şi se dădeau lupte pe străzile oraşului. Se svonea că guvernatorul fugise pe un vapor, dar nu era încă nimic sigur. Trebuiau mai întâi scoase din luptă mitralierele companiei care se mai împotrivea încă. Juvencio luă comanda atacului.

Valverde, plin de curaj, mergea alături de el.

— Numai printr'un asalt, Nenen...

Juvencio era şi el de aceeaşi părere. Trebuiau să cucerească poziţia, să termine cât mai repede cu ei, altminteri ar fi fost prinşi între focul acestei companii şi acela al jandarmilor. Prin uşa deschisă se vedea în curte un locotenent ascuns după nişte lăzi, departe de tot, într'un colţ al zidului împrejmuitor şi mitralierele îndreptate spre uşă. Da, trebuiau să dea asalt, năpustindu-se deodată asupra locotenentului şi a soldaţilor. Dar în acest

asalt aveau să piară mulţi dintre răsculaţi! Cumpăni încă odată situaţia. Altă ieşire nu era! Adresându-se oamenilor, spuse:

— Mitralierele astea trebuesc luate!... Cine mă urmează?...

Şi fără să se mai întoarcă, se năpusti în curte. Când se prăbuşi, ciuruit de gloanţe, Valverde, care alerga alături, se aplecă asupra lui. Juvencio horcăi:

— Inainte, ticălosule! Altfel ceilalţi vor da înapoi!

Şi Juvencio văzu cum Valverde se repezi înainte, urmat de soldaţi. Auzi răpăitul mitralierelor. Apoi se aşternu o linişte deplină. Tovarăşii îl aşezară pe o brancardă şi îl ridicară. Aproape în nesimţire, mai deschise odată ochii şi văzu steagul roşu care flutura deasupra cazărmii. Izbuti să-i surâdă, apoi îşi pierdu cunoştinţa.

8

Către ora unu după prânz, cismarul veni să-l vadă la spital; surorile se uitau tăcute la oamenii aceştia nebărbieriţi, cu basmale roşii la gât. Intins pe pat, bandajat peste tot, Juvencio nu voia să rămână liniştit în pat, ci încerca mereu să se scoale şi să părăsească salonul. Sora, o femeie mai în vârstă, îl dojenea cu un surâs blajin:

— Trebue să stai culcat, fără să te mişti... Aşa a spus doctorul!...

Ceru să fie chemat unul dintre tovarăşi.

— Dacă nu vine nimeni, mă scol singur şi mă duc la cazarmă!

Cismarul îi aduse o mulţime de noutăţi. Era foarte grăbit. Situaţia era foarte bună, spunea el, răscoala izbucnise şi la Pernambuco, unde, la ora nouă dimineaţa, se răsculase batalionul 29 de vânători. Şi la statul major începuse răzmeriţa, sub conducerea sergentului Gregorio. Iar în Natal, totul mergea bine. Se alcătuise şi un guvern revoluţionar, în care intrase şi cismarul. Guvernatorul fugise, banii aflaţi la Banca de Stat fuseseră ridicaţi pentru acoperirea nevoilor urgente iar în oraş domnea liniştea.

— Şi în provincie?

— Avem şi câţiva prefecţi în mai multe oraşe...

— Nu s'au trimis detaşamente în provincie?

— Incă nu, dar ne pregătim să trimitem!

— Dar la cazarmă?

— Totul e bine... Comanda o are Quirino... Tu trebue să te odihneşti, medicul spune că rănile sunt serioase şi că trebue să fii îngrijit cât mai bine... O să mai trec pe aici şi o să vorbim atunci mai pe larg.

Rămas singur în salonul spitalului, Juvencio simţi cum îi creşte febra. Gândul îi era numai la cazarmă. Deşi cismarul se arătase optimist, Juvencio nu era mulţumit. Il nelinişteau mai ales două lucruri: în primul rând răscoala nu se întinsese în toată ţara, cum se aşteptaseră cu toţii; apoi era faptul că întârziaseră să trimită detaşamente în provincie. Se temea de oamenii care stăteau degeaba în cazarmă. Simţea că puterile i se istovesc din pricina febrei şi se străduia să-şi păstreze limpezimea minţii. Deodată i se păru că aude din coridor glasul lui Lurdes. Işi încordă atenţia, stând cu urechea la pândă: era o linişte deplină; de bună seamă că începea să aiureze. Abia mai târziu află că Lurdes încercase prin toate mijloacele să-l vadă, dar surorile, ascultând de ordinul medicului, o împiedicaseră să intre.

Somnul îi făcu bine, deşi dormi neliniştit. Se trezi auzind din nou sgomot de glasuri pe coridor. De data aceasta desluşi lămurit vocea aspră a lui Macedo, precum şi aceea şovăelnică a lui Valverde. Sora se împotrivea iar Macedo stăruia:

— Tot o să intru, dona... E mai bine şi pentru dumneata să-mi dai drumul.

Intrară în salon şi se opriră lângă patul lui. Juvencio le surâse şi ridică mâna bandajată.

— Băieţii credeau că ai murit, spuse Valverde. Apoi adăugă: au căzut şapte dintre ai noştri în timpul atacului!

Juvencio voi să întrebe cine anume, dar tăcu — nu s'ar fi schimbat nimic dacă ar fi aflat cine murise. Intrebă numai atât:

— Ce e cu Lurdes?

— Găteşte pentru soldaţi. Impreună cu altele... A vrut să te vadă, dar surorile nu i-au dat voie. Nici pe noi nu voiau să ne lase. Am fost nevoiţi...

— V'am auzit vorbind pe coridor...

Băgă de seamă că aveau ceva nehotărît, de parcă s'ar fi înţeles să nu-i spună pentru ce veniseră. Se nelinişti şi se ridică în capul oaselor, stăpânindu-şi gemetele, ca să nu-i îngrijoreze şi mai mult:

— Ce-i pe acolo? Daţi-i drumul, spuneţi-mi!

Valverde îl linişti:

— Nu-i nimic... totul merge bine...

Se uită la mâna și la piciorul bandajat, la părul lui ars. Ce rost mai avea să-i spună! L-ar fi turburat în zadar, căci tot nu putea să-i ajute.

Dar Macedo îi luă vorba din gură, rostind cu asprime:

— Mai bine să-i spunem pe șleau... și înainte ca tovarășul său să-l poată împiedica, rosti hotărît: Situația e foarte proastă la cazarmă... dacă o merge tot așa, nu știm cum se vor sfârși toate astea!

Juvencio se așeză pe pat. Sora, care abia se desmeticise din spaimă, răsări în prag și scoase un țipăt de mirare văzându-l că stătea așezat.

— Trebue să te culci imediat! Imediat! Nu știi că ești rănit grav, că nu ți s'a scos încă glontele din șold?

O privi furios:

— Ieși afară! Iși luă însă numaidecât seama: Iartă-mă, soră... dar am de vorbit chestiuni foarte importante... te rog să ne lași! Iți făgăduesc că după aceea voi sta culcat, fără să mă mișc... Spune tot! îi porunci el lui Valverde.

— Nimeni nu mai ascultă, asta e... Toți vor să comande la cazarmă... In oraș treburile merg bine, guvernul provizoriu a luat o serie de măsuri. Dar la cazarmă... e o zăpăceală întreagă!

— Dar ce se întâmplă acolo?

Valverde începu să numere pe degete:

— Mai întâi e slăbiciunea conducerii. Quirino n'are autoritate. Oamenii noștri îl ascultă, dar ceilalți...

— Cine sunt „ceilalți"?

— Acei care ni s'au alăturat... Sunt mulți și fiecare vrea să comande, pe drept sau pe nedrept. Se ceartă între ei... Fiecare vrea să fie el șeful. Și nu numai ei, dar și oamenii noștri. Conceiçao se sfădește cu Quirino chiar față de soldați.

Se opri ca să-și îndoaie alt deget:

— In al doilea rând, cașasa este interzisă, totuși a început să fie adusă în cazarmă și se găsește acum cât poftești!... Unii au luat-o razna de tot!

— Oamenii noștri?

— De cele mai multe ori aceia care au trecut de partea noastră.

— Altceva?

— Furturile. Au început să jefuiască manutanța și depozitul.

— Oamenii noştri ?
— Nu. Şi vând lucrurile în oraş.
— Ies din cazarmă ?
— Dar cine îi poate opri ?
Valverde încetă de a mai număra pe degete. Juvencio căzu pe gânduri.
— Se prea poate să fie şi vreo uneltire a duşmanului, ca să ni se ştirbească autoritatea.
Valverde dădu afirmativ din cap şi apoi începu :
— Dar ceeace-i mai rău e că...
Se opri însă. Ce rost avea să-i mai vorbească despre asta lui Juvencio, care zăcea ţintuit în pat şi nu putea să facă nimic ? N'ar fi făcut decât să-l amărască degeaba. Dacă el ar fi fost acolo, treaba ar fi mers cu totul altfel.
— Spune !
— Sunt unii care vor să-i ucidă pe ofiţeri.
— Să-i ucidă pe ofiţeri ?
— Da. Se îmbată şi încep să strige că ofiţerul face degeaba umbră pământului... Dacă nu i-au şi omorît până acum ! Când am plecat, Quirino se certa cu oamenii. Dar Conceiçao socotea că ar fi mai bine să punem odată capăt acestor lucruri.
— Provocare ! spuse Juvencio.
— Şi eu sunt de aceeaşi părere.
Incercă să se ridice. Rana dela picior era cea mai dureroasă.
— Ajutaţi-mă !
— Ce faci, vrei să te scoli ?
— Mă duc la cazarmă. Şi-i preveni : Să nu încercaţi să mă opriţi !
Il ajutară să se îmbrace. Işi puse revolverul în buzunar, nu putea să mişte decât mâna dreaptă. Ii aruncară tunica pe umeri. Din fericire, fusese rănit la mâna stângă.
— Hai să mergem !
Sora, care venise să le spună lui Macedo şi lui Valverde că e timpul să plece, se dădu înapoi, văzându-l :
— Unde pleci, fiule ?
— N'am ce face, soră, trebue să plec !
Dădu din cap, în semn de mustrare :
— O să mori, fiule !
— Nu-i nimic, soră ! Sunt lucruri mai însemnate !
Intâlnindu-i privirea, Macedo şi Valverde îşi plecară ca-

petele, căci se simţeau vinovaţi. Juvencio mergea înainte, şchiopătând. Pe la jumătatea coridorului, nu se mai putu ţine singur pe picioare şi spuse:

— Macedo, dă-mi braţul!...

Valverde îl întrebă:

— N'ar fi mai bine să ne întoarcem?

— Nu, mergem!

Ieşind din spital, îşi scoase revolverul. Macedo simţea toată greutatea lui Juvencio lăsată pe braţul lui.

9

De cum trecu pragul cazărmii pricepu îndată că treburile mergeau într'adevăr prost. Domnea haosul; nici urmă nu mai era din disciplina şi ordinea unei unităţi militare. Il văzu pe Quirino în curte, certându-se şi gesticulând. Cineva care îl zărise când intrase, îi puse lui Quirino mâna pe umăr, făcându-l să se întoarcă spre poartă. Juvencio nu-şi putu stăpâni un zâmbet când auzi strigătul de bucurie al tovarăşului său care se repezi să-l întâmpine. Quirino veni fuga, abia ţinându-şi suflarea, turburat.

— S'au dus să-i ucidă pe ofiţeri. Trebue să ne dai o mână de ajutor şi cât mai repede!

— La cazino?

— Da!

— Dar tu ce faci? Nu eşti comandant? Unde îţi este autoritatea?

Quirino mărturisi:

— Dracu ştie ce se mai întâmplă aici?.. e o anarhie întreagă...

Juvencio se sprijini de Macedo, dar îndată îşi desprinse mâna de umărul acestuia şi merse singur mai departe. Strădania făcu să i se încleşteze faţa. Ţinea în mână revolverul. Macedo şi Valverde, deasemeni.

Când intrară în cazino, soldaţii tocmai năvăliseră acolo. Unii erau beţi, alţii erau ameţiţi de faptul că răscoala izbândise. Erau oameni din afara partidului, care se alăturaseră întâmplător mişcării şi care nu se socoteau datori să se supună nimănui. Ofiţerii dezarmaţi se strânseseră într'un colţ. Câţiva dintre ei erau palizi, unii se ţineau bine. Un ofiţer încercă să le vorbească

soldaţilor, dar fu întâmpinat de râsete şi înjurături. Juvencio veni din spate.

— Daţi-vă la o parte!

Se uitară la el ca la o stafie. Era palid la faţă — alb ca varul. Se dădură în lături şi îl lăsară să treacă. Ofiţerii crezură că le sosise ceasul din urmă. Ajunsese până la ei ştirea că Juvencio, comunistul, era în fruntea răscoalei, că pusese mâna pe comandantul regimentului, că atacase compania de mitraliere. Crezuseră că Juvencio murise. Locotenentul, comandantul companiei care rezistase până la urmă, surâse mâhnit. Comandantul regimentului îl întâmpină cu aceste vorbe:

— Caporale Juvencio, gândeşte-te bine la ceeace vrei să faci!

Juvencio îl privi fără ură, dar şi fără îndurare:

— Colonele, taci din gură, nu te amesteca!

Soldaţii aplaudară. Unul, mai beat, svârli câteva înjurături.

— Taci, măi nătărăule! îi strigă Juvencio. Se întoarse către soldat şi-l măsură cu privirea. Arestaţi-l! Valverde, du-l numaidecât la carceră! O să vedem noi după aceea...

Tăcură toţi. Cei beţi încercară să râdă, dar ceilalţi, care erau mai puţin cherchelìţi, nu le ţinură hangul. Juvencio se îndreptă spre ei:

— Aţi venit să-i ucideţi pe ofiţeri?

— Nu voiam decât să-i speriem...

— Fiţi bărbaţi! Nu vă ascundeţi după deget! Fapta voastră devine astfel şi mai ticăloasă! Ce sunteţi voi? Revoluţionari sau ucigaşi?

Se întoarse apoi către ofiţeri:

— Ştiţi, domnilor, că niciunul dintre ei nu e comunist şi nici nu face parte din Alianţă! Un comunist nu e un ucigaş! Apoi din nou către soldaţi: Şi voi, nu vă daţi seama că faceţi jocul duşmanului, lăsând să se creadă că soldatul, caporalul şi sergentul nu ştiu decât să ucidă! Şi, că numai ofiţerii se pricep să comande un grup de soldaţi, să ţină ordinea şi să conducă! Iar voi în loc să dovediţi asta...

— Ce-mi pasă mie de ordine, îi tăie vorba soldatul beat. Am învins şi avem dreptul să ne răfuim acum cu aceia care ne-au batjocorit! Nu-i aşa că avem dreptul? se întoarse el către ceilalţi.

— Cum îndrăzneşti să înfrunţi ordinele mele? Eu sunt co-

mandantul cazărmii şi ai să fii tras la răspundere pentru încălcarea disciplinei ! Eşti arestat !

— Cine o să mă aresteze pe mine ?

— Eu ! spuse Macedo, îndreptându-se spre el.

Soldatul beat încercă să se împotrivească, dar Macedo îi repezi o lovitură puternică şi soldatul căzu jos.

Din cele văzute, ofiţerii îşi dădură seama că, în sfârşit, cazarma îşi găsise din nou un comandant. Şi aveau dreptate : în cazarmă domnea o ordine desăvârşită.

Juvencio însă nu avu dreptate când le spuse :

— Revoluţia a triumfat în toată ţara. Vă chezăşuim viaţa ! v'o chezăşueşte comandantul cazărmii. Pe urmă, veţi fi judecaţi. Deocamdată vreau să atrag atenţia asupra unui singur lucru : acela care va încerca să fugă sau să ademenească vreun soldat, va fi împuşcat pe loc, fără nicio judecată.

Apoi către Valverde :

— Ia patru oameni de încredere şi du-i pe arestaţi ! Şi celorlalţi : Ei, ce mai staţi ? Duceţi-vă în curte că vin şi eu îndată.

Oamenii se supuseră, ofiţerii socotiră că nu se putea încă prevedea soarta răscoalei, pe care ei o socoteau înfrântă. Medicul regimentului văzând o pată de sânge la şold pe haina caporalului, se apropie de el :

— In felul ăsta, senhor, îţi baţi joc de viaţa dumitale !...

Şi-i spuse lui Macedo :

— Caută vată şi tifon !

Juvencio îl dădu pe medic deoparte :

— Nu vreau să primesc nimic dela dumneavoastră... Lăsaţi-mă, o să mă descurc şi singur !

Valverde se înapoie cu câţiva soldaţi. Juvencio le porunci :

— Păziţi ieşirile ! Dacă încearcă cineva să fugă, trageţi în el. Trageţi în oricine ar încerca să intre aici fără ordinul meu sau al lui Quirino. Oricine ar fi ! Trageţi fără somaţie !

Ieşi. Pe coridor, Macedo fu nevoit din nou să-l sprijine.

10

Coborînd în curte, Juvencio ar fi vrut să cunoască situaţia înainte de a le vorbi soldaţilor. Ar fi dorit să discute cu Quirino, să ia înţelegere cu el în privinţa măsurilor necesare. Quirino purta răspunderea principală faţă de partid.

Dar de îndată ce-l lăsă de braţ pe Macedo, vrând să coboare singur în curte, Juvencio îşi dădu seama că nu mai era în stare s'o facă.

Quirino se afla în fundul curţii, înconjurat de soldaţii, caporalii şi sergenţii comunişti. Mai departe stăteau alţi soldaţi, caporali şi sergenţi în frunte cu Chico Conceiçao. Cele două grupuri erau la fel de puternice şi dintr'o privire Juvencio le cântări pe amândouă. Işi încordă forţele ca să se apropie de ei singur, cel puţin cu câţiva paşi. Abia mai putea ţine în mână revolverul. Se temea să nu cadă. Şi cu toate acestea, nu primea ajutorul lui Macedo şi se duse între cele două grupuri. Se uită lung la Chico Conceiçao, apoi, întorcându-se către Quirino, vorbi măsurat, cu glas răspicat:

— La ordinele dumneavoastră, domnule comandant!

Dădu onorul şi apoi, fără să lase revolverul din mână, îşi îndreptă privirea spre cei care-l înconjurau pe Conceiçao.

Quirino se desprinse din grupul său şi se apropie. Nu ştia încă ce avea de gând să facă Juvencio dar de cum îl văzuse în cazarmă se simţise uşurat. De vreme ce Juvencio se afla printre ei, totul va merge bine. Macedo şopti:

— Să fii cu băgare de seamă faţă de Conceiçao, Nenen... el...

Dar glasul lui Chico Conceiçao îi acoperi şoapta:

— Comandant? De când? Cine l-a ales? Ce suntem noi, nişte copii sau nişte lepădături ca oricine să ne comande? Noi, spuse el, arătând spre oamenii din jurul său, nu-l recunoaştem comandant pe Quirino!

Soldaţii de lângă Conceiçao îl priveau pe Juvencio fără duşmănie. Cu tot îndemnul lui Conceiçao, aveau mai multă încredere în Juvencio. Il cunoşteau, îl socoteau om de ai lor. Şi Juvencio se uita la el. Conceiçao, care stătea în faţa lui, făcu vreo câţiva paşi, despărţindu-se din grupul său. Juvencio trecu pe lângă el fără a-i spune nimic şi se opri în faţa soldaţilor, aspru şi autoritar.

— Tovarăşi, am venit dela spital şi ce am găsit aici? Am văzut aici cumva soldaţii revoluţiei păzindu-şi cazarma, îndeplinindu-şi datoria? Nu! Am găsit aici o deplină anarhie ca şi cum soldaţii n'ar putea să fie disciplinaţi decât atunci când sunt sub comanda unor ofiţeri care să le poruncească, să-i muştruluiască, să-i bage la carceră... Noi ne-am răsculat pentrucă poporul este înfometat, iar soldatul, caporalul şi sergentul sunt asupriţi. Iar acum arătăm că nu facem nici doi bani! Mie, tovarăşi, mi-e ruşine!

Se uită la soldaţi, iar aceştia îşi plecară capetele. Conceiçao dădu să răspundă, dar Juvencio îi tăie vorba :

— Aşteaptă. Pe urmă o să poată lua cuvântul cine vrea. Dar acum vorbesc eu, şi am dreptul s'o fac pentrucă am venit dela spital ca să vă scap dela pieire, căci în orice clipă s'ar putea să fiţi trădaţi şi atacaţi.

Şi adresându-se soldaţilor care-l înconjurau pe Conceiçao :

— Tovarăşi, pot să vorbesc sau nu ?

Un negru spuse în numele tuturor :

— Vorbeşte, eşti un om drept!... Avem încredere în tine.

— Tovarăşi, răscoala a fost pusă la cale de „Alianţa naţională de eliberare" cu sprijinul Partidului Comunist. Statul este acum condus de un guvern popular, alcătuit de cei din Alianţă şi de comunişti ! Soldaţii revoluţiei trebue să se supună acestui guvern. Guvernul acesta l-a numit pe tovarăşul Quirino comandant al regimentului. Dece să nu-l ascultaţi ? Dece toată anarhia asta ? Oare voi nu sunteţi în stare de nimic ? Aţi vrut să-i ucideţi pe ofiţeri ? Dece ? De unde aţi luat caşasa ? Cu învoirea cui? Ce sunteţi voi, revoluţionari sau integralişti ?

Soldaţii se priveau turburaţi. Juvencio surâse.

— Inţeleg, fireşte : entuziasm, libertate... dar toate au o margine, tovarăşi. Şi acum vă spun : destul ! E vremea să facem ordine. Ne-am înţeles ?

Se stârni o zarvă. Negrul spuse:

— Ne-am înţeles !

Ceilalţi întăriră vorbele lui, iar unul din ei strigă :

— Trăiască Juvencio, caporalul !

Când uralele se potoliră, Conceiçao tăbărî cu gura furios :

— Nu vedeţi că vă prosteşte ?

Juvencio chemă :

— Ricardo ! Damian !

Negrul şi un mulatru mic de stat ieşiră în faţă.

— Duceţi-l de aici pe caporalul Conceiçao. E un duşman al revoluţiei ! El v'a amăgit şi v'a aţâţat ca să vă adoarmă vigilenţa şi ca să ne vândă apoi pe toţi duşmanului ! Va fi trimis în judecată şi executat.

Conceiçao îşi scoase revolverul. Dar Macedo îl lovi peste mână :

— Lasă arma, ticălosule !

Juvencio se sprijini de braţul lui Quirino şi plecară împreună. Pe coridor, căzu în nesimţire. Soldaţii alergară spre el ; văzură

sânge pe bandajul dela braţ, pete de sânge pe pantaloni, la şolduri. Răzvrătiţii de adineaori fură cei dintâi care se grăbiră să execute ordinele lui Quirino.

11

Medicul îi făcu o injecţie pentru a-l adormi.

— In felul ăsta, îţi baţi joc de viaţa dumitale...

Ţinea cu cei care se răsculaseră şi cunoştea rolul de frunte pe care îl avea Juvencio în această mişcare.

Lurdes sosi speriată. Totuşi, nu plânse. Incepu să potrivească pernele pe patul din încăperea prefăcută în sală de spital. Juvencio o rugă să plece:

— Au fost atâtea femei aici, ca la cârciumă, sâmbăta. Le-am alungat pe toate. Nici pentru tine nu e bine să rămâi. Nu te nelinişti, mâine are să fie iar pe picioare.

Ea înţelese şi plecă. Soldaţii ţinură s'o însoţească până acasă. Acum, în regiment domnea ordinea. Juvencio aţipi dar şi în somn se gândea la organizarea detaşamentelor care trebuiau trimise în provincie.

Seara, nu mai putu să cugete la asta, abia dacă avu răgaz să orânduiască treburile din cazarmă, să discute cu Quirino, să formeze cadrele de comandă, să pună oameni de încredere în posturile mai importante. Se hotărî să lămurească problema aceasta la noapte, cu Quirino sau cu oricine din conducere — Luiz sau vreun alt tovarăş. Detaşamentele trebuiau trimise cât mai degrabă. Se şi pierduseră douăzeci şi patru de ore şi veştile care veneau din sud nu erau îmbucurătoare...

Se simţi rău şi îşi pierdu din nou cunoştinţa. Un tovarăş fugi după doctor şi acesta, după ce trecu leşinul, îl mustră cu asprime pe Juvencio, cerându-i să stea liniştit. Medicul, alarmat, când află că se ocupă iar de treburile obşteşti, îl culcă în patul din odaia vecină cu biroul comandantului şi, fără să-i mai spună nimic, îi făcu o injecţie ca să-l adoarmă.

Când se trezi, Juvencio văzu lângă patul său pe Luiz, împreună cu alţi tovarăşi din conducerea partidului. Se uitau la el de parcă se temeau că nu se va mai trezi. Soarele era în înaltul cerului.

— Cât e ceasul?

— Nouă şi douăzeci de minute.

— Cum am putut să dorm atâta ?!
Işi simţea capul greu, îl durea tot trupul, dar n'avea febră. Quirino îl lămuri :
— Ai dormit datorită injecţiei pe care ţi-a făcut-o doctorul aseară.
— Dar detaşamentele ? Le-aţi trimis ?
— E prea târziu, spuse cismarul.
— Prea târziu ? Dece ?
— Lucrurile merg prost la Recife. Acolo, răscoala a fost înnăbuşită. Şi în toată ţara, nu s'a făcut nimic...
— Asta nu înseamnă că noi trebue să ne oprim la mijlocul drumului.
Juvencio se ridică, se duse la robinet şi lăsă să-i curgă apa în creştet.
— Vorba e că, pe cât se pare, batalionul 22 de infanterie din Paraibo se îndreaptă spre noi. Acum, problema de căpetenie e să apărăm oraşul. Să ţinem Natalul până ce răscoala va izbucni şi în sud. Şi asta trebue să se întâmple din clipă în clipă...
Juvencio se aşeză pe pat.
— Aveţi cafea ?
Quirino strigă. Un soldat apăru în prag.
— Fă o cafea pentru tovarăşul Juvencio.
— Mai fierbinte, îl rugă Juvencio. Totuşi, ce se întâmplă la Recife ? îl întrebă el pe Luiz.
— Se pare că răsculaţii au fost nevoiţi să părăsească oraşul... Postul lor de radio a amuţit.
— Dar aci, cum merg lucrurile ?
— In oraş, bine !
— Şi la cazarmă ? Ceva nou ?
— Nu, răspunse Quirino. Doar în timpul nopţii a fugit un caporal, Bonifacio, împreună cu patru soldaţi. Au plecat luând şi câteva lucruri.
— Oricine mai încearcă să fugă trebue executat. Şi execuţia să fie publică !
Soldatul aduse cafeaua. Juvencio puse zahărul în ceaşcă şi începu să soarbă câte puţin, cufundat în gânduri. Observă că cismarul vedea totul în negru iar celălalt tovarăş era prea tăcut. Le spuse :
— Trebue să ducem lupta mai departe...
Ziua trecu în linişte. Juvencio se duse cu maşina prin oraş, alese poziţiile de apărare, trimise soldaţii să sape tranşee. Când

se înapoie la cazarmă, îi găsi pe toţi şuşotind. Veştile proaste se şi răspândiseră, se aflase că răscoala fusese înnăbuşită la Recife, se povesteau tot felul de amănunte care-i zăpăceau pe oameni. Din carcera unde se afla, Conceiçao uneltea mai departe: intra în vorbă cu soldatul de gardă, răspândea panica. Mai fugiră încă vreo câţiva oameni. Unul dintre ei fu prins, Quirino îl întrebă pe Juvencio:

— Să-l executăm?

— Să vedem!

Juvencio coborî în curte. Simţea cum i se învârteşte capul, o pâclă i se aşternuse pe ochi. Trimise după soldatul arestat. Era Joao Inacio, un ţăran între două vârste. Juvencio îi vorbi, ca şi cum s'ar fi aflat la plantaţie.

— Ei, Joao, ce-i cu tine, ai vrut s'o ştergi? Ţi-a fost frică?

— In luptă, caporale, nu mă tem de moarte. Dar caporalul Conceiçao spune că bătălia e pierdută şi că o să înfundăm cu toţii închisoarea, iar după aceea o să fim bătuţi cu bastoanele de cauciuc până ne-om da sufletul... Eu nu sunt dintre aceia care se lasă bătuţi...

— Te-ai purtat ca un trădător, Joao, şi ar trebui să dau ordin să fii împuşcat! Pe tine însă te-a amăgit ticălosul acela! Ehei, Joao, poate că va trebui să murim cu toţii, dar cu arma în mână, luptând pentru revoluţie. Ţi-e frică?

— Aşa nu! Aşa e drept! Dar nu vreau să mor stâlcit în bătăi.

Juvencio îl lăsă pe ţăran şi se întoarse către soldaţi:

— Cine se teme, n'are decât să plece! N'avem nevoie de laşi aici! Lupta o să fie grea, trebue să păstrăm cazarma şi oraşul până când revoluţia va triumfa şi în sud. Cine se teme, să plece chiar acum!

Nimeni nu se urni din loc. Juvencio urmă:

— De aci înainte niciun dezertor nu va mai fi iertat... Nu pleacă nimeni?

Aşteptă un timp. Oamenii tăceau.

— Prea bine! Acum e rândul lui Conceiçao. Ricardino, adu-l aici pe arestat.

Juvencio îl judecă pe loc.

— Omul acesta a aţâţat soldaţii pentru a provoca turburări în regiment, i-a îndemnat să-i ucidă pe ofiţeri; a semănat panica, a născocit tot felul de minciuni, i-a sfătuit pe soldaţi să

trădeze revoluţia, să dezerteze, să fugă ca nişte laşi. Ce merită pentru toate astea ?

Conceiçao începu să tremure. Ii ieşiseră ochii din orbite!

— Gândeşte-te la dumnezeu, Nenen... Gândeşte-te la nevastă-ta...

Plutonul se alinie la perete. I se legară mâinile lui Conceiçao. Juvencio rămase la locul execuţiei până ce se auziră împuşcăturile.

Apoi plecă.

— Avem puţine cartuşe... îi spuse Juvencio lui Quirino, dar gândul lui era la Chico Conceiçao. Se uită spre poartă şi îi văzu leşul zăcând într'o băltoacă de sânge.

12

N'a fost cu putinţă să se stăvilească dezertările.

Veştile aşteptate din sud tot nu soseau şi îndoiala îi cuprindea pe toţi. Juvencio băgă de seamă că până şi caporalii care mai înainte îl ascultau orbeşte, acum îl ocoleau şi se uitau la el ca şi cum i-ar fi amăgit. Izbutea totuşi să păstreze disciplina : oamenii nu se mai îmbătau, nu se mai gândeau să-i ucidă pe ofiţerii arestaţi, se purtau respectuos faţă de tovarăşii numiţi într'un post sau altul. Dar Juvencio simţea că toate acestea se puteau surpa într'o clipă. Nici în oraş lucrurile nu mergeau mai bine. Reacţionarii aflaseră că răscoala fusese înnăbuşită la Recife şi că altundeva nu mai izbucnise.

Aceasta era situaţia la 25 Noembrie, două zile numai după răscoala regimentului 3 infanterie şi a şcoalei de aviaţie din Rio de Janeiro. Intre timp soldaţii din batalionul 22 vânători ajunseseră la Natal. Guvernul revoluţionar întâmpină greutăţi uriaşe.

Inflăcărarea celor care erau la început de partea revoluţionarilor trecuse şi acum ieşea la iveală oportunismul tovarăşilor de drum. Se purtau aproape duşmănos faţă de revoluţionarii în mâna cărora se mai afla încă puterea.

In seara aceea, Juvencio ajunse la concluzia că nu era cu putinţă să apere oraşul cu forţele militare pe care le mai aveau. Executarea lui Conceiçao fu uitată într'o noapte şi numărul dezertorilor creştea neîncetat. Până şi ofiţerii arestaţi izbutiră să evadeze, mituind garda şi făgăduindu-i iertarea.

Juvencio fu din nou cuprins de febră și se temea că nu va fi în stare să reziste până la sfârșit. Trebuia să stea culcat, rănile nu i se vindecau, îl durea mereu capul. Dar chiar în starea aceasta, își adună toate puterile, se sfătui cu Quirino, apoi se duse la palat pentru a vorbi cu membrii guvernului. Planul lui era să-i grupeze pe oamenii cei mai credincioși și mai conștienți — pe comuniști și pe membrii Alianței, pe cei care își păstraseră credința în revoluție — și să alcătuiască detașamente de partizani. Aceste detașamente urmau să fie trimise în provincie, spre a pătrunde în caatinga, ridicându-i pe țărani în vederea răscoalei din sud, în care toți credeau cu tărie. După aceea, detașamentele se vor înapoia în capitală.

Membrii guvernului se învoiră cu planul lui Juvencio și chiar în aceeași noapte el trimise din oraș câteva detașamente de partizani, cărora le dădu cel mai bun armament. Se hotărî să plece cel din urmă, când nu va mai fi nimic de făcut în Natal. Pe de altă parte însă, nu putea să se lipsească dintrodată de toți oamenii credincioși mișcării, deoarece reacționarii ar fi pus stăpânire pe oraș.

Ținu să fie de față când Macedo porni în zori, în fruntea unui detașament. Inalt de statură, cu un glas răsunător și aspru, cam lăudăros din fire și plăcându-i să vorbească, Macedo era de fapt un copil curajos și devotat, cu sufletul înflăcărat și cu pumnii grei. Juvencio îl îmbrățișă și îi ascultă, mișcat, sfatul:

— Caută și te cruță, Nenen...

Valverde se afla lângă Juvencio, ca și Quirino. Bunăvoința pe care acesta o arăta tuturor, îndrăzneala lui îl încântaseră pe Juvencio, deși multe din cele petrecute erau din vina lui Quirino.

Zorile celei de a patra zi a răscoalei se ridicară deasupra orașului Natal. Oamenii luară drumul desișului unde, nu demult, fuseseră stăpâni Lucas Arvoredo și preafericitul Esteban.

Juvencio îi urmări cu privirea până când nu se mai văzură.

Trăgând în piept aerul proaspăt al dimineții, își amintea cum, în zori, la fazendă, se ducea cu tatăl său să lucreze pământul — pământul acela pe care îl stăpâneau coloneii și care, după cum visa el, trebuia să fie al țăranilor. Deaceea se răsculase împreună cu batalionul său. Acum se arătau iar vremuri de restriște, dar pământul va rămâne mereu pământ și într'o bună zi toți aveau să gândească așa cum gândea acum caporalul Juvencio.

13

Ultima zi a răscoalei trecea încet. Oamenii ieşeau fără teamă pe porţile cazărmii cu gândul de a fugi, nu se mai piteau pe lângă ziduri, nici nu se mai fereau de nimeni. Juvencio îi vedea cum plecau.

Soldaţii batalionului 22 vânători din Paraibo se apropiară între timp de oraş. Nu era un svon, ci adevărul curat. Armele revoluţionarilor amuţiseră la Recife. Soldaţii plecau mereu. Câteunii mai veneau să-şi ia rămas bun dela el.

Nu avea febră, dar simţea o oboseală cumplită, tot trupul îl durea.

Guvernul revoluţionar se mută în cazarmă. Conducătorii acestuia se sfătuiră cu Juvencio şi Quirino şi hotărîră să părăsească oraşul înainte de sosirea soldaţilor.

Valverde voia să rămână, dar Juvencio îl sili să plece. Când îşi luă rămas bun dela Juvencio, Quirino îl îmbrăţişă ca şi cum s'ar fi despărţit pe veci.

Stăruiră pe lângă Juvencio să vină cu ei, dar el nu primi. N'ar fi fost în stare să meargă nici doi kilometri şi ar fi însemnat o povară pentru ceilalţi. Îi minţi :

— Mă descurc eu... am unde să mă ascund !

Spre seară, negrul Ricardo veni să-şi ia rămas bun.

— Rămâi, caporale ?

— Rămân !

— Atunci rămân şi eu cu tine !

— Dece, Ricardo ? Eu rămân pentrucă n'am încotro. Sunt rănit. Nu vor mai chinui un om care se află cu un picior în groapă. Eu port o răspundere, am fost unul dintre conducători. Dacă vor pune mâna pe tine, n'o să-ţi meargă bine. Fugi, cât mai e vreme !

Din centrul oraşului se auzea un vuiet depărtat, soldaţii batalionului 22 vânători erau în drum spre cazarmă. Ricardo tot mai şovăia.

— Mai bine rămân cu tine !

— Tu eşti soldat, pe când eu sunt caporal şi înafară de asta mai ţin şi locul comandantului cazărmii. Iţi ordon : pleacă !

Soldatul Ricardo, un negru înalt de statură, făcu un pas înainte, salută milităreşte şi se întoarse. Se năpusti pe poartă afa-

ră, ca şi cum s'ar fi avântat în luptă. Juvencio îl petrecu cu privirea până ce dispăru după colţ.

Rămase singur în cazarmă. Prin oraş, forfoteau preoţii şi politicienii, pregătindu-se să întâmpine cu flori, în chip sărbătoresc, batalionul 22. Soldaţii se apropiau, se auzea tropotul paşilor pe caldarâmul străzii.

Nu-i mai rămânea decât un singur lucru de făcut. Scoase steagul roşu din suportul drapelului unde fluturase timp de patru zile, deasupra oraşului, îl vârî sub haină şi ieşi din cazarmă.

Juvencio păşea încet, rănile neîngăduindu-i să meargă mai repede. Il durea capul, simţea oboseala cu fiecare muşchi, cu fiecare nerv, o oboseală care nu-l mai lăsa să gândească.

Unde să se ducă ? N'avea niciun loc unde s'ar fi putut ascunde. N'avea rost să fugă în caatinga decât dacă voia să-şi găsească mai repede sfârşitul. Avea bani mulţi asupră-i, căci îi rămăsese în grijă toată casa regimentului. Nu văzuse niciodată atâţia bani. Dar acum, nu-i mai puteau sluji la nimic. Se strădui să se gândească unde ar putea să-i ascundă :

„Cândva vor putea fi de folos partidului !"

Se îndreptă spre casă. N'o mai văzuse pe Lurdes de ieri dimineaţă. Seara se aşternea peste cartierul liniştit. Paşii soldaţilor se apropiau, în curând vor intra în cazarma părăsită. Nu vor găsi steagul, nu-l vor putea da jos de pe turn. Surâse.

Intră în casă. Lurdes şedea pe divan, răsuflând greu. Voi să se ridice ca să-l întâmpine, dar el îi făcu un semn să rămână pe loc. Se aşeză lângă ea, îşi scoase pantofii, nu mai avu însă putere să-şi tragă şi ciorapii. Işi urcă picioarele pe marginea divanului şi-şi sprijini capul de umărul nevestei sale. Trupul ei răspândea căldură, pace, odihnă. Curând avea să nască. Juvencio închise ochii. Nu se mai gândea acum la nimic, simţea doar căldura aceasta ce venea dinspre nevasta lui şi i se părea că toate se sfârşiseră, că pacea şi liniştea aceasta venise pentru toţi şi pentru totdeauna.

Lurdes îşi trecu mâna prin părul lui pârjolit şi el zâmbi uşor.

Umbrele înserării se înteţeau în odaie.

Epilog
RECOLTA

TONIO

1

— Ia uitaţi-vă la el ! Mândru flăcău mai e şi Tonio ăsta ! spuse italianca, o fată care după accent părea a fi din regiunea Veneţiei.

— Da, e un flăcău chipeş, încuviinţă vecina ei, o bătrână.

Tonio tocmai trecea pe acolo, îndreptându-se spre Sao Paolo. Se prea poate ca în preţuirea măgulitoare a imigrantei italience să fi intrat şi o oarecare exagerare, dar într'adevăr cu greu ai fi putut recunoaşte în flăcăul acesta înalt, pe băieţaşul istovit din caatinga depărtată, care în timpul pribegiei fusese la un pas de moarte. Infruntase până la capăt călătoria prin caatinga, îndurase foamea şi setea, suferise de disenterie la Sao Francisco, crescuse apoi, se întărise şi, în ciuda tuturor lipsurilor şi a bolilor, se făcuse vânjos şi falnic. Aşa cum planta care s'a ofilit din pricina arşiţei, înfloreşte şi se ridică în timpul ploilor de iarnă, la fel şi el crescuse şi se întărise în climatul cel dulce din Sao Paolo.

Copilăria lui se sfârşise odată cu plecarea emigranţilor din Pirapora când se urcaseră în tren. Mătuşa sa Marta rămăsese în gară, făcându-le semne cu mâna şi de atunci nu se mai auzise nimic despre ea.

Uneori, pe drum, când vedea fete mai chipeşe, mulatre venite din caatinga unde se născuse şi el, italience cu obrajii trandafirii, Tonio îşi amintea de ea. Minunata ei frumuseţe îi rămăsese întipărită în amintire. In casă, nu i se rostea niciodată numele, pe care taică-său Geronimo îl blestemase.

Mulţi ani, Tonio îi păstră amintirea. Işi aduse aminte de Marta mai ales atunci când tatăl ei, Geronimo, muri din pricina unei hemoptizii, trei ani după ce sosiseră pe marea plantaţie de cafea.

Cât locuiseră la Sao Paolo, Geronimo ajunsese umbra ţăranului care cândva, în zori, îşi părăsise pământul luat cu japca de noul stăpân al plantaţiei. Tuberculoza îl istovise şi îl făcuse să piardă mult sânge. In ultimul an, abia de mai izbutea să muncească la culesul cafelei. Din fericire, tocmai în iarna aceea sosise şi Agostinho împreună cu Gertrudes şi doi copii, goniţi de foametea ce bântuia pe meleagurile unde se statorniciseră. Joao Pedro îmbătrânise şi el.

In seara sosirii lui Agostinho, se adunară cu toţii în jurul focului. Agostinho şi Gertrudes le împărtăşiră felurite noutăţi şi astfel aflară despre arestarea lui Nenen şi despre moartea lui Joao. Geronimo asculta culcat, întrerupându-l mereu din vorbă pe fiul său cu tusea ce nu-l slăbea. La sfârşit, nu spuse decât atât:

— Ce n'aş da să mă pot întoarce...

După câteva zile, muri şi cuvintele rostite de bătrân în preajma morţii îi treziră lui Tonio amintirea mătuşii, mai mult decât sosirea lui Agostinho.

Geronimo îşi dădu sfârşitul într'o noapte foarte friguroasă, când căzu bruma peste plantaţie. Până în noaptea aceea nu rostise niciodată numele fiicei sale. Acum, în ceasul din urmă, părea că nu mai ştia alt nume.

— Marta... Marta... chema el, mereu, în şoaptă.

Jucundina plângea, şezând pe patul ei şi Tonio îşi dădu seama că lacrimile ei nu erau numai pentru bărbatu-său care trăgea să moară, ci şi pentru fiică-sa, rămasă între străini, printre femeile pierdute. Atunci, în noaptea când muri bătrânul, Tonio îşi aminti de chipul frumos şi gingaş al Martei, de bunătatea şi blândeţea ei, de jertfa făcută familiei. Văzu ca aevea, cum o îmbrăţişa medicul, care îi cumpărase trupul în schimbul certificatului de sănătate eliberat tatălui tuberculos. Era întocmai ca'n drama pe care o văzuse la teatrul orăşenesc, unde se dusese odată cu Joao Pedro. La teatru, povestea aceasta i se păru o născocire, deşi toate femeile plângeau. Ei o trăiseră cu adevărat şi Agostinho nu le adusese nicio veste despre Marta.

In seara sosirii, după ce Geronimo adormi, Jucundina îl luase la o parte pe fiul ei şi îl întrebase:

— Ştii ceva despre Marta ?

— Nu ştiu nimic. Nu mai e la Pirapora. Se spune că a plecat demult... Apoi adăugă: Ştii că femeile pierdute nu stau niciodată prea mult în acelaş loc. Ca şi urubu, sboară acolo unde zăresc un stârv...

In noaptea aceea când se strânseră toţi în jurul bătrânului care trăgea să moară, pentru a-şi lua rămas bun, Tonio auzi cuvintele pe care le şopti tatăl, dându-şi sufletul :

— Să te binecuvânteze dumnezeu, fata mea...

O binecuvânta pe Marta. Poate că, în clipa aceea, o şi vedea.. cine ştie ? Poate că şi ea, obosită şi chinuită se gândea la el şi-i cerea binecuvântarea ? Bătrânul fu podidit de sânge pe gură, dar el tot mai murmura numele Martei, destul de tare ca să-l poată auzi toţi.

La înmormântare nu veni prea multă lume : muncitorii dela plantaţie, dijmaşii din vecinătate, în cea mai mare parte italieni. Mulatrii vorbeau despre caatinga, pomeneau de pribegia lor când îşi croiseră drum spre Sao Paolo. Tonio se gândea la Marta, mătuşa lui.

Era amintirea cea mai puternică, păstrată din vremea copilăriei care se încheiase odată cu plecarea lor cu trenul. Aci, la Sao Paolo, începuse să muncească alături de bunicul şi de Joao Pedro. Merse câteva luni la şcoală, ca să se deprindă să scrie şi să citească. Mai târziu flăcăul se apucă să înveţe cu sârg, vrând să afle cât mai multe.

Dealungul acestor câţiva ani, înafară de sosirea lui Agostinho şi de moartea lui Geronimo, nu fuseseră prea multe întâmplări în viaţa lui. Cea mai însemnată fu drumul pe care îl făcuse la Rio de Janeiro împreună cu Jucundina, ca să-l vadă pe unchiul Nenen, surghiunit pe insula Ilia Grande. Juvencio fusese mutat acolo împreună cu alţi deţinuţi politici de pe insula Fernando da Noronha.

La Ilia Grande, Juvencio se apucă să înveţe. Pentru el, închisoarea era un fel de universitate. Cei nouă ani petrecuţi prin închisori — la Natal, la Recife, în felurite alte închisori din Rio de Janeiro, la Fernando da Noronha şi, în sfârşit, la Ilia Grande — fură pentru el ani de stăruitoare învăţătură. Tovarăşii care ştiau mai multe decât el îl ajutau. Izbuti, în sfârşit, să citească acele cărţi la care visase înainte de răscoala din 1935. Aflase din opera lui Engels că „libertatea este conştiinţa necesităţii“ şi so-

cotea că viaţa din caatinga nu putea fi înţeleasă decât cu preţul sângelui, al strădaniilor şi al luptelor.

Vorbea atâta despre locurile sale de baştină şi despre ţăranii obijduiţi, încât tovarăşii ajunseseră să facă glume pe socoteala acestui obicei al lui. Dar atât cei din închisoare cât şi cei rămaşi liberi, care luptau în ascuns, știau că trebuia neapărat să se păstreze în acest tânăr ţăran interesul pentru ceeace se făptuia în ţară. Și îi trimiteau tot materialul, toate cărţile și broșurile în care se vorbea despre problema ţărănească. El citea cu nesaţ în lungile zile de închisoare.

Aflând că fiul ei cel mai iubit se găsea destul de aproape şi că îi era îngăduit să-l viziteze, Jucundina nu se lăsă până ce nu se duse să-l vadă. Işi strânse, ban cu ban, suma trebuincioasă pentru biletele de tren. Află cum se putea ajunge dela Rio de Janeiro la Ilia Grande. Și într'o bună zi plecă într'acolo luându-l cu ea pe Tonio, care, între timp se făcuse un adevărat flăcău.

Aproape că nici nu văzură oraşul Rio de Janeiro. Jucundina trase la un hotel ieftin, aproape de gară, şi îşi petrecu ziua următoare la poliţie, unde agenţii, ca să-şi bată joc de ea, o făcură să alerge dela un birou la altul. Abia târziu, seara, când se plictisiră s'o tot amăgească punându-i în zeflemea tot felul de întrebări prostești, îi dădură autorizaţia să-şi vadă fiul. La hotel i se spuse ce tren să ia şi cât costa drumul cu vaporul. Mai aveau de aşteptat două zile, dar aproape că nici nu ieșiră din hotel: sgomotul oraşului o înspăimânta pe Jucundina. Tonio privea dela fereastră şirul nesfârşit de automobile şi tramvaie, şi maşinile cu sirenă ale salvării.

In tren erau numai rubedenii de ale deţinuţilor. Jucundina îi copleşi cu întrebările şi ei, la rândul lor, voiră să ştie cine era şi ce treabă avea la Ilia Grande.

— Mă duc să-l văd pe fiul meu care-i închis acolo...

N'o văzuse nimeni în cele zece luni de când făceau în fiecare săptămână acest drum şi toţi credeau că trebuia să fie mama vreunui deţinut de drept comun. Cineva o întrebă :

— Pentru ce e închis acolo ?

— A fost caporal la Natal, a luptat pentru revoluţie... l-au judecat. Se zice că asta e ceva foarte rău... Dar eu îl ştiu pe fiul meu... nu e în stare să se amestece în vreo treabă necurată. Eu nu cred...

Vorbise la fel la poliţie şi îşi bătuseră joc de ea, spunându-i că Nenen nu va fi niciodată eliberat. „E comunist, asta-i mai rău

decât dac'ar fi fost hoţ sau criminal!" Dar ea nu-i crezuse şi acum tovarăşii ei de drum, toţi oameni cumsecade, o încredinţau că avea dreptate, că fiul ei nu săvârşise nicio faptă rea.

— Cum îl chiamă ?

— Juvencio... dar i se mai zice şi Nenen.

— Juvencio ?!

Numele acesta stârni multă vâlvă. Erau oameni care cunoşteau chiar numele ei, deşi nu-l spusese nimănui. Toţi aceştia erau prietenii fiului ei. Inima bătrânei Jucundina se umplu de mândrie. Tonio, purtând pantaloni scurţi şi o pălărie roşie caraghioasă, zâmbea când, după ce aflară că era nepotul lui Juvencio, veniră să-i strângă mâna, vorbindu-i ca unuia de-al lor.

Bătrâna îşi petrecu restul drumului povestind cum li se răpise pământul luat în dijmă şi cum rătăciseră prin caatinga. Cei din jur o ascultau adânc mişcaţi şi chiar şi un gaucho[1], gardian la închisoarea din Ilia Grande, fu înduioşat de povestirea ei simplă şi cinstită.

2

In amintirea lui Tonio, chipul unchiului Nenen se contopea cu acela al Martei. Il văzu plimbându-se pe insulă, cu o carte la subţioară. Juvencio petrecu o zi întreagă cu mama sa, ascultând povestirile pe care bătrâna i le spunea ştergându-şi lacrimile — lacrimi de bucurie pentrucă îşi revedea fiul, lacrimi de desnădejde pentru cei care muriseră sau se pierduseră ca Marta.

Juvencio era tare schimbat. Nu se aşteptase să-şi vadă mama. Jucundina nu mai era nici ea ca altădată, părul îi albise de tot, focul din priviri i se stinsese, avea faţa brăzdată de sbârcituri.

Când sosiră cu autocamionul la poarta închisorii, Maria Barata îi spuse Jucundinei :

— Aşteaptă puţin aici, să-i dau de veste.

Şi îi lămuri lui Ajildo[2] :

— E mama lui Juvencio...

Căpitanul Ajildo rămase cu Jucundina, în timp ce Maria se

---

[1] Băştinaş din pampa.

[2] Căpitanul Ajildo Barata, unul dintre conducătorii răscoalei pornite de regimentul 3 infanterie din Rio de Janeiro, la 27 Noembrie 1935.

duse în căutarea caporalului. Il găsi stând cu o carte în mână :

— Am un dar pentru dumneata !

— Ţigări sau bomboane ?

— Vino cu mine !

Fu tare mişcat de această întâlnire. Bătrâna îl întâmpină cu un strigăt de bucurie. Ii pipăi mâinile şi picioarele până se încredinţă că nu rămăsese beteag de un picior, cum i se spusese. Până şi Ajildo Barata care era vestit pentru tăria şi curajul său, se depărtă simţind cum îl podideau lacrimile.

Petrecură împreună patru zile pe insulă, patru zile în răstimpul cărora Jucundina nu-l părăsea pe Juvencio de cât seara, când îl închideau în celulă. Tonio stătea de vorbă cu deţinuţii care-i povesteau tot felul de lucruri ciudate şi ispititoare. Zilele acestea care i se întipăriră adânc în minte, îi desvăluiră lui Tonio o lume nouă. Deţinuţii de aici nu semănau deloc cu aceia care îşi ispăşeau pedeapsa în închisoarea din Sao Paolo, în apropiere de plantaţia unde lucra Tonio. Erau oameni plini de viaţă, energici, cu gândul numai la viitor. Tonio ar fi vrut să rămână printre ei, să înveţe dela unchiul său şi dela ceilalţi tot ce ştiau. Ii rămase întipărită mai ales una dintre frazele auzite: „Pământul e al celor ce-l muncesc". Pentrucă au rostit lucrul acesta sus şi tare, au fost băgaţi în închisoare. Dar face să suferi pentru o credinţă ca asta ! Şi Tonio ar fi primit cu bucurie aceste suferinţe, dacă ar fi fost arestat pentru o asemenea crimă !

In drum spre casă, Jucundina plângea amarnic şi nu mai vorbea decât despre Nenen şi prietenii săi din închisoare. Tovarăşii de drum nu-i lăsară pe ea şi pe Tonio să tragă la hotel, în aşteptarea trenului pentru Sao Paolo. Rudele unuia dintre deţinuţi îi poftiră la ei acasă şi ducându-i să le arate oraşul Rio de Janeiro, nu-i lăsară să plece a doua zi dimineaţa. Ii petrecură la gară cu automobilul, la trenul de seară. Sora deţinutului îi spuse lui Tonio, strângându-i mâna :

— La revedere, comunistule !

El îi surâse :

— Voi fi, cândva...

Jucundina o rugă să-l salute pe fiul ei.

— Să-l strângi tare în braţe, din partea mea.

Prietenii îi făgăduiră. Jucundina plângea, mişcată de bunătatea lor. Ştia acum că fiu-său, osânditul, care-şi ispăşea pedeapsa, nu era vinovat. Işi simţea inima plină de mândrie. Fiul ei nu era un răufăcător, prietenii săi se dovediseră a fi oamenii cumse-

cade. In timpul drumului cu trenul îşi amintiră de zilele petrecute pe insulă. Tonio se înapoie la plantaţie îmbogăţit sufleteşte cu o seamă de lucruri noi; avea despre ce să le vorbească celor din jur. In nopţile când se lăsa frigul, băiatul se aşeza pe pat şi închizând ochii vedea ca aevea, când pe mătuşa Marta, în gară, făcându-le semne cu mâna, când pe unchiul Nenen, vorbindu-i pe insula Ilia Grande. Şi de multe ori repeta în gând cele spuse de Nenen, ca să nu le uite niciodată.

3

In primăvara anului 1945, sub presiunea evenimentelor interne şi a celor internaţionale, guvernul a acordat o amnistie. Pe vremea aceea, partidul se afla pe jumătate în ilegalitate. Se convocă o plenară lărgită, la care luă parte şi fostul caporal Juvencio. După aceea, el se duse să-şi viziteze rudele la plantaţia Sao Paolo. Partidul dobândi o situaţie legală: începură să se alcătuiască cele dintâi comitete orăşeneşti.

Juvencio petrecu o săptămână cu ai săi. Când se înapoie dela fazendă se întâlni cu un vechi prieten în oraşul vecin. Tonio îl însoţea pe unchiul său. Mergea amândoi pe stradă când, deodată, Juvencio strigă:

— Zé Tavares!

Capul bătrânului ţăran era alb ca argintul, dar pe faţa uscată se păstrase surâsul tânăr de odinioară. Intrară într'o cafenea şi stătură de vorbă mai toată ziua. De când fusese pus în libertate ultima dată, Zé Tavares hoinărise prin statul Sao Paolo ascunzându-se ici şi colo. Acum se ocupa de organizarea unui comitet orăşenesc legal al Partidului Comunist. Zé Tavares crescuse la ţară şi voia să lucreze printre ţărani. Repetă cuvintele pe care Prestes le rostise la primul mare meeting al Partidului Comunist, după intrarea sa în legalitate:

— Noi, care venim din caatinga depărtată, simţim cu adevărat...

Juvencio îi spuse lui Tonio:

— Tovarăşul ăsta m'a adus pe mine în partid...

Şi adresându-se lui Zé Tavares, adăugă:

— Acum, ia-l sub ocrotirea ta şi pe nepotul meu... Aceştia — îl bătu pe umeri pe Tonio — vor ridica ţărănimea!

Se gândeau amândoi la caatinga depărtată. Zé Tavares spuse:

— Acum intrăm noi în acţiune; s'a sfârşit cu tâlharii şi cu preasfinţii!

Se ridicară. Juvencio svârli câţiva bani pe masă. Soarele răspândea o căldură plăcută, aproape prietenoasă; nu mai era dogoarea cumplită din nord-est. Pe stradă, Zé Tavares îi povesti o întâmplare din care se vedea că ţăranii începuseră întrucâtva să se lămurească şi Juvencio repetă, în gând, cuvintele citite în Engels. Glasul lui Zé Tavares tot mai păstra mlădierea duioasă a caatingei:

— Un ţăran, un prieten vechi de al meu, aflând că am înfiinţat la Rio Pedro o organizaţie de partid ilegală a venit la mine. M'a întrebat: „Ei, Tavares, tu care ştii — ia spune-mi şi mie ce-i aia comunism?" I-am explicat, i-am vorbit despre pământul care trebue să fie al celor care îl muncesc, despre problemele ţărăneşti, i-am lămurit toate amănunţit. M'a ascultat, şi când am sfârşit mi-a spus: „Ştii Tavares, acum când mi-ai vorbit despre comunism mi-am amintit de năluca care îţi iese uneori în drum." L-am întrebat dece. „Nu ştii că uneori mijeşte câte o lumină pe drum şi atunci li se spune copiilor să nu se apropie că e o nălucă şi e deajuns să-i arunci o privire ca să îngheţi pe loc. Şi atâta li se vorbeşte despre năluca asta, încât copiii mor de nerăbdare s'o vadă. Şi, până la urmă, nemaiputându-se stăpâni, se apropie şi văd că nu era decât tatăl lor..."

Juvencio râse. Ajunseră în dreptul unei clădiri scunde, unde o tăbliţă de curând pusă, îi înştiinţa pe trecători:

PARTIDUL COMUNIST BRAZILIAN
COMITETUL LOCAL

Incăperile comitetului erau ticsite de lume. Aci, Tonio găsi aceeaşi atmosferă şi aceleaşi discuţiuni ca pe insula Ilia Grande. Purta pe faţă zâmbetul larg, deschis al unui flăcău de nouăsprezece ani. Zé Tavares se apropie de el cu un buletin de înscriere în mână:

— Ştii să citeşti şi să scrii?

— Ştiu.

— Completează atunci cererea de înscriere... Pe urmă, o să stăm de vorbă cum să organizăm munca la voi, la plantaţie. Ştii ce e o celulă?

— Nu, sehnor.
Ieşiră ca să-l conducă pe Juvencio la gară.
— Cred că o să fiu trimis în caatinga noastră, Zé.
— Aş vrea să fiu şi eu acolo.
— Tu te-ai deprins aici. Dar eu, deşi s'au întâmplat atâtea între timp, parcă nici n'aş fi plecat de acolo. Aş fi bucuros dacă m'ar trimite.
Se îmbrăţişară. Şuieratul locomotivei le acoperi glasul.
— Băiatul rămâne cu tine. Il las în mâini bune.
— Te poţi bizui pe mine.
Juvencio strânse pe Tonio la piept.
— La revedere, tovarăşe. Să fii un bun comunist!
Tonio ar fi vrut să-i trimită o scrisoare mătuşei Marta, în care să-i povestească tot ce i se întâmplase, să-i spună marea bucurie care-i umplea viaţa. Dar unde se afla ea, în ce colţ al pământului? Cât de amarnic o fi plângând?
Tonio ieşi din gară şi se apucă să răspundă întrebărilor pe care i le punea Zé Tavares:
— Cât câştigă pe zi muncitorii de pe plantaţie?
Se auzi sirena locomotivei. Unde rătăcea acum Marta, în lumea aceasta mare? Poate că unchiul Juvencio o va regăsi şi îi va spune că, în ceasul morţii, Geronimo a iertat-o şi că va putea veni la ei, că Jucundina şi Joao Pedro sunt sănătoşi, că Agostinho şi Gertrudes au doi copii, iar el, Tonio, a intrat în Partidul Comunist pentru a lupta împotriva suferinţelor şi a foametei.

4

Câteva luni mai târziu, tovarăşul Vitor, unul dintre secretarii Comitetului Naţional al Partidului Comunist, îl chemă pe Juvencio. Fostul caporal rămăsese încă la Rio de Janeiro, având de îndeplinit diferite sarcini de partid. Vitor tocmai se înapoiase dintr'o călătorie în statul Sao Paolo. Venise entuziasmat de adunările ţinute cu ţăranii.
— Ţăranii din partea aceea sunt care de care mai de ispravă. Au venit oameni de prin optzeci de districte. Conştienţi şi destoinici. Te asigur că dintr'o sută de oameni care au luat parte la aceste adunări, zece, ba chiar cincisprezece pot ajunge buni conducători.

Il bătu pe umăr pe Juvencio.

— Și unul dintre aceștia e chiar nepotul tău. Băiatul o să ajungă departe... Vezi să nu te întreacă!

Vorbiră apoi despre treburi. Juvencio aștepta demult, cu nerăbdare, această întrevedere.

— Munca e grea, dar tu îți cunoști bine ținutul. Activitatea noastră la Sao Paolo poate să-ți slujească drept pildă. Organizații ale țăranilor, celule la plantații, lupta pentru revendicările poporului...

Juvencio îi împărtăși convorbirea pe care Zé Tavares o avusese cu țăranul. Vitor îi spuse foarte serios:

— Are dreptate! Se va sfârși cu sfinții și cu tâlharii, în ziua în care locuitorii acestor ținuturi vor căpăta o conștiință politică. Asta va fi sarcina ta.

Apoi, schimbând vorba, spuse pe un ton glumeț, nestingherit:

— Trebue să-ți dai toată silința că altfel, nepoțelul tău o să te întreacă! O să vezi!

5

Spre seară, Militan străbătu drumul ce ducea la fazendă, înapoindu-se din sat. Auzi pași grăbiți și ciuli urechea. Cineva îl ajunse din urmă. Unde mai văzuse el chipul acesta? Trecătorul se întoarse. Il recunoscuse și el pe Militan. Se priviră o clipă unul pe altul, la lumina lanternei, pe care o avea muncitorul.

— Nenen!

— Militan!

Militan era căsătorit și patru copii făceau să răsune de larmă cocioaba lui de lut. Juvencio trăgea în piept aerul caatingei încărcat cu arome. Toți voiau să afle vești despre consăteni și la rândul lor îi povestiră lui Juvencio întâmplările petrecute cu mulți ani în urmă, când doctorul Aureliano vânduse fazenda și noul proprietar luase cu japca pământul arendașilor și al dijmașilor. Oare Juvencio știa ceva despre Bastian, cel care cânta cu armonica?

Fiica lui Militan spuse:

— Poate o fi murit, că era bătrân...

Militan adăugă, cu părere de rău :

— N'o să mai fie niciodată un muzicant atât de bun. Dar despre Gregorio ştii ceva ?

Juvencio voia însă să afle mai multe despre Militan şi cei rămaşi la plantaţie : Cât câştigă pe zi, în clipa de faţă ? Mai erau ţărani care luau în arendă pământul ? Dar dijmaşi ? Mai erau siliţi să-şi facă toate târguelile la dughiana stăpânului, ca mai înainte ?

Il rugă apoi pe Militan să-i cheme în aceeaşi seară pe toţi muncitorii care puteau veni aici, la el în casă, fără să afle vechilul. Trebuia să plece disdedimineaţă, dar mai înainte ar fi vrut să stea de vorbă cu oamenii. Ar avea multe să le spună, să le arate cum poate fi schimbată viaţa aceasta nefericită în care lâncezesc.

Militan se uită la el — dar dacă n'ar fi regăsit ochii vioi ai băietanului de odinioară, nu şi-ar fi dat seama că omul acesta, care se pricepea să lămurească totul, care ştia atâtea lucruri, era flăcăul care fugise pe vremuri de acasă şi despre care veniseră veşti atât de ciudate. Militan îl întrebă sfios, înainte de a se duce după ceilalţi :

— Toate astea le-ai învăţat în capitală ? Se vede că nu ţi-ai pierdut vremea degeaba. Ce spui tu e ca o lumină care străluceşte şi arată drumul celor aflaţi în beznă.

Oamenii răspunseră la chemare ; se adunară într'o odaie şi Juvencio începu să le vorbească. Il ascultară în tăcere, întrerupându-l numai din când în când cu câte un strigăt :

— Da, aşa e !

— Ce spune el e adevărul curat !

Şi în zori, când umbrele întunericului mai învăluiau câmpiile umezite de rouă şi în văzduh se înălţa mireasma puternică a pământului, Nenen pătrunse în caatinga luând acelaş drum pe care, odinioară, pornise Geronimo cu ai săi.

Pe câmpul scăldat într'o lumină de sânge, încolţiseră semănăturile care acum creşteau, plămădite din suferinţe şi foame. Se apropia vremea recoltei.

CUPRINSUL

Pag.

Prolog. SEMANATURI

Serbarea 7

Cartea întâia. PE CAILE FOAMETEI

Prin caatinga 47

Pe râu 102

In aşteptarea trenului 135

Cartea a doua. CAILE NADEJDII

Jose 179

Joao 215

Nenen 247

Epilog. RECOLTA

Tonio 299

J. Amado — Secerişul roşu. — Ed. I. Buc. Editura de Stat pentru Literatură şi Artă 1952. 312 pagini + 4 planşe. Ft. 152 × 215 mm. Lei 7,10. Combinatul Poligrafic „Casa Scânteii". Dat în lucru. 5.V.1952. Bun de tipar 9.VI.1952. Hârtie semivelină ed. mată de 65 gr./m.p. ft. 61×86/34,1. Tiraj 20.000 ex. Coli de tipar 19,5. Coli de Editură 19,7.
Nr. 33/951

Indicele de clasificare pentru bibliotecile mici : S A=R.

JORGE AMADO

SECERIȘUL ROȘU

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ